

ศ. เสน่ห์ จามริก

ฐานคิด

สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย

ฐานคิด

สู่ทางเลือกใหม่ของผู้ สังคมไทย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

มูลนิธิอานันทมหิดล

ประวัติ ศ. เสน่ห์ จามริก

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เกิดเมื่อ พ.ศ. 2470 สำเร็จการศึกษา
ธรรมศาสตร์บัณฑิต จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และ Bachelor
of Arts จากมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ เคยรับราชการที่กรมการค้า
ภายใน กระทรวงพาณิชย์ และกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ จากนั้นใน
ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2530 ได้โอนมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในปี 2516 - 2517 เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, ในปี 2518 - 2519
เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี
(พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) (1) ในปี 2523 - 2524 และเป็นประธานคณะทำงาน
นโยบายพัฒนาชนบท, ในช่วงปี 2524 - 2528 เป็นผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา
และได้รับเลือกตั้งเป็นนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ในปี 2527 - 2530
เป็นผู้ประสานงานโครงการ วิจัยเรื่อง "Self-Reliance in Science and Technology
for National Development" ของมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ

ในปัจจุบัน ยังคงดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, ประธานมูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา, และ
ประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ชุด ภูมิปัญญา ลำดับที่ 3
ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย

ศ. เสน่ห์ จามริก

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิภูมิปัญญา
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ 974-8368-17-3
พิมพ์ครั้งแรก มกราคม 2541 จำนวน 3,000 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสน่ห์ จามริก.

ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. --, กรุงเทพฯ :

โครงการวิถีสรรคน์, 2541.

240 หน้า.

1. การปรับตัวทางสังคม 2. จิตวิทยาสังคม I. ชื่อเรื่อง

302 .14

ISBN : 974-8368-17-3

แยกสีและพิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

65/16 ถนนชัยพฤกษ์ (บรมราชชนนี) เขตตลิ่งชัน

กรุงเทพฯ 10170 โทรศัพท์ 882-1010 โทรสาร 434-1385

E-Mail : info@amarin.co.th

Homepage : <http://www.amarin.co.th>

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย

บริษัท อมรินทร์ บুক เซ็นเตอร์ จำกัด

65/60-62 ถนนชัยพฤกษ์ (บรมราชชนนี) เขตตลิ่งชัน

กรุงเทพฯ 10170 โทรศัพท์ 882-1010 โทรสาร 434-1385

เจ้าของ

คณะที่ปรึกษา

โครงการวิถีทรรศน์

พระราชวรมณี (ดร. พระมหาประยูร มีฤกษ์)

พระมหาเจิม สุวโจ

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ศาสตราจารย์ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง

รองศาสตราจารย์ ดร. จัตรีพิทย์ นาคสุภา

ดร. โชคชัย สุทธาเวช

ชูเกียรติ อุทกะพันธุ์

ธรรมเกียรติ กันอริ

ผู้อำนวยการ

ดร. เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ

บรรณาธิการ

พิทยา ว่องกุล

จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์

กองบรรณาธิการ

พรศรี ปัญจปิยะกุล

วรดุลย์ ตุลารักษ์

กนกพร พูนสุขวัฒนา

ศิลปกรรม

อัจฉรวาตี สุดประเสริฐ

สำนักงาน

โครงการวิถีทรรศน์

413/27-36 ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย

กรุงเทพฯ 10700 โทรศัพท์ 434-0286 ต่อ 4808,

4810 โทรสาร 434-8699, 433-8792

คำนำ

ผลึกแห่งปัญญา

เพื่อทางรอดและความยั่งยืนของสังคมไทย

ผมตื่นแต่เนิ่นนดี เมื่ออ่านพบสิ่งที่ผมเรียกว่า **หลักคิดหรือกฎทางวิชาสังคมศาสตร์ใหม่** จากนักคิดนักวิชาการไทย ผู้เข้าถึงสัจจะความจริงได้ไม่แพ้ นักคิดนักเขียนต่างชาติ

สิ่งที่ผมตีความว่าเป็นกฎทางสังคมศาสตร์ใหม่ นั่นคือ หลักว่าด้วย **‘กฎแห่งกรรมร่วม’** ที่เป็นความจริงแท้ ซึ่งซึมชานอยู่ในศาสตร์หลายสาขา สามารถนำมาใช้ทางด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ นิเวศวิทยา และประวัติศาสตร์

คาดว่า หากนักวิชาการใช้ “กฎแห่งกรรมร่วม” ไปเป็นบรรทัดฐานในการมองหรืออธิบายศาสตร์ต่างๆ ใหม่ ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทางวิชาการก็จักเกิดขึ้น และสามารถพัฒนาศาสตร์ดังกล่าวไปสู่ความเป็นวิชาหรือศาสตร์ที่เป็นสัจธรรมแท้จริงได้ ทั้งไม่หลงทิศผิดทางไปคิดตามกัน นักวิชาการฝรั่งอย่างที่สอนกันอยู่

เพราะเมื่อผมใช้ “กฎแห่งกรรมร่วม” ไปตีความทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ผมจะหดหู่ใจที่พบว่า เศรษฐศาสตร์กลายเป็นอวิชา เป็นศาสตร์ที่พัฒนาไปสู่เป้าหมายแห่งการทำลายล้าง นั่นคือ

เสรีภาพในการแข่งขันของปัจเจกชนทางเศรษฐกิจนำไปสู่การทำลาย
⇒ ชุมชน (หมู่บ้าน) ⇒ สังคม ⇒ ประชาชาติ ⇒ โลกธรรมชาติ

ดังนั้น ทุนไร้พรมแดน การรวมศูนย์ทุนมหาในแนวเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกที่ขยายตัวไปทั่วโลก หรือที่เรียกกันว่ายุคโลกาภิวัตน์ แท้จริงคือการทำลายล้างโลกธรรมชาติโดยปริยายในตัวมันเอง

โดยเฉพาะกระแสโลกาภิวัตน์ (หรือโลกานุวัตร) ที่นักวิชาการไทย

ส่วนหนึ่งเคยชื่นชม จนถึงกับขานรับว่ายุคโลกไร้พรมแดน จะไม่มีรัฐชาติไม่มีประเทศนั้น ล้วนเป็นการสร้างภาพรวมของโลกที่ถูกทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สังคมประชาชาติ เพื่อหลอมรวมโลกใหม่ให้ใกล้เคียงหรือเป็นแบบเดียวกัน บนฐานความคิดความเจริญที่เงินทุนเป็นใหญ่ บรรดาเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการสื่อสารทั้งปวงจะเป็นเครื่องมือรับใช้ระบบเศรษฐกิจทุนและทุนไร้พรมแดนเป็นสำคัญ

มองในด้านกลับ “กฎแห่งกรรมร่วม” จะอธิบายสถานการณ์โลกหรือสังคมไทยปัจจุบันที่กำลังตกอยู่ในสภาวะที่การรวมศูนย์ทุนหรืออำนาจทางการเงินได้ก่อให้เกิด “กรรมร่วมของมนุษยชาติ” ดังนี้

ทุนไร้พรมแดน (หรือกองทุนระหว่างประเทศ) กำลังครอบงำ/ทำลาย
⇒ **ทุนชาติ** ⇒ **ทุนท้องถิ่น** ⇒ **ชุมชน/หมู่บ้าน** ⇒ **ประชาชน/ชาวบ้าน** ⇒ **ทรัพยากร/โลกรวมชาติ**

ดังนั้นโลกปัจจุบันนี้ ไม่ใช่ยุคโลกาภิวัตน์

หากเป็น “กฎแห่งกรรมร่วม” ที่มนุษยย์ทุกคนจะต้องเผชิญภัยพิบัติร่วมกัน

“กฎแห่งกรรมร่วม” เป็นคำของศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก นักคิด นักวิชาการอาวุโส ผู้มีวิสัยทัศน์ที่ผสานความรู้ทั้งตะวันตกและตะวันออก เป็นผลึกแห่งปัญญา มองปัญหาสังคมไปที่รากเหง้า และท่านเน้นการสร้างฐานรองรับการพัฒนาในทุกด้าน

นับว่าผมโชคดีที่มีโอกาสได้สนทนากับอาจารย์เฮนรี่ จามริก บ่อยครั้งในช่วงเวลาหนึ่ง แต่ละครึ่งก็ลาจากด้วยการพกพาเอาความรู้ที่ได้มาหรือคำถามที่อาจารย์ชักชวนให้คิด บางเรื่องจะยากและหนักอึ้ง แต่ผมเรียกคำหรือก่อนความคิดนี้ว่า “ผลึกความคิด หรือผลึกแห่งปัญญา”

จำได้ว่า ครั้งหนึ่งผมวิจารณ์ตรงๆ ว่า ประสบการณ์และความรู้ต่างๆ ที่อาจารย์ศึกษาอยู่ตลอดเวลา แล้วหลอมรวมเป็น “ผลึกความคิด” นั้น บางเรื่องยากเกินที่คนรุ่นหลังจะเข้าใจ อาจารย์รู้ แต่เวลาสื่อกับคนอื่น เขายากลำบากที่จะเข้าถึงมวลรวมแห่งความคิดนั้นได้ในเวลาสั้นๆ

ตัวอย่างคำว่า กฎแห่งกรรมร่วม ในโลกยุคไฮเทคที่ยกมา อาจารย์ เสน่ห์ จามริก เขียนไว้ในหนังสือฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทยเล่มนี้ กล่าวได้ว่าเป็นผลึกความคิดที่ปรุงแต่งจากกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา เพื่ออธิบายปัญหาสังคมปัจจุบันได้แบบหยั่งลึกถึงรากเหง้า และมีลักษณะปฏิสัมพันธ์

อาจารย์ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า รากเหง้าแห่งความเสื่อมของสังคมมนุษย์มาจากโลกทัศน์ “ตัวกู ของกู” ซึ่งมนุษย์ล้นถือเอาลัทธิประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ แสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวย และอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองเพื่อตนหรือพรรคพวก บนความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่ และเอาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้สติยั้งคิด

“สังคมสันติภาพ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีคุณภาพในความสัมพันธ์ต่อกัน ก็ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ และนี่ก็คือ ‘กฎแห่งกรรมร่วม’ ซึ่งมักจะมองข้ามกันไป” (เสน่ห์ จามริก)

ถ้าหากเอาผลึกคำ “กฎแห่งกรรมร่วม” มามองวิกฤติเศรษฐกิจเลวร้ายของสังคมไทย จะเป็นตัวอย่างที่กระจ่างแจ้งว่า เหตุแห่งวิกฤติครั้งนี้ มาจาก “ตัวกูของกู” ที่หวังมั่งคั่งร่ำรวยมหาศาลของเหล่านักธุรกิจอุตสาหกรรม และนักการเงินส่วนหนึ่งไปกู้เงินต่างประเทศมากถึง 80 เปอร์เซ็นต์ เพื่อลงทุนหรือเก็งกำไรด้านต่างๆ กระทั่งก่อตัวเป็นปัญหาเศรษฐกิจฟองสบู่ขึ้นเรื่อยๆ แต่พอถึงคราวพองนี้แตกกระจาย รัฐบาลก็คิดหาวิธีแก้ปัญหาโดยการโยนภาระรับผิดชอบให้ประชาชนที่ไม่รู้อิโหนอิเหน่แบกรับหนี้สินร่วมกันถ้วนหน้า และในอนาคตอาจต้องรับชะตากรรมที่ทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างรุนแรงเพิ่มขึ้นอีก

ขณะนี้ วิกฤติเศรษฐกิจไทยมาถึงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ประชาชนต้องตัดสินใจว่า จะยอมรับกฎแห่งกรรมร่วมที่นักธุรกิจการเงินอุตสาหกรรมก่อขึ้นหรือไม่ ประชาชนมีสิทธิจะเลือกทางเดินที่ไม่ยอมเป็นทาสดอกเบี้ยยทุนต่างชาติได้หรือไม่ หรือไม่ยอมให้นักการเมืองหรือนักเศรษฐศาสตร์ที่อยู่

กรอบความคิดเซलयนำพาประเทศไปเป็นทาสไอเอ็มเอฟ และนายทุนต่างชาติ ได้อย่างไร

เพียงแค่นำเอา “กฎแห่งกรรมร่วม” มาใช้เป็นหลักคิดเพื่อแสวงหา สัจธรรม คนไทยก็จะมีวิสัยทัศน์ถึงแนวโน้มอนาคตของประเทศว่าจะไปสู่ หายนะเช่นไร คนไทยจะรับกรรมร่วมกันอย่างไร จากการมองผลกระทบ ต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่จะเกิดขึ้นได้ดังนี้

ไอเอ็มเอฟ + นายทุนต่างชาติ (ไร้พรหมแดน) ครอบงำ/ทำลาย ⇒ สถาบันการเงิน/ธนาคาร/รัฐวิสาหกิจ (แปรรูป) ⇒ ทุนชาติ (นักธุรกิจ/อุตสาหกรรม) ⇒ ภาคเกษตรกรรม ⇒ ประชาชน ⇒ ทรัพยากร/ระบบนิเวศ ⇒ ทาสดอกเบี้ย/ถูกรีดภาษี ⇒ หายนะภัย/ความยากจน

เหตุนี้ แนวคิดในการแก้ไขปัญหาโดยพึ่งพาความคิดของที่ปรึกษาฝรั่ง รวมถึงการคิดแก้ไขปัญหตามสูตรไอเอ็มเอฟ และกรอบเศรษฐกิจศาสตร์ปัจจุบัน โดยไม่คิดพึ่งพาตนเอง ใช้ภูมิปัญญาไทย บนสภาพความเป็นจริงของประชาชนส่วนใหญ่ และรู้จักใช้ปัจจัยที่เป็นคุณประโยชน์ของตน จึงเป็นการแก้ไขปัญหาที่ไร้การสร้างฐาน และเป็นความคิดที่เป็นทาส

อาจารย์เสน่ห์ จามริก เคยวิจารณ์การแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจไทยของนักการเมือง นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ต่อสาธารณชนว่า มีสองทางเลือก คือ ความคิดเซलयที่อยู่ในกรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์หรือตามแนวไอเอ็มเอฟต้องการ กับความคิดที่เป็นไท โดยมองจากฐานที่เป็นจริงของสังคมไทย สร้างฐานเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่จากชุมชน

และท่านก็เป็นผู้เสนอในแวดวงนักพัฒนา นักวิชาการ และชาวบ้าน ถึงความสำคัญของสิ่งที่อาจารย์เสน่ห์เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์ชุมชน” อันประกอบด้วยความหลากหลายของเกษตรทางเลือก ธุรกิจและอุตสาหกรรมเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ว่าเป็นเศรษฐศาสตร์แห่งความมั่นคงและยั่งยืน ในการพัฒนาสังคมไทย

หากมองให้ลึกละเอียดแล้ว เศรษฐศาสตร์ชุมชนนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของ “กฎแห่งกรรมร่วม” ในทัศนะของอาจารย์เสน่ห์ จามริก กฎแห่งกรรมร่วมมี

ทวีลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ดังจะเห็นจากการที่ทำงานอ้างถึง พุทธธรรมดังนี้

“พระพุทธธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอก คือทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

ดังนั้นเศรษฐศาสตร์ชุมชนที่ดี หรือในกระบวนการทางสังคมอื่นใด ก็ดี หากมนุษย์ไม่ยึดติดกับ “ตัวกูของกู” หรือมีน้อย ด้วยจิตสำนึกที่เห็นความสำคัญของชุมชนและสังคมมาก สังคมนั้นก็จะเข้มแข็งมั่นคง และผลสะท้อนจะย้อนกลับสู่บุคคลให้กลายเป็นคนที่เคารพต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และธรรมชาติ

นี่คือ กฎแห่งกรรมร่วมที่สร้างสรรค์สังคมแบบยั่งยืน เป็นสังคมที่มีฐานชุมชนที่ดีงาม และชุมชนก็มีปัจเจกชนเป็นฐานที่ดีงาม ผลของกฎแห่งกรรมร่วมย่อมก้าวไปสู่สังคมสันติภาพ

**ปัจเจกชน สร้างสรรค์ ⇒ ชุมชน ⇒ สังคม/ประชาชาติ ⇒ โลก
ธรรมชาติยั่งยืน**

ทั้ง “กฎแห่งกรรมร่วม” ที่ไม่เน้นตัวกูของกู หากเน้นความเจริญของชุมชน จะเป็นฐานในการสร้างสังคมยั่งยืน สังคมที่มีความหลากหลายของสรรพสิ่งที่อยู่ร่วมกันในโลกธรรมชาติ

หลักคิดว่าด้วย “กฎแห่งกรรมร่วม” ของอาจารย์เสนห์ จามริก มีคุณูปการใหญ่หลวงต่อผม เมื่อผมนำไปศึกษาและใช้เป็นวิธีคิดในการมองปัญหาสังคม ทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่องของมนุษย์ ผู้ได้ชื่อว่า เป็นสัตว์สังคม และเห็นว่า

**คนไร้ราก สังคมไร้ฐาน ล้วนอ่อนแอปราศจากความมั่นคงฉันใด
ประเทศที่ไร้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของตนเอง ก็ยอมตกเป็นทาส
ชาติอื่นฉันนั้น!!**

ปัจจุบัน เรากำลังอยู่ในยุคเผด็จการรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ได้ยึดครองด้วยกำลังอาวุธ ไม่ได้ใช้อำนาจบีบบังคับให้มนุษย์ตกเป็นทาสเชลย หากแต่

ยึดครองด้วยความเชื่อ อาศัยสิ่งที่เรียกว่าศาสตร์ของตะวันตกครอบงำความคิดมนุษย์ไปทั่วโลก บรรดาวิชาการสาขาต่างๆ จึงกลายเป็น “ลัทธิ” ที่กักขังความคิดมนุษย์ผู้ร่ำเรียนด้วยความเชื่อและวิธีการสอนอย่างงมงาย

บ่อยครั้งที่มีโอกาสสนทนากัน อาจารย์เสน่ห์ จามริก มักจะย้ำให้ผมเห็นถึงอิสรภาพทางความคิดที่มาจากการตั้งคำถามต่อความรู้ ต่อสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ อาจารย์ได้เขียนถึงปัญหาอิสรภาพในสังคมไทยว่า แม้คนไทยจะพูดถึงสิทธิมนุษยชน สิทธิประชาธิปไตย แต่ชี้ให้เห็นว่า สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิที่เป็นปัญหา เนื่องจากคนไทยยึดติดกับหลักทฤษฎีวิชาการตะวันตกเป็นสัจจะ และบรรดาศาสตร์ที่ร่ำเรียนกันมาเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนา ก็คือเหตุที่มาแห่งปัญหาทั้งปวงที่สังคมต้องเผชิญ รวมถึงปัญหาสันติภาพด้วย

ทั้งนี้เพราะ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไทย เน้นที่ตัวระบบ เช่น ระบบประชาธิปไตยเป็นเป้า เน้นที่ตัวบุคคลในการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด ขณะที่อาจารย์เห็นว่า “เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์”

จากการศึกษางานของอาจารย์เสน่ห์ จามริก ผมชมชอบคำว่า “ฐานคิด” ที่อาจารย์ใช้อยู่เสมอ รู้สึกว่า ฐานคิดบ่งบอกถึงความเป็นไทย และเป็นกระบวนการสั่งสมความรู้ที่เป็นฐานให้คิดสร้างสรรค์งานใหม่ได้อย่างไม่จำกัด แตกต่างกับคำว่า “กรอบความคิด หรือโครง หรือ frame-work” ของฝรั่ง ซึ่งฟังแล้วเหมือนกับว่า นักวิชาการยังคิดอยู่ในกรอบที่ศาสตร์นั้นๆ กำหนดหรือต้องไปตามแนวที่วางไว้ ไม่มีวิญญูณแห่งการบุกเพื่อสร้างความคิดใหม่

ท่ามกลางปัญหาวิกฤติด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย อาจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นนักวิชาการที่มองเหตุปัจจัยลึกถึงแก่น แตกต่างกับนักวิชาการส่วนใหญ่ที่มองปัญหาปลายเหตุ ท่านจึงคิดแก้ไขปัญหาโดยเสนอแนวการสร้างฐานชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน จนอาจกล่าวได้ว่า ฐานคิดของอาจารย์เสน่ห์มีอยู่ 4 ฐานที่เป็นหลักสำคัญ ได้แก่ ฐานเศรษฐกิจ ฐานชุมชน ฐานปัญญา และฐานสภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนปฏิสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน

ฐานคิดทางด้านเศรษฐกิจ อาจารย์เสนต์ลงไปสู่ชุมชนชนบท ร่วมคิด ร่วมงานกับปราชญ์ชาวบ้าน ก่อตั้งโรงเรียนชุมชนอีสานขึ้น เพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้ทางการผลิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม บนหลักการ เศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง มีเงินทุนของตนเอง และสร้างปัจจัยพื้นฐานการผลิตที่ สำคัญ ได้แก่ น้ำ ดิน ปุ๋ย และความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ พืชสัตว์ ซึ่งจะเป็นฐานชีวิตของชาวบ้านให้พึ่งพิงตัวเองได้ จากนั้นก็ยกระดับ ขึ้นสู่เศรษฐกิจชุมชนที่เอื้ออำนวยได้ มีเงินทุน การประกอบธุรกิจ และ อุตสาหกรรมชุมชนตามลำดับ

ฐานชุมชน เป็นเรื่องพลังและผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ใน การพัฒนาหรือประกอบการแล้วเฉลี่ยผลโดยแบ่งปัน เพื่อการอยู่ร่วมกัน อันเป็นฐานด้านอาหารปัจจัยสี่ที่ชุมชนพึ่งพาตัวเอง พัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง ยั่งยืนในอนาคต และหากฐานชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนชนบทก็จะเป็นฐานอาหาร ให้ชุมชนเมือง และชุมชนชนบทก็ไม่แตกแยก

ฐานทางปัญญา บนหลักการเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาปรับใช้ ให้สอดคล้องกับความรู้สมัยใหม่ และสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เปิดเวทีการ แลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง สร้างเครือข่ายทางปัญญา ของชุมชนชนบท

ในด้านการศึกษาก้าววิจัย อาจารย์เสนต์พยายามเรียกร้องผลักดันให้ นักวิชาการในสถาบันการศึกษาท้องถิ่นลงมาศึกษาวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อ การสร้างฐานชุมชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์เสนต์ จามริก เป็นนักวิชาไทยที่กล้า ตั้งคำถามและแสวงหาสิ่งจะต่อศาสตร์ที่มาจากตะวันตก เป็นผู้จุดประกาย ความคิดเพื่อกระตุ้นเตือนให้นักวิชาการสลัดจากอวิชชาที่เคลือบแฝงออกไป จะได้เป็นอิสระทางความคิดที่มองเห็นแนวทางพัฒนาสังคมไทยอย่าง สอดคล้องกับความเป็นจริง เป็นตัวของตัวเอง และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ

ฐานด้านสิ่งแวดล้อม เน้นทัศนะที่มองเห็นความหลากหลายของ สรรพชีวิตเป็นความงาม พึ่งพากันและอยู่รอดร่วมกัน อาจารย์เสนต์ จามริก

จะสนับสนุนการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสร้างความสมดุลและความยั่งยืนต่อสังคมมนุษย์

ในอนาคต หากว่าการพัฒนาทั้ง 4 ฐานนี้เติบโตขึ้นได้ ผลย่อมกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง และระบบนิเวศตามไปด้วย และหากสังคมไทยสามารถสร้างฐานคิดนี้ขึ้นได้จริง กฎแห่งกรรมร่วมจะแบ่งบานเป็นความดีงามของชุมชนหรือสังคมที่เราคนไทยพึงปรารถนา

บรรดาฐานคิดสำคัญเพื่อพัฒนาสังคมไทยดังกล่าว มีปรากฏอยู่ในหนังสือ “ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย” ของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งผมเห็นว่า เป็นทางเลือกและแนวการสร้างสรรค์สังคมไทยที่มากค่ายิ่ง ควรแก่การศึกษา และหาหนังสือเล่มอื่นของอาจารย์อ่านประกอบ หากต้องการเรียนรู้ความคิดของนักวิชาการอาวุโสของสังคมไทยผู้น้อยอย่างจริงจัง

พิทยา ว่องกุล

4 มกราคม 2541

สารบัญ

หน้า

คำนำ

แนวทางแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจการเมืองในยุคปัจจุบัน	1
บอกกล่าว	3
มีอนาคตในกระแสการพัฒนา	6
สู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน	14
ส่งท้าย	28
เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง	33
วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง กับปัญหาเชิงคุณค่า	34
วัฒนธรรม “เอาชนะโลก”	38
วัฒนธรรม “ประพடுத்தตามโลก”	41
ส่งท้าย	47
ธรรมะกับธุรกิจเพื่อชีวิตและสังคม	49
สังคมสันติภาพ	59
เกริ่นนำ	60
ว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์และสังคม	63
ว่าด้วยธรรมชาติสันติภาพ	68
ส่งท้าย : ว่าด้วยการเมืองเรื่องปฏิรูปประชาธิปไตย	72
นิเวศวิทยาการเมือง	77
ปัจจัยมลิตชาติว่าด้วย “ปฏิรูปการเมือง”	83
คำชี้แจงเบื้องต้น	83
ย้อนรอยอดีต : โลกาภิวัดน์/โลกาอนุวัต	88
แก่นสารปฏิรูปการเมือง	96

มองไปข้างหน้า	102
บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์	107
อาร์มภบท	108
ฐานการวิเคราะห์	114
มนุษย์กับสถานะความรู้	124
มนุษย์กับการพัฒนา	136
สถานะการศึกษาไทย	150
ว่าด้วยวิสัยทัศน์การศึกษาไทย	170
สู่อนาคตวิทยาใหม่	186
ส่งท้าย : ก้าวสู่การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม	198
เชิงอรรถ	204

ฐานคิด

สู่ทางเลือกใหม่ของเรา

สังคมไทย

แนวทางแก้ไขวิกฤต เศรษฐกิจ

การเมืองไทยในยุคปัจจุบัน*

นท่อมกลางวิกฤติการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมการเมืองไทย กระแสพลังและผลประโยชน์มีความแตกต่างหลากหลายขึ้น โดยลำดับ การเรียกร้องสิทธิประโยชน์เกิดเป็นปัญหาซับซ้อน และสับสนขึ้น เป็นการยากลำบากยิ่งที่จะใช้เกณฑ์วินิจฉัยถึงว่า อะไรควร ไม่ควร อะไรชอบหรือไม่ชอบธรรม สำหรับบรรดา

* ปรับและขยายความจาก ปาฐกถา ในงานเปิดตัวนิตยสาร/หนังสือชุดสังคมศาสตร์ สำหรับประชาชน หายนะทางเศรษฐกิจกับวิถีทรรศน์สู่อนาคต วันที่ 25 สิงหาคม 2540 ณ โรงแรมเอส.ดี.อเวนิว

กลุ่มพลังและผลประโยชน์ ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะคิดและกระทำการต่าง ๆ จากแง่มุมและด้วยทัศนวิสัยของผลประโยชน์เฉพาะตนเป็นหลักใหญ่ นี่เป็นกระบวนการพัฒนาปกติธรรมดาสำหรับสังคมที่กำลังเปิดสู่ความเป็นประชาธิปไตย อย่างเช่นสังคมการเมืองไทย แต่สำหรับกลุ่มคนผู้ได้ชื่อว่านักวิชาการปัญญาชนแล้ว เกณฑ์วินิจฉัยถึงความชอบธรรมในสิทธิประโยชน์ของบรรดากลุ่มชนที่แตกต่างหลากหลายในสังคม พึงต้องอาศัยเกณฑ์คุณค่าที่กว้างไกลกว่าเรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่มอย่างแน่นนอน หาไม่แล้ว กระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็ย่อมจะผิดเพี้ยนไปอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้จากแนวทางแห่งพระพุทธจริยธรรม ที่ว่า :

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก
ย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก เพื่อ
ความต้องการ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสำราญ-
แห่งชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดาและมนุษย์¹

ความเลวร้ายและทุกข์เข็ญอันเป็นไปในสังคมมนุษย์ทุกวันนี้ โดยรากฐาน ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสำคัญตนผิดๆ และอหังการ ในศาสตร์แห่งมนุษยนี้เอง ยังผลให้ความรู้วิชาการกลายเป็นสาตราบันทอนทำลาย แทนที่จะเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์ การดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การนำเสนอประเด็น “แนวทางแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจการเมืองในยุคปัจจุบัน” ก็ด้วยเจตนาธรมณ์แห่งพุทธจริยธรรมที่ว่านี้ และเป็นหวังว่าจะมีส่วนเสริมให้เกิดความคิดอ่านร่วมมีอรร่วมใจกันแก้ไขปัญหายุ่ยกยากทั้งมวล ในแนวทางที่จะพึงเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลและประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมากสืบต่อไป

¹ เอกนิบาตคัมภีร์อิติวุตตกะ ความแปลจากพระเถระในคำเทศนาตอนหนึ่ง

บอกกล่าว

ขณะนี้กระแสการเคลื่อนไหวเรียกร้อง เร่งรัด ให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเมืองไทย กำลังเป็นไปอย่างเข้มข้นและรุนแรงขึ้นตามลำดับ เริ่มจากขบวนการ “นักปฏิรูปการเมือง” ผสานเสี่ยงกับกลุ่มนักกฎหมายมหาชน “แนวรัฐธรรมนูญนิยม” พยายามผลักดันสู่รัฐธรรมนูญสำเร็จรูป นัยว่า เพื่อแก้ปัญหาการซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้ง และความเลวร้ายทางการเมืองที่ตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทุจริตคอร์รัปชันในการบริหารราชการแผ่นดิน จนมาถึงวิกฤติสถาบันการเงินและความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจถึงขั้นที่ค่าเงินบาทต้องตกต่ำลงอย่างแรง และต้องพึ่งการกู้เงิน รวมทั้งการกำกับควบคุมนโยบายจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund : IMF) เป็นสถานการณ์ที่ยังความตื่นตระหนกไปทั่ว กระแสมหาชนพุ่งเป้าการโจมตีไปที่ตัวรัฐบาลและระบอบรัฐสภา นักการเมืองฝ่ายค้านและสื่อมวลชนส่วนหนึ่งพากันส่งเสียงขับไล่รัฐบาลในขณะเดียวกันกับที่มีการสร้างกระแสเสียงเรียกร้องให้ “รวมพลังผลักดันให้เกิดแนวความคิดประชาธิปไตยพิเศษที่มีรัฐบาลแห่งชาติ ลัก 2-3 ปี ประกอบด้วยคนดีมีความสามารถกลุ่มหนึ่ง บริหารประเทศด้วยความมุ่งมั่น ซื่อสัตย์ มีอำนาจผัดตัดใหญ่ประเทศไทยเต็มที่ แต่มีเงื่อนไขว่าต้องโปร่งใส ถูกตรวจสอบได้”² หรืออีกนัยหนึ่ง เร่งให้เกิด “กระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญ

² คอลัมน์ “ธีรยุทธ ผ่าทางตันวิกฤติเศรษฐกิจ-การเมือง มติชน 1 สิงหาคม 2540 เห็นโดยผู้เขียนเอง อนึ่ง นอกเหนือจากข้อเสนอของ ธีรยุทธ บุญมี เรื่อง “ประชาธิปไตยพิเศษ” แล้ว หนังสือพิมพ์ มติชนสุดสัปดาห์ 12 สิงหาคม 2540 ปีที่ 17 ฉบับที่ 886 คอลัมน์ บทความพิเศษเรื่อง “จ๊วฮะ ‘สิว’ เต็มหน้าแล้ว กลับบ้านเถอะ LOVE อานันท์” หน้า 10 ยังได้กล่าวอ้างถึง ข้อเสนอเรียกร้องจากกลุ่มบุคคลแนวหน้าของขบวนการ “นักปฏิรูปการเมือง” คือ “ใช้กระบวนการพิเศษให้หนการเมืองปิดเทอม 3 ปี ตั้งรัฐบาลผู้เชี่ยวชาญ นำเอาคนดีมาบริหารชาติ” จาก ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช “การถวายคืนพระราชอำนาจ” จาก ดร. อมร จันทรสุมบุรณ์ และ “ให้นายกฯ เข้าเฝ้าเพื่อขอรับพระราชทานพระราชวินิจฉัย และการให้มียุทธศาสตร์ชาติ” จาก นพ. ประเวศ วะสี

เปิดช่องให้ ‘คณะบุคคลพิเศษ’ เข้ามากอบกู้ประเทศชาติ³

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า กระแสการเคลื่อนไหวต่อต้านระบอบอำนาจของ “นักเลือกตั้ง” และเรียกร้องการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงที่กำลังเป็นไปอย่างกว้างขวาง ดังกล่าวนี้นี้ สื่อมวลชนทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือโทรทัศน์ ตลอดจนสื่อโทรทัศน์มาคม อย่างเช่น อินเทอร์เน็ต ย่อมจะมีบทบาทสำคัญยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ และเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารนี้ บทบาทของขบวนการ “โทรศัพท์มือถือ” ในเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” เมื่อปี พ.ศ. 2535 เป็นตัวอย่างที่เห็นกันได้ถึงความสลับซับซ้อนของกระแสทิศทางในชีวิตเศรษฐกิจการเมืองไทยยุคปัจจุบัน และในขณะเดียวกัน ก็เป็นเครื่องชี้ถึงระดับพลังอำนาจของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในเมือง โดยเฉพาะ “มืออาชีพ” แขนงต่างๆ ในการชูประเด็นปัญหาของบ้านเมือง และชี้ชวนหลอมกระแสความคิดอ่านของมหาชนไปในทิศทางตามรสนิยมและความต้องการผลประโยชน์ที่ตนผูกพันเกี่ยวข้องอยู่โดยเฉพาะ แล้วก็ด้วยเหตุนี้เองที่พลังชนชั้นกลางและสื่อมวลชน ตลอดจนนักวิชาการปัญญาชน จึงมักสะท้อนภาพปัญหาและแนวคิดอันค่อนข้างจำกัดคับแคบ โดย “คำนึงและผันผวนแปรเปลี่ยนไปตามผลประโยชน์เฉพาะตัวเฉพาะหน้า” และ “ไม่ใส่ใจความรู้สึกและความเป็นอยู่ของคนชนบท” ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงทัศนะท่าทีของนักวิชาการและคนกรุงเทพฯ ที่มีต่อผลการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 นี้เอง⁴ ในสภาวะทางวิชาการและความผูกพันผลประโยชน์เฉพาะตัวเฉพาะหน้า ดังที่เป็นอยู่ จึงเป็นไปได้มากทีเดียวว่า กระแสการเคลื่อนไหวเรียกร้องของ “มวลชน” ในเมืองจะมีส่วนบดบังสภาพปัญหาที่แท้จริงของประเทศชาติโดยส่วนรวม ในกรณีเช่นนั้น ความคิดอ่านที่จะแก้ไขก็ย่อมจะผิดเพี้ยนก่อความแปลกแยกและระส่ำระสายขึ้นในบ้านเมืองได้ในที่สุด

³ คอธมันน์ “ทางออกของชาติ” ไทยโพสต์ 8 สิงหาคม 2540 หน้า 1.

⁴ สุรวุฑ วีรวรรณ : “ประชาชนเหมือนกัน” ผู้จัดการรายวัน 31 พฤศจิกายน 2539 หน้า 8.

ในสภาวะวิกฤติและความสับสนระส่ำระสายทางความคิดเช่นนี้ เป็น การยากที่จะทำนายทายทักว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทย จะ เป็นไป ในทิศทางใด และจะเกิดผลอะไร จะดีขึ้นหรือเลวร้ายลงประการใด เหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์บ้านเมืองที่ทำให้ต้องหวนนึกย้อนไปถึงหลักพุทธ- ธรรมที่เคยสัมผัสมาบ้างตอนบวชเรียน เมื่อ 25 ปีก่อน ซึ่งสรุปได้อย่าง กะทัดรัดชัดเจน จากคาถาธรรมประโยคเดียวของพระอัสสชิเถระ ผู้เป็นพระ มหาสาวกของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในขณะปัจจุวัคคีย์ สอนพระสารีบุตรว่า “เย ธมมา เหตุปฺปภาว” แปลความได้ว่า “ธรรมเหล่านี้เกิดแต่เหตุ พระ- ตถาคตตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น” พระ- สารีบุตรได้ฟัง ดวงตาเห็นธรรมทันที พุทธประวัติตรงนี้เป็นเรื่องชี้ให้เห็น ถึงสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็นสารัตถะหรือจิตวิญญาณของพระพุทธศาสนาโดยแท้ จิตวิญญาณแห่งศาสนธรรมเช่นว่านี้ พึ่งเป็นที่ตระหนัก ยึดถือ อยู่ในวิถีชีวิต ของมนุษย์เราไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม หรือวัฒนธรรม ก็ตาม ใครก็ตามที่กล่าวอ้างอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดว่าศาสนาพุทธไม่เกี่ยวกับ อำนาจรัฐหรือรัฐธรรมนูญนั้น ควรที่จะทบทวนตรวจสอบดูให้ดี เราอาจเห็น ตรงกันในข้อที่ว่า ศาสนาพุทธและพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายไม่พึงเกี่ยวข้องกับ การเมืองในความหมายที่เป็นการแสวงอำนาจหรือลาภยศผลประโยชน์ทั้งปวง รวมทั้งการที่จะกำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ดังที่พยายาม ผลักดันกันอยู่ในขณะนี้ แต่ทว่าภาระบทบาทในการธำรงรักษาสังคมการเมือง ให้อยู่ในกรอบของศาสนธรรมและคุณธรรมความดีนั้น ย่อมเป็นกิจที่สถาบัน ศาสนา รวมถึงพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลาย ย่อมพึงมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแน่นอน แม้ว่าจะต้องเป็นไปเยี่ยงวิสัยของชนผู้อยู่เหนือกิเลสตัณหาทางโลกทั้งปวง แทนที่จะนั่งดูตายหมกมุ่นอยู่แต่ลาภยศสักการะ แล้วปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งตัวสถาบันศาสนาเองล่องลอยไปตามกระแสพาณิชย์นิยม และบริโภคนิยม อันเป็นต้นตอแห่งความเสื่อมถอยและเสื่อมทรามทางเศรษฐกิจการเมือง อยู่ในทุกวันนี้

จะอย่างไรก็ตาม ความพยายามในการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาความยุ่งยากของบ้านเมือง และสมมุติฐานที่มาของปัญหา นับเป็นการทดสอบเป็นอย่างดีถึงสภาวะความเป็นพุทธของสังคมไทยเราเอง โดยเฉพาะในหมู่นักชั้นนำ ไม่ว่าจะเป็นแวดวงการเมือง ธุรกิจ วิชาการ หรือบรรดานักคิด นักปราชญ์ราชบัณฑิต ทั้งหลาย การนำเสนอในที่นี้ ถือเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะวิเคราะห์ทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาและสมมุติฐานที่มาของปัญหาให้ถ่องแท้เท่าที่สติปัญญาของปุถุชนคนหนึ่งจะพึงอำนวย และเป็นทั้งคำคาดหวังว่าความชัดเจนที่ว่านี้ จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นมองเห็นเส้นทางของการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจการเมืองของไทย รวมทั้งเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นธรรมบัญญัติที่สังคมโลกได้ประกาศไว้สำหรับคริสต์ศตวรรษหน้า แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก่อนอื่นทีเดียว เราจำเป็นต้องพิจารณาและขจัดมิจฉาคติอันแนบเนื่องยึดติดอยู่ในกระแสวิชาการเศรษฐศาสตร์การพัฒนามาโดยตลอด

มิจฉาคติในกระแสการพัฒนา

มองจากแง่มุมของขบวนการ “นักปฏิรูปการเมือง” เวลาที่ ปมของมวลปัญหาความยุ่งยากทั้งปวงดูจะลงตัวอยู่ที่พฤติกรรมการณ์ซื้อสิทธิ์ขายเสียงตรรกะของเรื่องมีอยู่เพียงว่า การเลือกตั้งในระบบรัฐสภาไทย ถูกบรรดานักเลือกตั้ง” บิดเบือนให้กลายเป็นการทุ่มเทลงทุนด้วยเงินตรามหาศาลเพื่อช่วงชิงให้ได้ชัยชนะจัดตั้งรัฐบาล และแล้วจากนั้น การใช้อำนาจบริหารราชการแผ่นดิน ก็เป็นเรื่องของการเปิดช่องทางให้ได้ทำการถอนทุนกันในหมู่สมัครพรรคพวกของตนเอง รวมทั้งมาในตอนี้ ก็จะได้รวมหัวกันออกเสียงต่อต้านขัดขวาง “การปฏิรูป” ที่จะมาจัดนักการเมืองประเภท “นักเลือกตั้ง” แบบเดียวกับตนออกไปจากเวทีเศรษฐกิจการเมืองไทยด้วย⁵

⁵ ตัวอย่างเช่น บทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ **Bangkok Post** 7 สิงหาคม 2540 หน้า 10.

ถ้าจะว่าไปแล้ว ความเข้าใจทำนองนี้ก็ดูจะตรงกับความเป็นจริงอยู่ และสำหรับผู้มีใจเป็นธรรมแล้ว ก็ย่อมจะเป็นที่เห็นพ้องต้องกันอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ครั้นเมื่อมาถึงจุดวิกฤติค้ำขั้นทางเศรษฐกิจต้องปล่อยค่าเงินบาทลอยตัวลงอย่างกะทันหัน และต้องพึ่งการกู้เงิน ตกอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ดังที่เป็นที่ทราบกัน ความเลวร้ายไร้ประสิทธิภาพประสิทธิผลของรัฐบาล และระบอบการเมืองในปัจจุบัน กำลังจะถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ให้เป็นแพะรับบาป ความเลวร้ายและวิบากกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะสมมาจากอดีตอันยาวนาน อย่างเช่นที่จะเห็นได้จากถ้อยคำของนายอานันท์ ปันยารชุน ประธานคณะกรรมการมาธิการร่างรัฐธรรมนูญ สภาร่างรัฐธรรมนูญ ผู้เป็นผู้นำสำคัญคนหนึ่งของขบวนการ “นักปฏิรูปการเมือง” กล่าวเนื่องในโอกาส หนังสือพิมพ์ Bangkok Post จัดพิธีเป็นเกียรติในการได้รับรางวัลแมกไซไซ ตอนหนึ่งว่า :

การที่รัฐบาลจะต้องพึ่งความช่วยเหลือจาก ไอ.เอ็ม.เอฟ แสดงให้เห็นว่าเราไม่สามารถแก้ไขปัญหาของเราเอง เพราะความไม่มีศรัทธาในระบบ (การเมือง) ที่เป็นอยู่ เราได้สร้างชาติของเราขึ้นมา ในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา แต่ทว่าในช่วงระยะเวลาเพียงสองปีครึ่ง ในช่วงรัฐบาลสองชุดที่แล้ว ความพยายามทั้งหมดก็ต้องมาสูญสลายไปสิ้น⁶

การเอ่ยอ้างถึงความเลวร้ายเสื่อมศรัทธาในรัฐบาลและระบบการเมืองนั้น เป็นเรื่องหนึ่ง และแน่นอน ย่อมส่งผลเสียหายร้ายแรงไปถึงเรื่องเศรษฐกิจด้วยเรื่องเช่นนี้เป็นที่รับฟังกันได้และควรแก่การรับฟังเป็นอย่างยิ่งในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ แต่ที่จะไปไกลถึงขั้นเหมารวมไปถึงว่า ความล่มสลายทางเศรษฐกิจการเงิน มีเหตุที่มาจากช่วงรัฐบาลเพียงสองชุดในช่วงระยะเวลาสองปีเศษ นั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ชวนให้เกิดตั้งตนอยู่ในความประมาทและความเขลาเบาปัญญากันได้ง่าย ๆ เพราะเท่ากับเป็นการบดบังสมุฏฐานที่แท้จริงของ

⁶ Bangkok Post 5 สิงหาคม 1997 หน้า 1 คัดแปลโดยผู้เขียนเอง.

ความล้มเหลวทางธุรกิจและแบบแผนการพัฒนาอันเป็นมาตลอด 30-40 ปีที่ผ่านมา แล้วถ้าจะมาวิเคราะห์กันถึงปัญหาวิกฤติเฉพาะหน้าที่กำลังบังเกิดขึ้นแก่ธุรกิจและสถาบันการเงินในเวลานี้ ภายในวงการนักเศรษฐศาสตร์และธนาคารเอง ก็เริ่มเป็นที่ตระหนักยอมรับกันบ้างแล้วว่า ตามที่เป็นจริงแล้วรัฐบาลทุกชุดนับตั้งแต่ รัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้นมา ทั้งหมดล้วนแต่มีส่วนดำเนินนโยบายที่สะสมปัญหาปั่นป่วน ยุ่งยากแก่เศรษฐกิจไทยมาด้วยกันทั้งสิ้น กล่าวคือจากยุคเศรษฐกิจฟองสบู่สมัยรัฐบาลชาติชาย (ซึ่งสืบทอดยุค "โชติช่วงชัชวาล" สมัยรัฐบาล พลเอก เปรม ติณสูลานนท์) ด้วยการปล่อยให้มีการกว้านซื้อเก็งกำไรที่ดิน และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ มาสู่ยุคปล่อยให้เสรีนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรม อย่างเช่น รถยนต์ สมัยรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน และยุคปล่อยให้เสรีการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ โดยผ่านกลไกวิเทศธนกิจ (Bangkok International Banking Facilities : BIBF) สมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย ผลที่ตามมาก็คือ เปิดช่องให้มีการกักตุนยืมสินจากต่างประเทศ เพื่อทำการลงทุนเก็งกำไรกันอย่างขนานใหญ่ โดยเฉพาะในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์และตลาดหุ้น ซึ่งล้วนแต่เป็นการลงทุนเกินตัวในกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตที่ทำรายได้เข้าประเทศแทบทั้งสิ้น⁷

นโยบาย "เปิดเสรี" ต่างๆ เหล่านี้ มักได้รับการอธิบายในเชิงเทคนิควิชาการอยู่เสมอว่า ที่บังเกิดความผิดพลาด ก็เพียงเพราะขาดมาตรการกำกับควบคุมตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาวะไร้เสถียรภาพทางการเมือง ซึ่งเป็นเหตุให้ต้องมีการเปลี่ยนรัฐบาลกันบ่อยๆ ไม่มีเวลาหรือโอกาสที่จะออกมาตราการมาเสริมป้องกันไม่ให้เกิดผิดพลาดออกนอกกลุ่มนอกทางได้ แต่แท้ที่จริงแล้ว ~~ทั้งหมดล้วนเป็นเรื่องของความหลงมกมายในลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรีอันจะนำมาซึ่งความจำเริญเติบโต และความร่ำรวยมั่งคั่งทรัพย์สินเงินทอง~~

⁷ Bangkok Post 13 สิงหาคม 1997 ภาค Business หน้า 1.

ทั้งสิ้น และเป้าหมายเช่นว่านี้ ฟังกระทำทุกๆ อย่างและทุกๆ ทาง เพื่อให้บังเกิดผลขึ้น แล้วก็ต้องบังเกิดผลอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ด้วย ✕

นโยบายเปิดตลาดทุนเสรี การปล่อยกู้ยืมอย่างอิสระเสรีของบรรดาธนาคารและบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ โดยปราศจากการตรวจสอบที่รัดกุมและความโปร่งใส การลงทุนที่ไม่ก่อให้เกิดมรรคเกิดผลรายได้ รวมทั้งความฟุ้งเฟ้อในการบริโภคจับจ่ายใช้สอย ประกอบกับการกระหน่ำซ้ำเติมโจมตีค่าเงินบาทของนักเก็งกำไรต่างชาติ เหล่านี้ เป็นเหตุก่อให้เกิดของภาระหนี้สินล้นพ้นตัว การขาดดุลบัญชีเดินสะพัด และในที่สุดความล้มละลายทางเศรษฐกิจการเงินของประเทศ ข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับเรื่องพวกนี้กำลังได้รับการเปิดเผยชัดเจนขึ้นตามลำดับ แต่ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ว่า เราได้เรียนรู้อะไรบ้างจากเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เราอาจใช้การวิเคราะห์ชี้แจงลำดับไปที่จุดผิดพลาดบกพร่องมากมายหลายประการ ดังที่เป็นข่าวประจำวันทั้งในหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ขณะนี้ แล้วก็ตามแก้ไขเป็นจุดๆ ไป หรือรวมกันไปตามแต่กรณี ประเด็นว่า เรื่องราวทั้งหมดเป็นแต่เพียงเรื่องของปัญหาเทคนิคล้วนๆ ซึ่งฟังปล่อยให้บรรดา "มืออาชีพ" ว่ากันไปตามคนละไม้คนละมือ ยิ่งเมื่อทางกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ส่งคณะเจ้าหน้าที่เข้ามาทำการ **ปรึกษาหารือ** กับทางการรัฐบาลไทยด้วยแล้ว บรรดา "มืออาชีพ" ทั้งหลายต่างก็พยายามชี้ชวนให้ประชาชนคนไทยได้มองเห็น ไอ.เอ็ม.เอฟ. ดุจเหตุตามาโปรดในฐานะที่กำลังเคล็ดลับทางเทคนิควิชาการไว้แต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้ โดยมี "มืออาชีพ" ถือทางอยู่ในการแก้ไขปัญหายุ่งยากเศรษฐกิจการเงินของประเทศ

อันที่จริง การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจการเงิน และการเข้ามาของ ไอ.เอ็ม.เอฟ. คราวนี้ ถ้าจะว่าไปแล้ว นับว่าได้ช่วยให้ภาพสถานะที่แท้จริงของเศรษฐกิจการเมืองไทย เป็นที่แจ่มชัดยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยฟังต้องตระหนักสำนึกกันให้มาก ๆ จะถือว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของบ้านเมืองอีกวาระหนึ่งก็ว่าได้ นั่นก็คือ กระแสความคิดอ่านพัฒนาที่ชักจูงให้ประเทศชาติต้องเอาแต่ฟังพยานนอกอย่างแทบไม่ลืมหูลืมตา เพียงเพื่อขอให้ได้ช่องทางสร้างตัว

สร้างความร่ำรวยมั่งคั่ง อันถือเป็นคุณธรรมสูงสุดในหมู่ชนชั้นนำทั้งหลาย เป็นความอัปยศทางปัญญาที่เปิดช่องให้เศรษฐกิจการเมืองต่างชาติเข้ามาครอบงำ คุกเป็นอาณานิคมก็ไม่ปาน กรณีของวิกฤติเศรษฐกิจการเงินครั้งนี้ นับเป็นอุทาหรณ์อันมีค่ายิ่งสำหรับประชาชนคนไทยที่จะต้องเรียนรู้และจดจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกี่ยวกับพฤติการณ์ท่าทีของมหาอำนาจต่างชาติและ ปฏิกริยาตอบสนองจากกระแสทุนและชนชั้นกลางไทย เพราะนอกเหนือไป จากบรรดาเงื่อนไข กฎ กติกาที่ ไอ.เอ็ม.เอฟ. หยิบยื่นและกดดันต่อรัฐบาล ไทยแล้ว สิ่งที่ต้องเฝ้าติดตามมา ก็คือ การเปิดฉากยุคโลบายที่มหาอำนาจ อุตสาหกรรมจะเข้ามาครอบงำธุรกิจการเงินของไทย ทั้งนี้ ในนามของ หลักการเปิดเสรีอันเป็นกติกาการค้าการเงินของโลก ดังจะเห็นได้จากรายงาน ข่าว รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง พร้อมทั้งผู้แทนสำนักงานการค้า ของสหรัฐอเมริกาเดินทางมาเข้าพบรัฐมนตรีว่าการคลังของไทย เพื่อเปิด “การหารือ” เรื่องการเปิดเสรีการเงินของไทย นัยว่า ต้องการให้ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปิดตลาดการเงินให้มากขึ้น เพื่อเสริมความ แข็งแกร่งให้กับระบบการเงินของโลก และในขณะเดียวกันประเทศเหล่านี้ ก็ จะได้รับประโยชน์จากบริการและความเชี่ยวชาญของสหรัฐอเมริกาเป็นการ ตอบแทน ทั้งหมดนี้ เป็นแรงกดดันทางภาครัฐ และไม่ต้องสงสัยเลยว่า การเปิดเสรีการเงิน เช่นว่านี้ ย่อมจะส่งผลเป็นการกดดันให้บรรดาสถาบัน การเงินภาคเอกชนของไทย ซึ่งกำลังตกอยู่ในวิกฤติย่ำแย่ จำต้องเลือกทาง เดินไปสู่การพึ่งพิงต่างชาติมากขึ้นเป็นลำดับ^๑

ในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์ชั้นแนวหน้า และมีอาชีพทั้งหลาย ปรากฏการณ์ช่วงชิงฐานะผลประโยชน์ ในท่ามกลางมรสุมทางเศรษฐกิจการเงินดังกล่าวนี้ อาจดูเป็นเรื่องปกติวิสัย ไม่มีอะไรผิด อะไรผิด เพราะเงินก็

^๑ คอลัมน์ “สหรัฐกวาดผลประโยชน์หลังไทยจมน ไอ.เอ็ม.เอฟ.” และ “ทุนการเงินไทย ถึงทางตันพร้อมเสนอขอ ตปท. หนุน” ผู้จัดการรายวัน 14 สิงหาคม 2540 หน้า 1/11 และหน้า 1/4 ตามลำดับ.

คือเงิน ซึ่งจะต้องให้มีการเปิดโอกาสให้สามารถเคลื่อนไหวไปไหนมาไหนได้โดยเสรี ไม่ควรที่จะนำเอาเรื่องของชาตินิยม เข้ามาเกี่ยวข้องให้เกิดความไขว้เขวโดยไม่จำเป็น ทศนะท่าที่ทำงานนี้ จะมีเหตุผลอ้างอิงในเชิงเทคนิควิชาการอย่างไรก็ตามที่ รวมทั้งภายในแวดวงของธุรกิจเอกชน อาจต้องด้วยผลประโยชน์ที่เห็นว่ามี มีได้ หรือจำเป็นเพื่อความอยู่รอด แต่สำหรับสาธารณชนคนไทยส่วนใหญ่ผู้เป็นฝ่ายถูกกระทำแล้ว คักดิ์ศรีของความเป็นชาติ และความเป็นไททางเศรษฐกิจการเมือง ย่อมเป็นสิ่งที่ควรแก่การปกป้องรักษาอยู่เสมอ ความคิดอ่านและข้อเสนอแนะของนักเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะในยุคนี้สมัยนี้ จึงฟังรับฟังกันด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง

จะอย่างไรก็ตาม โดยแท้จริงแล้ว วิฤทธิและความสูญเสียดังกล่าวทางการเงินที่กำลังเป็นไปในขณะนี้ มิใช่เป็นปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นมาโดดๆ หากแต่นับเป็นผลพวงสืบเนื่องมาจากนโยบายและแบบแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านแปลกแยก ซึ่งก่อร่างสร้างฐานไว้ตั้งแต่ครั้งยุค “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ - ถนอม - ประภาส ในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา แนวความคิดในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในครั้งนั้น ก็ทำนองเดียวกันกับ “วาระแห่งชาติ” ในการวางแผนฟื้นฟูธุรกิจการเงินในขณะนี้ ซึ่งอาศัยองค์กรโลก คือ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ให้ “คำปรึกษาแนะนำ” กล่าวคือยึดถือตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก ซึ่งส่งคณะเจ้าหน้าที่มาทำการสำรวจเศรษฐกิจตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2490 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แรงจูงใจในการรับข้อเสนอของธนาคารโลก ก็คือ การช่วยเหลือสนับสนุนทั้งทางเศรษฐกิจและทหารจากสหรัฐอเมริกา ผู้ถือหุ้นใหญ่ และทรงอิทธิพลสูงสุดทั้งในธนาคารโลกและ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ทั้งนี้ เป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่ประเทศไทยเข้าอยู่ในฝ่ายโลกเสรีและเป็นฐานสำคัญในการต่อต้านการขยายอำนาจของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ณ จุดนี้เอง ที่สังคมนิยมเมืองรวมถึงวงวิชาการไทยเริ่มพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้เข้าสู่กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรี เจริญรอยตามเกณฑ์คุณค่าและความเชื่อแบบทุนนิยมตะวันตก ซึ่งพอสรุป

รวมได้เป็น 3 เกณฑ์คุณค่า หรือจะเรียกว่าเป็นพระเจ้า 3 พระองค์ ก็คงจะได้ กล่าวคือ ความเชื่อเทิดทูนในเป้าหมายอันศักดิ์สิทธิ์ของการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งขึ้นอยู่กับภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมส่งออกเป็นหลักชัย 1 ความเชื่อยกย่องในภาคธุรกิจเอกชนในฐานะเป็นกุญแจสำคัญของการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ 1 และการยึดถือเงินตราเป็นสรณะหรือตัวชี้วัดระดับความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจอีก 1 ทั้ง 3 เกณฑ์คุณค่านี้ ประกอบกันทำหน้าที่เป็นตัวจักรผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาโดยตลอดตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในปัจจุบันดูจะพยายามเน้นไปในเรื่อง การพัฒนาคน แต่ก็ยังคงตั้งอยู่ในกรอบของเกณฑ์คุณค่าและเจตนารมณ์เดิมๆ อยู่ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ

คงไม่เป็นการยากนักที่จะพอมองเห็นกันได้ว่า นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานของเกณฑ์คุณค่าดังกล่าว ย่อมจะก่อให้เกิดความแปลกแยกและลักลั่นขัดแย้งขึ้นมากมาย ภายในสังคมการเมืองไทย เพราะโดยธรรมชาติของเกณฑ์คุณค่าที่ว่านี้เอง กระบวนการพัฒนาถูกกำหนดให้เป็นไปในลักษณะแยกส่วนแบ่งภาคกันชัดเจนระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท โดยยกเอาเมือง/อุตสาหกรรมขึ้นอยู่เหนือภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ ทั้งหมด ทั้งนี้ ตามความเชื่ออันมีมาในลัทธิอุตสาหกรรมนิยมว่า ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวจักรกุญแจสำคัญต่อการสร้างความจำเริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ และเพราะฉะนั้น จึงเป็นตัวทำรายได้เงินตราตามคติการแสวงผลกำไรสูงสุดทางธุรกิจ ในขณะที่เดียวกันภาคเกษตรชนบทถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เป็นฐานรองรับหรือ “กระดุกสันหลัง” หนุนการจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม รวมความแล้ว เป็นลัทธิความเชื่อที่ยกคุณค่าความสำคัญให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรม และธุรกิจการเงินอยู่เหนือสิ่งอื่นใดในชีวิตสังคม และโดยนัยนี้เอง วิชาการเศรษฐศาสตร์ในกระแสทุนอุตสาหกรรมนิยม และเศรษฐกิจตลาดเสรี จึงจำกัดวงแคบลงไปในเรื่องราวของธุรกิจและการเงินเป็นสำคัญ รวมตลอดไปถึงค่านิยมและทัศนะ

ท่าทีของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมักเป็นไปอย่างที ศาสตราจารย์โรมัส ไมเคิล เพาเวอร์ แห่งมหาวิทยาลัยมอนทานา เคยตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า :

บรรดานักเศรษฐศาสตร์ให้ความ-pin-ob-pi-ta-สูงส่งต่อประชาคมธุรกิจ บรรดาผู้นำธุรกิจถือเป็นวีรชนผู้ประกอบการในต้นแบบสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ ในอันที่จะอำนวยความสะดวกให้เศรษฐกิจแบบเสรีและแข่งขัน อันเป็นอุดมคติ นำไปสู่สังคมที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้⁹

ผลสืบเนื่องที่ตามมาจากความเชื่อเช่นนี้ ก็คือ เราคงได้แต่เศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์อันคับแคบและแปลกแยกจากชนส่วนใหญ่ของสังคม

~~ซึ่งไปกว่านั้น ในสภาวะของทุนและเทคโนโลยี รวมทั้งวัฒนธรรม~~
~~พึ่งพาของธุรกิจเอกชนไทยดังที่เป็นอยู่ การเร่งรัดสร้างและพัฒนาอุตสาหกรรม~~
~~กี่ย่อมหมายความว่า เป็นการเร่งรัดให้เกิดการพึ่งพิงภายนอกยิ่งๆ ขึ้นไป~~
~~เป็นลำดับ ข้อสรุปตรงนี้ อาจไม่เป็นกรรมนักรบสำหรับผู้ประกอบการบางส่วน~~
~~แต่พิจารณาโดยรวมแล้ว คงจะไม่ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงที่จะกล่าวว่~~
~~อุตสาหกรรมไทยโดยรากฐานเป็นแต่เพียงธุรกิจการค้าลงทุนซื้อถูกขายแพง~~
~~เป็นหลักใหญ่ มิได้มีการเรียนรู้สร้างจิตวิญญาณของนักประดิษฐ์คิดค้นอะไร~~
~~ที่อกงยขึ้นมาอย่างเป็นลำเป็นสันพอที่จะสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง~~
~~ได้อย่างแท้จริง เท่าที่ได้มีโอกาสเติบโตขยายตัวทำการส่งออกถึงกับเรียกตัวเอง~~
~~ว่าเป็น "กระดุกหลังของชาติ" (กล่าวคือ ทำรายได้เงินตราในสัดส่วนสูงสุด~~
~~ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติ) ก็ได้อาศัยการหล่อเลี้ยงจากภาคเกษตรกรรม~~
~~มาแต่แรกเริ่ม และอาศัยการอุปถัมภ์จากรัฐมาโดยตลอด แล้วก็~~
~~เพราะวัฒนธรรมพึ่งพาและความอ่อนแอของภาคอุตสาหกรรมส่งออกนี้เอง ที่~~
~~เป็นต้นตอที่มาของการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด และความอ่อนแอของ~~
~~โครงสร้างเศรษฐกิจและสถาบันธุรกิจการเงินในปัจจุบัน ทั้งหมดล้วนมีความ~~

⁹ Power, Thomas Michael, **The Economic Pursuit of Quality**, London, M.E. Sharpe, Inc., 1988 Preface หน้า xii คัดแปลโดยผู้เขียนเอง.

เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ ข้อเสนอแนะจากธนาคารโลกต่อรัฐบาลไทย เมื่อหลายสิบปีก่อน กับเงื่อนไขที่กฎกติกาที่ ไอ.เอ็ม.เอฟ. หยิบยื่นและกดดันต่อทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจการเงินในขณะนี้ โดยรากฐานแล้ว จึงเป็นเรื่องของความต่อเนื่องสอดคล้องและเป็นไปเพื่อการครอบงำในสภาวะความอ่อนแอและพึ่งพาของภาคอุตสาหกรรม และธุรกิจการเงินของไทย ผลบุญจากเงินกู้ธนาคารโลกและธนาคารพัฒนาเอเชียโดยผ่านแผน ไอ.เอ็ม.เอฟ. คราวนี้นัยว่า จะนำมาใช้ปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมส่งออกของไทย แต่ก็ยังคงปล่อยให้อยู่ในเงื้อมมือของ “นักบริหารมืออาชีพ” ที่จะพาเดินไปในทิศทางของการพึ่งพา และจำกัดเฉพาะประเภทอุตสาหกรรม¹⁰ ดังเช่นที่เคยปฏิบัติกันมานานนั่นเอง แทนที่จะถือโอกาสนี้ปรับโลกทัศน์การพัฒนา ในฐานะที่เป็นรัฐบาลมาจากการเลือกตั้งให้ขยายขอบข่าย รวมตลอดไปถึงศักยภาพอุตสาหกรรมจากภาคเกษตรและชนบท บนพื้นฐานของหลักการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง และในขณะเดียวกัน เป็นการขจัดสภาวะความแปลกแยกและลักลั่นขัดแย้งที่กำลังทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับในสังคมการเมืองไทย

ทั้งนี้ทั้งนั้น ปัญหาคงมีอยู่ว่า ในสภาวะของความจําหนทางเศรษฐกิจการเงิน ดังที่กำลังเป็นอยู่นี้ รัฐบาลไทยและราชการไทย รวมถึงสาธารณชนคนไทยโดยทั่วไป จะมีอิสระเสรีหรือไม่ เพียงใดที่จะปรับเปลี่ยนเกณฑ์คุณค่าและทิศทางการพัฒนาไปสู่หลักการและเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน แทนที่การพึ่งพาและความแปลกแยกภายในเศรษฐกิจการเมืองไทย ดังเช่นที่เป็นอยู่

สู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

ภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรี หรือที่มาสรุปรวมเรียกขานกันว่า โลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ ให้อุเป็นความชอบธรรมขึ้นมาในฐานะที่เดินตามกระแสโลกหรือสากลนิยม เมื่อมาถึงตอนนี้ เราทั้งหลาย

¹⁰ คอลัมน์ “เงินกู้จาก ไอติบี - ธนาคารโลกอุ้มอุตสาหกรรม ทุ่ม 8 หมื่นล้านอัดส่งออก” ไทยโพสต์ 14 สิงหาคม 2540 หน้า 17/18.

ก็ให้เห็นกันทั่วแล้วว่า อะไรเกิดขึ้น แนวคิดแนววิเคราะห์ที่นิยมทำๆ กันก็ โดยจระไนถึงด้านบวกด้านลบ แล้วก็ซังน้ำหนักให้เห็นว่าได้อะไร เสียอะไร ซึ่งก็แน่นอนย่อมเอนเอียงไปตามกระแสความคิดความเชื่อของเรา แต่ ประเด็นเนื้อหาสาระจริงๆ ที่จะต้องนำมาประเมินวิเคราะห์กันให้ถ่องแท้ ก็คือ ตัวเกณฑ์คุณค่าและวิธีคิดอันเป็นต้นตอและตัวกำหนดการกระทำทั้งในระดับ นโยบายและปฏิบัติการ หาไม่แล้ว เราก็จะได้แต่ทวงเวียนอยู่แต่ในวัฏจักรของ ปัญหาแล้วปัญหาเล่า คลำหาทางออกมิได้ ไม่ผิดอะไรนักกับสุนัขที่พยายาม ไต่กวดกัดหางของตัวเอง ในทุกวันนี้ ในแวดวงผู้นำและวิชาการของเราต่างหมกมุ่น อยู่แต่ในเกณฑ์คุณค่าและวิธีคิดเรื่องการเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ส่งออก และความร่ำรวยเงินทองมั่งคั่ง แล้วก็แน่นอนจากแง่มุมของมิชฌาคติ ในเกณฑ์คุณค่าและวิธีคิดเช่นนี้ ก็อาจกล่าวได้อย่างเต็มปากอย่างภาคภูมิใจ อย่างเช่นที่นายอานันท์ ปันยารชุน อ้างไว้ว่า “เราได้สร้างชาติของเรามาในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา” ดังที่อ้างถึงข้างต้น แผนพัฒนาฯ ทุกฉบับจะเริ่มต้นด้วย ผลสำเร็จจากตัวเลข สถิติ ข้อมูลบ่งบอกถึงอัตราการขยายตัวเติบโตอันรวดเร็ว โดยเฉพาะของภาคอุตสาหกรรมส่งออกสร้างรายได้เงินตรานับเรือนแสนเรือน ล้านล้านบาท (แต่ไม่ยอมบอกว่า มูลค่านำเข้าเท่าไรและเพราะอะไรจึงเกิดการ ขาดดุลบัญชีเดินสะพัด อย่างมากมายเช่นนี้!) ประจักษ์พยานทางวัตถุก็มีให้เห็นกันชัดเจนว่ากันตั้งแต่การเติบโตใหญ่และแตกแขนงหลากหลายของธุรกิจ ภาคเอกชน สถาบันการเงินการธนาคาร บริการพื้นฐานถนนหนทาง การ ขนส่งคมนาคม ไฟฟ้า โทรทัศน์ และโทรคมนาคม ตลอดจนการบริโภค จับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวัน และทั้งหมดส่งผลให้อัตราการจำเริญเติบโต ของเศรษฐกิจมหาภาค คำนวณออกมาเป็นมูลค่าเงินตรา เป็นไปอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่กล่าวขวัญกันด้วยความมั่นอกมั่นใจว่า เศรษฐกิจไทยจะต้องก้าวเข้าสู่สถานะ “เสือเศรษฐกิจตัวที่ 5” เจริญรอยตามกลุ่ม 4 เสือเศรษฐกิจ หรือ

ประเทศอุตสาหกรรมใหม่แห่งภูมิภาคเอเชีย อันได้แก่ เกาหลีใต้ ฮ่องกง และสิงคโปร์¹¹

ในขณะเดียวกัน ถ้าจะพูดกันถึงผลในด้านลบ แผนพัฒนาฯ ทุกฉบับ รวมทั้งกลุ่มคนที่เสวยสุขโดยตรงจากอัตราการเจริญเติบโต “ทางเศรษฐกิจ” อันสูงส่งและรวดเร็วนี้ ต่างก็มีใจกว้างพอที่จะยอมรับอย่างน่าชื่นตาบานว่า การพัฒนาภายใต้เกณฑ์คุณค่าที่ยึดถือกันอยู่นี้ ก็นับว่าก่อให้เกิดผลเสียอยู่ มากพอสมควร ที่พูดถึงกันอยู่เสมอๆ ก็ได้แก่ปัญหาความยากจน ความล้มสลายของชนบท ช่องว่างรายได้ และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นแต่ว่าตามเกณฑ์คุณค่าและวิธีคิดที่ยึดติดกัน ทั้งในระดับนโยบายและวิชาการ ถึงอย่างไรก็ต้องถือเสียว่าเป็นเรื่องจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในวิถีทางการพัฒนากระแสโลกาภิวัตน์ หรืออย่าง ที่อ้างกันในเชิงทฤษฎีวิชาการว่า เป็นเรื่องของ Trade-off เข้าทำนองมีได้ก็ต้องมีเสีย ซึ่งก็จะต้องตามแก้ตามล้างกันไปตามแต่กรณี และด้วยตรรกะเชิงนโยบายและวิชาการเช่นนี้เอง เราจึงได้เห็นมาตรการแก้ไขต่างๆ หลังไหลออกมาทับถมกันมากมายนับไม่ถ้วน ซึ่งล้วนแล้วแต่ช่วยให้เกิดหน่วยงานใหม่ๆ การขยายอัตราตำแหน่ง งบประมาณ และขอบเขตอำนาจของบรรดาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ทว่าไม่ได้บังเกิดผลแก้ไขปัญหาอะไรได้ในทางปฏิบัติ ดังจะเห็นได้จาก ข้อมูลตัวเลขของทางราชการเอง แสดงถึงสัดส่วนรายได้ของทั้งประเทศ เปรียบเทียบกลุ่มบุคคล/ครัวเรือน ที่มีสัดส่วนรายได้สูงสุด ร้อยละ 20 ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จาก ร้อยละ 49.3 ในช่วงปี พ.ศ. 2518/2519 เป็น ร้อยละ 54.9 ในช่วงปี พ.ศ. 2530/2531 และ ร้อยละ 59 ในปี

¹¹ ในยุค “โชติช่วงชัชวาล” ปลายสมัยรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดสัมมนาวิชาการ เรื่อง “สังคมไทย : เส้นทางสู่ความเป็นนิค” เมื่อเดือนสิงหาคม 2530 เจ้าหน้าที่ระดับสูงจากสภาพัฒนาฯ ประกาศก้องหอบประชุมว่าเศรษฐกิจไทยจะต้องมุ่งหน้าสู่ความเป็นนิค หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC : Newly Industrialized Country) ให้ได้ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม!

พ.ศ. 2535 ในขณะที่สำหรับกลุ่มบุคคล/ครัวเรือน สัดส่วนรายได้ต่ำสุด ร้อยละ 20 สัดส่วนรายได้กลับลดน้อยถอยลงไปตามลำดับ จาก ร้อยละ 6.1 เป็น ร้อยละ 4.6 และร้อยละ 3.9 ในช่วงเวลาเดียวกัน หรือว่ารายได้ต่อหัวของ คนใน กทม. และปริมณฑล นับว่ามีแต่จะเพิ่มขึ้น ในขณะที่ในภูมิภาค อื่นๆ มีแต่จะลดลงไป จนในปัจจุบัน รายได้ต่อหัวของคนใน กทม. และ ปริมณฑลขึ้นอยู่ในระดับสูงกว่าคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจนที่สุดถึง 12 เท่าตัว¹²

จะอย่างไรก็ตาม ข้อมูลตัวเลขทำนองนี้ ถึงจะช่วยให้ภาพสะท้อน ให้ได้ชัดเจนถึงสภาพปัญหาที่เป็นจริง แต่เมื่อพิจารณาที่กันดูให้ดีแล้ว ไม่อาจ ใช้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงแนวทางของการแก้ปัญหาที่เป็นจริงเลยแม้แต่น้อย มิหนำซ้ำ ยังเป็นตัวชี้ให้หลงผิดทิศทางการมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้เกณฑ์คุณค่าและวิธีคิดที่ได้แต่ยึดถือเอาเรื่องเงินตราและการจ้างงาน มาเป็นสรณะในการแก้ไขปัญหา อย่างดีตัวเลขข้อมูลดังกล่าว รวมทั้ง มาตรการแก้ปัญหา ก็เป็นเพียงสื่อบอกให้รับรู้กันไว้ว่า ทางราชการตระหนัก ถึงปัญหานี้ดีอยู่แล้ว และกำลังพยายามหาหนทางแก้ไขกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน อย่างน้อยก็เป็นการช่วยบรรเทาอารมณ์ความรู้สึกและบรรยากาศอันเคร่งเครียด ภายในสังคมไปได้บ้าง แล้วเราก็ยังได้เห็นการแสดงออกถึงน้ำใจความเอื้ออาทร ในหมู่บริษัทร้านค้าและบรรดาองค์กรกุศลสงเคราะห์อยู่เนืองๆ ผ่านสื่อมวลชน ในรูปแบบต่างๆ มากมาย ทั้งในเชิงประชาสัมพันธ์ทางธุรกิจและการบันเทิง แต่ในท้ายที่สุด ประเด็นปัญหาจริงๆ กลับต้องถูกเบี่ยงเบนหรือกลบเกลื่อน สลายตัวไปในห้วงของความเพ้อฝันถึงความเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจและความ ร่ำรวยมั่งคั่งอันจะดลบรรดาลให้ได้มาซึ่งชีวิตที่ดี ในท่ามกลางปัญหาวิกฤติ รุมเร้าอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันนี้ เราดูจะพากันทอดอาลัยที่ไม่อาจแหวกวงล้อมออกไปจากวัฏจักรของปัญหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ ได้ หรือถ้าจะแสดง

¹² แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) และเอกสารประกอบ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

พลังความคิดอ่านกันถึงระดับ “ปฏิรูปการเมือง” อย่างที่กำลังเป็นไปในขณะนี้ แต่ที่ดูจะพะวงทุ่มเตไปในทางรวบรัดจัดสูตรสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเสียมากกว่าอะไรอื่น อย่างเช่นการรณรงค์ผลักดันร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับสสร. ที่ได้เสนอรัฐบาลไปแล้ว ก็มีลุ่มเสี่ยงดังฟังชัดออกมาจากปากของบุคคลชั้นนำในทำนองว่า “ถึงอย่างไร ก็ดีกว่ารัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ถ้าใครไม่รับก็โง่” หรือว่า “ถ้าไม่รับ บ้านเมืองก็จะเกิดมิดลัญญี่” ซึ่งอาจเป็นจริงหรือไม่ก็เป็นคำทำนายทายทักที่อาจบันดาลให้เกิดเป็นจริงขึ้นมาเสียเองก็ได้ แต่ต้องนับว่า เป็นวิบากกรรมของสังคมไทยเราโดยแท้ที่มาถูกเคียวซีมและขมขูให้ต้องเสาะหา “คนดีมีความสามารถ” ในวังวนแห่งสูตรสำเร็จทางความคิดอ่านเช่นนี้

ความจริง ถ้าเราจะเปิดใจกันให้กว้างออกไปสักนิด หรือใช้สามัญสำนึกกันบ้างสักหน่อย ก็ไม่น่าจะเป็นการยากอะไรนักหนาที่จะสังเกตเห็นกันได้ว่า ตัวเกณฑ์คุณค่าที่กำหนดและกำกับแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาตนเอง ที่เป็นต้นตอของมวลปัญหาความยุ่งยากทุกข์เข็ญทางเศรษฐกิจการเมืองที่กำลังเผชิญกันอยู่ จริงๆ แล้ว เป็นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผลตรงไปตรงมา เพราะปัญหาที่แนบเนื่องมากับนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาภายใต้กระแสนวัตกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรี ก็คือภาวะความไม่สมดุลและความแปลกแยกระหว่างภาคเมือง/อุตสาหกรรม กับภาคเกษตร/ชนบท ดังกล่าวมาในตอนก่อน และนี่เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาความยากจนและความล่มสลายของชุมชนชนบท รวมทั้งการบั่นทอนทำลายทรัพยากรท้องถิ่น เป็นแต่ว่า ความเป็นเหตุเป็นผลตรงไปตรงมาเช่นว่านี้ กลับกลายเป็นเรื่องที่จะต้องปิดบังหรือหลีกเลี่ยงกันเสมอมา โดยเฉพาะในหมู่นักเศรษฐศาสตร์และกลุ่มคนที่เรียกกันว่า “นักบริหารมีอาชีพ” จะเป็นด้วยเรื่องของความยึดติดในอำนาจผลประโยชน์หรืออย่างไรนั้น เป็นหัวข้อที่น่าจะได้พิเคราะห์กันให้ต้องแท้

ผู้เขียนเองเคยมีประสบการณ์ในเรื่องนี้มาโดยตรง เกือบ 20 ปีมาแล้ว เมื่อครั้งที่เผชิญเข้าไปร่วมคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี พลเอก เปรม

ดิณสุถานนท์ (พ.ศ. 2523 - เมษายน 2524) ได้ตั้งหลักไว้ในการทำงานไว้ว่าจะทำหน้าที่ในฐานะคนอาชีพสอนหนังสือ ในการเสนอแนะแต่ข้อคิดนโยบายที่เป็นเรื่องระยะยาวให้เป็นการแก้ไขปัญหาค้นรากฐานของประเทศชาติ ก็ได้มีโอกาสชักชวนมิตรสหายทางวิชาการมาร่วมคณะทำงานศึกษา จนถึงได้มีบันทึกรายงานเสนอเป็น “นโยบายการพัฒนาชนบท” เพื่อใช้เป็นหลักการและแนวทางพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการพิจารณาศึกษาขั้นปฏิบัติต่อไป ประเด็นหลักที่บันทึกรายงานพยายามชี้ให้เห็น ก็คือปัญหาตัวโครงสร้างนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กำลังยืดเยื้อกันอยู่ จำเป็นต้องได้รับการรื้อฟื้นพิจารณาทบทวนกันใหม่หมด เท่านั้นเอง ยังไม่ทันได้ตั้งตัวอะไร บรรดานักเศรษฐศาสตร์ และ “นักบริหารมืออาชีพ” ผู้ใกล้ชิดผู้นำรัฐบาลก็พากันออกมาแถลงกันทางโทรทัศน์เข้าทำนองว่า ตัวโครงสร้างนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่ได้มีอะไรผิดพลาด หลักนโยบายดีอยู่แล้ว ปัญหายุ่งยากทั้งหลายเกิดขึ้นมาก็เพราะความขาดตกบกพร่องในทางปฏิบัติเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องตามแก้ไขกันไป ท้ายที่สุด เรื่องราวก็ลงเอยไปด้วยการนำเสนอ “แผนชนบทยากจน” ซึ่งทางเจ้าหน้าที่สภาพัฒนาฯ ได้ตระเตรียมไว้ก่อนหน้าแล้ว ไม่ได้เกี่ยวข้องกับบันทึกรายงานของคณะทำงานศึกษาแต่ประการใด แต่ภาพจะดูเป็นว่า พอเสนอหลักการขึ้นมา ก็สามารถนำเสนอแผนปฏิบัติการได้เลยทันที เป็นเครื่องแสดงบ่งบอกถึงแบบฉบับของควมมีประสิทธิภาพ อันเป็นที่ต้องการของผู้มีอำนาจในราชการและการเมืองไทย

จะอย่างไรก็ตาม ในสภาวะการเรียนรู้และเศรษฐกิจการเมืองไทย ซึ่งถ่ายทอดระบอบไปสู่ผู้นำทางการเมือง จุดของความสนใจก็คงอยู่ที่เรื่องของ “ความโชติช่วงชัชวาล” และความเติบโตเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจนั่นเองเป็นหลักใหญ่ ส่วน “นโยบาย” การพัฒนาชนบทเป็นแต่เพียงเรื่องของ การแก้ไขปัญหายากจน เป็นแนวมองการแก้ปัญหาสังคมเชิงลบ เพียงเพื่อสกัดกั้นปัญหาอุปสรรคที่จะมาแผ้วพานหนทางการพัฒนาความเติบโตทางด้านธุรกิจอุตสาหกรรมมากกว่าอะไรอื่น เรื่องการพัฒนาชนบทเริ่มมีการกล่าวขวัญกันกว้างขวางขึ้น มีการใช้ศัพท์แสงหรูๆ อย่างเช่น การพึ่งพาตนเอง แต่ทว่าก็ต้องถูก

บดบังด้วยความนิยมยึดติดอยู่ในเกณฑ์คุณค่าของทุนอุตสาหกรรมนิยมนั่นเอง ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แล้วจากนั้น เศรษฐกิจการเมืองไทยก็โผล่เข้าสู่วิถีทางของ “ความโชติช่วงชัชวาล” เศรษฐกิจฟองสบู่ การเปิดเสรีทั้งตลาดอุตสาหกรรมและตลาดการเงิน และในที่สุดความล้มละลายทางเศรษฐกิจการเงิน และต้องตกอยู่ภายใต้พันธะเงินกู้ไอ.เอ็ม.เอฟ. และมหาอำนาจอุตสาหกรรม ในขณะนี้ ดังเป็นที่ทราบกัน ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงวุฒิภาวะของชนชั้นนำไทย ไม่ว่าจะไปในแวดวงการเมือง ภาคธุรกิจเอกชน และนักวิชาการ-ปัญญาชน ซึ่งต่างพากันติดอยู่ในบ่วงของการสร้างวิมานในอากาศ แม้จนกระทั่งในยามที่เศรษฐกิจไทยกำลังเผชิญกับวิกฤติภัยแยบยลอยู่ ก็ยังมีรัฐมนตรีช่วยว่าการศึกษาออกมาแสดงปาฐกถาในที่ประชุมสัมมนาครูไม่กี่วันก่อนถูกปรับออกจากคณะรัฐบาล ฟุ้งเฟ้อไปถึงความหวังความพยายามที่เรียนรู้จดจำมาจากเหล่า “นักบริหารมืออาชีพ” ที่จะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการเงินและอุตสาหกรรมของภูมิภาค¹³ ความไม่รู้จักตนเองและประมาณตนเองในหมู่ชนชั้นนำเป็นสิ่งที่เกินจะบรรยาย รวมทั้งเรื่องของทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรี ซึ่งมาเรียกกันโก้ๆ ว่า โลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตร์ ที่เราพยายามเกาะติดอยู่นี้ ก็เป็นที่สงสัยว่า เรารู้จักกันดีพอเพียงใด

ในสภาวะปัญหาวิกฤติคลุมเครือเช่นนี้ คำถามมีอยู่ว่า เราจะมิทางออกหรือทางเลือกกันอย่างไร แต่ก่อนจะพิจารณาไปถึงขั้นนั้น เห็นควรหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ ถึงปมปัญหาที่พยายามตอกย้ำกันนักหนาในขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” คือเรื่องของพฤติการณ์การซื้อสิทธิ์ขายเสียงอันเป็นต้นเหตุของการทุจริตคอร์รัปชันในบ้านเมือง สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมเป็นที่เห็นตรงกันว่า จำเป็นต้องขจัดให้หมดสิ้นไป แต่ประเด็นปัญหาอยู่ตรงที่ว่า เราจะพิเคราะห์ดูให้เข้าถึงเหตุแห่งปัญหากันจริง ๆ แคะไหยเท่านั้น หากไม่แล้วการณก็จะเดินไปเข้าทำนอง “หนีเสือปะจระเข้” อย่างที่กำลังจะเป็นอยู่ในขณะนี้ ยิ่งมาในยุค

¹³ จากการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งแรกของรัฐบาล พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2540

เทคโนโลยีสารสนเทศ แพร่ข่าวสารข้อมูลออกไปอย่างรวดเร็ว มีการสร้างบรรยากาศแบ่งขั้วคนดี/คนไม่ดี กันอย่างเข้มข้นและกว้างขวางเช่นนี้ เงื่อนไขของปัญหาและความพยายามคิดอ่านร่วมกันที่จะแสวงหาทางออกก็ย่อมจะพรัอมัว และต้องวณจุดตกอยู่ในเขาวงกตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

คำตอบก็คือว่า พฤติการณ์การซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้ง มิใช่เป็นปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่บังเกิดขึ้นมาลอยๆ เราจะวิพากษ์ประนามกันในทางจริยธรรมและความอ่อนด้อยส่วนบุคคลอย่างไรก็แล้วแต่ แต่จำเป็นต้องตระหนักกันให้ดีกว่า เหตุทั้งหลายทั้งปวงที่ว่านี้เป็นผลผลิตหรือจะเรียกว่าวิบากกรรมก็คงได้ จากผลแห่งเกณฑ์คุณค่าและวิถีชีวิตอันเป็นตัวกำหนดและกำกับเส้นทางการพัฒนาในกระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรี หรืออีกนัยหนึ่งโลกาภิวัตน์ ดังกล่าวข้างต้น ความยากจนและความล่มสลายของชนบทไทยมักจะเป็นที่อ้างอิงกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในแวดวงสภาพัฒน์ฯ ว่าเป็นปัญหา “โง่ จน เจ็บ” อันแนบเนื่องติดอยู่ในวิถีชีวิตของชนบทเอง ความหมายของการพัฒนาชนบทคงเป็นเพียงเรื่องของการแก้ปัญหาความยากจนและความอยู่รอดของชนบทเองเท่านั้น ในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนา แต่ถึงเวลาแล้วที่จำเป็นต้องทบทวนยอมรับความจริงกันเสียที่ว่า เป็นเรื่องที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์เราแทบทั้งสิ้น เป็นเรื่องสภาวะของจิตซึ่งเรียนรู้และรับเกณฑ์คุณค่า และการกระทำอันแปลกแยกเข้ามาสู่ระบบชนชั้นนำของไทย แล้วเมื่อผู้คนในชนบทต้องยากจนและสถาบันสังคมล่มสลายช่วยตัวเองไม่ได้ ระบบอุปถัมภ์ก็ก่อกลายในสังคมการเมืองระดับท้องถิ่นก็ย่อมเข้มข้นขึ้นเป็นเงาตามตัว จากพื้นฐานประเพณีที่มีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และนี่คือปฐมเหตุที่มาของพฤติการณ์ซื้อสิทธิ์ขายเสียงกันในการเลือกตั้ง ในประการสำคัญ ยิ่งเมื่อเศรษฐกิจไทยเข้าสู่ยุคเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา บรรดากลุ่มนักการเมืองและพรรคการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่เข้าร่วมรัฐบาลกันมาต่างได้โอกาสแสวงผลเป็นการสร้างความมั่งคั่งและเข้มแข็งขึ้นมาในบริบทของระบอบรัฐสภาและการเลือกตั้ง โดยนัยนี้ การเมืองไทยจึงพัฒนาเข้าสู่ยุค

การเมืองใช้เงินตรา ซื้อขายกันทั้งคะแนนเสียงเลือกตั้ง และสัมปทาน สาธารณูปโภคผูกขาดกันแกลื่อนกลาดและเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับในทำนองเดียวกัน และเศรษฐกิจเงินตรากับการเมืองเงินตราจึงเป็นพัฒนาการคู่ขนานกันมาด้วยประการฉะนี้

ในกระบวนการพัฒนาการของเศรษฐกิจการเมืองเงินตรานี้เอง กระแสโลกาภิวัตน์ ช่วงการเปิดเสรีตลาดอุตสาหกรรมและการเงิน รวมทั้งการพัฒนาบริการพื้นฐานทางการสื่อสารและโทรคมนาคม ก่อให้เกิดพัฒนาการของพลังกลุ่มทุนและชนชั้นกลางใหม่ที่หลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งผู้ใช้นามปากกา “รามบุตรี 516” แห่งหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน เรียกรวมๆ ไปด้วยว่า “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ หรือ Mature Capital Force” พร้อมทั้งให้บรรดาธิบายถึงสภาวะการณ์เผชิญหน้าของพลังเศรษฐกิจการเมืองในปัจจุบันไว้อย่างน่าสนใจในฐานะเป็นตัวตั้งตัวตายด้วยผู้หนึ่ง ในกระแส “ปฏิรูปการเมือง” ขณะนี้ ดังนี้

...ข้อเสนอการปฏิรูปการเมือง ก็คือทางออกของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ และปัญหาเฉพาะการณ์ในระยะไม่เกิน 5 ปี ของบ้านนี้เมืองนี้ ก็คือ สภาพที่ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่น เริ่มยึดกุมอำนาจรัฐได้ด้วยระบบรัฐสภาล่าหลัง แต่ไม่สามารถที่จะบริหารรัฐได้ทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นอยู่เองที่ Mature Capital Force จะต้องพยายามรุกเชิงพื้นที่ในปริมนทลอำนาจรัฐให้มากกว่าเดิม ที่ค้ำๆ กลางๆ

...กรอบกติกาบ้านเมืองใหม่ ก็ต้องเปิดโอกาสให้นักบริหารอาชีพ เข้าไปเป็นรัฐมนตรีมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่อาศัยวิถีเกาะหลังนักเลือกตั้ง เข้าไปเหมือนเดิม¹⁴

¹⁴ คอลัมน์ “รามบุตรี 516” ผู้จัดการรายวัน 29 สิงหาคม 2539 เน้นเป็นของเดิม

ในสภาวะการณ์เผชิญหน้าของสองพลังเศรษฐกิจการเมืองเงินตรา ที่ว่านี้ คำถามมีอยู่ว่า สูตรสำเร็จของการแบ่งขั้ว คนดี/คนไม่ดี อันเป็นยุทธการหลักของขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” อยู่ในเวลานี้ จะเป็นคำตอบคลี่คลายและแก้ไขปัญหได้อย่างไร รูปการณ์จะเป็นไปและลงเอยอย่างเมื่อครั้งวิกฤติ “พฤษภาทมิฬ” ในปี พ.ศ. 2535 ซึ่งพลังชนชั้นกลางใหม่พากันส่งเสียงเรียกร้อง “นายกฯ ต้องมาจากการเลือกตั้ง” แต่แล้วในช่วงระยะไม่กี่ปี ก็กลับล้าเป็นปฏิปักษ์ต่อต้านหลักการรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง พร้อมทั้งร่ำร้องเพรียกหา “คนดีมีความสามารถ” ในภาพลักษณ์ของ “นักบริหารมืออาชีพ” หรืออีกนัยหนึ่ง “รัฐบาลผู้เชี่ยวชาญนำเอาคนดีมาบริหารชาติ” อันเป็นสูตรสำเร็จและตัวเลือกใหม่ แต่ทว่าอะไรที่จะเป็นเนื้อหาสาระอันพึงคาดหวังจาก “คนดีมีความสามารถ” หรือ “รัฐบาลผู้เชี่ยวชาญ” นั้นคงจะไม่ได้ใส่ใจคิดค้นกันเท่าใดนัก รวมทั้งข้อเรียกร้อง “ยุทธศาสตร์ชาติ” ทั้งหลายทั้งปวงทำนองนี้ ดูไม่ผิดอะไรกับกระดมผู้คนให้กระโจนออกไปสู่ความมืด แต่แล้วในสภาวะการณ์ล่มสลายอย่างนี้ ก็ได้แต่พากันปลอบใจตนเองว่า ยังดีกว่าไม่ทำอะไรเสียเลยอย่างน้อยก็เท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนคนไทยเกิดขึ้นตัวทางการเมืองขึ้นมาบ้าง อย่างเช่น การได้ฟังได้อ่านร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับสสร. เป็นต้น

ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ว่า เราจะฟันฝ่าให้เป็นอิสระหลุดพ้นออกไปจากวงจรรูปาทวีทางเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นอยู่นี้ได้อย่างไร และ “วงจรรูปาทวี” ที่ว่านี้ ก็จะต้องคิดและเข้าใจในความหมายขอบข่ายที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งไปกว่าเรื่องของ วงจรปฏิวัติรัฐประหาร ซึ่งบรรดานักรัฐศาสตร์ทั้งไทยและเทศว่ากันเมื่อ 20-30 ปีที่แล้วมา มาในทศวรรษ 2530 และที่จะเป็นไปในช่วงทศวรรษ 2540 นี้ จะต้องยอมรับว่า มิติของปัญหากว้างใหญ่ไพศาลและซับซ้อนขึ้นมากมาย ซึ่งค่อยๆ สะสมมาและเป็นที่ประจักษ์ขึ้นในห้วงวิกฤติเศรษฐกิจการเมืองช่วงปลายทศวรรษ 2530 นี้เอง นั่นก็คือ วงจรรูปาทวีของกระบวนการ ความไม่สมดุล ความแปลกแยก การฟุ้งฟิง และในที่สุด ความเป็นเชลยทางเศรษฐกิจการเมือง ทั้งภายในและภายนอก ผู้เขียนจงใจใช้คำว่า “กระบวนการ” ในที่นี้ ก็เพราะเหตุปัจจัยทั้งหลายทั้ง

ปวงเหล่านี้ประกอบเป็นกระบวนการชีวิตสังคมการเมืองอันเป็นไปอย่างเป็นพลวัต มิใช่เป็นแต่เพียงสภาวะอาการป่วยไข้ ซึ่งต้องอาศัยแพทย์ผู้ชำนาญการมาวางยาแก้ไขรักษา หากแต่เป็นเรื่องของตัวคนไข้ คือสังคมการเมืองไทยเอง ที่จะต้องคิดทบทวนและเข้าใจที่จะปรับวิถีชีวิตของตนเอง ให้เกิดความสมดุล ปลอดภัยจากความแปลกแยก และในที่สุด หลุดพ้นเป็นอิสระเสรีเป็นไทแก่ตัวเอง สมดังพระพุทธรวจนะที่ว่า “การอยู่ในอำนาจของคนอื่นทุกอย่างเป็นทุกข์ การเป็นอิสระทุกอย่างเป็นสุข”¹⁵

ถ้าแนวการมองประเด็นปัญหาดังกล่าวเป็นที่เห็นต้องกันได้ ข้อพิจารณาขั้นต่อไปก็อยู่ที่ว่า จะตั้งเกณฑ์คุณค่าการพัฒนเปลี่ยนแปลงกันอย่างไร ว่ากันตั้งแต่เรื่องความหมายและขอบข่ายของคำว่า “เศรษฐกิจ” และ “เศรษฐศาสตร์” ซึ่งภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรีที่กำลังครอบงำอยู่ในทุกวันนี้ จำกัดมุ่งอยู่แต่เรื่องของภาคส่งออก และเงินตราเป็นใหญ่ และโดยนัยนี้สิ่งที่เรียกว่าฐานเศรษฐกิจก็จะวนเวียนอยู่แต่ในเรื่องของธุรกิจการค้าขายและการผลิตเพื่อส่งออกเท่านั้น ในขณะที่เดียวกับที่ละเลยฐานเศรษฐกิจอื่นๆ ซึ่งต้องถูกกีดกันออกไปอยู่ “นอกระบบ” โดยเฉพาะในพื้นที่ท้องถิ่น ในการสัมมนาเรื่อง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เมื่อ 4-5 ปีมาแล้วที่พหยา ผู้เขียนจำได้ว่า เคยลุกขึ้นถามนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำ ซึ่งขณะนี้เป็นสมาชิกคนสำคัญของพรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่ง ในปัจจุบัน นักเศรษฐศาสตร์ในประเทศละตินอเมริกา ได้ให้ความสนใจศึกษาถึงบทบาทความสำคัญของภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) และได้ค้นพบว่าสามารถสร้างรายได้สูงถึงระดับร้อยละ 30-60 ของรายได้ประเทศ จึงอยากทราบว่ เรื่องอย่างนี้อยู่ในความสนใจศึกษาของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ไทยบ้างหรือไม่ คำตอบที่ได้รับก็คือ ยังไม่ได้คิดกันในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงว่าเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์ของเราต้องผูกโยงอยู่กับกระแสพลังอำนาจ

¹⁵ อุทาน 25/98 อ้างไว้ใน พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2529 หน้า 101.

เศรษฐกิจการเมืองภายนอกอย่างแนบแน่น ดุจเคลือบทั้งในทางความคิดอ่าน และในภาคปฏิบัติ ซึ่งทั้งนี้ก็หมายความว่า เรากำลังมีช่องว่างห่างไกลกันอย่างมากระหว่างโลกทัศน์ของชนชั้นนำ และสภาพชีวิตเศรษฐกิจที่เป็นจริง

ว่ากันโดยเฉพาะเรื่องของท้องถิ่น ซึ่งควรแก่การสนใจในที่นี้ ศาสตราจารย์ที.เอ็ม. เพาเวอร์ ได้ให้ข้อคิดไว้ชัดเจน ดังนี้ :

ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นหนึ่งๆ ประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสถานที่ที่ดึงดูด ที่จะอยู่อาศัย ที่จะทำงาน หรือทำธุรกิจ นั้นหมายความว่าฐานเศรษฐกิจ ย่อมรวมไปถึงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของประชาคม คุณภาพของบริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และคุณภาพของกำลังคน เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะผลิตสร้างขึ้นมาจากด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า หรือว่าผลิตเพื่อส่งออก ทั้งหมดนี้สร้างขึ้นมานอกกระบวนเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า แต่ก็เป็นฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั้นๆ (ความเป็นจริง) ข้อนี้ ควรจะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนความคิด และนโยบายเศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา⁶

แต่ทว่า ผลบุญแห่ง “การสร้างชาติในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา” ก็ได้บั่นทอนทำลายฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นชนบทไทยไปแล้วจนเกือบหมดสิ้น!!

ปัญหาอยู่ตรงที่ เรื่องการปรับเปลี่ยนทางความคิดนี้เอง ในเชิงของวาทะถ้อยคำ เราดูเหมือนจะเข้าไปสู่จุดการปรับเปลี่ยนทำนองนั้น อย่างเช่นนโยบายที่ประกาศออกมาว่า “จะกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและชนบท” เป็นต้น เอาเข้าจริงแล้ว กลับกลายเป็นการจัดสรรงบประมาณการลงทุนทางธุรกิจ หรือที่เรียกว่า กระจายอุตสาหกรรมเสียมากกว่าอะไรอื่น ไม่ใช่การพัฒนาขึ้นมาจากฐานของท้องถิ่นชนบทอย่างจริงจังอะไรเลย ในบริบทของสังคม

¹⁶ Power, T.M., อ้างแล้ว หน้า 127.

วัฒนธรรมไทยเราเอง ถ้าเราจะไม่ยึดติดในทฤษฎีแยกส่วนแบ่งภาคกันจนเกินเหตุ เราก็น่าจะสามารถมองเห็นถึงศักยภาพของฐานเกษตรและชนบทเพียงพอที่จะตั้งเป้าหมายการพัฒนาให้เป็นกิจจะลักษณะขึ้นได้ ทั้งนี้ ไม่ใช่เพียงในฐานะเป็นแหล่งรองรับระบายสินค้าอุตสาหกรรมจากเมืองเท่านั้น อย่างเช่นที่นักธุรกิจใหญ่ๆ มักเสนอแนะอย่างชาญฉลาดทำนองว่า ควรช่วยเกษตรกรขยายผลผลิตเกษตรให้ได้ราคาดี เพื่อจะได้มีกำไรรายได้พอที่จะไปจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้าอุตสาหกรรม เป็นวัฏจักรหมุนเวียนกันไป ซึ่งก็นับเป็นข้อคิดฟังดูดีมีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วยให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นสำหรับเกษตรกร และในขณะเดียวกัน ยังเป็นการสร้างตลาดภายในขึ้นรองรับภาคอุตสาหกรรม แทนที่จะขึ้นอยู่กับตลาดส่งออกอย่างที่เป็นอย่างนี้ ซึ่งไม่มีความมั่นคง ความจริงในปัจจุบัน รัฐบาลหลาย ๆ ประเทศก็กำลังให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในทำนองเดียวกัน ซึ่งก็เป็นแง่มุมที่มองจากกระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมเป็นหลักนั่นเอง

แง่มุมเชิงปฏิบัติที่ว่านี้ คงไม่มีอะไรจะโต้แย้ง เป็นแต่ว่าหลักคิดในการพัฒนาฐานเศรษฐกิจท้องถิ่น จำเป็นต้องให้ความหมายและทัศนวิสัยกว้างไกลกว่านั้น และโดยนัยนี้ สิ่งที่เราเรียกกันว่าการพัฒนาชนบทย่อมจะต้องให้ความหมายขอบข่ายเหนือกว่าเพียงเป็นการแก้ปัญหาความยากจน หรือความอยู่รอด หรือว่าจำกัดอยู่แต่ในเรื่องของเกษตรกรหมดไป ได้มีการพูดและเขียนกันมามากพอสมควรแล้ว ถึงศักยภาพสร้างสรรค์ของชนบทไทย ไม่ว่าจะมองไปในด้านของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ หรือว่าภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น อันจะประกอบเป็นฐานพัฒนาการเรียนรู้ไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมและธุรกิจการงานที่เกี่ยวข้องหลากหลายกันออกไป ทั้งนี้บนพื้นฐานของความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในความหมายทางเศรษฐศาสตร์อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นช่องทางที่ทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นสามารถอำนวยให้ได้ ประเด็นอยู่ที่จะต้องตั้งเกณฑ์คุณค่าไม่ว่าจะเป็นในทางการศึกษา และระดับนโยบายการพัฒนาที่อำนวยส่งเสริมให้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นไปโดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง ทั้งเพื่อ

ฟื้นฟูและปกป้องรักษาทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น และในอันที่จะเรียนรู้ และคัดสรรวิทยาการที่เหมาะสมจากโลกภายนอก เป้าหมายใหญ่อยู่ที่มุ่งไปในแนวทางและกระบวนการสังคมสู่เศรษฐกิจชุมชนและเครือข่ายการเรียนรู้ของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง ความหวังตั้งใจในการ “พัฒนาคน” พึ่งยึดถืออยู่ในหลักการและแนวทางเช่นว่านี้ หากไม่แล้วก็จะกลับกลายเป็นเพียงการ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์” เพื่อรับใช้ภาคอุตสาหกรรมแบบรวมศูนย์ ยิ่งความเสื่อมสลายให้กับกำลังคนและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ดังที่เป็นมาโดยตลอด

จุดใหญ่ใจความเป็นเรื่องของความมุ่งมั่นเสริมสร้างฐานและเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น อันปลอดจากอิทธิพลครอบงำจากศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองทั้งภายในและภายนอก และในขณะเดียวกัน ยังจะได้ทำหน้าที่เป็นฐานภูมิคุ้มกันความมั่นคงและเสถียรภาพ ทั้งในด้านการพัฒนาเทคโนโลยีและตลาดให้แก่มวลความพยายามในด้านการผลิตเพื่อส่งออกที่เป็นอิสระเสรีปลอดจากอิทธิพลบังคับควบคุมจากภายนอก โดยนัยนี้ พฤติการณ์แยกส่วนแบ่งภาคเป็นปฏิปักษ์ระหว่างอุตสาหกรรม/เกษตรกรรม เมือง/ชนบท ก็จะไม่เกิดขึ้น สำหรับในส่วนของภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจการเงินที่คงยังจะต้องดันดันอยู่ในฐานะพึ่งพิงและเชลยต่อศูนย์อำนาจภายนอกอยู่ต่อไป ภายใต้ยุทธศาสตร์ “วาระแห่งชาติ” ของบรรดารัฐมนตรี “นักบริหารมืออาชีพ” ในขณะนั้นนั้น เครือข่ายฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นอันหลากหลายก็จะประกอบกันเป็นกระบวนการสังคมการเมืองใหม่ทำการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจเข้าสู่ความสมดุลและเป็นอิสระเสรีต่อกัน ตามกระบวนการประชาธิปไตยระดับรากหญ้า ซึ่งแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากกระแสเรียกร้องต้องการอันจำกัดทางเลือกแคบๆ เฉพาะระหว่างกลุ่ม “ทุนท้องถิ่นอิทธิพลท้องถิ่น” และ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” ดังที่ จงใจกระทำกันอย่างครึกโครมอยู่ในขณะนี้

ส่งท้าย

ในการนำเสนอตามที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น เป็นที่ตระหนักดีอยู่ว่าไม่อาจคาดหวังให้เป็นที่ต้องใจหรือสพอารมณ์ของมวลชนชั้นกลาง รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ค่ายนีโอคลาสสิก ผู้หมกมุ่นอยู่กับการเสวยผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจมหภาคที่ผ่านมา และทั้งในยามวิกฤติคับขันขณะนี้ ก็ยังคงพยายามดันดันไปในทิศทางของ “วาระแห่งชาติ” เพื่อฟื้นฟูศักยภาพการแข่งขันสร้างความร่ำรวยมั่งคั่งกันอยู่อย่างขมกขมมัน แต่นั่นก็ไม่ใช่อะไรที่ผิดแปลกอะไร เมื่อคำนึงถึงลัทธิความเชื่อและ “เกณฑ์คุณค่า” ที่ฝังแน่นอยู่ในทฤษฎีวิชาการและเดิมพันสิทธิประโยชน์อันไพศาล การระดมเสียงเรียกร้องต้องการ “นักบริหารมืออาชีพ” ให้เข้ามากำกับควบคุมทิศทางนโยบายเศรษฐกิจ ทั้งเพื่อตอบสนองเงื่อนไขกฎกติกาของ ไอ.เอ็ม.เอฟ และที่จะสานต่อๆ ไป รวมถึง “รัฐบาลผู้เชี่ยวชาญ” หรือ “คณะบุคคลพิเศษ” “ประชาธิปไตยพิเศษ” เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความยึดติดในกระแสลัทธิชนชั้นนำนิยมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งรังแต่จะพาประเทศชาติถลาลึกเข้าไปในบ่วงวงจรอุบาทว์ทางเศรษฐกิจการเมืองดังกล่าวมา และในขณะเดียวกัน ยังจะเป็นการบั่นทอนทำลายศักยภาพการพัฒนาตนเองของชนส่วนใหญ่ยิ่งๆ ขึ้นไปอีกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ “วาระแห่งชาติ” อาจบรรลุผลฟื้นฟูและสร้างความรุ่งเรืองมั่งคั่งให้แก่กลุ่มทุนและชนชั้นกลางใหม่ ตามนัยแห่งวัฏจักรทางเศรษฐกิจที่คาดหมายทำนายกันไว้ แต่นั่นก็จะเป็นไปในท่ามกลางความทลายนะของประชาชนส่วนใหญ่อันเป็นศักยภาพการพัฒนาพึ่งตนเองและประโยชน์สุขอันมั่นคงในระยะยาว

ด้วยเหตุฉะนั้น การนำเสนอนี้จึงไม่อาจมุ่งตอบสนองความต้องการเรียกร้องเพียงเพื่อปกป้องรักษาสถานะเดิมและการเสวยผลอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจการเมืองอันเป็นมาช้านาน และในตัวเองได้ก่อปัญหาวิกฤติยุ่งยากแก่สังคมโดยรวมตลอดมา แต่โดยสาระการนำเสนอนี้ มุ่งปรารถนาที่จะวิงวอนต่อ **คุณค่าและภูมิปัญญาแห่งพุทธจริยธรรมอันแนบเนืองอยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทย** เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว หากแต่พากันหลงลืมหรือทอดทิ้งกันไปใ้กระแสวัตถุนิยม

บริโภคนิยม และการแสวงประโยชน์ลามากเฉพาะหน้าในวิถีชีวิตของชนชั้นกลาง รวมทั้งสื่อมวลชนภายใต้กระแสทุนสมัยใหม่ ระบบการศึกษาที่ต้องตกอยู่ในสภาวะความเบี่ยงเบนและชะงักงันทางปัญญาความคิดทำนองเดียวกัน ความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองจึงเป็นไปอย่างลุ่มๆ ดอนๆ ไม่อาจอำนวยความสะดวกให้ได้เล็งเห็นถึงประโยชน์สุขอันกว้างใหญ่ออกไปจากอึดตาของตนเอง และพวกพ้องได้

ในสภาวะความเบี่ยงเบนและชะงักงันทางการเรียนรู้เช่นนี้ จึงเป็นการยากและหมิ่นเหม่อย่างยิ่งที่จะฝากความหวังไว้กับชนชั้นนำเพื่อให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเพื่อ “ความเกื้อกูลและประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก” ได้ตามนัยแห่งพุทธจริยธรรมดังกล่าวไว้เป็นเบื้องต้น สำหรับในด้านของกลุ่ม “ทุนท้องถิ่น อธิปไตยท้องถิ่น” ที่กำลังครองอำนาจในระบอบรัฐสภาอยู่จากอดีตอันยาวนานตั้งแต่ยุค “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของจอมพลสฤษดิ์ - ถนอม - ประภาส จนถึงบัดนี้ก็ได้ก่อกรรมทำเข็ญถึงความเสื่อมศรัทธาทั้งต่อตนเองและระบอบรัฐสภานั้น เป็นที่แน่ชัดว่า ไม่อาจเสนอทางออกอะไรที่สร้างสรรค์ได้ เนื่องจากต้องคร่ำหวอดอยู่ในกลเกมการต่อสู้ทางอภิปolitikการเมืองเงินตรา จนไม่สามารถมองเห็นอะไรเกินไปกว่าเรื่องของอำนาจผลประโยชน์อันคับแคบได้ ส่วนในด้านของกลุ่ม “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” หรือพลังทุนที่เจริญวัย (Mature Capital Force) ตามนิยามของ “รามบุตรี 516” นั้นเล่า อาจดูจะเสนอวิสัยทัศน์กว้างไกลตามวิสัยของผู้มีโอกาสเรียนรู้โลกสมัยใหม่ แต่ก็ต้องผูกพันเกาะเกี่ยวอยู่ในบทบาทอภิปolitikครอบงำและการแสวงอำนาจผลประโยชน์ร่วมกับศูนย์อำนาจภายนอก เกินกว่าที่จะสามารถเล็งเห็นถึง “ประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก” ภายในสังคมของตนเองได้ และถ้าจะพูดกันถึงระดับความเจริญวัยกันแล้ว วิฤติทางเศรษฐกิจการเงินช่วงปลายทศวรรษ 2530 นี้ ก็ได้พิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปแล้วว่า วิกฤติภาวะของภาคธุรกิจเอกชนไทย รวมทั้ง “นักบริหารมืออาชีพ” นั้น เป็นอย่างไร

รวมความก็คือ ไม่ว่าจะในกลุ่ม “ทุนท้องถิ่น อธิปไตยท้องถิ่น” หรือกลุ่ม “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” หรือการผสมรวมขอม

ระหว่างกลุ่มทุนทั้งสอง ซึ่งเริ่มตั้งเค้าให้เห็นบ้างแล้วนั้น ไม่ใช่ทางเลือกที่ยั่งยืนสำหรับสังคมการเมืองไทยอย่างแน่นอน ในขณะที่เดียวกัน แม้กลุ่มพลังทุนทั้งสองจะดำรงคงอยู่ต่อไปตามวิถีทางที่เป็นอยู่ แนวทางที่เห็นได้คงอยู่ที่ว่า จะต้องมีการคานอำนาจพลังทุนเหล่านี้ในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองจากระดับชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงแต่ภายในกรอบของตัวบทกฎหมายรัฐธรรมนูญ ระบบการเลือกตั้ง และสถาบันรัฐสภา และด้วยจุดมุ่งหมายในข้อนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นประเด็นหลักของการนำเสนอในที่นี้ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ในการเสนอเกณฑ์คุณค่าเพื่อฟื้นฟูพัฒนาฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น และปรับโครงสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองนี้ ฟังเป็นที่เข้าใจให้ต้องแทกกันด้วยว่า มิใช่ เพื่อเป็นการถอยหลังกลับสู่อดีต หรือว่าปิดประตูความสัมพันธ์ต่อสังคมภายนอก ซึ่งในสภาวะความเป็นจริง ย่อมเป็นไปได้อยู่แล้ว และทั้งเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา แล้วก็มิจำเป็นด้วย เนื่องจากสังคมโลกภายนอกยังจะเป็นแหล่งวิทยาการและประสบการณ์อันทรงคุณค่าเพื่อการเรียนรู้อยู่ต่อไปสำหรับสังคมวัฒนธรรมไทยทุกระดับ กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาฐานภูมิปัญญาและวิทยาการด้านต่างๆ รวมทั้งคัดสรรวิทยาการใหม่ๆ สร้างความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ไม่ใช่เป็นการลอกเลียน และพึ่งพาจนตกอยู่ภายใต้อาณานิคมทางปัญญาความคิด ดังเช่นที่เป็นมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน ฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นอันเข้มแข็ง ยังจะประกอบเป็นฐานเครือข่ายการออม การลงทุน และการตลาด สำหรับเศรษฐกิจไทยโดยรวม ซึ่งกิจกรรมทางธุรกิจและบริการชุมชนอันหลากหลายย่อมจะเข้ามามีบทบาทสำคัญยิ่ง

โดยนัยนี้ ระบบและกระบวนการสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองกับนานาชาติ ก็ย่อมจะเป็นไปบนพื้นฐานของความเป็นอิสระเสรีต่อกัน ไม่ใช่การครอบงำ ดังที่วิกฤติปลายทศวรรษ 2530 คราวนี้ เป็นบทเรียนให้ได้ตระหนักสำนึกกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นเรื่องที่ “ภาค” ธุรกิจเอกชนและชนชั้นกลาง ซึ่งกำลังเสี่ยงเรียกร้อง “การปฏิรูปการเมือง” อย่างอึกทิกครึกโครม

ในขณะนี้ จะพึงสำเหนียกพิเคราะห์ที่ใคร่ครวญกันถึงทางเลือกที่กำลังต้องเผชิญกันอยู่ นั่นก็คือ ทางเลือกระหว่างแนวทางธุรกิจที่เป็นอิสระเสรี โดยส่งเสริมเชื่อมโยงอยู่กับฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น หรือว่าแบบแผนแนวทางธุรกิจที่แปลกแยกจากฐานเศรษฐกิจสังคมภายใน และอยู่ภายใต้การครอบงำจากอำนาจอิทธิพลเศรษฐกิจการเมืองภายนอก ดังที่ มหาอำนาจอุตสาหกรรมกำลังมุ่งมั่นกระทำการกดดันอยู่ ในห้วงวิกฤติเศรษฐกิจการเงินตอนนี้¹⁸ ประเด็นอยู่ที่ว่า ทั้งการ “ปฏิรูปการเมือง” กิติ และ นโยบายมาตรการฟื้นฟูเศรษฐกิจการเงินภายใต้การกดดันของ ไอ.เอ็ม.เอฟ. และ “นักบริหารมืออาชีพ” กิติ จะส่งผลไปในทิศทางใด และบรรดานักธุรกิจและชนชั้นกลางเอง จะพึงมีทัศนคติทำที่ต่อปัญหาอนาคตในเรื่องนี้อย่างไร

ในท้ายที่สุด แต่ดูจะมีความหมายสำคัญที่สุด เห็นจะเป็นปัญหาทางเลือก ทางด้านของภาคเกษตร/ชนบทเอง ซึ่งถูกกระแสนการพัฒนาของรัฐกำหนดให้ตกอยู่ในฐานะจำต้องพึ่งพา และถูกครอบงำมาโดยตลอด ทั้งๆ ที่มีตัวอย่างปรากฏให้เห็นกันดาษดื่นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพึ่งตนเองอย่างเป็นอิสระและยั่งยืน วิชากรรมที่สืบเนื่องตามมาก็คือ ฐานความอ่อนแอของโครงสร้างเศรษฐกิจโดยรวม ไม่ว่าจะพิจารณาในด้านการออม การลงทุน หรือการตลาด ก็ตาม ทั้งนี้ โดยที่ยังไม่ต้องพูดถึงสถานะความแปลกแยก และช่องว่างแตกต่างภายในเศรษฐกิจการเมืองไทย รวมทั้งความสูญเสียของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ซึ่งเศรษฐกิจเงินตราไม่อาจแก้ไขอะไรได้ ดังนั้น นอกเหนือไปจากความพยายามฟื้นฟูฐานะเศรษฐกิจการเงินไปในทิศทางที่ถูกที่ควรแล้ว การฟื้นฟูจิตสำนึก และวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะในหมู่เครือข่ายเกษตรกรรายย่อย ในแนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองและความยั่งยืน จึงนับเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งที่จะพึงได้รับการบรรจุอยู่ใน “วาระแห่งชาติ” อย่างแท้จริง ไม่ใช่ “วาระ

¹⁸ คอลัมน์ “ไทยปฏิเสธเสรีการเงิน โวยสหรัฐรุ่นวายมากไป” **วัฏจักร** 26 สิงหาคม 2540 หน้า 1/6 คอลัมน์ “สหรัฐบีบเปิดเสรีการเงิน” **มติชน** 26 สิงหาคม 2540

แห่งชาติ” ชนิดที่ผลิตซ้ำ แต่ความแปลกแยกและความลึกลับขัดแย้งให้เลวร้ายยิ่งขึ้นไปอีก ภายในสังคมการเมืองไทย ในกรณีใดก็ตาม พลังความสามารถในการรวมตัวจัดตั้งในมวลหมู่เกษตรกรชาวไร่ชาวนาเอง ก็ได้ปรากฏให้เห็นกันอยู่เสมอในประวัติศาสตร์ เพียงแต่ถ้าจะเรียนรู้ถึงความล้มเหลวในอดีต และผนึกกำลังพัฒนาจิตสำนึกเรียนรู้ร่วมกันในการเสริมสร้างและพัฒนาฐานและเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นขึ้น สิ่งที่เรียกว่า “วิกฤติโครงสร้าง” อันเป็นที่เอืออ้านกันทุกวันนี้ ก็จะไม่ค่อยๆ แก้ไขตัวเองไปในที่สุด ทั้งนี้ โดยพลังเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นเอง จะต้องมิบทบาทสำคัญในกระบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่จะคอยแต่เป็นเพียงฝ่ายผู้ถูกกระทำดังเช่นที่เป็นมาแต่อดีต

เงื่อนไขวัฒนธรรม

ในกระแสการเปลี่ยนแปลง*

๖

เมื่อไม่กี่วันมานี้ รองเลขาธิการคณะกรรมการราชบัณฑิตยสถาน ได้ออกมาแถลงถึงเรื่องการบัญญัติศัพท์ใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับคำว่า “Globalization” ซึ่งโดยสรุปแล้ว คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานได้ตกลงคัดเลือกให้ใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” แทนคำว่า “โลกาณูวัตร” ทั้งนี้โดยถือเอาจาก

* เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง” จัดโดย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ TOYOTA FOUNDATION ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมซอลิเดย์อินน์ จังหวัดหนองคาย

รากศัพท์สันสกฤต “โลกาภิวตน์” มีความหมายว่า “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ส่วนคำว่า “โลกานุวัตร” ซึ่งมีที่ใช้อยู่ใน พระไตรปิฎก หมายถึง “การประพฤติตามโลก” นอกจากศัพท์ 2 คำที่ว่านี้ แล้ว ยังมีผู้รู้เสนอผ่านคอลัมน์ “ข้างวัด” ในหนังสือพิมพ์ **สยามรัฐ** (27 ตุลาคม 2537) ให้ใช้คำว่า “โลกานุวัฏ” ซึ่งแปลว่า “ความเป็นสภาพกลมๆ หมุนตามโลก” และเจ้าของคอลัมน์คือ “ประสก” ก็ออกจะเห็นด้วยว่า ตรงกับคำอังกฤษ “Globalization” โดยแยกคำว่า Global หมายถึง อะไรที่มีสถานะ กลมๆ ตรงกับคำบาลีว่า วัฏฏโก โลโก แปลว่า โลกกลม

ในทัศนะของผู้เขียน ปัญหาไม่ใช่จะมายุติลงที่การตัดสินใจเลือกใช้คำใด คำหนึ่ง หากแต่ยังมีประเด็นอันเป็นแก่นสารสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจกัน บทความสั้นๆ ชื่นนี้ นับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งเพื่อจุดประสงค์เช่นว่านี้

วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง กับปัญหาเชิงคุณค่า

ผู้เขียนเองไม่ได้มีความรู้สันหัดในเรื่องของรากศัพท์บาลีสันสกฤต ก็ต้องขอยกให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญจะว่ากันไป เป็นแต่ว่า นอกเหนือไปจากประเด็นถกเถียงกันในแง่ของศัพท์แสงถ้อยคำแล้ว กระแสความสนใจในเรื่องนี้ ยังมีนัยสำคัญยิ่งในเชิงวัฒนธรรม คุณค่าและวิถีของเราทั้งหลายผู้ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ผู้ประเสริฐ และเป็นเรื่องซึ่งสมควรจักได้ช่วยกันคิดค้นทำความเข้าใจต่อๆ กันไป ด้วยเหตุนี้ ก่อนอื่นจึงต้องขอแสดงความไม่เห็นด้วยกับทัศนะทำที่ของบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มองประเด็นปัญหากันอย่างยึดติดอึดติด ซึ่งไม่ชวนให้เกิดการร่วมคิดค้นแสวงหากันอย่างสร้างสรรค์เลย ดังเช่นที่ปรากฏคำสัมภาษณ์โต้ตอบกันในหน้าหนังสือพิมพ์ **ผู้จัดการรายวัน** (26 ตุลาคม 2537)

ดร. บุญพฤกษ์ จาตุมาระ (นายกราชบัณฑิตยสถาน) : “อันนี้ต้องเข้าใจด้วยว่าคำว่า **โลกานุวัตร** เป็นภาษาที่เราใช้กันอยู่ในทางศาสนา มีในพจนานุกรมมานานเต็มที่แล้ว...”

“ท่านชยอนันต์ ท่านไปเจอคำว่า Globalization เข้าก็ไปพลิกพจนานุกรม แล้วไปเจอคำว่า โลกานุวัตร ท่านก็เลยชอบใจก็เลยเอามาใช้แล้วบอกว่าเป็น Globalization มันผิดตรงนี้ล่ะครับ เพราะฉะนั้นคำว่า โลกานุวัตร จึงไม่ตรงกับคำว่า Globalization ในภาษาอังกฤษ”

ดร. ชยอนันต์ สุขทวณิช (ราชบัณฑิต) : “ผมไม่ได้คัดค้าน เพราะใครจะทำอะไร ก็เป็นเรื่องของเขา แต่ผมก็จะใช้คำว่า “โลกานุวัตร” หรืออาจจะเป็น “โลกานุวัต” อย่างที่ผมใช้ของผมอยู่ต่อไป เพราะผมคิดของผมขึ้นมาเอง คุณบุญนพฤกษ์ เข้าใจผิดคิดว่า ผมเปิดเอาจากพจนานุกรม แล้วใช้ผิดความหมาย”

ในระดับสื่อมวลชน ซึ่งนับวันจะมีบทบาทสำคัญยิ่งๆ ขึ้นต่อการศึกษาหาความรู้ของสาธารณชนในยุคข้อมูลข่าวสาร ทักษะเท่าที่ก็ดูจะสุดโต่ง น้อมรับศัพท์บัญญัติกันโดยปราศจากข้อกังขาใดๆ สมกับที่นักวิชาการฝรั่งเศสคนหนึ่งเคยตั้งสมญาสังคมไทยไว้ว่า เป็นสังคมราชาการ ดังเช่นที่มีคอลัมน์หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งถึงกับพาดหัวตัดสินเอาไว้ก่อนเลยว่า “ลาก่อน...โลกานุวัตร!” (ไทยรัฐ 25 ตุลาคม 2537) ซึ่งคงจะแปลความได้ว่า “โลกานุวัตร” กลายเป็นคำไม่ถูกต้องไปแล้ว คำที่ถูกและตรงภาษาฝรั่งเศสคือ “โลกานุวัตน์” เพราะว่าการราชาการบอกว่าเป็นเช่นนั้น เช่นนั้น! ไม่ทราบว่าจะอย่างไรเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยด้วยหรือเปล่า? และถ้าเป็นเช่นนั้น บทบาทของสื่อมวลชนในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็เป็นสิ่งน่าคิด รวมทั้งบทบาทของกลุ่มชน “ผู้มีการศึกษา” อื่นๆ ด้วย

ประเด็นก็คือว่า สำหรับในกรณีเกี่ยวเนื่องกับศัพท์ 2 คำนี้ ทั้งสองฝ่ายต่างมีส่วนถูก และมีส่วนคลาดเคลื่อนด้วยกันทั้งคู่ ปัญหาอยู่ที่ว่า ต่างฝ่ายจะใช้ภูมิปัญญาที่จะช่วยกันมองและเข้าใจให้แทงทะลุถึงสภาพความเป็นจริงกันหรือไม่ อย่างไร เปรียบเสมือนด้านหัวและด้านก้อยซึ่งประกอภกันขึ้นเป็นเหรียญอันเดียวกัน ปัญหาวิวาทะเรื่อง “โลกานุวัตน์” กับ “โลกานุวัตร” นี้ทำให้ทวนนึกถึงสมัยผู้เขียนยังเรียนหนังสือที่โรงเรียนเตรียมปริญญา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ได้อ่านนิทานภาษาอังกฤษเรื่องอัศวิน
 ขาวกับอัศวินดำ ทั้งสองต่างควมมำคู้ซึ่งมาจากทิศทางตรงกันข้ามกัน ต่างมา
 ถึงจัตุรัสแห่งหนึ่งมีอนุสาวรีย์ตั้งตระหง่านอยู่ตรงข้างหน้า อัศวินขาวก็อุทาน
 ด้วยเสียงอันดังตามวิสัยของอัศวินใหญ่โตว่าแผ่นจารึกเป็นสีทองอร่ามงาม
 ยิ่งนัก ส่วนอัศวินดำกลับโต้แย้งว่า ไม่ใช่ไม่ใช่สีทอง หากแต่เป็นสีเงินซึ่ง
 ดงามตระการตายิ่งนักในทำนองเดียวกัน ทั้งสองอัศวินโต้แย้งวิวาทะกัน
 รุนแรงขึ้นๆ จนถึงกับรีเข้าต่อกัน ต่างได้รับบาดเจ็บสาหัสด้วยกันทั้งคู่
 ครั้นเห็นดเห็น้อยหนักเข้า ต่างก็โซซัดโซเซไปมาในบริเวณอนุสาวรีย์นั้น
 เพียงครู่เดียวต่างก็ได้พบว่า แผ่นจารึกที่ถกเถียงกันอย่างเอาเป็นเอาตายนั้น
 ที่แท้ก็มีทั้งสีเงินและสีทอง เพียงแต่อยู่คนละด้านเท่านั้นเอง นิทานเรื่องนี้จะ
 สอนให้เราเรียนรู้อะไรขึ้นมาบ้างนั้น ก็ขอให้อยู่ในวิจาร์ณญาณตามอัธยาศัย
 ของผู้อ่าน

ฉันใดก็ฉันนั้น ในเรื่องของกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเป็นธรรมดา
 ของชีวิตและโลก และในกฎของความเป็นธรรมดานี้เองที่ความคิด ความเชื่อ
 และการกระทำของมนุษย์ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเป็นแรงผลักดันและขับเคลื่อน
 ที่สำคัญยิ่ง ประวัติศาสตร์การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็น
 เครื่องชี้วัดถึงความเป็นจริงข้อนี้ เราพูดกันมามากโดยเฉพาะในแวดวง
 วิชาการไทยถึงกระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงคลื่นลูกที่หนึ่งสองสาม ดังที่
 แอลวิน ทอฟเฟเลอร์ ได้พรรณนาไว้ จนตามมาด้วยกระแสคลื่นลูกที่สี่ใน
 ปัจจุบันอันเป็นยุคทำลายตนเองของมนุษย์ในความปริวิตกของ นพ. ประเวศ
 วะสี แต่เรามักโน้มเอียงที่จะยึดถือเอาสิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนกฎแห่งความ
 เทียงแท้แน่นอน ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงได้โดยตลอด เรายังไม่รู้จักที่จะแยกแยะ
 ระหว่างกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงอันพึงมีอยู่ และเป็นไปตามธรรมดาของ
 ชีวิตและโลก กับประเด็นปัญหาความเป็นจริงอีกด้านหนึ่งที่ว่า การเปลี่ยนแปลง
 อันเกิดจากน้ำมือและการกระทำของมนุษย์เอง จะพึงมีการกำกับควบคุมให้
 เป็นไปในทางสร้างสรรค์กันอย่างไร แทนที่จะปล่อยให้เป็นการลิดรอนทำลาย
 อย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้ ในแต่ละจังหวะขั้นตอนของการพัฒนา

เปลี่ยนแปลงชีวิตมนุษย์และสังคมจะเข้าสู่จุดทางสองแพร่งเสมอ ในอันที่จะเลือกเอาระหว่างแนวทางที่สร้างสรรค์ หรือว่าลิดรอนทำลาย

ในประเด็นตรงนี้เอง ที่คำศัพท์อย่างเช่น “โลกาภิวัตน์” และ “โลกา-นุวัต” เข้ามามีส่วนผูกพันอยู่กับปัญหาวิจฉัยเชิงคุณค่า และวัฒนธรรม ในฐานะที่ผูกพันอยู่โดยตรงกับความคิด ความเชื่อ และการกระทำของมนุษย์ แล้วการกระทำของมนุษย์ก็มีใช้จะเป็นเพียงเรื่องของเฉพาะส่วนบุคคลหรือปัจเจกเท่านั้น หากแต่ในขณะเดียวกันยังส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาสัมพันธภาพทางสังคมขึ้นระหว่างผู้กระทำและผู้ถูกระทำ หรือรับผลการกระทำนั้นๆ เมื่อมองจากแง่ของความเป็นจริงสองด้านเช่นนี้แล้ว ทั้งคำว่า “โลกาภิวัตน์” และ “โลกา-นุวัต” จึงให้ความหมายอยู่ในตัวเอง รวมทั้งมีส่วนเสริมและเกี่ยวเนื่องต่อกัน ความหมายของคำแรกเน้นตรงที่ “การเอาชนะโลก” หรือ อีกนัยหนึ่งเป็นฝ่ายกระทำ ในขณะที่คำหลังให้ความหมายถึง “การประพุดิตตามโลก” หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นฝ่ายถูกระทำ สรุปแล้วกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกซึ่งอุบัติขึ้นสืบเนื่องจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในประวัติศาสตร์อันยาวนานของมนุษย์ จึงมีใช้เป็นแต่เพียงปรากฏการณ์หมุนเวียนตามสภาพกลมๆ ตามธรรมชาติทางกายภาพของโลกเท่านั้น หากยังมีส่วนสัมพันธ์อยู่อย่างลึกซึ้งกับความคิดและการกระทำของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความคิดกับการกระทำ ฟังเป็นที่เข้าใจได้ ดังที่ยืนยันเป็นหลักวิเคราะห้ไว้อย่างรัดกุม ในพุทธศาสนาที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” และใจหรือความคิดของมนุษย์นั่นเองก็ได้อุบัติขึ้น หรือมีอยู่ดำรงอยู่ในสญญากาศ หากแต่เป็นผลขององค์ความรู้ อันประมวลขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในสังคม และทั้งหมดประกอบกันเป็นภาพรวมของความรู้ ความเชื่อ และค่านิยม รวมทั้งเทคนิคต่างๆ ซึ่งโธมัส คูณ นักฟิสิกส์ รวมเรียกว่า “กระบวนการทัศน์” (paradigm) อันเป็นตัวกำกับการกระทำและกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในชีวิตสังคมมนุษย์

รวมความแล้ว กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก จึงมีนัยเป็นทั้งด้าน “โลกาภิวัตน์” และด้าน “โลกาพหุวัฒนธรรม” ศัพท์ทั้งสองคำใช้ได้ เพียงแต่ในความหมายที่แตกต่างกันตามกาลเทศะดังกล่าว ข้อสำคัญที่พึงตระหนักกันไว้เสมอ ก็คือว่า เรื่องของกระแสการเปลี่ยนแปลงโลกมิใช่เป็นเพียงแต่เรื่องของการหมุนเวียนเปลี่ยนไปอย่างเป็นกลาง และปลอดจากนัยเชิงคุณค่า ทำนองเดียวกันกับที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันเป็นตัวขับเคลื่อนกระแสการเปลี่ยนแปลงมิใช่เรื่องของความเป็นกลาง และปลอดจากนัยเชิงคุณค่า อย่างที่อยากจะอ้างอิงกันนัก ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะแยกแยะทำความเข้าใจถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริงกันอย่างไร นอกเหนือไปจากข้อถกเถียงยึดติดกันในเรื่องของศัพท์แสงอันปราศจากชีวิต

วัฒนธรรม “เอาชนะโลก”

สังคมวัฒนธรรมไทย ก็เป็นเช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมนอกตะวันตกอื่นๆ ได้ตกเป็นเป้าของการหมายครองจากมหาอำนาจอุตสาหกรรมประวัติศาสตร์จักรวรรดินิยมในฐานะ “ฝ่ายกระทำ” และอาณานิคมในฐานะ “ฝ่ายถูกกระทำ” เป็นเรื่องที่ซาบซึ้งกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำอะไรมากไปกว่านี้ เมื่อมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ช่วงศตวรรษครั้งที่ผ่านมาก็ย่อมจะเห็นกันได้ว่ากระบวนการ “โลกาภิวัตน์” และ “โลกาพหุวัฒนธรรม” มิใช่เป็นของใหม่อะไรเลย หากได้อุบัติขึ้นและดำเนินอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดตราบเท่าทุกวันนี้ แม้ว่ารูปแบบหน้าตา และวิธีการจะได้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือปรับเปลี่ยนจากยี่ห้อ “จักรวรรดินิยม” มาเป็นยี่ห้อ “ระเบียบโลกใหม่” ซึ่งก็ยังคงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของ “ฝ่ายกระทำ” ผู้ครองอำนาจเหนือ “ฝ่ายถูกกระทำ” ดังเช่นที่เคยเป็นมาแต่ดั้งเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง

มองในแง่ของความเป็นจริงข้อนี้แล้ว การที่คิดอ่านนำเอาศัพท์ภาษาไทยมาให้ได้ขบคิดกันคือ ทั้ง “โลกาภิวัตน์” และ “โลกาพหุวัฒนธรรม” จึงนับเป็นคุณประโยชน์อย่างเอนกอนันต์ อย่างน้อยก็ช่วยให้เกิดสังวรณและรู้จัก

แยกแยะกันเสียบ้างว่า อะไรเป็นอะไร และสังคมวัฒนธรรมไทยต้องตกอยู่ในสถานะตกต่ำอย่างไร ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก แล้วเรื่องของความตกต่ำทางสังคมวัฒนธรรมก็ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของรูปแบบศิลปะประเพณีสวยๆ งามๆ เท่านั้น หากยังกินความเข้าไปถึงเศรษฐกิจการเมืองและจิตวิญญาณของประชาชนคนไทยโดยส่วนรวม ศัพท์ภาษาอังกฤษ "Globalization" ที่ดูจะนิยมชมชื่นกันนักหนา ใช้กันคำๆ เดียว แต่ก็ตีขลุมชวนให้เห็นดิ่งงามกันไปหมด ซ้ำยังมีทั้งบรรดา "ผู้รู้" และสื่อมวลชนค่ายโลกาณุวัตรพากันเป็นลูกคู่เสนอสนองขานรับกันอย่างสนิทแน่นแฟ้น แสดงให้เห็นถึงสภาวะความแปลกแยกที่กำลังอุบัติขึ้นอย่างน่ากลัว ภายในสังคมวัฒนธรรมไทยของเราเอง รัฐไทยไม่ได้หายไปไหนเลยอย่างที่ ดร. เกษียร เตชะพีระ กล่าวขวัญถึงในบทความชุดเรื่อง "รัฐศาสตร์ไทยยุคโลกาณุวัตร.. ศาสตร์ที่นับวันไร้รัฐ" เป็นแต่ว่า "โลกาณุวัตร" ของ "ฝ่ายถูกกระทำ" คือสังคมวัฒนธรรมไทยได้พัฒนาเข้าถึงจุดที่ชนชั้นนำของไทยเราเองกำลังแปลกแยกตนเองรวมเข้ากับวัฒนธรรมฝ่าย "เอาชนะโลก" กระทำการต่อมวลชนคนไทย และผืนแผ่นดินอันประเสริฐค่ามิได้ นี่ก็เป็นสภาวะอีกด้านหนึ่งของโลกาณุวัตรไทย ซึ่งยังจะต้องขยายความกันอีกในตอนหลัง

ในเมื่อ "โลกาภิวัตน์" หรืออีกนัยหนึ่งวัฒนธรรม "เอาชนะโลก" กำลังแผ่ขยายลูกกลมแพร่เชื้อก่อหวอดขึ้นถึงภายในชาติบ้านเมืองเช่นนี้ จึงน่าที่เราจำเป็นจะต้องทำความรู้จักกับเรื่องของ "โลกาภิวัตน์" กันบ้างตามสมควร ก่อนที่จะวกกลับมาพิจารณากันถึงเนื้อหาสาระของโลกาณุวัตร จากแง่มุมของสังคมวัฒนธรรมไทยในฐานะเป็นฝ่ายถูกกระทำ

ความจริงมีอยู่ว่า แนวทางและแบบแผนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย นับตั้งแต่เข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และต่อเนื่องมาสู่ยุคเร่งรัดพัฒนาในปัจจุบัน ล้วนแต่อาศัยรากฐานความคิดอันมีต้นกำเนิดมาจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และอุตสาหกรรมอันบิดเบือนแปลกแยกของตะวันตกเป็นหลักใหญ่ นี่เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์อันมีมายาวนานของอารยธรรมตะวันตกหลังจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งนำ

จะได้มีการศึกษาหาความเข้าใจกันอย่างถ่องแท้เสียทีในแวดวงวิชาการ และปัญญาชนไทย ไม่ใช่ว่าจะเอาแต่มีวาทะถกบ่นขึ้นชมกับอะไรๆ ที่เป็นตะวันตกไปเสียหมด อย่างที่เป็นอยู่ ที่กล่าวเช่นนั้น ไม่ใช่จะมาชักชวนให้พากันปฏิเสธหรือต่อต้านทุกสิ่งทุกอย่างของตะวันตก หากได้เลย เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วว่า อารยธรรมตะวันตกเป็นบ่อเกิดส่วนสำคัญของความสำเร็จและก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการของโลก แต่ในขณะที่เดียวกัน ภายใต้ความสำเร็จและก้าวหน้านั่นเอง ก็ต้องถูกกำกับไว้ด้วยวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งยังผลให้เกิดองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่แยกส่วน เสมือนหนึ่งว่าโลกเป็นเพียงเครื่องยนต์กลไกอันประกอบไปด้วยชิ้นส่วนต่างๆ ที่แยกแยะออกจากกันได้ ในประการสำคัญ องค์ความรู้และโลกทัศน์เช่นกันนี้ ยังอิงอาศัยอยู่กับหลักความคิดทางทฤษฎีที่ผิดๆ อีกอย่างน้อย 3 ประการใหญ่ๆ คือ

- ในประการแรก ลัทธิความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และโดยนัยนี้ธรรมชาติจึงเท่ากับถูกตีค่าลงเป็นเพียงวัตถุหรือแหล่งวัตถุดิบที่มีอยู่สำหรับนำมาใช้เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับบรรดานักลงทุนทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่เรียกขานอย่างโก้หรูในเชิงวิชาการว่า “การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” และ “ตลาดเสรี”

- ประการที่สอง ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน เกี่ยวกับ “ความอยู่รอดของผู้แข็งแรงเหมาะสมที่สุด” ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างเชิงวิทยาศาสตร์สนับสนุนให้เกิดความหลงเชื่อทางสังคมวัฒนธรรมว่า ในเวทีการแข่งขันช่วงชิง ใครก็ตามที่อยู่รอดย่อมเป็นผู้แข็งแรงและเหมาะสมที่สุด ซึ่งทั้งหมดถือเป็นกระบวนการคัดเลือกตามกฎธรรมชาติ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งหมดนี้ เมื่อแปลความออกมาสู่ภาคปฏิบัติทางธุรกิจแล้ว ก็หมายความว่า กลุ่มผู้ที่ร่ำรวยและทรงอำนาจที่สุดเท่านั้นที่เป็นผู้แข็งแรงเหมาะสมและควรแก่การยกย่องเชิดชูที่สุด ในขณะที่มวลชนที่อ่อนแอและอยู่นอกภาคอุตสาหกรรมจะต้องถูกขจัดออกไป หรือไม่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบครองของผู้ที่แข็งแรงเหมาะสมที่สุด

● และประการที่สาม การเอาชนะเหนือทั้งธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ ประกอบกันให้พื้นฐานความคิดผิดๆ เกี่ยวกับความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ความก้าวหน้า” ซึ่งตามนัยแห่งความคิดเช่นว่านี้ ความเสื่อมทรามที่บังเกิดต่อธรรมชาติที่ดี และการใช้อำนาจครอบครองเหนือชีวิตมนุษย์ที่ล้ำหลังกว่าก็ ดึงกลายเป็นเรื่องที่ถูกต้องและชอบธรรม ทั้งในแง่ของวิทยาศาสตร์และศีลธรรม

หลักวิชาการและความคิดความเชื่ออันผิดเพี้ยนเช่นว่านี้ ยังคงสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน และมีที่ท่าว่าจะเป็นตัวกำกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่ต่อไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด

ทั้งหมดเหล่านี้ คงจะพอช่วยชี้ให้เห็นถึงว่า แนวนโยบายและยุทธศาสตร์ การพัฒนาที่มุ่งเพื่อการจำเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก ดังที่กระทำกันอยู่ทุกวันนี้ นั้น เป็นไปเพื่ออะไรกันแน่และจะส่งผลกระทบร้ายแรงอย่างไร ต่อทั้งเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ แม้แต่สันตปาปาจอห์น พอล ที่สอง องค์ปัจจุบันเอง ก็ยังทรงเตือนให้ตระหนักถึงภัยคุกคามของ “ลัทธิทุนนิยมสุดขั้ว” และกลไกตลาดอย่างที่กำลังเชิดชูบูชากันอยู่ทั่วโลกขณะนี้

วัฒนธรรม “ประพฤติดังโลก”

ศาสตราจารย์มิลตัน 프리ดแมน แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ผู้ได้รับการยกย่องว่า เป็นเจ้าตำรับลัทธิทุนนิยมปัจจุบัน เคยกล่าวเอาไว้ถึงว่า ระบบทุนนิยมจำเป็นต้องอาศัยสัญญาประชาคมความโลภของมนุษย์เป็นแรงกระตุ้น ผลักดัน ประเด็นอยู่ที่ว่าจะต้องจัดระเบียบขององค์การสังคมกำกับควบคุมให้ สัญญาประชาคมความโลภอยู่ในความสมดุล ความซื่อสัตย์สุจริตสมเหตุสมผลดี เพราะถึงอย่างไรเสีย ความโลภ โกรธ หลง ก็มีติดตัวอยู่ในธรรมชาติมนุษย์ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็สมควรจะได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้เป็นแรงพลังเร่ง การเติบโตสูงสุดทางเศรษฐกิจ เพื่อว่าจะได้มีโอกาสตกตวงผลประโยชน์ และความสุขสะดวกของชีวิตอย่างเต็มกำลังความสามารถสูงสุดของมนุษย์ ความโลภ การแข่งขันช่วงชิง ความออยู่รอด และปัจเจกนิยมตามแบบฉบับตัวใครตัวมัน จึงเป็นเกณฑ์วัดคุณค่าของสังคมโลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ หรือวัฒนธรรมเอาชนะโลกในทุกวันนี้

ถ้าเราไม่ติดกับยึดติดอยู่ในเรื่องของอัตตาและอำนาจผลประโยชน์กันจนเกินไปแล้ว คงจะไม่เป็นการยากที่จะมองเห็นได้ว่า ลัทธิเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้เป็นตรรกะที่มุ่งเห็นแก่ประโยชน์สูงสุดเฉพาะตัวเฉพาะหน้าในปัจจุบันขาดความคำนึงถึงหลักประโยชน์สุขร่วมของเพื่อนมนุษย์ และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้น จึงไม่อาจทำหน้าที่เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ลำพังทุนนิยมเอง อาจไม่ถึงกับสุดชั่วสุดโต่งเช่นนี้ หากแต่ว่าเป็นเรื่องของทุนนิยมที่ตกอยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม อันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังกล่าวข้างต้น

ทั้งหมดนี้ คือสภาวะของโลกาภิวัตน์ กล่าวคือสภาวะของฝ่ายถูกกระทำตามที่เป็นอยู่ และกำลังจะยิ่งทวีความเข้มข้นรุนแรงในสังคมไทยปัจจุบันนี้ โดยนัยนี้ โลกาภิวัตน์ หรือประพตติตามโลก จึงไม่แตกต่างอะไรกับการเข้าสู่กระแสของความเป็นอาณานิคมทางวัฒนธรรมนั่นเอง ในสังคมไทยเรา เรามีความภาคภูมิใจกันนักหนาในความเป็นไทย และในภูมิปัญญาสามารถช่วยให้ประเทศชาติรอดพ้นจากความเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก แต่เราไม่ลู่จจะเหลียวหรือตระหนักกันว่า โดยแท้จริง สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของไทยเรา ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากประเทศเพื่อนบ้านของเราเท่าไรนัก ข้อนี้ ได้มีงานเขียนทางวิชาการให้orroธาธิบายกันอย่างกว้างขวางอยู่แล้ว จะไม่ขอกล่าวซ้ำอะไรให้มากไปกว่านี้ ถึงอย่างไร ในยุคจักรวรรดินิยมอันเป็นช่วงที่โลกาภิวัตน์ยังไม่ได้แผ่ขยายถึงชั้นทะเลสาบทางเศรษฐกิจลงไปถึงชนบทอย่างเบ็ดเสร็จ สังคมวัฒนธรรมไทยก็ยังคงจะมีภูมิคุ้มกันด้านการครอบงำทางวัฒนธรรมอยู่พอสมควร ประกอบด้วยแรงกระแสนิยมในภูมิภาคเอเชียช่วยเป็นแรงสกัดกั้นอยู่ แต่ครั้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จักรวรรดินิยมเดิมได้จำแลงแปลงกายมาเป็น **“ระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่”** และต่อมาตั้งชื่อกันให้กะทัดรัดดูดีขึ้นว่า **“ระเบียบโลกใหม่”** พร้อมกับการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านจากช่วงทดแทนการนำเข้ามาสู่เพื่อการส่งออก การลงทุนทั้งไทยและต่างประเทศ ลัมพันธ์เชื่อมโยงกันกว้างขวางและเข้มข้นขึ้น เกิดเครือข่ายโยงใยของกลุ่ม

ทุน และชนชั้นกลาง ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ถึงตอนนี้ภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมไทยก็เริ่มหดหายไปอย่างรวดเร็วในทำนองเดียวกัน สถานะความเป็นอาณานิคมทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ก็เป็นที่กระจ่างชัดเป็นเงาตามตัวตามสภาวะความล่มสลายของชุมชนชนบท

ถึงตรงนี้ อาจมีคำถาม 2 ประการ เกี่ยวกับปัญหาความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมและสิทธิมนุษยชนของไทย คือ ประการแรก เราจะสามารถจัดระเบียบองค์การสังคมเพื่อตีกรอบให้สัญชาติญาณความโลภของทุนนิยมอุตสาหกรรม อยู่ในความสมดุลได้หรือไม่ อย่างไร และคำถามอีกประการต่อมา เรายังสามารถฟื้นฟู และดำรงภูมิคุ้มกันทางสังคมวัฒนธรรมอันมีมาแต่อดีตขึ้นมาได้หรือไม่ อย่างไร ความจริงคำถาม-คำตอบ 2 ด้านนี้เกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน และที่สำคัญก็คือ ทั้งสองด้านประกอบกันเป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ที่จะจรรโลงภารกิจการพัฒนาให้เป็นอย่างยั่งยืนรวมทั้งกระจายสิทธิและประโยชน์สุขอันพึงมีพึงได้โดยถ้วนหน้า แทนที่สภาพความแตกแยกแบ่งภาคแบ่งส่วนเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอย่างเช่นที่กระทำและถูกกระทำกันอยู่ในทุกวันนี้

ว่ากันถึงคำถามประการแรกเสียก่อน เกี่ยวกับการจัดระเบียบองค์การสังคมเพื่อรักษาความสมดุลของสัญชาติญาณความโลภของมนุษย์ภายใต้ทุนนิยมอุตสาหกรรม ในด้านนี้ ผู้เขียนออกจะสิ้นหวังจากโครงสร้างอำนาจสังคมการเมืองไทย ซึ่งโน้มเอียงที่มุ่งแต่จะตอบสนองศูนย์อำนาจเศรษฐกิจโลกยิ่งๆ ขึ้น ตามลำดับ ทั้งนี้ในนามของ การค้าและตลาดเสรี ซึ่งจริงๆ แล้วตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลครอบครองของมหาอำนาจอุตสาหกรรมเพียงไม่กี่ประเทศ แนวโน้มเอียงเช่นว่านี้ เริ่มมีมาตั้งแต่ครั้งจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหาร ขึ้นเถลิงอำนาจเมื่อปี พ.ศ. 2500-2501 จากนั้นก็จัดการวางแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจไปสู่ทิศทางของโลกาภิวัตน์พร้อมกับสร้างกำลังคนสาขาวิชาการต่างๆ เพื่อตอบสนองเป้าหมายที่ว่านี้ ระบบการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมจนถึงอุดมศึกษา เพื่อสร้างกำลังคนในสาขาวิชาต่างๆ ตลอดจนการให้ทุนไปศึกษาและฝึกงานดูงานต่างประเทศ ก็

ถูกหลอมให้คล้ายตามจุดมุ่งหมายทำนองเดียวกัน การดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เป็นไปด้วยความราบเรียบภายใต้ร่มเงาของเผด็จการทหาร จนกระทั่งเมื่อกลุ่มทุนและชนชั้นกลางภาคเอกชน ขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นกลายเป็นพลังแข็งข้อต่อต้านทั้งเผด็จการทหาร และอำนาจนิยมของระบบราชการ เหตุการณ์อย่างเช่น 14 ตุลาคม 2516 ตลอดจนมาถึง “พฤษภาทมิฬ” เมื่อ 2-3 ปีที่แล้ว เป็นภาพสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจภายในสังคมวัฒนธรรมไทย กำลังคนจากกลุ่มทุน สถาบันการเงิน การธนาคาร นักบริหาร “มืออาชีพ” ตลอดจนกลุ่มขุนนางนักวิชาการ เริ่มก้าวเข้าสู่กระบวนการทางการเมือง และเวทีอำนาจแผ่ขยายออกไปตามลำดับ เป็นการต่อยอดความต่อเนื่องในทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับกระแสโลกาภิวัตน์ จากศูนย์อำนาจภายนอก ดังที่บรรดานักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของไทย มักอุปมาอุปมัยอยู่เสมอๆ ว่า เปรียบเสมือนฝูงห่านที่บินตามๆ กันไปเริ่มจากญี่ปุ่นเป็นชาติแรกของเอเชีย ที่เจริญรอยตามตะวันตก จนสามารถไต่เต้าขึ้นสู่สถานะมหาอำนาจอุตสาหกรรมระดับโลก ถัดมาก็เป็นกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างเช่น เกาหลีใต้ ฮ่องกง และสิงคโปร์ ประเทศไทยเราก็ตั้งตนเป็นฝูงห่านที่กำลังบินไปในทิศทางสู่เป้าหมายอันเดียวกัน

ทั้งหมดนี้ประกอบเป็นโลกทัศน์ ภายในแวดวงของกลุ่มชนชั้นนำตามแบบฉบับของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ มุ่งแต่ประพาศดิคล้อยตามแทบทุกสิ่งทุกอย่างที่กำหนด และกำกับมาจากศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองภายนอก ซึ่งกระทำการ “โลกาภิวัตน์” ในนามของ “ระเบียบโลกใหม่” เพื่อการแผ่ขยายและเอาชนะโลก แล้วในสัมพันธภาพของฝ่ายกระทำต่อฝ่ายถูกกระทำในยุคระเบียบโลกใหม่นี้ ก็แทบจะไม่จำเป็นต้องอาศัยใช้กำลังรุนแรงอะไรเสมอไป เนื่องจากว่าฐานความคิดความเชื่อได้รับการปลุกฝังอบรมมาเป็นอย่างดีแล้วจากระบบการศึกษาแผนใหม่ อันถือเป็น “สากล” ซึ่งชวนให้คนส่วนใหญ่ใฝ่ฝันแสวงหา

ด้วยกันก็ตาม ความรู้ถึงความจริงอย่างเป็นองค์รวมเป็นสิ่งที่ยังร่ากอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนชนบท ซึ่งสั่งสมกันมาเป็นเวลาอันยาวนานหลายชั่วคน พิศราชาติในแง่นี้ วัฒนธรรมประเพณีจึงไม่ใช่เรื่องของความหลงเชื่อ หรือปราศจากความเป็นเหตุเป็นผล หากแต่แฝงด้วยภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้อันทรงค่า ฟริทซ์ จ็อบ คอปรั นักฟิสิกส์ ได้ยืนยันเปรียบเทียบให้เห็นถึงว่า ทางด้านวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์เองก็ต้องผ่านการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงเชิงหลักคิดมาหลายต่อหลายครั้งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้ จึงได้ค้นพบถึงข้อจำกัดมากมายหลายประการในโลกทัศน์แบบกลไกและแยกแ่งส่วนของยุคก่อน ทำให้สามารถล่วงรู้ถึงโลกทัศน์แบบนิเวศ ซึ่งมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงเป็นอย่างมากกับโลกทัศน์ในวัฒนธรรมประเพณี หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านของโลกซีกตะวันออก

ข้อค้นพบใหม่ทางวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดเจนว่าบรรดาข้ออ้างอิงถึงความเป็นวิทยาศาสตร์และความชอบธรรมของโลกาภิวัตน์เพื่อ “การเอาชนะโลก” นั้น โดยแท้จริงได้ถูกหักล้างในเชิงทฤษฎีวิชาการมานานแล้ว เท่าที่ยังคงหลงเหลืออยู่คงเป็นแต่เพียงเรื่องของอัตตาและอำนาจผลประโยชน์เฉพาะหน้า เฉพาะตัวเท่านั้น อำนาจอันปราศจากฐานความชอบธรรม คือความเป็นจริง ย่อมไม่ต่างอะไรนักกับอำนาจดิบ และเพราะฉะนั้นย่อมไม่อาจที่จะจรรโลงชีวิตสังคมและโลกให้ยั่งยืนงสถาพรอย่างแท้จริง ภายในกรอบสังคมวัฒนธรรมแบบนี้ การศึกษา การวิจัย และพัฒนาตลอดจนกิจกรรมวิชาการทั้งหลาย รังแต่จะเป็นเครื่องตอกย้ำวิชาและมิฉะพินิจ เป็นอันตรายต่อทั้งมนุษย์และธรรมชาติยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นทวีคูณดังที่พอจะเห็นประจักษ์กันอยู่ในทุกวันนี้

ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ ซึ่งล้วนแต่มุ่งกระทำการครอบครองอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาตินี้เอง ก็ได้เกิดกระแสชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูและพิทักษ์สิทธิอันมีมาในวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่และแสดงออกในรูปแบบต่างๆ หลากหลาย อย่างเช่น สิทธิบรรพบุรุษ สิทธิชุมชนในผืนดิน น้ำ ป่า ฯลฯ สังคมไทยเรากำลังเข้ามา

สู่ชุมชนชนบทผู้ยากไร้ ต้องการสู้เพื่อความรอดอยู่ และมีนัยจินตนาการเชิงอนุรักษ์และนิเวศควบคู่กันไป ถ้าจะมองจากแง่มุมของ “ระเบียบโลกใหม่” แบบตะวันตก ซึ่งคืบแต่อยากให้เห็นโลกทั้งโลกอยู่ภายใต้ระเบียบแบบแผนเดียวกันและพัฒนากันไปในแนวเส้นตรงเดียวกัน ดังฝูงห่านที่บินตามกันไป ดังกล่าวข้างต้น กระแสชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ ก็อาจดูเป็นเรื่องของความไร้ระเบียบ ไม่ประพฤติตามโลก แต่ทว่าถ้าจะพิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว นับเป็นกระแสพฤติกรรมที่สอดคล้องต่อความเป็นจริง ซึ่งย่อมมีความแตกต่างหลากหลายกันอยู่โดยธรรมชาติของโลกมนุษย์ จริง

จะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็กระแสโลกหรือกระแสชุมชนท้องถิ่น รวมถึงกระแสภูมิภาค ซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ทั้งหมดเหล่านี้ไม่อาจแยกตัวโดดเดี่ยวออกจากกัน หากย่อมจะต้องปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ผลจะลงเอยในรูปใด จะเป็นไปได้ในหนทางของการช่วงชิงขัดแย้งทำลาย หรือร่วมประสานเพื่อสร้างสรรค์นั้น ในที่สุดแล้ว ย่อมเป็นเรื่องของการเลือกและตัดสินใจของมวลมนุษย์เราเองทั้งสิ้น /

ส่งท้าย

ความคิดครองโลกเป็นเรื่องที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่กระแสรวมโลก มีทางเป็นไปได้และอุบัติขึ้นหลังจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี พร้อมๆ กันกับการแผ่ขยายตัวของทุนนิยม อย่างไรก็ตาม กระแสโลกก็ยังแตกต่างกันระหว่างยุคจักรวรรดินิยม และยุค “ระเบียบโลกใหม่” หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในยุคจักรวรรดินิยม เอกลักษณะของความเป็นรัฐเป็นชาติค่อนข้างเด่นชัดจากการแบ่งแยกระหว่างฝ่ายล่าอาณานิคม และฝ่ายผู้ถูกล่า จากแง่มุมของฝ่ายแรกกระแสโลกก็คือ โลกาภิวัตน์ ส่วนโลกาอนุวัตรเป็นมุมมองของฝ่ายหลัง แต่ครั้นมาถึงยุค “ระเบียบโลกใหม่” ซึ่งกระบวนการศึกษาการเรียนรู้และวิชาการถูกทำให้เป็น “สากล” ขึ้น กลุ่มชนผู้ได้รับโอกาสทางการศึกษาเติบโตใหญ่ขึ้นสู่สถานภาพชนชั้นนำของประเทศ จากนั้นโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้สากลที่ว่านี้ เป็นเครื่องเชื่อมโยงชนชั้นนำของ

ประเทศหรือชาติด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ให้เข้าร่วมสังฆกรรมโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ เข้าร่วมกระบวนการ “เอชเนะโลก” ต่อมวลชนภายในชาติของตนเอง สถานภาพความเป็นรัฐยังคงดำรงอยู่ และยังคงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกวาดต้อนทรัพยากรทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ให้เข้าสู่ภายใต้อำนาจครอบครองของศูนย์อำนาจเศรษฐกิจโลก ทั้งนี้ในนามของ “ระเบียบโลกใหม่” โดยนัยนี้ สถาบันอำนาจรัฐ จึงทำบทบาทหน้าที่เป็นหู เป็นตา ในฐานะบริวารของศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองภายนอกเป็นหลักใหญ่ และนี่คือ เนื้อหาสาระอันคับแคบของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในโลกทัศน์ของทุนนิยมและชนชั้นกลางปัจจุบัน แต่นั่นก็หมายถึงว่า เรื่องของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนยังไม่อาจยุติลงได้ หากยังจะต้องพัฒนาและขยายอาณาเขตออกไปอีกตามลำดับมองในแง่นี้ กระแสชุมชนท้องถิ่นอาจจะสื่อความหมายอะไรบางอย่างที่เป็นคำตอบสำหรับอนาคต ก็เป็นไปได้

ธรรมะกับธุรกิจ

เพื่อชีวิตและสังคม*

T

he moral problem of our age is concerned with the love of money

- John Maynard Keynes (1931)

Indeed there is a risk that a radical capitalistic ideology could spread which refuses even to consider these problems (of marginalization and exploitation)

* บทความเขียนให้แด่คุณวิลาศ เตชะไพฑูริย์ ลงพิมพ์ในหนังสือ ครอบรอบ 25 ปี ของ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ไทยโอเวอร์ซีทริสต์ จำกัด

in the a priori belief that any attempt to solve them is doomed to failure, and which blindly entrusts their solution to the free development of market forces.

- Pope John Paul II (1991)

ข้อสังเกตที่อ้างถึงข้างต้นนี้ มาจากทั้งนักเศรษฐศาสตร์และนักการศาสนา ทั้งสองต่างแสดงความวิตกกังวลถึงระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ซึ่งใช้เป็นกรอบกำหนดแนวทางและสภาพความเป็นไปของชีวิตเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของโลก แม้จะแสดงออกต่างกรรมต่างวาระ และต่างประเด็นกัน แต่ข้อสรุปที่ได้ดูจะตรงและสอดคล้องต้องกัน เป็นการเน้นให้เห็นถึงจุดเปราะอันแนบเนื้ออยู่ในฐานทางความคิดและองค์ความรู้แบบตะวันตก จอห์น เมนาร์ด เคนส์ เป็นนักเศรษฐศาสตร์ยิ่งใหญ่ และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะคิดค้นนโยบายและมาตรการใหม่ๆ เพื่อควบคุมดูแลมวลพลังเศรษฐกิจไม่ให้เหี่ยวไปคุกคามบั่นทอนเสถียรภาพและความเป็นธรรมทางสังคม เป้าหมายสำหรับเคนส์อยู่ที่จะต้องประสานเรื่องของประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม และเสรีภาพส่วนบุคคลให้สมานกลมกลืนกัน แต่ในขณะที่เดียวกัน เคนส์เองก็เล็งเห็นดีอยู่ว่า ความโลภโมโหสันของมนุษย์ในเรื่องเงินๆ ทองๆ นั้นเอง จะเป็นเครื่องบั่นทอนทำลายความผาสุกกลมกลืนที่ว่านี่ในที่สุด ทกลีบพิเศษให้หลัง องค์กรสันตปาปา จอห์น ปอล ที่สอง ต้องทรงออกมาเตือนโลกทุนนิยมไม่ให้หลงผิดคิดไปว่า การล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์เป็นสัญญาณบ่งบอกถึงชัยชนะของฝ่ายทุนนิยม เพราะภายในโลกทุนนิยมเองก็เต็มไปด้วยปัญหาการเบียดเบียนเบียดบังและกดขี่รวมทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งยังไม่อาจได้รับการแก้ไข และดูจะไม่มีคำตอบอะไรอย่างจริงจัง ข้อที่น่าห่วงใยก็คือ แนวโน้มที่ระบบทุนนิยมกำลังขยายไปสู่ลัทธิทุนนิยมอย่างรุนแรง ปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ภายใต้กระแสเป็นไปตามแต่ที่พลังตลาดจะกำหนด ซึ่งจริงๆ แล้วก็คือพลังของชนกลุ่มน้อยที่กำลังฐานะทางเศรษฐกิจการเมืองครอบงำเหนือชน

กลุ่มใหญ่นั้นเอง ทำให้เป็นระบบตลาดหรือเศรษฐกิจเสรีจริง ๆ อย่างที่วาดหวังกันไว้ไม่

ข้อที่ว่า ฐานทางความคิดและองค์ความรู้แบบตะวันตกสร้างจุดเปราะขึ้นในตัวเอง ก็เพราะยึดถือกิเลสและอวิชชาของมนุษย์เป็นสรณะ ดังเช่นที่ศาสตราจารย์มิลตัน ฟรีดแมน แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ผู้เป็นเจ้าของตำราหลักทฤษฎีนิยามยุคปัจจุบัน ได้กล่าวยืนยันไว้ถึงว่า ระบบทุนนิยมจำเป็นต้องอาศัยสัญญาตมความโลภของมนุษย์เป็นแรงกระตุ้นผลักดัน ปัญหาอยู่ที่ว่า จะต้องจัดระเบียบองค์การสังคมกำกับควบคุมให้สัญญาตมความโลภอยู่ในความสมดุล ความซื่ออาจฟังดูสมเหตุสมผลดี เพราะถึงอย่างไรเสีย ความโลภ โกรธ หลงก็เป็นเรื่องติดตัวอยู่ในธรรมชาติมนุษย์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็น่าที่จะได้รับการกระตุ้นหนุนให้เกิดเป็นแรงพลังเร่งการเติบโตสูงสุดทางเศรษฐกิจเพื่อว่าจะได้มีโอกาสตักตวงผลประโยชน์และความสุขสะดวกของชีวิตอย่างเต็มกำลังความสามารถสูงสุดของมนุษย์

แต่ผลที่บังเกิดขึ้นจริง ๆ ก็คือ ความโลภของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่อาจกำกับควบคุมให้อยู่ในความพอดีได้ ในสภาวะของโลกเศรษฐกิจการเมืองปัจจุบันนี้ ซึ่งพลังเงินกับพลังการเมืองกำลังสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสภาวะการณ์เช่นนั้น พลังเงินพร้อมด้วยพลังอวิชา จึงมีแนวโน้มที่จะครอบงำควบคุมชีวิตความเป็นไปในสังคมอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งขึ้นตามลำดับ ซึ่งหมายถึงว่า “โลกเสรี” กำลังจะผันตัวเองออกไปสู่อำนาจนิยมอย่างสมบูรณ์ และ “สังคมเสรี” จะถดถอยลงไปเป็นสังคมไพร่และทาสกันใหม่ในยุคพัฒนาตัวเอง ความหวนวิตกของจอห์น เมนาร์ด เคนส์ เมื่อหลายสิบปีก่อน จึงดูจะกำลังกลายเป็นความจริงขึ้นมาในที่สุด

เมื่อหวนกลับมาพิจารณาที่ดุสังคมนิยมของเรบ้าง แนวโน้มก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแรงโน้มเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบฉบับของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การกดดันของสหรัฐอเมริกา ผู้เป็นเจ้าของทุนนิยมสุดโต่งต่างจากทุนนิยมอื่น ๆ ในยุโรป รวมทั้งญี่ปุ่น ซึ่งยังให้ความเอื้อเฟื้อเจือจางในด้านสวัสดิการสังคมอยู่โดยพื้นฐาน

ข้อที่น่าคิด ก็คือว่า บรรดานักเศรษฐศาสตร์และนักวิชาการด้านต่าง ๆ ของไทยเราดูจะเอาแต่เรียนรู้จดจำเรื่องทุนนิยมและการบริหารจัดการเศรษฐกิจตามแบบฉบับของทุนนิยมสุดโต่งที่ว่าเป็นหลักใหญ่ ปัญหาการกดขี่เบียดเบียนและเบียดบัง จึงเป็นไปอย่างรุนแรงปราศจากการยับยั้งชั่งใจ ก่อปัญหาสังคมและสภาพแวดล้อมที่น่าปรารถนาถึงทุกวันนี้

จากกระบวนการเร่งรัดพัฒนาที่พัฒนา มา ถ้าจะมีอะไรเป็นไปในทางก้าวหน้าขึ้น ก็เห็นจะเป็นในด้านกาถือตัวของกลุ่มชนใหม่ๆ หลากหลาย และในประการสำคัญ เกิดความคิดตื่นตัวใฝ่หาสิทธิเสรีภาพกันอย่างกว้างขวางขึ้น ในท่ามกลางการพัฒนาเปลี่ยนแปลงนี้เองที่บทบาทของกลุ่มธุรกิจเอกชนปรากฏโดดเด่นออกมา ในฐานะเป็นตัวจักรสำคัญในการระดมทุน เทคโนโลยี และการบริหารจัดการเศรษฐกิจที่กำลังแปรผันเติบโตอย่างรวดเร็ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่า บทบาทและพลังของธุรกิจย่อมจะต้องส่งผลกระทบต่อสังคมไทยโดยรวม รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านเรือนเคียงอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยพื้นฐานเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ธุรกิจเอกชน หรือที่เรียกรวมๆ กันในเชิงสังคมวิทยาว่า "ชนชั้นกลาง" ได้ก่อตัวเติบโตขึ้น ทำบทบาทเป็นพลังของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด และสามารถล้มล้างระบบอภิสิทธิ์ และค่านิยมอันล้าสมัย มาบัดนี้ ธุรกิจเอกชนเรียกได้ว่าได้บรรลุถึงสถานะอำนาจในสังคมอย่างเต็มภาคภูมิ จากผลพวงของความบากบั่น มานะ อุตสาหะ เพื่อแสวงหาอิสรภาพของตนเอง พลังอำนาจธุรกิจเอกชนยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในโลกยุคไร้พรมแดนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ณ จุดแห่งฐานะอำนาจนี้เป็นเสมือนทางสองแพร่ง ซึ่งพลังธุรกิจเอกชน โดยพันธะแห่งสถานะอำนาจนั่นเอง จะต้องเป็นผู้กำหนดแนวทางที่ระบบทุนนิยมจะพึงเป็นไปในอนาคต

ข้อเขียนสั้นๆ ชั้นนี้ ไม่อาจคาดการณ์ไปถึงว่าจะไรจะเกิดขึ้น ถ้าโลกธุรกิจจะยังคงดันดันอยู่ต่อไปในแนวทางของทุนนิยมสุดโต่งรุนแรงอย่างเช่นที่กำลังประทุติปฏิบัติกันอยู่ จุดประสงค์ในที่นี้เพียงใครชี้ให้เห็นว่า โดยแท้จริงแล้ว โดยวิสัยของความเป็นมนุษย์ในตัวเอง ทางเลือกที่ดีกว่าย่อมจะมีอยู่เสมอ เรื่องของทุนนิยมและธุรกิจจัดได้ว่าเป็นวิถีทางโดยธรรมชาติของสังคมมนุษย์

อยู่แล้วที่จะต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง และภายในกรอบระบบทุนนิยมเอง น่าจะมีพลวัต และพลังปัญญา เพียงพอที่จะสรรค์สร้างรูปแบบอย่างหลากหลายเป็นอิสระเสรี ไม่ใช่ฝืนบังคับให้ต้องอยู่ในรูปแบบเดียวกันตามๆ กันไป อย่างที่กระทำกันอยู่ ประเด็นอยู่ที่ว่า จะคิดจะทำการอย่างไรให้ทุนนิยมและธุรกิจอยู่ในร่องในรอย เป็นระบบและกระบวนการชีวิตที่สร้างสรรค์ทั้งต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง และต่อธรรมชาติแวดล้อม เพื่อที่ว่า การพัฒนาเปลี่ยนแปลง จะสามารถเป็นไปอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ในเมืองต้นที่เดียว เราคงจะต้องรู้จักตั้งคำถามต่อเรื่องของกระแสโลกาภิวัตน์ หรือโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถึงเงื่อนไขบนทางวัฒนธรรม อันแนบเนื่องมากับสิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจตลาดเสรี ทุกวันนี้ มีแต่เสียงแซ่ซ้องชื่นชมเสมือนกับว่าโลกาภิวัตน์เป็นบางสิ่งบางอย่างที่สิ้นโทษมาจากแดนอารยะ แล้วเราผู้เป็นอารยะจำเป็นต้องไขว่คว้าเอาไว้ เพื่อความเป็นสากล และความเป็นผู้เจริญ ที่กล่าวเช่นนั้น ไม่ได้หมายจะเป็นการต่อต้านอะไรๆ ที่มาจากตะวันตก หามิได้ เป็นแต่เพียงว่า เราจะต้องรู้จักแยกแยะและทำความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านปัญหาเชิงคุณค่าในวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งยึดถือปัจเจกนิยมแบบสุดโต่ง ถือเอาการแข่งขันช่วงชิงเป็นคุณธรรมความดีอยู่ในตัวเองและที่เป็นปัญหาอย่างยิ่ง ก็คือ ติค่าของคนและธรรมชาติลง เป็นเพียงปัจจัยผลิต หรือสินค้าที่ซื้อขายกันตามกฎราคาในห้องตลาด และเพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดเชิงธุรกิจ แล้วในขณะเดียวกัน ก็ถือเอาการสูญเสียต่างๆ ทั้งคนและธรรมชาติเป็นเรื่องปกติธรรมดาของยุคสมัย อย่างที่เรียกขานกันในภาษาทางเศรษฐศาสตร์ว่า "Trade-off"

เป็นที่เห็นได้ไม่ยากว่า ฐานทางความคิดและองค์ความรู้แบบตะวันตก เช่นว่านี่เองเป็นตัวก่อปัญหาความลึกลับขัดแย้ง และความสูญเสียทั้งในหมู่เพื่อนมนุษย์ และต่อธรรมชาติแวดล้อม ระบบและมาตรการสวัสดิการสังคม ที่พยายามคิดค้นและพัฒนาขึ้นมามากมาย อย่างดีก็เป็นเพียงความพยายามอุดช่องว่างตามรอยรั่วรอยร้าวภายในสังคมเท่านั้น แต่ไม่อาจเป็นคำตอบที่แท้จริง トラบเท่าที่ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่ในฐานความคิดและวัฒนธรรมการ

เรียนรู้อันแปลกแยกดังกล่าวข้างต้น

ตามความจริงแล้ว ภายในสังคมวัฒนธรรมไทยเราเอง ก็มีส่วนที่จะเสนอแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคำตอบปัญหาจุดเปราะทางความคิดตะวันตก แต่ทั้งนี้ การแสวงหาจากภายในสังคมวัฒนธรรมไทยต้องไม่เป็นที่เข้าใจว่าเป็นการปิดหูปิดตาต่อวิทยาการและความเป็นไปของโลกภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้อยู่แล้ว และตามความเป็นจริง วัฒนธรรมไทยเองก็นับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเอเชียในวงกว้าง การแสวงหาโดยสาระเป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าและวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งในแง่หนึ่งที่สำคัญ ยังหมายถึงการแสวงหาและฟื้นจิตวิญญาณที่แท้จริงของธุรกิจในฐานะบริการเพื่อชีวิตและสังคม แทนที่การเบียดเบียน และการกดขี่สังคมเพื่อผลกำไรสูงสุดอย่างที่กำลังแพร่ระบาดอยู่ในปัจจุบัน

แต่ก่อนอื่น ภายในโลกธุรกิจเอง จะต้องเรียนรู้ที่จะมอง และเข้าใจเรื่องของธุรกิจอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกแยะเจาะจงที่แขนงกิจกรรมหนึ่งใดหรือหน่วยประกอบการหนึ่งใดโดยเฉพาะ กล่าวคือให้ได้สังเกตเห็นครอบคลุมรวมไปถึงทุกขั้นตอนของกระบวนการชีวิตเศรษฐกิจสังคม ว่ากันตั้งแต่การผลิต การซื้อขายแลกเปลี่ยน การขนส่ง สื่อสาร คมนาคม การเงินการธนาคารและบริการด้านต่างๆ ตลอดจนถึงการบริโภค ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการทางสังคมร่วมกัน กระบวนการทางสังคมร่วมกันที่ว่านี้ โดยสาระ ก็คือกระบวนการชีวิตร่วมกัน นั่นเอง ทุกๆ ส่วน ทุกๆ ขั้นตอนต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การดำรงคงอยู่ เสถียรภาพ และการพัฒนาก้าวหน้าของชีวิตและสังคมล้วนเป็นปัญหาขึ้นอยู่กับว่า แต่ละส่วน แต่ละขั้นตอน เหล่านี้จะสามารถเรียนรู้และเป็นไปอย่างผสมกลมกลืนกันหรือไม่ เพียงใด

★ ยิ่งไปกว่านั้น *Share Economy* เมื่อมองกันให้กว้างและไกลออกไปแล้ว กระบวนการชีวิตและสังคม มิได้จำกัดอยู่แต่เรื่องราวของปัญหาความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของมนุษย์เท่านั้น หากยังขยายขอบข่ายรวมไปถึงมวลความสัมพันธ์อันพึงมีต่อธรรมชาติแวดล้อมด้วยเพราะใน

ที่สุดแล้ว มนุษย์และอัจฉริยภาพของมนุษย์มิได้ดำรงคงอยู่ หรือคิดค้นแสวงหาโดยโดดเดี่ยวในสุญญากาศ หากแต่ร่วมอยู่ในกระบวนการเรียนรู้อันเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อธรรมชาติแวดล้อมโดยตลอด ในประการสำคัญที่พึงต้องตระหนักกันให้ดี ก็คือว่า ธรรมชาติเป็นฐานอำนาจคุณค่ามหาศาลต่อมนุษยชาติในฐานะที่เป็นทั้งทรัพยากรและระบบนิเวศในขณะเดียวกัน แล้วด้วยเหตุนี้เองที่ผู้เขียนพยายามเรียกร้องอยู่เสมอให้เปลี่ยนคำว่า “สิ่งแวดล้อม” เสียใหม่เนื่องจาก “สิ่ง” เป็นคำที่ค่อนข้างจะสื่อความหมายตีค่าของธรรมชาติลงไป เป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่จะนำเอามาจับจ่ายใช้สอย หรือซื้อขายกันอย่างไรก็ได้ และนี่ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่หลงผิด และแปลกแยกดังกล่าวแล้ว ความหลงผิดและแปลกแยกอาจเป็นเครื่องมือและกลยุทธ์แสวงผลกำไรงามๆ เชิงธุรกิจสำหรับปัจจุบันและสำหรับเฉพาะคนบางหมู่เหล่า แต่ก็จะยังความสูญเสียดังอเนกอนันต์ต่อคุณประโยชน์อันยั่งยืนรวมทั้งศักยภาพเชิงธุรกิจเองสำหรับอนาคต ความเป็นจริงข้อนี้ มีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกระบวนการชีวิตและสังคมในภูมิภาคเขตร้อนของโลกอย่างเช่นประเทศไทย และบรรดาเพื่อนบ้านเรือนเคียง ซึ่งเป็นแหล่งของป่าเขตร้อนและความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้ทั้งนั้นเป็นเรื่องขึ้นอยู่กับจิตสำนึกที่จะตระหนักรับรู้และเรียนรู้ และนั่นก็คือ การเรียนรู้จักตนเอง ทั้งในแวดวงวิชาการ และในหมู่ประชาชนคนไทยโดยทั่วไป

รวมความแล้ว มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ จึงประกอบเป็นกระบวนการชีวิตร่วมกันและธุรกิจนับเป็นส่วนอันแนบเนื่องอยู่ในกระบวนการชีวิตและสังคมเช่นว่านี้ ข้อนี้เป็นสัจธรรม เป็นอภาลิโก หลักธรรมะโดยสาระ ก็คือ ความรู้ และจิตสำนึกเพื่อการเข้าถึงความเป็นจริงของกระบวนการชีวิตร่วมกันนี้เอง นอกเหนือไปจากการแสวงหาเพื่อความหลุดพ้น หรือผลกำไรแห่งชีวิตเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่ม ความเป็นจริงของกระบวนการชีวิตที่ว่านี้ เราจะเรียนรู้ได้จากหลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาใกล้ๆ ตัวเรานั่นเอง ดังเช่น จากตอนหนึ่งของมหารวรรค สังยุตตนิกาย ที่ว่า :-

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย)
เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตน (ด้วย)

เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นนั้นอย่างไร ด้วยการหมั่นปฏิบัติ
ด้วยการเจริญธรรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แล เมื่อรักษาตน
ก็ชื่อว่า รักษาผู้อื่น (ด้วย)

เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตนนั้นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยความมี
เมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่า
รักษาตน (ด้วย)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า 'เราจะรักษาตน' ก็พึงใช้สติปัญญา เมื่อ
คิดว่า 'เราจะรักษาผู้อื่น' ก็พึงต้องใช้สติปัญญา เมื่อรักษาตน ก็ชื่อ
ว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตน (ด้วย)

จิตสำนึกเรียนรู้ถึง “รักษาตน”/“รักษาผู้อื่น” ประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้
เดียวกัน และเป็นกุญแจไขไปสู่ความรู้ถึงกระบวนการชีวิตร่วม ซึ่งแตกต่าง
ตรงกันข้ามจากหลักคิดแบบตะวันตกที่ปล่อยให้กิเลสมนุษยเป็นตัวชี้นำวิถี
ชีวิตและสังคม

อันที่จริงแล้ว คุณธรรมความสำนึกในบทบาทหน้าที่บริการเพื่อชีวิต
และสังคม ไม่ใช่ของแปลกใหม่อะไรเลย โดยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์
ธุรกิจก่อตัวขึ้นมาด้วยความสำนึกโดยธรรมชาติในความเป็นชุมชนและบริการ
ต่อชุมชน ในขณะเดียวกัน ก็เป็นตัวจักรของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเป็น
ลำดับมา จุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อสองศตวรรษครึ่ง
ที่แล้วมานี้เอง แล้วก็ได้แพร่บาดวัฒนธรรมทางความคิดแยกส่วนแยกหัว
ในชีวิตเศรษฐกิจสังคม ยกภาคอุตสาหกรรมขึ้นเป็นใหญ่เหนือส่วนอื่น ๆ
ของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับ

ธรรมชาติแวดล้อม การแข่งขันซึ่งดี และกลยุทธ์การพัฒนายังไม่สมดุล กลายเป็นคุณธรรม ผลเลวร้ายทั้งหลายทั้งปวงจึงอุบัติตามมาอย่างไม่อาจ หลีกเลี่ยงได้ และนับวันจะยิ่งทวีความเลวร้ายและรุนแรงขึ้นตามลำดับ ใน สภาพการณ์เช่นนี้ ความอยู่รอดและความมั่นคง ก็เป็นปัญหาแม้แต่สำหรับ โลกธุรกิจเอง ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ด้วยเหตุที่ว่า กระแสการพัฒนาและการเติบโต มุ่งคั่งทางเศรษฐกิจและธุรกิจ เป็นไปในแบบแผนของการแยกตัวเป็นปฏิบัติกร์ ต่อกระบวนการชีวิตโดยรวม ทางออกที่เห็นได้โดยสามัญสำนึกอยู่ที่จะต้องเริ่มด้วย ความพยายามปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากอวิชชาและค่านิยมอันแปลกแยก พร้อมทั้งเรียนรู้ และปรับกระบวนการทัศน์ให้ได้ตระหนักเห็นถึงความผสาน กลมกลืนของกระบวนการชีวิตร่วม ดังที่กล่าวมาข้างต้น ด้วยโลกทัศน์อันสอดคล้อง ต่อกระบวนการชีวิตที่เป็นจริงเท่านั้นที่การคิดค้นเทคนิควิธีการเพื่อสร้างสรรค์ต่อชีวิต และสังคมจะอยู่ในวิสัยที่เป็นไปได้

สังคม

สันติภาพ*

คนเราอาจดำรงชีวิตได้อย่างสันติเพียงพอในกรุงซ่ง
แต่สันติภาพเช่นว่านั้น ในตัวเองแทบจะไม่ได้ให้
ความสุขอะไรนัก

..... การพูดถึงประชาชนว่า ยอมให้ตนเองเป็นเช่นนั้น
ก็เท่ากับยอมรับกันว่า ประชาชนที่พูดถึงเป็นชาติของ
ผู้คนปัญญาอ่อน

ฌ็อง ฌักส์ รูสโซ *สัญญาสังคม* 1762¹

..... สังคมไทยต่างหาก เป็นที่ๆ ไม่ปลอดภัย
ไม่ปลอดภัยสำหรับอุดมคติและการเปลี่ยนแปลง

เกษียร เตชะพีระ *มติชน* 26 กรกฎาคม 2539²

* ปาฐกถาพิเศษ ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” จัดโดยคณะกรรมการกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ 15-16 สิงหาคม 2539 ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

¹ Jean Jacques Rousseau, *Du Contrat Social*, 1762

² *มติชน* 26 กรกฎาคม 2539

เกริ่นนำ

นับเป็นเกียรติและเป็นความยินดีอย่างยิ่ง ที่ได้มีโอกาสมาร่วมระดมความคิดอ่านในการสัมมนา เรื่อง “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” ครั้งนี้ กับทั้งขอแสดงความชื่นชมและสนับสนุนอย่างเต็มเปี่ยมในเจตนารมณ์ของกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ ที่ว่า “เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาและประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการเสริมสร้างสันติภาพ” ในชีวิตการเรียนรู้ของผู้พูดเองถือได้ว่ามีความผูกพันอยู่กับหลักและแนวการนำเสนอมุมมองพระพุทธศาสนาของพระคุณเจ้าพระธรรมปิฎก ผู้เป็นต้นคิดก่อตั้งกองทุนฯ เสมอมา นับตั้งแต่ที่ได้รับการถ่ายทอดจุดประกายความคิดความรู้และบังเกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในพลังภูมิปัญญาแห่งพุทธธรรม เมื่อครั้งพระคุณเจ้ายังดำรงสมณศักดิ์พระศรีวิสุทธิโมลี แสดงสัมโมทนิยกราชบัณฑิตยสถานทำรายการสัมมนาหัวข้อเรื่อง “เอกลักษณ์ของสังคมไทยในอนาคต” ที่สยามสมาคม ปี พ.ศ. 2514 แล้วต่อมายังให้ความเมตตาบริจาคค่านำสำหรับบทศึกษา เรื่อง “พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน” ในปี พ.ศ. 2531 เป็นการย้ายยืนยันท่วงแต่ถึงหลักการที่เรียกได้ว่าเป็นหัวใจหรือจิตวิญญาณแห่งพระพุทธศาสนา มีข้อความตอนหนึ่ง ที่เห็นสมควรนำมาบันทึกไว้ ณ ที่นี้ เพื่อประโยชน์แก่การเรียนรู้แสวงหลักความเข้าใจร่วมกันในประเด็น เรื่อง “สังคมสันติภาพ” ที่กำลังจะเสวนากัน ดังนี้

.... ความมีอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง และการช่วยเหลืออำนาจ
โอกาสในการพัฒนาตนเอง เป็นรากฐานของพุทธจริยธรรม

ถ้าสิทธิในการพัฒนาตนเองถูกกีดกัน หรือถูกจำกัด ก็เป็นสิทธิ
อันชอบธรรม ที่จะดิ้นรนชวนช่วยเพื่อสิทธินั้น³

³ คำนำใน เสน่ห์ จามริก : พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน เอกสารวิชาการหมายเลข 60 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2531 หน้า 8.

เรื่องสิทธิเสรีภาพนี้ เท่าที่สังเกตดูจากประสบการณ์ทั้งในแวดวงวิชาการ และนักกิจกรรมสิทธิมนุษยชน ค่อนข้างจะมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนกันอยู่มาก โดยเฉพาะในหมู่ผู้มีการศึกษาสูงๆ อย่างเช่น ครั้งหนึ่งเมื่อหลายปีมาแล้ว เคยออกปากชักชวนเพื่อนอาจารย์ซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาสูงสุดจากสหรัฐอเมริกา มาสดๆ ร้อนๆ ขอให้มาร่วมงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย คำตอบที่ได้รับก็คือ ไม่น่าสนใจ เพราะในสังคมวัฒนธรรมไทยไม่ปรากฏหลักหรือแนวความคิด รวมทั้งประสบการณ์สิทธิมนุษยชนที่ควรค่าแก่การศึกษาวิจัย ถ้าจะเข้าใจไม่ผิด ความรู้สึกนึกคิดทำนองเดียวกันนั้นคงจะมีร่วมๆ กันอยู่เป็นส่วนมากทีเดียวหรือว่าในทางตรงกันข้าม ถ้าจะเกิดมีความสนใจแก่กล้าในปัญหาสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยขึ้นมา ก็ได้แต่ยึดติดหลักทฤษฎีวิชาการของตะวันตกที่เคยร่ำเรียนกันมาเป็นสรวง การณ์เป็นเช่นนั้นมาโดยตลอด และด้วยเหตุนี้ ทุกๆ ครั้งที่เกิดวิกฤติทางสังคมการเมืองขึ้นอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้ เราจึงได้เห็นกันแต่การใช้ทั้งวิทยาศาสตร์และวาทศิลป์เป็นเอกเทศที่การคิดวิเคราะห์แยกแยะประเด็นปัญหาให้ตรงกับสมมุติฐานของเรื่องราวจริงๆ ที่น่าเศร้ายิ่งไปกว่านั้น ก็คือ ดูแทบไม่มีใครเอาเลยที่จะเฉลียวใจกันบ้างว่า บรรดาศาสตร์ทั้งหลายที่ร่ำเรียนกันมานั้นเอง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องของการพัฒนา ก็คือเหตุที่มาแห่งปัญหาทั้งปวงที่สังคมไทยต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาสันติภาพ

จะอย่างไรก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ว่า ภายในสังคมวัฒนธรรมไทยเรานี้เอง เรามีพุทธธรรมเป็นขุมปัญญาอันอุดมสมบูรณ์พอที่จะให้หลักการและแนวทางสำหรับการเรียนรู้ และวิเคราะห์แก้ไขปัญหามนุษย์และสังคมที่แน่นอน ก็คือเรามีหลักความคิดแนชัดยืนยันถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งสิทธิเสรีภาพอันพึงมีตามมาดั่งที่อ้างถึงข้างต้น และในขณะเดียวกัน บนพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพที่ว่านี้ พุทธธรรมยังให้เกณฑ์คุณค่าความหมายและการใช้สิทธิเสรีภาพไปในวิถีทางแห่งสันติภาพด้วย ซึ่งแตกต่างห่างไกลจากเกณฑ์คุณค่าสิทธิเสรีภาพ

แบบตะวันตก อันเป็นไปเพื่อการแข่งขันช่วงชิงพลอำนาจความเป็นใหญ่ และนั่นก็คือการก่อกองสภาวะสงคราม ดังที่กำลังเป็นอยู่เกือบจะทั่วโลกในปัจจุบันนี้ รวมทั้งสังคมไทย

การกล่าวโยงไปถึงเกณฑ์คุณค่าสิทธิเสรีภาพตะวันตกและตะวันออก ในที่นี้ ไม่ได้มีความมุ่งหมายแต่ประการใดเลย ที่จะอวดวิเศษใครเหนือใครหาว่าได้ เพราะในที่สุดแล้ว ภายในสังคมวัฒนธรรมตะวันตกเอง ด้วยความเป็นสังคมราษฎร์ (Civil society) และเป็นสังคมเปิดพร้อมด้วยวัฒนธรรมประเพณีเสรีนิยมและกลไกควบคุมคุณภาพทางสังคมการเมืองอันเป็นมาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน โลกสังคมตะวันตกจึงสามารถประคับประคองวิถีชีวิตของตนมาได้แม้ในท่ามกลางกระแสความแปลกแยกต่างๆ แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็เบี่ยงเบนกระแสการเบียดเบียนและความก้าวร้าวรุนแรงออกไปสู่โลกภายนอก ซึ่งสังคมไทยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องแบกรับภาระกระแส “โลกาภิวัตน์” คือ การเอาชนะโลกที่วุ่นวายโดยปราศจากภูมิคุ้มกัน ในขณะที่เหล่าชนชั้นนำต่างพากันถูกแปลกแยกหรือแปลกแยกตนเองออกไปจากพื้นฐานภูมิปัญญาที่มีเป็นต้นทุนอยู่แล้ว ภายใต้กระแสการศึกษาและพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ การเปรียบเทียบเรื่องของตะวันตกและตะวันออก จึงเป็นความจำเป็นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อเป็นการพลิกฟื้นคุณค่าภูมิปัญญาในการเรียนรู้และแสวงวิถีดำเนินชีวิตที่ดี และทั้งเพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเรียนรู้วิทยาการทั้งหลายจากโลกภายนอกอย่างสร้างสรรค์โดยแท้จริง

เหนือสิ่งอื่นใด เกณฑ์คุณค่าทางพุทธธรรม คือ **สิทธิและอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง** ที่กล่าวถึงนี้ ให้ความหมายเท่ากับเป็นการเปิดมิติเรื่องของสันติภาพให้กว้างและเป็นพลวัตสอดคล้องกับธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์และสังคม ดังที่ รุสโซ ปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้เคยเปรียบเทียบไว้ถึงว่า **ในคุกตารางคนก็อาจมีชีวิตอย่างสันติได้** แต่ก็คงไม่ใช่สันติภาพหรือความสงบสุขสำหรับผู้ที่มิสุขภาพจิตปกติโดยทั่วไปบนพื้นฐานเกณฑ์คุณค่าทางพุทธธรรม สันติภาพจึงไม่ใช่เพื่อสันติภาพเป็นจุดหมายปลายทางในตัวของมันเอง อย่างเช่นที่ใช้เรียกขานกันในระบบอำนาจนิยมว่า ความสงบเรียบร้อย ความสงบราบคาบ หรือความมั่นคง เป็นต้น

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “สังคมสันติภาพ” ในที่นี้ กระทำด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในพลังเกณฑ์คุณค่าแห่งพุทธธรรม ในอันที่จะช่วยให้แนวทางแสวงความเป็นจริงเกี่ยวกับสันติภาพ อันพึงเป็นหลักอุดมการณ์ร่วมกันของมวลมนุษยชาติ หากแต่ต้องถูกสกัดกั้นด้วยอิทธิพลซึ่งแฝงมากับลัทธิและทฤษฎีการพัฒนาต่างๆ การนำเสนอนี้ไม่มีความประสงค์จะสาธยายไปถึงสังคมอุดมคติในความใฝ่ฝันหรือจินตนาการส่วนตัวอะไร ซึ่งมักจะลงเอยด้วยโศกนาฏกรรมอันว่างเปล่า หากแต่ถือเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะนำเอาเกณฑ์คุณค่าพุทธธรรม คือสิทธิและอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง มาสำรวจตรวจสอบบนพื้นฐานของสังขธรรมความเป็นจริงแห่งชีวิตมนุษย์และสังคม อย่างน้อยเพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและ ความหมายของสันติภาพ และในประการสำคัญ เพื่อว่าเรื่องของสันติภาพจะได้เป็นประเด็นปัญหาที่เปิดสำหรับการร่วมคิดร่วมทำในหมู่สาธารณชนในวงกว้าง แทนที่จะจำกัดอยู่แต่ในแวดวงของผู้เชี่ยวชาญและนักบุญเพียงไม่กี่คน ซึ่งจริงๆ แล้ว ในสภาวะความรู้ และสำนึกที่เป็นอยู่ ไม่อาจให้คำตอบอะไรที่สร้างสรรค์กับสังคมได้

ว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์และสังคม

พระคุณเจ้า ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า **ธรรมะ** คือ **ธรรมชาติ** เกณฑ์คุณค่าว่าด้วยสิทธิเสรีภาพในพุทธธรรมก็เช่นเดียวกัน มิใช่เป็นเพียงหลักการนามธรรม หรือหลักธรรมคำสั่งสอนอันเลื่อนลอยปราศจากพื้นฐานของธรรมชาติความเป็นจริง หากแต่ว่าการเรียนรู้แสวงสิทธิเสรีภาพในการพัฒนาตนเอง นับเป็นวิถีแห่งธรรมชาติโดยแท้ ดังที่จอห์น สจีวิต มิลล์ ปราชญ์ชาวอังกฤษ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ว่า

ธรรมชาติมนุษย์ไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะสร้างขึ้นมาจากต้นแบบหนึ่งแล้ว ก็กำหนดให้ทำงานไปตามที่ถูกสั่งเอาไว้แต่ธรรมชาติมนุษย์ เป็น

เสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโตและพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ตามความ
โน้มเอียงของพลังภายใน ซึ่งทำให้ธรรมชาติมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต⁴

โดยนัยของสัจธรรมความเป็นจริง เกณฑ์คุณค่ายืนยันทันถึง “ความมีอิสรภาพ
ในการพัฒนาตนเอง” กับธรรมชาติความเป็นมนุษย์ “ที่จะต้องเติบโตและ
พัฒนาตนเอง” จึงตรงกันและสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสากล
ไม่แบ่งแยกตะวันออก เหนือหรือใต้ ผิวขาวหรือผิวสี ความคิดหรือ
อุดมการณ์ใดๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งแยก ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายกระทำ
กล่าวคือ เอาชนะ ครอบครอง และ “ช่วย” พัฒนา หรือเป็นฝ่ายถูกระทำ
กล่าวคือ ยอมจำนน ถูกครอบครอง และถูกพัฒนาก็ตาม ล้วนแต่เป็น
มูลเหตุก่อให้เกิดความลักลั่นขัดแย้งและสภาวะสงครามด้วยกันทั้งสิ้น

ถึงตรงนี้ก็มิมีหมายเหตุให้เห็นจำเป็นต้องตั้งไว้เป็นเบื้องต้นก่อนที่จะขยาย
ความต่อไปในเรื่องของธรรมชาติมนุษย์และสังคมกับปัญหาสันติภาพ นั่นก็
คือความเข้าใจที่อาจชวนให้เกิดปัญหาแปลกแยกขึ้นในเรื่องของการศึกษา ดัง
ที่แถลงไว้ในหลักการและเหตุผลของการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้เอง มี
ความตอนหนึ่งที่ว่า

..... การมีสันติภาพ จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์
เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์ ได้พยายามแสวงหาวิธีการหลากหลาย
ที่จะสร้างสันติภาพขึ้นในชีวิต และสังคม ซึ่งวิธีการหนึ่งซึ่งเป็นที่
ยอมรับกันว่ามีประสิทธิภาพสูงได้แก่ การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ
การศึกษาในที่นี้ หมายถึงกระบวนการที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
และจิตสำนึกมนุษย์ไปในทิศทางที่กำหนดไว้

ข้อความนี้ชวนให้เข้าใจไปในทางที่ว่า การศึกษามีความหมายเป็นแต่เพียงวิธีการ
และเครื่องมือของคนหนึ่ง ที่จะใช้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและจิตสำนึก
ของอีกคนหนึ่งไปในทิศทางที่คนๆ หนึ่งนั้นเป็นผู้กำหนด ถ้าเป็นเช่นนั้นก็

⁴ John Stuart Mill, *On Liberty and Considerations on Representative Government*, Basil Blackwell, 1948 หน้า 52

หมายถึงว่า เรากำลังจัดการศึกษาสวนทางกับวิถีธรรมชาติและศักยภาพของมนุษย์ที่จะเติบโตและพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านดังกล่าวข้างต้น แล้วอะไรจะเกิดขึ้นกับคุณภาพและอนาคตของประชาชนคนไทย จึงเป็นข้อที่น่าคิดในประการสำคัญ ยังมีคำถามโยงไปถึงเรื่องของสันติภาพอันถือเป็น "เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ เพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์" ว่าจริง ๆ แล้ว เรากำลังพูดถึงและต้องการสันติภาพอะไร และสังคมสันติภาพอย่างไรกันแน่ กล่าวคือ สังคมและสันติภาพของอิสราเอล หรือว่าสังคมและสันติภาพของทาสหรือเชลยอย่างทูลูโซ่ได้เปรียบเปรยเอาไว้ ตรงนี้เป็นปัญหาทางเลือกที่ตัวมนุษย์เองและสังคมหนึ่ง ๆ จะต้องตัดสินใจ

ในกรณีใดก็ตาม แม้แต่จากแง่สังคมสันติภาพของอิสราเอลก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะเติบโตและพัฒนาตนเองโดยลำพัง หากแต่โดยสัญญาอนุญาตธรรมชาติทำนองเดียวกันมนุษย์ยังมีความต้องการชีวิตด้านสังคม และเพราะเหตุนี้ มนุษย์จึงได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม ความจริงข้อนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่ แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่ลืมว่า ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ใช่เป็นสัตว์สังคมในแบบฉบับของสัตว์ประเภทอย่างเช่น มด ปลวก และผึ้ง ซึ่งล้วนแต่เกิดมาเพื่อมอบการถวายชีวิตให้แก่สถาบันอำนาจสังคมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด มนุษย์เราไม่เป็นเช่นนั้น หากยังมีความต้องการโดยธรรมชาติเช่นกันที่จะเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง โดยนัยนี้ชีวิตมนุษย์จึงประกอบด้วยความต้องการสองด้านหรือสองมิติควบคู่กันไป คือ อิสราภาพส่วนบุคคลด้านหนึ่ง กับระเบียบหรืออำนาจสังคมอีกด้านหนึ่ง ซึ่งแน่นอนเป็นธรรมชาติความต้องการสองด้านที่ลึกลับขัดแย้งกัน ปัญหาอยู่ที่จุดความสมดุลระหว่างธรรมชาติความต้องการสองด้านสองมิติที่ว่านี้ ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาสามารถของมนุษย์และสังคมมนุษย์ที่จะเรียนรู้จักตนเอง และความสัมพันธ์ต่อบัจจัยแวดล้อมภายนอก ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจและเป็นธรรมดา

ความเปลี่ยนแปลงนับเป็นอีกมิติหนึ่งของจักรกรรมความจริงแห่งชีวิตมนุษย์และสังคม ภายใต้อิสราภาพชีวิตของเราเองก็เป็นชีวิตของการเปลี่ยนแปลงเป็นวัฏสงสารอยู่โดยพื้นฐาน จะเรียกว่าเป็นสงครามธรรมชาติ

ก็ยอมไม่ได้ คือ เรื่องของชะตา ชรา มรณะ รวมทั้งกิเลสตัณหาตามกฎเกณฑ์แห่งพระไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เราได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้กันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน เป็นวิถีการเรียนรู้เพื่อความรู้อย่างแจ่มแจ้งและความหลุดพ้นส่วนบุคคล แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีนัยต่อคุณค่าชีวิตทางสังคมอย่างสำคัญ ดังพระคุณเจ้าพระธรรมปิฎก เน้นมาโดยตลอด :

พระพุทธรูปธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอก คือ ทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้ เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน⁵

รวมความก็คือ แม้ในปัญหาที่ดูจะเป็นเรื่องของชีวิตเฉพาะบุคคลแท้ๆ อย่างเช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องไปถึงชีวิตความเป็นไปทางสังคมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้ เพราะในที่สุดแล้วนอกจากผู้ที่ปลื้มใจเวกพ้นออกไปจากชีวิตสังคมจริงๆ เราทุกคนต่างดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมเดียวกัน และเพราะความที่เป็นชีวิตร่วมกันเองที่เราไม่อาจแบ่งแยกเกณฑ์คุณค่าส่วนบุคคลออกจากส่วนรวมได้ อย่างเช่นคนทำบุญทำทานและงานกุศลต่างๆ มากมาย จนเป็นที่นับหน้าถือตาในสังคม แต่ทว่าในขณะเดียวกัน ถ้าเป็นนักธุรกิจซึ่งกำลังเป็นอาชีพเฟื่องฟูอยู่ในยุคนี้ ก็พยายามทำทุกอย่างให้ได้ผลกำไรสูงสุด โดยไม่คำนึงถึงผลเสียต่อผู้บริโภค หรือสภาพแวดล้อม หรือถ้าเป็นนักการเมือง หรือข้าราชการ ก็ใช้อำนาจกดขี่เบียดเบียนรีดไถ เพื่อแสวงงอิทธิพลและความร่ำรวย สำหรับตนเองและพวกพ้องอย่างนี้เป็นต้น บรรดาบุญกุศลทั้งหลายที่ทำๆ กัน ก็ไร้ความหมาย ทั้งกลับจะช่วยอำพรางให้การประทุษร้ายต่อชีวิตสังคมได้เป็นอย่างดีแบบเนียนยิ่งขึ้นเสียด้วยซ้ำที่นำคิด ก็คือว่า บรรดาหลักธรรมคำสั่งสอนทั้งหลายก็จะกลายเป็นคุณค่าและความหมายเป็นเพียงรูปแบบ หรือพิธีกรรมอันปราศจากแก่นสารไปในที่สุด

⁵ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูรค์ ปยุตโต) : "พุทธธรรม" ใน *วรรณไวทยากร ชุมชนบทความทางวิชาการ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* พ.ศ. 2514 หน้า 187

ในปัจจุบันเกรงว่าแนวโน้มดูจะเป็นไปเช่นนั้นในสังคมแทบทุกระดับ และดูจะเป็นเรื่องธรรมดาจนกลายเป็นวิถีชีวิตปกติไปเสียแล้ว

ประเด็นมีอยู่ว่า วิธีการเรียนรู้เพื่อความรู้แจ้งและความหลุดพ้นมีอาจจะเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายของชีวิตเฉพาะส่วนบุคคลเท่านั้น หากคลุ้มรวมไปถึงจุดมุ่งหมายและคุณค่าในวิถีการดำเนินกิจการงานตามหน้าที่ทางสังคมด้วยควบคู่กันไป ไม่ว่าจะเป็นในด้านบริการสาธารณะหรือในด้านธุรกิจส่วนตัวเอกชนก็ตาม หากไม่แล้วสังคมสันติภาพเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีดุลยภาพในความสัมพันธ์ต่อกันก็ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ และนี่ก็คือ **กฎแห่งกรรมร่วม** ซึ่งมักจะมองข้ามกันไป ความจริงแล้ว ลัทธิธรรมความจริงข้อนี้ เป็นเรื่องของสามัญสำนึกพอที่จะสังเกตเห็นกัน โดยเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชน แต่แล้วก็กลับเป็นเรื่องยากยิ่ง เมื่อต้องเผชิญกับ “กระแสโลกาภิวัตน์” ซึ่งพกวาเอาวัฒนธรรมการเรียนรู้อันแปลกแยกเข้ามาสู่สังคมไทยในยุคพัฒนาปัจจุบันนี้

เมื่อเอ่ยถึงกระแสโลกาภิวัตน์ และการไหลบ่าของวัฒนธรรมอันแปลกแยก ก็คงจะต้องกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงถึงวิถีชีวิต และสัมพันธ์ภาพทางสังคมสมัยใหม่ นั่นก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยประวัติศาสตร์การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้อุบัติขึ้นในสังคมโลกตะวันตก และแล้วก็แผ่ขยายพลังอำนาจเศรษฐกิจและเทคโนโลยีพร้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมและ “เสรีนิยม” ออกไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว สังคมไทยก็นับเป็นส่วนหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้กระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงนี้ ทำนองเดียวกัน ก่อให้เกิดปัญหาความลึกลับขัดแย้งไปทุกระดับชั้นของสังคม เป็นการเปิดมิติใหม่ๆ หลากหลายและสลับซับซ้อนขึ้น ต่อปัญหาสันติภาพการตระหนักรับรู้และเรียนรู้อย่างเท่าทันถึงกระแสความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของโลกเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญยิ่ง ไม่ใช่เพียงเพื่อปฏิเสธต่อต้าน หรือสักแต่ “โลกานวัตร” กล่าวคือเอาแต่ประพฤติดตามสมัย ซึ่งแสดงถึงความเขลาเบาปัญญาด้วยกันทั้งสองด้าน หากแต่เพื่อให้รู้จักสังเคราะห์ความรู้วิทยาการอันหลากหลายให้เกิดคุณประโยชน์สร้างสรรค์

ต่อชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง ผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ต่อปัญหาการสร้างสรรค์ สังคมสันติภาพ ยังจะได้กล่าวถึงอีกโดยเฉพาะในตอนหลัง

ว่าด้วยธรรมชาติสันติภาพ

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “สังคมสันติภาพ” นี้ **ยึดถือเอามนุษย์ และคุณค่าของความเป็นมนุษย์เป็นแกนกลาง** เป็นทั้งคำอธิบายและคำตอบ สำหรับสร้างสรรค์และดำรงคงอยู่ของสันติภาพ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะยึดถือ มนุษย์ขึ้นเป็นใหญ่เหนือสิ่งทั้งปวง ดังเช่นที่อ้างถึงไว้เป็นคติธรรมของโลก ตะวันตกตั้งแต่ยุคกรีกโบราณที่ว่า “คนเป็นเครื่องวัดสิ่งทั้งปวง” ในทางตรงกันข้าม โดยนัยแห่งพุทธธรรม คนนั่นเองจะต้องเป็นผู้ถูกวัดและตรวจสอบ กล่าวคือ วัดและตรวจสอบด้วยเกณฑ์คุณค่าแห่งอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง อิสรภาพ เป็นคุณสมบัติอันแนบเนื่องอยู่ในธรรมชาติมนุษย์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ปัญหา อยู่ที่ภูมิปัญญาสามารถเรียนรู้เชิงคุณภาพในวิถีดำเนินชีวิตของคน คน “อาจ” เสมอเท่าเทียมกันโดยกำเนิด แต่ก็ย่อมอาจแตกต่างกันไม่เท่าเทียมกันได้โดย เกณฑ์คุณค่าที่ว่านี้ ประเด็นเรื่องความเสมอหรือไม่เสมอเท่าเทียมกันของคน เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาที่ตามความเป็นจริง ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของความเชื่อ ไม่เชื่อซึ่งหาเกณฑ์ความเป็นเหตุเป็นผลอะไรไม่ได้ นอกจากเป็นเหตุจูงใจ ใช้ เป็นอาวุธทางความคิดความเชื่อโต้แย้งต่อสู้กัน อย่างเช่นทฤษฎีสิทธิธรรมชาติ ที่ใช้โต้ตอบทฤษฎีเทวสิทธิในตะวันตกช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเหตุผลเฉพาะของยุคสมัยที่ต้องการปลดปล่อยความคิดความเชื่อของ ผู้คนให้เป็นอิสระพ้นจากพันธะแอกอำนาจสังคมยุคเก่า และเพื่อผลักดัน แนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลและความเสมอภาคขึ้น แต่แล้วลัทธิ เสรีนิยมที่ว่านี้ ก็จำแลงแปลงกายออกไปเป็นระบอบทุนเสรีนิยมเพื่อการแข่งขัน ช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ และบั่นทอนทำลายผู้คนที่ย่อนแอกว่าในสังคม ดังที่เราเห็นประจักษ์กันอยู่ในทุกวันนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังจะต้องพูดถึงต่อไปอีก

โดยเกณฑ์คุณค่าแห่งพุทธธรรม แม้คนเราอาจจะไม่เสมอเท่าเทียมกัน ในภูมิปัญญาสามารถเรียนรู้เชิงคุณภาพ แต่ไม่ได้หมายความว่า ภูมิปัญญาสามารถ

เรียนรู้ที่ว่าจะจะเป็นไปเพื่อมุ่งแข่งขันช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่อย่าง
ที่นิยมประพุดติปฏิบัติกันในแทบทุกวงการและสถาบันสังคม หากเป็นการ
เรียนรู้เชิงคุณภาพเกิดโยนโสมนสิการ ไตร่ตรองใคร่ครวญให้ตระหนักและเล็ง
เห็นถึงชีวิตอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกเขาแยกเรา ดังที่ศาสตราจารย์มาซาโอ
อาเบ แห่งมหาวิทยาลัยนารา กรุงเกียวโต ได้ชี้ให้เห็นเมื่อหลายปีมาแล้ว

สิ่งสำคัญสูงสุดในขณะนี้ คือ จะต้องรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ใน
ฐานะที่เป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ เราจะต้องเข้าใจมนุษยชาติใน
ฐานะเป็นหน่วยชีวิตอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชีวิตและความสำนึก
ในตนเอง เพราะถ้ามีฉะนั้นแล้ว เราก็ไม่อาจเอาชนะการขัดแย้ง
ระหว่างประชาชาติ ซึ่งเรากำลังเผชิญกันอยู่และเราก็จะไม่อาจสร้าง-
สรรค์สังคมมนุษย์ ที่ลึกซึ้ง และอุดมสมบูรณ์แผ่ซ่านไปด้วยเสรีภาพ
ของบุคคล และลักษณะเฉพาะตัวของบรรดาเชื้อชาติ และวัฒนธรรม
ต่างๆ และเป็นในที่ที่คนทั้งปวงดำรงชีวิตอย่างผาสุกกลมกลืนกัน⁶

ไม่แต่เพียงเรื่องของระหว่างประชาชาติเท่านั้น แม้ปัญหาความลึกลับขัดแย้ง
และความรุนแรงภายในชาติหรือสังคมเดียวกันเอง ก็มีอาจจัดการได้ หาก
ปราศจากเสียซึ่งการเรียนรู้ และหลักความคิดเชิงคุณภาพดังกล่าว ยิ่งมาใน
ยุค “โลกาภิวัตน์” และสารสนเทศ ซึ่งดูจะพยายามทอพันกันนักหนาว่าเป็น
ยุคไร้พรมแดน เป็นยุคซึ่งผลประโยชน์ธุรกิจ การค้าการเงินต้องอยู่เหนือ
สิ่งอื่นใดทั้งปวง ความสำนึกผูกพันในความเป็นชาติเดียวกัน และร่วมอยู่
ในชะตากรรมเดียวกันกำลังหย่อนคลายลงไปเป็นลำดับ ในสายตาของบรรดา
ผู้นำประเทศ รวมทั้งนักวิชาการ ต่างพากันเห็นผู้คนและทรัพยากรภายใน
ชาติเป็นแต่เพียงปัจจัยผลิต เป็นพาหะสร้างความร่ำรวยมั่งคั่งให้แก่กลุ่มคน

⁶ Masao Abe “Sovereignty Rests with Mankind” อ้างใน เสน่ห์ จามริก แหล่ง
อ้างหมายเลข 3 หน้า 52

ไม่กี่คน เรื่องของหลักความคิดเชิงคุณภาพ ก็ยังมีความหมายความสำคัญขึ้น เป็นทวีคูณ

ถึงตรงนี้ คงจะพอมองเห็นกันได้ถึงสาระความแตกต่างระหว่างธรรมชาติ ความหมายของ “ความรู้” ในพุทธธรรม กับของความรู้ในวัฒนธรรมการเรียนรู้ ของโลกตะวันตก อันมีมากับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเราพูดถึงกันเป็นประจำวันแล้วก็ดูรับกันโดยคุณนี้ และด้วยความปีติยินดีโดยไม่มีการตั้งคำถาม หรือข้อสงสัยอะไรกันเอาเลย ด้วยถือที่กักเอาว่าเป็นของดีงามตามสมัย และอะไรก็ตามและทันสมัย ก็เป็นความถูกต้องทั้งสิ้น จะอย่างไรก็ตาม ทั้งหลาย ทั้งปวงเป็นปัญหาที่สาธารณชนคนไทยและสังคมไทย จะต้องใช้วิจารณ์ญาณ ไตร่ตรอง ถ้าหากจะมุ่งยึดถือเอาสันติสุขเป็นเป้าหมายของชีวิตและสังคมกัน อย่างจริงจังแล้วไซ้ ก่อนอื่นก็จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะสลายทัศนคติแบบแยกเขา แยกเรา ที่นิยมปลุกฝังกันไว้ และซึ่งกำลังรุ่มล่อมวิถีชีวิตเศรษฐกิจการเมือง อยู่เกือบทั่วโลกทุกวันนี้ คงไม่ต้องถึงกับตัดความเป็น “ตัวกู ของกู” ใน ภาษารวมของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งจะหวังได้ยากยิ่งในกระแสชีวิตธรรมดาสามัญโดยทั่วไป แต่อย่างน้อยก็เพียงพอให้ได้คลี่คลายขยายความรักตนเอง ออกไปสู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังเช่น ที่ศาสตราจารย์มาซาโอะ อาเบ ตั้งความหวังถึงความรำลึกและเข้าใจใจมนุษยชาติ “ในฐานะที่เป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ” และ “ในฐานะเป็นหน่วยชีวิตอันหนึ่งอันเดียวกัน” ที่อ้างถึงข้างต้น **คุณค่าของความเป็นมนุษย์อยู่ตรงที่ภูมิปัญญาสามารถเรียนรู้และสำนึกรู้อย่างเป็นองค์รวม** กล่าวคือรู้แจ้งในคุณค่าแห่งมนุษยชาติ ให้ความเคารพรักทั้งต่อตนเอง และต่อความสัมพันธ์กับผู้อื่นรวมทั้งธรรมชาติแวดล้อม นี่คือรากฐานของสังคมสันติภาพ เป็นรากฐานอันเกิดแต่การเรียนรู้ซึมซับ เข้าไปถึงจิตใจและจิตวิญญาณ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงข้อบัญญัติหรือระเบียบวินัย ให้ปฏิบัติตามที่นั้น

ดังนั้น โดยจิตวิญญาณแห่งพุทธธรรมและโดยสังขธรรมความจริง “ความรู้มนุษย์” จึงนับเป็นรากฐานของชีวิต เรื่องของความรู้และทฤษฎีความรู้ หรือญาณวิทยา เป็นประเด็นปัญหาที่ย่อมจะต้องช่วยกันร่วมกัน

ขบคิดแสวงหากันอย่างไม่มีการสิ้นสุด ความรู้ความเข้าใจถึงความเป็นไปและปัญหาของชีวิตและโลก ไม่ใช่จะจบสิ้นกันตรงที่มีความจดจำแม่นยำในบัญญัติสิปประการ หรือจะเป็นก็ร้อยพันประการก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับชีวิต สังคมและสันติภาพ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงโจทย์เลขให้คิดหาผลลัพธ์ เอาจากปัจจัยต่างๆ ที่กำหนดขึ้นอย่างลงตัวแน่นอน หากยังมีมิติของการเปลี่ยนแปลงกันเป็นธรรมดาแห่งวิถีชีวิตและสังคม โดยนัยนี้ สังคมสันติภาพจึงไม่ใช่ภาพหรือสภาวะหยุดนิ่งบนพื้นฐานของสูตรสำเร็จใดๆ หากโดยธรรมชาติเป็นประเด็นปัญหาอันแนบเนื่องอยู่ในกระบวนการทางสังคม ความเป็นพลวัตที่จะต้องเรียนรู้อย่างเท่าทัน ในประการสำคัญ เรื่องของสังคมสันติภาพไม่ใช่เป็นแต่ภารกิจของพหุสูตเท่านั้น หากเป็นพันธะร่วมกันของสาธารณชนโดยทั่วไป และด้วยเหตุนี้ระบบการศึกษาจึงต้องเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างสำคัญ ดังตัวอย่างที่แสดงออกในปฏิญญาเกียวโต จากผลการประชุมระหว่างประเทศของกลุ่มผู้นำทางวิทยาศาสตร์และศาสนาเมื่อเกือบ 20 ปี มาแล้ว ข้อหนึ่งที่ว่า

การเปลี่ยนแปลงชั้นรากฐานในระบบการศึกษาปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เด็ก ๆ เกิดความรับผิดชอบยิ่ง ๆ ขึ้นต่ออนาคต เพื่อจุดมุ่งหมายในข้อนี้ เราขอเรียกร้องว่า การศึกษาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าที่แท้จริง ซึ่งเน้นในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การเคารพต่อชีวิตและธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งทั้งปวง คุณค่าทางศาสนา ควรได้รับการบรรจุอยู่ในกระบวนการเรียนการสอนในส่วนที่จะเป็นไปได้⁷

เมื่อพิจารณาถึงถึงสภาวะและโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาที่เป็นอยู่แล้ว ก็คงจะเป็นที่ยอมรับกันว่า ภารกิจการเสริมสร้างสังคมสันติภาพเป็นปัญหาที่หนักหน่วง แต่เราผู้เป็นมนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะสรุปไปถึงขั้นว่า เป็นไปไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้วทั้งหลักการ เป้าหมายและสารัตถะ

⁷ แหล่งอ้างหมายเลข 3 หน้า 53-54

ที่จะต้องเรียนรู้ ล้วนประกอบเป็นวิถีแห่งธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ถึงคุณค่าของชีวิตและธรรมชาติ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และสันติสุขเองซึ่งทุกคนปรารถนา ปัญหาการเสริมสร้างสังคมสันติภาพ ไม่ใช่เป็นเพียงแค่จัดตั้งองค์กรสถาบัน หรือบริจาคทรัพย์ช่วยคนยากคนจน หากแต่โดยรากฐานเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมทางความคิดจิตใจ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งห่างเหินและแปลกแยกออกไปจากวิถีแห่งธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องได้รับการบูรณะฟื้นฟู ในการนี้ หลักการ “ความมีอิสรภาพในการพัฒนาตนเองและการช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการพัฒนาตนเอง” พึ่งต้องเป็นที่ชัดเจนและยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังตามความจริงแล้ว ภายใต้อิสรภาพความเสื่อมโทรมทางสถาบันและการกดขี่บีบบังคับทางความคิด ดังที่เป็นอยู่ ก็ได้มีการพยายามแสวงการเรียนรู้และทางเลือกชีวิตใหม่ๆ ไม่เฉพาะแต่ในสังคมไทย หากเป็นไปทั่วทั้งโลก จะเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์กระแสโลกก็คงจะไม่ผิดนัก ข้อสำคัญเป็นการแสวงการเรียนรู้และทางเลือกที่หลากหลายตามสภาวะและประเด็นปัญหาที่หลากหลายโดยธรรมชาติ โดยสภาวะทางความรู้และวุฒิภาวะ ความพยายามแสวงหาเหล่านี้อาจเป็นไปอย่างลุ่มๆ ดอนๆ ลองผิดลองถูก แต่นั่นก็ไม่ใช่เหตุผลที่จะไปบั่นทอนอิสรภาพและความพยายามเหล่านั้น ในทางตรงกันข้ามกลับน่าจะมีการ “ช่วยเหลืออำนวยความสะดวก” ให้ได้เกิดการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กันอย่างกว้างขวางและเปิดเผยตรงไปตรงมา เพื่อเป็นการเรียนรู้ของสาธารณชน กับทั้งยังจะเป็นการแผ้วทางไปสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยและการฝึกฝนพัฒนาตนเองในความหมายที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์วางแผนตบแต่งลงไปจากเบื้องบน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของการพัฒนาที่ล้มเหลวและสร้างปัญหาโดยตลอด

ส่งท้าย : ว่าด้วยการเมืองเรื่องปฏิรูปประชาธิปไตย

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “สังคมสันติภาพ” ในที่นี้ ไม่อยู่ในวิสัยที่จะเสนอแนะแนวทางและมาตรการแก้ไขปัญหาอุปสรรคและการเสริมสร้าง

สันติภาพในสังคมอย่างเป็นทางการจะเป็นกิจจะลักษณะ และก็ไม่ปรารถนาที่จะทำเช่นนั้นด้วย เพราะโดยธรรมชาติความเป็นจริงแล้ว สังคมสันติภาพไม่ใช่มีความหมาย เป็นเพียงรูปแบบหรือแบบแผนที่เป็นสูตรสำเร็จ หากแต่เป็นกระบวนการอัน เป็นพลวัตแบบเนื่องอยู่ในวิถีดำเนินชีวิต บนพื้นฐานแห่งสิทธิเสรีภาพของ ประชาชนในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยนัยนี้ สังคมสันติภาพจึงอิงอยู่ อย่างแนบแน่นกับหลักการและวิถีชีวิตประชาธิปไตย แต่ทว่าเป็นประชาธิปไตย อันมีรากฐานอยู่ในหลักความคิดเชิงคุณภาพ และแตกต่างห่างไกลจากแบบแผน ประชาธิปไตย ที่ยึดติดอยู่กับระบบระบอบอำนาจดิบและพลการของระบบ คະແນເສີຍສ່ວນຂ້າງมาก ซึ่งในทางปฏิบัติที่เป็นจริง ก็มักมาจากการจัดตั้ง และความฉ้อฉลของกลุ่มอิทธิพลส่วนน้อยนิด สถานะของประชาชนเป็นเพียง เหยื่อของกระแสขบวนการปลุกเร้าอารมณ์และกิเลสตัณหาของการช่วงชิง อำนาจผลประโยชน์และความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน สังคมโดยรวมจึงต้องตก อยู่ในสภาวะของความตึงเครียดขัดแย้งและสงครามต่อกัน และนับวันจะยิ่ง ทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ อย่างที่รู้เห็นกันอยู่

ระบบการเมืองฉ้อฉล ในส่วนหนึ่งแล้วนับเป็นผลแห่งกรรมของการ บั่นทอนทำลายผู้นำที่ซื่อสัตย์และสร้างสรรค์ ไนรอบสามสี่ทศวรรษที่ผ่านมา แต่ถึงอย่างไรพฤติกรรมฉ้อฉล และหมกมุ่นในกิเลสอำนาจผลประโยชน์ ส่วนตนในหมู่นักการเมืองอาชีพ (ซึ่งหมายรวมถึงกลุ่มคนที่แอบแฝงอยู่ใน คราบข้าราชการประจำและนักวิชาการปัญญาชนด้วย) ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่จริง ยั่งยืนและจะต้องแพ้กัยตนเองถึงกาลแตกดับไปในที่สุด ปัญหาสำคัญที่จะต้องขบคิดกันก็คือจะมองออกไปในอนาคตกันอย่างไร สังคมการเมืองไทย ช่วงนี้ถือได้ว่ากำลังมาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอีกวาระ หนึ่ง และก็ด้วยเหตุนี้เองที่บรรดาผู้นำทางความคิด รวมทั้งปราชญ์ราชบัณฑิต ต่างพากันถกเถียงนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหากันอย่างกว้างขวาง รวมทั้ง ปัญหา “โครงสร้าง” ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาวิพากษ์วิเคราะห์ เผยให้เห็นถึง รากฐานของปัญหาทั้งหมด แต่ถึงกระนั้นเป็นที่น่าสนใจที่ ในสภาวะวิกฤติ อันหมักหมมเรื้อรังอยู่นี้ เราก็คงได้แต่คิดฟุ้งสูตรสำเร็จจากทฤษฎีวิชาการ

และประสบการณ์ในต่างแดนเป็นสรวง และดูจะไม่ได้พยายามมุ่งแสวงหาทางออกของปัญหาอะไรใหม่ที่นอกเหนือไปจากความต้องการเพียงถ่ายโอนอำนาจจากกลุ่มการเมืองฉ้อฉลไปสู่ตัวบุคคลและคณะบุคคล ที่ได้วางตัวกันไว้ว่าเป็นคนดีมีคุณธรรม และ “มืออาชีพ” ทั้งนี้ในนามของการปฏิรูปประชาธิปไตย ควรจะหมายเหตุเป็นคำถามไว้ตรงนี้ด้วยว่า ไม่ใช่เพราะฝีมือทักษะความชำนาญการของเหล่า “มืออาชีพ” ที่ว่านี้หรือหรือที่เศรษฐกิจสังคมไทยได้ถูกผนวกให้ผูกโยงขึ้นต่อศูนย์อำนาจเศรษฐกิจโลก และทำการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมจนกลายเป็นปัญหาวิกฤติสังคม และสภาพแวดล้อมเรื้อรังอยู่ทุกวันนี้

ทั้งหมดนี้ มีนัยสำคัญในเชิงเศรษฐกิจการเมือง ซึ่ง ดร. เกษียร เตชะพีระ แห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ให้ข้อคิดข้อวิเคราะห์ไว้อย่างคมคายว่า :

เนื้อแท้ของปัญหาปฏิรูปการเมือง คือปัญหาความขัดแย้งในชุมชนชั้นปกครอง ระหว่างทุนใหญ่และทุนขุนนางฝ่ายหนึ่ง กับทุนหัวเมืองท้องถิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง

.....

เคล็ดลับกลวิธีที่เหลื่ออยู่จึงต้องอาศัยการพลิกแพลงด้วยกระบวนการท้ายนี้ พลึงถ่ายทอดพลัง ไม่ว่าจะ เป็นปฏิรูปการเมืองสูตร คพป. หรือ สภาร่างรัฐธรรมนูญ

.....

อย่าพูดภาษากฎหมายมหาชน และนิติปรัชญานัก เพราะมันกินไม่อิ่ม หนุงไม่อุ่น... ที่เรขาดที่สุด ไม่ใช่ความรู้ตรรกวิทยา สังคมวิทยา และกฎหมายมหาชน แต่คือ เศรษฐศาสตร์การเมือง⁸

⁸ ผู้จัดการรายวัน 22 กรกฎาคม 2539

ข้อวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ เท่ากับอ่านเข้าไปถึงสภาวะจิตใจ และเป้าหมายจริง ๆ ทางเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มและขบวนการปฏิรูปการเมืองที่กำลังรณรงค์กันอย่างคึกคักในขณะนี้ ดังจะพอประมวลได้จากคอลัมน์ “รามบุตรี 516” ผู้มีบทบาทเป็นเสมือนกระบอกเสียงของกลุ่มและขบวนการปฏิรูปฯ ในหนังสือพิมพ์ ผู้จัดการรายวัน ตอนหนึ่ง ดังนี้ :

“...แต่ประการสำคัญที่ชัดเจน ประการหนึ่ง คือการต่อสู้ระหว่างทุนท้องถิ่น - อิทธิพลท้องถิ่น กับทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ หรือ Mature Capital Force ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาด เพราะถึงที่สุดแล้ว ข้อเสนอการปฏิรูปการเมือง ก็คือทางออกของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ และปัญหาเฉพาะการณ์ในระยะไม่เกิน 5 ปี มาเนี้ของบ้านนี้ เมืองนี้ ก็คือสภาพที่ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่นเริ่มยึดกุมอำนาจรัฐได้ด้วยระบบรัฐสภาล่าหลัง แต่ไม่สามารถที่จะบริหารรัฐได้ทันโลกในยุคโลกาวัตร์ จำเป็นอยู่เองที่ Mature Capital Force จะต้องพยายามรุกเชิงพื้นที่ในปริมนเขต อำนาจรัฐให้มากกว่าเดิมที่ครึ่งครึ่งกลางกลาง กรอบกติกา บ้านเมืองใหม่ ก็ต้องเปิดโอกาสให้นักบริหารอาชีพ เข้าไปเป็นรัฐมนตรีมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่อำศัยวิธีเกาหลังนักเลือกตั้ง เข้าไปเหมือนเดิม”

รวมความแล้วเราก็ยังคงวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารของเกมการเมืองแบบสุกๆ ดิบๆ นั้นเอง นับเป็นวิกฤติทางปัญญาความคิดที่จำเป็นต้องมีการทบทวนตรวจสอบกันอย่างจริงจัง เหตุก็เนื่องมาจากที่เราพากันละเลยหลักการและเกณฑ์คุณค่าแห่งพุทธธรรมอันเป็นสมบัติทางปัญญาที่อยู่กับตัวเรามาโดยตลอด แต่เรากลับไปมองหาแหล่งคำตอบอันไกลโพ้น ซึ่งอยู่ในบริบทและสภาวะวิสัยทัศน์ของผู้นำที่แสนจะแตกต่างห่างไกลกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของประเทศอื่นๆ ไม่ได้ และ

⁹ ผู้จัดการรายวัน 29 สิงหาคม 2539

ก็ไม่ได้หมายความว่า พุทธธรรมจะให้สูตรสำเร็จในการแก้ไขปัญหาของเราได้ แต่อย่างน้อยก็เป็นแสงสว่างส่องทางให้เราได้มองเห็นคนและคุณค่าของสามัญชน และที่จรรู้ว่าเราควรตั้งเจตน์ของปัญหาอันอย่างไรให้ตรงต่อสภาพชีวิตและปัญหาที่เป็นจริง และจะเริ่มต้นกันที่ตรงไหน ตลอดจนจุดหมายปลายทางคืออะไร เรื่องของสันติภาพมีความหมายความสำคัญก็อยู่ที่ตรงนี้ นั่นก็คือ ให้สำนึกในเป้าหมายทิศทางของการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองจะเรียกว่าประชาธิปไตยหรืออะไรก็ได้ที่เกิดทุนคุณค่าศักดิ์ศรีของมนุษย์ สิทธิเสรีภาพที่จะพัฒนาตนเองของชนส่วนใหญ่ และเพื่อสันติสุขของคนโดยถ้วนหน้า

นิเวศ

วิทยาการเมือง*

พ

มัสการพระคุณเจ้า เพื่อนๆ ผู้มีจิตสำนึกร่วมในปัญหาสังคม และท่านผู้มีเกียรติ คำว่าพรรคการเมืองมันทำให้ตะขิดตะขวงใจ อยู่มากนะครับ ตอนอ่านหนังสือเชิญและเอกสารรู้สึกว่ เอ๊ะ..! มันเป็นเรื่องอะไรกัน แต่ว่าเรื่องนี้มีความสำคัญมาก และผม ก็ต้องขอชื่นชมด้วยนะครับ ในการที่ริเริ่มจัดเรื่องนี้ขึ้นมาพูดกัน

เพราะนี่ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของตะวันตก เรื่อง Green Party มาพูดเท่านั้น แต่ผมว่ามีนัยสำคัญอย่างมากเกี่ยวกับสังคมไทย กับคนไทย และก็กับ ปัญหาของโลกโดยส่วนรวมด้วย

* ปาฐกถาเปิดงานสัมมนา “นิเวศวิทยาการเมือง” 8 กรกฎาคม 2538 จากปาจารย์สาร ฉบับหัวกะทิ กันยายน - ตุลาคม 2538

ในสิ่งที่เราพูดนี้และในเอกสารที่ได้แนบไปกับหนังสือเชิญ ก็ค่อนข้างจะอิงกับสิ่งที่เป็นไปได้ในการเมืองของตะวันตกค่อนข้างมาก โดยเฉพาะที่เยอรมัน การริเริ่มอันนี้เป็นสิ่งที่ผมเองในช่วงก่อนนี้ก็มีความตื่นตัวและก็สนใจ เมื่อซัก 15 ปี ก็เคยได้มีโอกาสไปคุยกับพวกสมาชิก Green Party เป็นคนหนุ่มสาวที่น่าสนใจ แต่อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่าเรื่องของกระแสวัฒนธรรมมันยิ่งใหญ่กว่าเรื่องของพรรคการเมือง

ผมอยากจะต้องข้อสังเกต 2-3 ประการ ในประการแรกผมคิดว่าการพูดถึงกระแสวัฒนธรรมสีเขียว ถ้าจะใช้ศัพท์ของเขาผมคิดว่ามีปัญหาบางสิ่งบางอย่างที่เราจะต้องเข้าใจ มิฉะนั้นแล้วเราก็จะต้องตกอยู่ภายใต้ปัญหาของการทำอะไรโดยไม่ค่อยสอดคล้องกับความเป็นจริง แล้วก็มักจะกลายเป็นการสร้างปัญหาสะสมให้กับสังคมไทย คนไทย ผมยกตัวอย่างเลยนะครับ โดยเฉพาะเรื่องของประชาธิปไตย เราอิงสิ่งที่เป็นในตะวันตกเขา อิงไปอิงมาเราก็ได้แต่รูปแบบมา เมื่อได้รูปแบบมาแล้วนี้ ตัวรูปแบบอันนั้นกลายเป็นปัญหาให้กับสังคมการเมืองไทย

ผมได้พูดเรื่องนี้มา 2-3 ปี เรื่องรูปแบบเรื่องเนื้อหาของประชาธิปไตยคงจำกันได้ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 นี้ เราได้ต่อสู้กันมากในเรื่องสิทธิเสรีภาพแล้วเราก็ได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตย แต่เราไม่ค่อยได้ทวนคิดเท่าไรว่าประชาธิปไตยที่เรารับมา และที่กำลังว่ากันต่อไปนี้ มันเป็นประชาธิปไตยที่อยู่ภายใต้กรอบ หรือกระแสของวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเราไม่ค่อยจะโยงกันก็คือ “วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม”

ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นจุดสำคัญ ประชาธิปไตยในรูปแบบนี้จึงเป็นประชาธิปไตยที่อำนาจและการต่อสู้อำนาจอยู่ในแวดวงของผู้มีกำลังทุน เพราะฉะนั้นประชาธิปไตยในรูปแบบนี้กลายเป็นลูกศรย้อนหน้าเข้ามาสร้างปัญหามากมาย ปัญหาสภาพแวดล้อม ปัญหาทรัพยากร รวมทั้งปัญหาของภาคเกษตร ภาคชนบทที่เราเห็นอยู่จนถึงทุกวันนี้ รวมความก็คือว่า มันก็เป็นประชาธิปไตยที่วนเวียนอยู่ในกลุ่มของพรรคการเมืองต่างๆ ที่ไม่สามารถจะมองอะไรออกไปนอกแวดวงของเวทีทุนอุตสาหกรรมนิยม

เพราะฉะนั้นในจุดนี้ผมอาจจะสรุปได้ว่ากระแสวัฒนธรรมสีเขียวอุบัติขึ้นท่ามกลางวิกฤติของกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม เพราะฉะนั้นผมคิดว่า ถ้ากระแสวัฒนธรรมสีเขียวจะมีความหมาย ก็คงจะต้องเป็นกระแสวัฒนธรรมที่ตั้งคำถามต่อสภาวะภูมิปัญญา สภาวะความรู้ อะไรต่างๆ ของกระแสประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ในขณะนี้

การเมืองหรือวัฒนธรรมสีเขียวไม่ได้หมายความว่า การสร้างกระบวนการทางการเมืองเพื่อที่จะผลักดันนโยบายให้กลุ่มอำนาจที่เป็นอยู่รับไปปฏิบัติ หรือตั้งพรรคการเมืองที่จะเข้าไปช่วงชิงอำนาจ เพื่อที่จะผลักดันนโยบายในเรื่องของสภาพแวดล้อม เรื่องของสิทธิมนุษยชน เรื่องของสันติภาพ ในกรอบโครงสร้างอำนาจที่เป็นอยู่ ซึ่งผมพอจะสรุปตรงนี้ว่า “เป็นไปไม่ได้”

ความจริงแล้วกระแสวัฒนธรรมสีเขียวเป็นกระแสที่ตั้งคำถามกับความชอบธรรมของระบบและสถาบันการเมืองทั้งหมด รวมตลอดถึงความชอบธรรมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมที่เป็นอยู่ขณะนี้ สิ่งเหล่านี้คงไม่สามารถที่จะลบล้างไป แต่จะต้องถูกตอบโต้ ต้องสร้างอะไรที่เป็นดุลที่จะต้านกับกระแสเหล่านี้ให้ได้

แต่ไม่ใช่เป็นกระบวนการที่จะไปแอบอิงโครงสร้างอำนาจที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ซึ่งผมบอกว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะระบอบประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เป็นระบอบที่ไม่สามารถตอบปัญหาชนบท ไม่สามารถตอบปัญหาสิทธิมนุษยชน ไม่สามารถตอบปัญหาสภาพแวดล้อม ไม่สามารถตอบปัญหาสิทธิสตรีได้ แน่นนอนชัดเจนมากนะครับ

เพราะฉะนั้นหน้าที่ผมพูดตอนนี้ก็หมายความว่า กระแสวัฒนธรรมสีเขียวคงจะต้องเป็นกระแสที่ปลุกจิตสำนึกแม้กระทั่งกลุ่มทุนก็ปลุกได้ กลุ่มคนชั้นกลางก็ปลุกได้ เป็นเรื่องของการปลุกจิตสำนึกให้เกิดโลกทัศน์และกระบวนการทัศน์ใหม่

ผมคิดว่ากระแสวัฒนธรรมซึ่งหมายความว่า เป็นระบบของการปลุกจิตสำนึกและขยายข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบใหม่ ในขณะนี้วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ระบอบประชาธิปไตยทุนนิยมในขณะ

นี้ล้วนแล้วแต่เป็นระบบสถาบันที่อยู่ภายใต้กรอบของอุตสาหกรรมนิยม ภายใต้กรอบวิทยาศาสตร์แบบหนึ่ง ซึ่งมองโลกในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ในระบบของการแข่งขันตัวใครตัวมัน นั้นผมยกเป็นจุดแรกที่เสนอเป็นข้อคิดของผมนะครับ

ประการที่ 2 ที่บอกว่าสำคัญมากก็คือว่า โดยแท้จริงนั้นกระแสวัฒนธรรมสีเขียวไม่ได้อยู่ห่างไกลจากตัวเราเลย อยู่ในสังคมไทยเรานี่เอง ในฐานะที่เป็นสังคมเกษตร เป็นสังคมที่อยู่ในภูมิภาคเขตร้อน เป็นเจ้าของความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นเจ้าของแหล่งภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ

เพราะฉะนั้นกระบวนการวัฒนธรรมสีเขียว โดยแท้จริงแล้วเป็นกระบวนการที่มีอยู่ในวิถีชีวิต มีรากฐานอยู่แล้วในชนบทไทย ผมพูดอย่างนี้ไม่ใช่เพราะผมไปทำงานในชนบทผมจึงเอาเรื่องชนบทมาพูด ไม่ใช่อย่างนั้นแต่ยิ่งผ่านไปผมยิ่งเห็นชัดเจนมากขึ้น ชนบทถูกย้ายมาหลายสิบปี แต่ว่าชนบทไทยรวมทั้งที่อื่นๆ ก็ยังมีความแข็งแรงยั่งยืนพอ มีกลุ่มคนที่เราเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ที่ยังสามารถดำรงอยู่ มีตัวอย่างมากมายครับ

สิ่งที่ทำกันหลายกำลังจะพูดในวันสองวันนี้คือ ขบวนการหรือกระแสวัฒนธรรมสีเขียว นั้นเป็นวิถีชีวิตของเขา เพียงแต่ว่าปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้รวมทั้งกลุ่มนักพัฒนาต่างๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ยังไม่สามารถที่จะรวมตัวกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

เพราะฉะนั้นในการพูดถึงกระแสวัฒนธรรมสีเขียว ก็อยากจะให้เห็นสภาพของความเป็นจริงนะครับ หมายความว่าโดยแท้จริงเรามีภูมิปัญญา เรามีความรู้ เรามีญาณวิทยา เรามีประวัติศาสตร์ มีประเพณี มีการปฏิบัติอยู่ดาษดื่นในสังคมไทย เพียงแต่ว่าในแวดวงชนบทนี้ เรายังไม่มีข่าวสารข้อมูลใหม่ๆ หรือมีการจุดประกายความคิด สร้างความมั่นใจให้เขาว่าสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม และเป็นสิ่งที่กำหนดชะตากรรม ไม่เฉพาะของตัวเอง แต่为全球ในอนาคตด้วย

ขบวนการเรื่องอนุรักษ์ก็ดี หรือเรื่องอะไรต่างๆ ในขณะนี้ ผมคิดว่า

มันมีการเคลื่อนไหวค่อนข้างกว้างขวางในชนบทไทย เพราะฉะนั้นก็อยากจะเรียกร้องนะครับ ขอย่อมองแต่สิ่งที่เป็นไปในโลกตะวันตก เพราะโดยแท้จริงแล้ว พรรคกรีนของตะวันตกนั้น ผมคิดว่าอุบัติขึ้นด้วยจิตสำนึกของคนหนุ่มสาวของคนรุ่นใหม่ แต่ว่าไม่ได้มีรากฐาน คือสังคมของเขาไม่ได้เป็นสังคมสีเขียวอย่างของเรา ไม่ได้มีรากฐานของชาวบ้าน แต่ของเรามี นี่คือความแตกต่างกัน

กระแสวัฒนธรรมสีเขียว การเมืองสีเขียว จึงมีนัยสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ ในเวทีการเมืองของไทยคือ

ประการที่ 1 ปลุกจิตสำนึกและกระจายข่าวสารข้อมูลไปสู่ชนบท ผมคิดว่าถ้าสิ่งที่เราพูดไม่เป็นสิ่งที่โยงสัมพันธ์กับชนบทแล้วละก็ จะเป็นสิ่งที่ไร้ความหมายโดยสิ้นเชิง อาจจะเป็นเรื่องของการพูดในหมู่ปัญญาชน ด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินอะไรก็ตาม อันนี้เป็นจุดที่อยากจะชี้ให้เห็นถึงนัยสำคัญตรงนี้

ประการที่ 2 ผมคิดว่า การสร้างจิตสำนึก การกระจายข่าวสารข้อมูล การศึกษาไปสู่ชนบทในวงกว้างเท่ากับเป็นการสร้างพลังของกระแสที่เรามักจะมองข้ามไป คือ กระแสท้องถิ่น เราจะเห็นว่ากระแสประชาธิปไตยในขณะนี้ เป็นกระแสที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกระแสท้องถิ่น เพราะฉะนั้น ถ้าเรามาพูดเรื่องอุดมการณ์สีเขียว นัยสำคัญของมันนอกจากจะสร้างจิตสำนึก สร้างกระแสท้องถิ่นให้มีพลังเข้มแข็ง ได้มองเห็นการที่จะเข้ามาเป็นเครือข่าย และสร้างเอกภาพขึ้นแล้ว ยังจะมีนัยสำคัญต่อการสานช่องว่างของระบบประชาธิปไตย ที่มีช่องว่างอย่างมากในสังคมไทย และสังคมอื่นๆ

ในขณะนี้เรายังไม่สามารถจะโยงระหว่างกระแสท้องถิ่นกับกระแสการเมืองระดับชาติ ซึ่งกระแสการเมืองระดับชาติจะโยงความจงรักภักดีไปที่ศูนย์อำนาจมากกว่า ตรงนี้เป็นภาพที่เห็นได้ชัดมาก เพราะฉะนั้นการพูดเรื่องการเมืองสีเขียวอาจจะไม่ไปถึงขั้นที่เป็นการเผชิญหน้าระหว่างกระแสท้องถิ่นกับกระแสชาติ แต่อย่างน้อยสุดน่าจะมีกลุ่มคนรุ่นที่หนึ่งๆ อยู่ที่นี่ะครับที่จะเข้ามามีบทบาทในการปิดช่องว่างตรงนี้ได้

ที่แล้วๆ มา ในวิกฤติพฤษภาคม 2535 เราเรียกร้องมากมายเรื่อง

นายกต้องมาจากการเลือกตั้งอะไรต่างๆ ผมเคยทักท้วงในช่วงนั้นว่ามันไม่ได้ มันไม่พอ เพราะว่ามันจะกลายเป็นประชาธิปไตยที่เข้ามาอย่ายี้ ช่มเหงคนในระดับล่างมากกว่า เพราะฉะนั้นความพยายามในการที่จะอุดช่องว่างตรงนี้ จึงมีความสำคัญ

ในประการสุดท้ายที่ผมใคร่จะพูดถึงก็คือ สภาพความจริงของชนบทในขณะนี้ ซึ่งโดยแท้จริงก็คือขบวนการสีเขียวนั่นเอง เราพูดถึงเกษตรผสมผสาน พูดถึงวนเกษตร ร้อยแปดพันเก้า เรามีปราชญ์ในด้านนี้เยอะแยะนะครับ เป็นแต่เพียงว่าทำอะไรที่จะโยงความคิดความอ่าน อุดมการณ์ของพวกเราทั้งหลาย ซึ่งก็เป็นกลุ่มคนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งให้เข้าไปสู่ระดับรากฐาน ถ้าเป็นอย่างนั้นได้ ผมคิดว่าการมาพูดถึงเรื่องอุดมการณ์สีเขียวก็มีความหมาย มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของบ้านเมืองของเรา

ปัจฉิมลิขิต

ว่าด้วย "ปฏิรูปการเมือง"^{*}

คำชี้แจงเบื้องต้น

หนังสือเรื่องการเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญนี้ ตีพิมพ์ออกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยในหัวข้อ "พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย" ซึ่งรวมชุดทำงานหลายด้านด้วยกัน ดำเนินการศึกษาวิจัยในช่วงราวปี พ.ศ. 2527 - 2528 นับเป็นระยะเวลาผ่านล่วงเลยมาถึงกว่า 10 ปี ความคิดในการรื้อฟื้นนำมาตีพิมพ์ใหม่

* บทขยายเพิ่มเติม ใน การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ ฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง
11 กรกฎาคม 2540

ครั้งนี้ มาจาก ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ โดยปรารภว่า น่าจะเผยแพร่ให้ได้ อ่านกันอีก เนื่องจากเป็นช่วงเวลาและบรรยากาศของการตื่นตัวตื่นใจกันอย่าง ขนานใหญ่ในเรื่อง “ปฏิรูปการเมือง” กับทั้งกำลังอยู่ในห้วงดำเนินงานของ สภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเพิ่งจะจัดตั้งขึ้นเมื่อสองสามเดือนที่ผ่านมา (มกราคม 2540) อย่างน้อยก็เพื่อให้เป็นช่องทางสำหรับสาธารณชนที่จะได้เรียนรู้เข้าใจ ขึ้นถึงพื้นฐานความเป็นมาและที่จะพึงเป็นไปตามสมควร

สำหรับผู้เขียนเอง โดยหลักการแล้ว ไม่มีอะไรขัดข้องต่อความคิดใน การตีพิมพ์ เป็นแต่ไม่ได้คาดคิดหวังถึงขั้นว่า จะมีผู้คนติดตามอ่านเกิดข้อ คิดและปฏิบัติอย่างเป็นมรรคเป็นผลจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้กระแส ขบวนการปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญที่กำลังเป็นไปในขณะนี้ เพราะในที่สุดแล้ว หนังสือเรื่อง *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ* ไม่ได้ มุ่งตีประเด็นปัญหาอะไรๆ อย่างเช่นการซื้อสิทธิ์ ขายเสียงในการเลือกตั้ง พหุติกรรมฉ้อฉล คดโกงของนักการเมือง เป็นต้น แล้วก็หาเหตุคิดค้น ตำรับตำราสรรหากลไกการเมืองการบริหาร เพื่อ “สร้างระบบที่ดีให้คนดีมี ความสามารถทำงานเพื่อสังคมได้”¹ ที่ว่าปัญหาทำนองดังกล่าวเป็นเรื่องรองๆ นั้น ไม่ได้หมายความว่าเรื่องเหล่านี้ไม่สำคัญ หรือว่าไม่จำเป็นต้องจัด ให้หมดสิ้นไป หามิได้เลย แล้วก็คงไม่มีใครเขาที่จะมองไม่เห็นเช่นนั้นเป็นแน่ ประเด็นอยู่ที่ว่าปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงผลอันเกิดแต่เหตุ การปฏิรูป ที่แท้จริงพึงต้องมุ่งไปที่เหตุปัจจัยเป็นหลัก แล้วความคิดอ่านเปลี่ยนแปลง จัดตั้งกลไกการเมืองการบริหารก็ย่อมต้องเป็นผลตามมาโดยตรรกวิสัยอยู่ใน ตัวเอง ในทางตรงกันข้าม การที่เลยเถิดไปตู่กันแต่เรื่องคนดี คนไม่ดี เพื่อ หาทางสร้างกลไกเปิดช่องทางสำหรับ “คนดี” และสกัดกั้น “คนไม่ดี” โดย มองข้ามเหตุปัจจัยที่แท้จริงของปัญหามันเมืองสิ่งๆ ที่เรียกกันว่า “ระบบที่ดี” และ “คนดี” ก็ย่อมจะกลายเป็นมลภาวะบั่นทอนทำลายประชาชนและ

¹ คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) : *ข้อเสนอกรอบความคิดในการปฏิรูป การเมือง* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2538 หน้า 31

ประเทศชาติโดยส่วนรวมในที่สุด ดังเช่นที่มีสัญญาณสื่อให้เห็นๆ กันอย่างชัดเจนและกว้างขวางขึ้นโดยลำดับในขณะนี้

ข้อน่าสงสัยอย่างยิ่ง ก็คือว่า ในช่วง 6 - 7 เดือน ที่มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่วาทบัญญัติและข้อคิดเห็นเรื่องร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเอาเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” และส่งเสริมให้เกิด “ประชาพิจารณ์” มีการถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อนและกว้างขวางอยู่นี้แทบจะไม่มีใครคิด หรือเอ่ยถึงปัญหาหลักๆ ของบ้านเมือง อย่างเช่น ปัญหาความยากจน ความไม่เป็นธรรม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ! เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเหตุปัจจัยหลัก อันยังผลให้เกิดสภาวะความเลวร้าย และเสื่อมทรามนานัปการในชีวิตเศรษฐกิจการเมืองไทย การมองข้ามเหตุปัจจัยหลักดังกล่าว ทำให้ความหมายของขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” แปรแยกออกไปโดยสิ้นเชิงจากเรื่องของสิทธิเสรีภาพ และการพัฒนาประชาธิปไตย

ในฐานะที่อยู่ในแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์มานานพอๆ ก็อดไม่ได้ที่จะมองปรากฏการณ์ที่ว่านี้ โดยตลอดแวนอันเป็นจุดบอดของวิชาชีพนี้นี้ ซึ่งเป็นมาโดยตลอด นั่นคือมีจินตคติที่ว่าในบ้านเมืองไทยของเรานี้ เรามีแผนพัฒนาสารพัดอย่าง กล่าวคือ เศรษฐกิจ การศึกษา รวมตลอดถึงวัฒนธรรม แต่ยังคงอยู่อย่างเดียวกับที่เหล่านักรัฐศาสตร์ชั้นนำของไทย “ต่าง” พยายามเรียกร้องกันอยู่เนื่องๆ นั่นก็คือ “แผนพัฒนาการเมือง” ที่ต้องใช้คำวลีเหล่านี้ไว้ในเครื่องหมายอัญประกาศ ก็เพราะว่าแต่ละคนต่างก็มี “ระบบ” ของตนอยู่ในกระเป๋ และสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามแต่สถานการณ์ “สัมพันธภาพทางอำนาจ” จะเปิดช่องให้

นี่เป็นมีจินตคติอย่างมหันต์ทางวิชาชีพ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นอันตรายความจริงมีอยู่ว่า รัฐศาสตร์ (ถ้าจะเรียกกันว่า “ศาสตร์” ได้) เป็นศาสตร์เชิงสังเคราะห์ที่ไม่ใช่ศาสตร์ที่จะดำรงคงอยู่และพัฒนาไปโดดๆ ของตนเองตามความจริงแล้ว ธรรมชาติของสังคมศาสตร์ก็เป็นเช่นนั้น จริงอยู่ศาสตร์สาขาทั้งหลายต่างย่อมมีขอบข่ายเรียนรู้สร้างความชำนาญการเฉพาะของตนเองอยู่ แต่กล่าวโดยเฉพาะรัฐศาสตร์ ขอบข่ายความชำนาญเช่นว่านั้น ต้องอิง

อยู่กับความรอบรู้ด้านอื่นๆ อย่างแน่นอน ถึงจะไม่ลึกซึ้งแต่ก็จำเป็นเพียงพอ สำหรับการวิเคราะห์และวินิจฉัยประเด็นปัญหาทางการเมืองได้อย่างใกล้เคียง กับสภาพความเป็นจริง รวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องเหมาะสม เท่าที่จะเป็นไปได้ ไม่ใช่จะยึดมั่นถือมั่นเอาแต่เรื่องของรัฐธรรมนูญและกลไก การเมืองการบริหารเป็นสรณะแต่ถ่ายเดียว

ที่น่าสนใจ ก็คือว่า ขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” ที่กำลังเอื่อยอ้างติด ปากกันอยู่ในขณะนี้ จะตกอยู่ในจุดบอดของวิชาชีพรัฐศาสตร์ไทย ในทำนอง เดียวกัน จากข้อเสนอโดยสรุปว่า

ประการที่ 1 ควรมืองค์กรทำหน้าที่พัฒนาการเมืองอย่างต่อเนื่อง

โดยที่การพัฒนาทางการเมืองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งที่ควร ได้รับการพัฒนาไปพร้อมกับ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรม ในอดีตที่ผ่านมา การทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมที่ดี การทำแผนการศึกษาก็ดี การทำแผนวัฒนธรรมก็ดี มี สำนักงานคณะกรรมการ เป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละเรื่อง แต่ไม่มี องค์กรใดในทำนองเดียวกันทำหน้าที่ทำแผนพัฒนาการเมือง

คพป. เห็นควรให้มีการตั้งองค์กร *ทำหน้าที่พัฒนาการเมือง* อย่างต่อเนื่อง โดยจะตั้งชื่อว่า “คณะกรรมการพัฒนาการเมือง” หรือ “สภาพัฒนาการเมือง” หรือชื่ออื่นใดก็ตาม ที่สำคัญคือ ให้ ทุกส่วนในสังคมมีส่วนร่วมในองค์กรนี้.....²

ด้วยเหตุฉะฉานนี้ หนังสือเรื่อง *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ* จึงไม่อาจตอบสนองสำหรับบรรดาผู้อ่านที่ต้องการมีส่วนร่วมถกเถียงและ ตัดสินใจ โดยยึดติดอยู่ในกรอบความคิดของกระแสขบวนการปฏิรูปการเมือง และรัฐธรรมนูญเท่าที่เป็นอยู่ในช่วงเวลานี้ เนื่องจากเป็นงานเขียนที่มุ่งทำ

² คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) แהל่งอ้างเดียวกัน หน้า 6 เน้นตัวอักษร หนาโดยผู้เขียนเอง

ความเข้าใจถึงสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมโดยรวม (ไม่ใช่เพียงสัมพันธระหว่างนักรัฐศาสตร์ หรือนักกฎหมายมหาชน กับกลุ่มอำนาจเท่านั้น!) และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเมื่อเกี่ยวข้องกับเรื่องของสัมพันธภาพทางอำนาจและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้ว ก็ย่อมหมายถึงว่า จะต้องพยายามทำความเข้าใจเชื่อมโยงไปถึงเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ในฐานะศาสตร์เชิงสังเคราะห์ ทั้งนี้ เท่าที่สติปัญญาของปุถุชนคนหนึ่งจะอำนวยให้ได้

ที่กล่าวมาทั้งหมด ไม่ใช่เพื่อวินิจฉัยในทำนองว่าขบวนการปฏิรูปการเมืองรวมทั้งรัฐธรรมนูญนิยม ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควรประการใด นั่นเป็นเรื่องของผู้อ่านจะใช้วิจารณ์ญาณของตนเอง บท "ปัจฉิมลิขิต" นี้ เพียงแต่แยกแยะให้เห็นแก่นสารของเรื่องราวทางเศรษฐกิจการเมืองที่กำลังเป็นไปในทุกวันนี้ ซึ่งค่อนข้างเป็นที่สับสนกระจัดกระจาย อุปมานักขายธุรกิจทองเที่ยวป่าสัตว์จร เอาแต่จัดรายการให้มวลลูกค้าชมจนชมไม่พอให้เจริญตาเจริญใจ แต่ถ่ายเดียว โดยไม่คิดจะให้ลูกค้าเหล่านั้นได้มองเห็น และเข้าใจถึงองคาพยพและโครงสร้างของป่าโดยรวม ฉันทได้ก็ฉันทนั้น เรื่องของปฏิรูปการเมืองที่กำลังเป็นไปในการทำนองเดียวกัน หนังสือเรื่อง *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ* เป็นความพยายามส่วนหนึ่งเมื่อกว่าสิบปีมาแล้ว ที่จะฉายภาพให้ได้มองเห็นถึงแก่นสารของชีวิตการเมืองไทย ซึ่งก็คือ เรื่องของสัมพันธภาพทางอำนาจดังกล่าวแล้วพร้อมด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและรัฐธรรมนูญมองในมิติประวัติศาสตร์ รัฐธรรมนูญจึงเปรียบเสมือนอัตชีวประวัติของสัมพันธภาพทางอำนาจในรัฐ ตามความคิดของศาสตราจารย์เซอร์แมน ไฟเนอร์ ดังที่อ้างถึงในบทที่ 1 ประเด็นอยู่ที่ว่า ชีวิตการเมืองไทยกำลังมาอยู่ ณ จุดใดในอัตชีวประวัติที่ว่านี้ โดยเฉพาะเมื่อมองผ่านลอดแว่นของขบวนการปฏิรูปการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2530 นี้

โดยนัยนี้ บท "ปัจฉิมลิขิต" จะยังคงสานต่อเจตนารมณ์แต่แรกเริ่มของหนังสือเรื่อง *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ* ซึ่งจบลงด้วยบท "ส่งท้าย : สู่ประชาธิปไตยครึ่งใบ" อันเป็นฉายาของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2521 งานเขียนเมื่อสิบกว่าปีก่อนพยายามอธิบายให้เห็นภาพความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และรัฐธรรมนูญ ไว้พอสมควรในบทก่อนหน้านั้น แล้วก็ลงเอยไว้ว่า “งานศึกษาในขั้นนี้คงจะยังไม่อาจเสนอการอธิบายสรุปได้อย่างแน่ชัดถึงว่า สัมพันธภาพทางอำนาจใหม่นี้จะพัฒนาไปในทิศทางเช่นไร” ในการตีพิมพ์ครั้งใหม่ แม้จะไม่อยู่ในฐานะและโอกาสทำการวิจัยสำหรับช่วงพัฒนาการต่อจากนั้น แต่กระนั้นก็ตาม จากทัศนวิสัยของหนังสือเล่มนี้เอง ลุ่มเสี่ยงของขบวนการปฏิรูปการเมืองก็ดี หรือแนวรัฐธรรมนูญก็ดี รวมตลอดถึงพฤติกรรมและปฏิกิริยาของเหล่า “นักการเมืองอาชีพ” ก็ดี อาจกล่าวได้ว่า นับเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองที่พอจะบ่งบอกได้ตามสมควร ถึงทิศทางและเค้าเงื่อนพัฒนาการของสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ที่ว่านี้ ซึ่งก็คือผลสืบเนื่องมาจากนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาแบบไม่สมดุลนั่นเอง นับตั้งแต่ยุค “ระบอบปฏิวัติ” ภายใต้การนำของกลุ่มอำนาจจอมพลสฤษดิ์ - ถนอม - ประภาส (พ.ศ. 2510 - 2516)

ย้อนรอยอดีต : โลกาวัดณ์ / โลกานวัตร์³

ในการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ขบวนการปฏิรูปการเมืองช่วงปลายทศวรรษ 2530 นี้ จำเป็นต้องมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์โดยสังเขป ในที่นี้พีเคระห์จากแง่มุมของสัมพันธภาพทางอำนาจและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้ว อาจสรุปได้ว่าเศรษฐกิจการเมืองไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง 2 ยุคใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ ยุคแรกเริ่มด้วยพลังกดดันของจักรวรรดินิยมตะวันตกให้เศรษฐกิจสังคมไทยต้องตกอยู่ภายใต้การระงับยอมถูกจำกัดอธิปไตยบางส่วน ด้วยสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 อิทธิพลผลักดันจากโลกภายนอกนี้เป็นปัจจัยหนุนแรงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมการเมืองไทย เริ่มต้นด้วยการต่อสู้ทางการเมืองรวมศูนย์อำนาจมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ จากนั้นการปฏิรูปในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ก็นำไปสู่ปรากฏการณ์เรียกร้องสิทธิเสียงทางการเมือง ซึ่งขยาย

วงกว้างออกไปตามลำดับ จาก “คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน” ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2428) - กบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) และในที่สุดการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475

ช่วง 25 ปีเศษต่อจากนั้น เป็นเรื่องของความผันผวนทางการเมือง อันเกิดจากการขัดแย้งต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกันเองภายในวงราชการ ทั้งระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหาร และระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ทางฝ่ายทหารเอง ลงท้ายด้วยรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เป็นการจบสถานะบทบาททางการเมืองของกลุ่มปฏิวัติ 2475 ช่วงสิบปีเศษจากนั้น พลังอำนาจก็ค่อยๆ เปลี่ยนมือไปสู่กลุ่มทหารรุ่นใหม่ที่ได้รับการนำของจอมพลสฤษดิ์ - ถนอม - ประภาส

³ ผู้อ่านคงจะสับสนที่มีการใช้ศัพท์ 2 คำนี้ในที่ต่างๆ เพื่อสื่อความหมายถึงการปรับตัวให้ทันสมัยตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก ความจริงแล้ว “โลกาภิวัตน์” กับ “โลกาภิวัตร์” มีความหมายทั้งที่ตรงกันและต่างกัน ที่ตรงกัน ก็คือ เรื่องของกระแสโลกที่ต่างกันก็เป็นเรื่องขึ้นอยู่กับว่า ใครเป็นฝ่ายกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และใครเป็นฝ่ายถูกกระทำให้ต้องปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เดิมที “โลกาภิวัตร์” เป็นคำที่ใช้กันเป็นปกติซึ่งก็ถูกต้องอยู่แล้ว แต่จู่ๆ ราชบัณฑิตยสถานเกิดประกาศใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” โดยตราความหมายไว้ว่า “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ส่วนคำว่า “โลกาภิวัตร์” หมายถึง “การประพฤติตามโลก” แต่ราชบัณฑิตยสถานไปไกลถึงขั้นตีตราลงไปทีเดียวว่า จะต้องใช้ “โลกาภิวัตน์” แทน “โลกาภิวัตร์” ซึ่งก็แปลว่า คำหลังเป็นคำไม่ถูกต้องกับกาลสมัยเสียแล้ว !! ในขณะเดียวกันยังมีราชบัณฑิตอีกฝ่ายหนึ่ง (หรือท่านหนึ่ง?) ก็ไปไกลทำนองเดียวกัน ถึงขั้นปฏิเสธคำ “โลกาภิวัตน์” พร้อมทั้งยืนยันที่จะใช้ “โลกาภิวัตร์” ตลอดไป

เกี่ยวกับนัยทางเศรษฐกิจการเมือง ของคำว่า “โลกาภิวัตน์” กับ “โลกาภิวัตร์” โปรดดูเพิ่มเติมใน เสน่ห์ จามริก : **เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง** เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง” จัดโดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า 15 - 16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ จังหวัดหนองคาย

รัฐประหาร สถาปนา “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เดือนตุลาคม 2510 นับเป็นการเปิดศักราชใหม่เข้าสู่ยุคที่ 2 ของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทย กล่าวคือ นอกเหนือไปจากสถาปนาอำนาจตั้งตนอยู่ในค่ายโลกเสรี ต่อต้านปราบปรามฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์แล้ว โดยอาศัยแรงหนุนและกดดันจากฝ่ายโลกเสรีเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ผู้เป็นมหาอำนาจยิ่งใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในด้านเศรษฐกิจการเมือง “ระบอบปฏิวัติ” ยังได้เปิดศักราชของการวางแผนพัฒนาประเทศในแนวทางผลักดันให้เศรษฐกิจสังคมไทยเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมและตลาดโลกอย่างเต็มตัว ดังเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องขยายความอะไรอีก

ตรงนี้เองที่เป็นที่มาที่ไปของ “โลกาภิวัตน์” อันหมายถึงการแผ่ขยายพลังอิทธิพลของบรรดามหาอำนาจอุตสาหกรรมออกไปสู่ดินแดนและเศรษฐกิจการเมืองที่ถือว่า ล้าหลัง รวมทั้งของไทยเราด้วย) และ “โลกาภิวัตน์” อันหมายถึงการประพตติเจริญรอยตามและพึงพิงโลกภายนอกทั้งในด้าน กำลังทุนและเทคโนโลยี เศรษฐกิจการเมืองไทยก็ตกอยู่ในสถานะเช่นนี้ ในประการสำคัญที่ว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ก็เพราะในกระบวนการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคได้ก่อให้เกิดกลุ่มชนใหม่ๆ ขึ้นมา ซึ่งอาจเรียกรวมๆ กันไปก็ได้ว่า **กลุ่มทุนและชนชั้นกลาง** การก่อตัวเติบโตใหญ่ของกลุ่มชนใหม่ๆ เป็นมาอย่างต่อเนื่องหลังสนธิสัญญาเบาริ่ง และการปฏิรูปรัชสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นต้นตอที่มาของการเรียกร้องสิทธิเสียงและการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังที่ได้อธิบายไว้ในบทตอนที่เกี่ยวข้องของหนังสือเรื่อง **การเมืองไทย กับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**

จุดแตกต่างของการเปลี่ยนแปลงยุค “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็คือ ขอบข่ายของการเปิดประเทศและการครอบงำจากมหาอำนาจอุตสาหกรรม ได้เป็นไปอย่างเต็มตัว และทวีความเข้มข้นรุนแรงขึ้นโดยลำดับ ทั้งนี้ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการเมือง อันเป็นที่เหตุทุนผูกพันหนักหนาในศัพท์ภาษาวិชาการว่า “ตลาดเสรี” แล้วการแผ่ขยายอำนาจครอบงำจากมหาอำนาจอุตสาหกรรม ก็ไม่จำเป็นต้องลงทุนลงแรงใช้พลังกำลังทาง

ทหารหรือต้องทำการกดขี่บังคับอะไรมากมาย อย่างเช่นในยุคสมัยอาณานิคม หากแต่ได้อาศัยกลุ่มชนใหม่ๆ เช่นว่านี่เองเป็นสื่อเชื่อมโยง ไม่ว่าจะเป็ใน หมู่กลุ่มทุนก็ดี หรือกลุ่มเทคโนโลยี รวมทั้งนักวิชาการก็ดี ตลอดจนกลุ่ม วิชาชีพต่างๆ ก็ดี ซึ่งล้วนแต่ผ่านระบบการศึกษาและวัฒนธรรมการเรียนรู้ อันเป็นไปเพื่อผนวกเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาติให้เข้าสู่ระบบ "ตลาดโลก" อย่างแนบแน่นเท่าที่จะสามารถกระทำได้ และกลุ่มทุนและ ชนชั้นกลางเช่นว่านี่เองก็ได้เติบโตใหญ่ขึ้นตามลำดับสู่สถานะเศรษฐกิจการเมือง เพียงพอที่จะเรียกร้องกดดันให้ได้มา ซึ่งสิทธิเสียงและการมีส่วนร่วมใน อำนาจการเมือง⁴

จุดแตกต่างอีกประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของ สังคมการเมืองไทยในอนาคต ก็คือ ภายใต้ "ระบอบปฎิวัติ" ซึ่งบำรุง ส่งเสริมความเติบโตในหมู่กลุ่มทุนและชนชั้นกลางนั้น ในขณะเดียวกันกลับ บั่นทอนสิทธิรอนสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ในหมู่ชนชั้น แรงงานและเกษตรกร อันประกอบเป็นมวลชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยนัยนี้

⁴ สำหรับลำดับเป็นมาเกี่ยวกับสถานะและบทบาทการเมืองของกลุ่มทุนและชนชั้นกลาง โปรดดูประกอบ Saneh Chamarik, "Questions of Stability and Security in Thailand", ใน M. Rajaretnam and Lim So Jean (ed.) *Trends in Thailand* Singapore University Press, 1973 หน้า 87 - 96 ซึ่งตั้งข้อสังเกตถึงการก่อตัว เติบโตของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางใหม่ ในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร

เสน่ห์ จามริก : "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม" *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 3 เล่มที่ 3 พฤษภาคม 2517 หน้า 160 - 180 ซึ่งวิเคราะห์ถึงบทบาทของกลุ่มทุนและ ชนชั้นกลางในขบวนการ "14 ตุลาคม" 2516 และ

Saneh Chamarik, "Problems of Development in Thai Political Setting" ใน B.J. Terwiel (ed.) *Development Issues in Thailand* Center for South-East Asian Studies, Gaya, 1984 หน้า 37 - 69 และบทแปลภาคภาษาไทย โดย ดร. โครินทร์ เพ็ญเกษม : "ปัญหาการพัฒนาในสภาพการเมืองไทย" *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม) 2525 หน้า 1 - 52

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในตัวเอง จึงเป็นสมมุติฐานและต้นตอ
ก่อปัญหาความยากจน และความไม่เป็นธรรมต่างๆ ทางสังคม ตลอดจน
สภาพทางเมือง อันไร้สมรรถนะทางเศรษฐกิจของมวลชนส่วนใหญ่
โดยเฉพาะในชนบท ดังเช่นที่เป็นอยู่

ปัญหาช่องว่างและความแตกต่างลึกล้ำภายในองคาพยพและโครงสร้าง
สังคมไทยเช่นนี้เอง จะเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อพัฒนาการที่จะมีมา จาก
เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เข้าสู่ยุครัฐธรรมนูญ
“ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ภายใต้การนำของรัฐบาลเปรม ติณสูลานนท์ นอกจาก
จะไม่ได้แก้ปัญหาลูกตั้ง และความแตกต่างลึกล้ำอะไรอย่างจริงจังแล้ว ยังได้
กระชับความสัมพันธ์กับภาคธุรกิจเอกชนอย่างแนบแน่นขึ้นเป็นทวีคูณ อย่าง
เช่น ในรูปของการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน
(กรอ.) ปูพื้นฐานความสัมพันธ์ร่วมมือระหว่างกลุ่มเทคโนโลยี หรือที่ใช้
เรียกกันในแวดวงวิชาการว่า “ขุนนางนักวิชาการ” กับกลุ่มทุนภาคเอกชน
ทั้งในธุรกิจการค้า อุตสาหกรรม และการเงินการธนาคาร

ขณะเดียวกัน ในช่วง 8 ปีเศษ อันต่อเนื่องของรัฐบาลเปรม
ติณสูลานนท์ และในท่ามกลางความ “โศกพิสัยชั่ววอล” ทางเศรษฐกิจ บรรดา
พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลต่างก็สับสนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยถ้วนหน้า ใน
ธุรกิจการเมืองจัดสรรแบ่ง “เค้ก” ผลประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจ
อันเป็นไปอย่างรวดเร็วและในอัตราสูง ยังผลสร้างความมั่งคั่งและเข้มแข็ง
ขึ้นตามลำดับให้กับระบบพรรคการเมือง ซึ่งสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทาง
ความคิดและปฏิวัติมาตั้งแต่ครั้ง “ประชาธิปไตยแบบไทย” ของยุคสฤษดิ์ -
ถนอม - ประภาส ในที่สุดด้วยเหตุผลต่างๆ รวมทั้งแรงอิทธิพลกดดันของ
พรรคการเมืองรอบข้าง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ จำต้องสละอำนาจในเดือน
สิงหาคม 2531 โดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทยใน
ครั้งนั้น เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และโดยที่เป็นหัวหน้าพรรค
ที่มาจากเลือกตั้ง “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” จึงได้ชื่อว่า “ประชาธิปไตย
เต็มใบ” โดยปริยาย

รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ คงสืบสานนโยบายผลักดันการจำเรือเติบโตทางเศรษฐกิจต่อไป ตามกระแสโลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ พร้อมทั้งจุดพลุนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” เพื่อเปิดช่องทางแผ่ขยายอิทธิพลผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจออกสู่อินโดจีน ซึ่งพลังการทหาร และการเมืองเริ่มอ่อนตัวลงไปจากผลกระทบความล่มสลายของขบวนการคอมมิวนิสต์โลก ในช่วงนี้ธุรกิจการเมืองเป็นไปอย่างตึกตัก พร้อมด้วยการเบ่งบานของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ยังผลกำไรและความมั่งคั่งให้แก่เหล่านักฉวยโอกาสทั้งหลาย ในขณะที่ในชนบทมวลเกษตรกรต้องสูญเสียที่ดินไปเป็นจำนวนมาก ทั้งจากนโยบายพัฒนาแหล่งพลังงานเพื่ออุตสาหกรรม และจากการกว้านซื้อเก็งกำไร ทว่าในทัศนะของผู้บริหารรัฐบาล ได้แต่มองไปว่าพฤติการณ์เก็งกำไรให้ราคาที่ดินสูงขึ้นๆ เท่ากับเป็นการสร้างความร่ำรวยให้กับเกษตรกร นี้หรือคือ “วิสัยทัศน์” ของผู้บริหารที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน ?

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า สภาวะเบ่งบานทางเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ แม้จะเป็นที่กล่าวขวัญกันว่าเต็มไปด้วยการทุจริตคอร์รัปชัน ตามวิสัยของธุรกิจการเมือง แต่ก็ย่อมจะเป็นที่พึงพอใจของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางเป็นอย่างยิ่ง และก็ย่อมไม่เป็นที่ประหลาดใจอะไรที่รัฐประหารของ “คณะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงแห่งชาติ” (รสช.) ตอนเดือนกุมภาพันธ์ 2534 จึงก่อปฏิบัติการต่อต้านอย่างรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อ พล.อ. สุจินดา คราประยูร ผู้นำคณะ รสช. ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สืบต่อจากนายอานันท์ ปันยารชุน ในเดือนเมษายน 2535 ในคราวนี้กลุ่มทุนและชนชั้นกลางเป็นผู้ก่อการประท้วงต่อต้านเองโดยตรง ต่างจากคราว 14 ตุลาคม 2516 ทำบทบาทเพียงผู้หนุนหลังขบวนการนิสิต นักศึกษา และมาในสถานการณ์ “พฤษภาทมิฬ” 2535 คราวนี้ ป้ายประท้วงเรียกร้องเป็นที่ชัดเจนตรงไปตรงมา กล่าวคือ “นายกฯ ต้องมาจากการเลือกตั้ง”

เหตุการณ์ที่ผ่านไปในช่วง 5 ปีหลัง (2535 - 2540) กล่าวคือ โดยนายอานันท์ ปันยารชุน กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกรวาระหนึ่ง

ทำการแก้ไขรัฐธรรมนูญ บัญญัติให้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มาจากการเลือกตั้ง ตามคำเรียกร้องของสาธารณชน พร้อมด้วยกำหนดให้ประธานสภาผู้แทนราษฎร มีฐานะเป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่ง แทนที่จะมาจากประธานวุฒิสภา ดังเช่นแต่ก่อน เป็นการให้ศักดิ์ศรีทางการเมืองอย่างเต็มที่ แก่สถาบันสภาผู้แทนราษฎรรวมทั้งพรรคการเมืองทั้งหลาย ต่อจากนั้นก็เป็นการเลือกตั้งตามกติกาใหม่ ยังผลให้ได้จัดตั้งรัฐบาลชวน หลีกภัย รัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา จนถึงรัฐบาล พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ ในปัจจุบันเหล่านี้ เป็นเหตุการณ์ที่เพิ่งเป็นไปสดๆ ร้อนๆ ไม่จำเป็นต้องขยายความในที่นี้

แต่ข้อที่จำเป็นต้องเอ่ยอ้างถึงโดยเฉพาะ ก็คือ การก่อตัวเติบโตของกลุ่มทุนใหม่ ที่เรียกตามภาษาสำนวนของ “รามบุตรี 516” แห่งหนังสือพิมพ์ **ผู้จัดการ** ว่า “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ หรือ Mature Capital Force”⁵ กลุ่มทุนใหม่ที่ว่านี้ ก่อตัวขึ้นโดยผลของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งผนวกเศรษฐกิจการเมืองไทยเข้าสู่ระบบตลาดโลก เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และเมื่ออุตสาหกรรมไทยได้พัฒนาจากเพื่อทดแทนการนำเข้า สู่ออกการส่งออก พร้อมทั้งยังมุ่งให้ประเทศเปิดเสรีเป็นศูนย์กลางการค้า การเงิน รวมถึงตลอดถึงการเปิดเสรีทางการสื่อสารโทรคมนาคม และสารสนเทศ ทั้งหมดนี้ ประกอบเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อันยังผลให้เกิดการก่อตัวของกลุ่มชนใหม่ๆ ขึ้นในทำนองเดียวกันกับที่เคยเป็นมาในอดีต และก็เช่นกัน เมื่อเติบโตใหญ่ถึงระดับหนึ่ง ย่อมมีการแสดงตนและเรียกร้องสิทธิ

⁵ ในช่วงระยะเพียงปีเศษของรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน (กุมภาพันธ์ 2534 - เมษายน 2535) ได้แก้ไขและออกกฎหมายมานับร้อยฉบับ เป็นประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเปิดเสรีทางการค้า และธุรกิจอื่นๆ อันนำไปสู่การก่อตัวของกลุ่ม “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ หรือ Mature Capital Force” ที่ว่านี้

เสียงการมีส่วนร่วมในอำนาจรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้ระบอบรัฐสภาแบบ "ประชาธิปไตยเต็มใบ" ที่คะแนนเสียงหลักส่วนใหญ่ตกอยู่แก่พรรคการเมือง และกลุ่มทุนท้องถิ่น ซึ่งได้พัฒนาเติบโตมาช้านาน ทั้งในด้านกำลังเงินและฐาน หัวคะแนนเสียง ดังกล่าวมาในตอนต้น

ถึงจุดนี้ กติกา "นายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้ง" จึงไม่เป็นที่ สบอารมณ์ของกลุ่มทุนใหม่ เพราะนั่นหมายถึงอำนาจการตัดสินใจและกำหนด นโยบาย "แบ่งเค้ก" ธุรกิจการเมืองย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับพรรคการเมือง และ กลุ่มท้องถิ่นตลอดไป ลุ่มเสียงเรื่องความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงกติกาการเมือง และรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ได้มาซึ่งผู้นำที่มี "วิสัยทัศน์โลก" พร้อมด้วย "มือ อาชีพ" จึงกระหึ่มดังขึ้นเป็นลำดับ คัพพ์แสงอย่างเช่น โลกาภิวัตน์/โลกาบุตร เป็นที่เอ่ยอ้างกันจนติดปาก โดยเฉพาะในหมู่มูลนิธิสื่อมวลชนเอง ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่ง ณ บัดนี้ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระแส "ทุนชาติที่เป็น พันธมิตรกับทุนนานาชาติ หรือ Mature Capital Force" กระแสเจ้าก็ เจ้าการจัดตั้ง "กลุ่มเพื่อนอานันท์" นับเป็นเครื่องสะท้อนปรากฏการณ์แสวงหา ผู้นำ ผู้มี "วิสัยทัศน์โลก" เช่นว่านี้ และ ณ ทางสองแพร่งของการเมืองไทย นี้เองที่กลุ่ม "ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ" กับทุนท้องถิ่นกำลัง เผชิญหน้ากัน ภายใต้ขบวนการกดดันให้ได้มีการปฏิรูปการเมือง ทั้งนี้ ในนามแห่งฝ่ายธรรมะ เพื่อชำระสะสางให้ระบบการเมืองได้สะอาดบริสุทธิ์ อย่างน้อยก็เพื่อให้ "คนดีทำงานได้ดี คนไม่ดีทำความไม่ดีได้ยาก"⁶

จากเศรษฐกิจการเมือง "โชติช่วงชัชวาล" ของรัฐบาลเปรม ผ่านช่วง "เศรษฐกิจฟองสบู่" ยุครัฐบาลชาติชาย มาสู่วาระของเศรษฐกิจถดถอย และ วิกฤติการเงินการธนาคาร ช่วงรัฐบาลนายกรัฐมนตรียามาจากการเลือกตั้ง ยุค ชวน - บรรหาร - ชวลิต ในปัจจุบัน แรงอิทธิพลกดดันเพื่อการปฏิรูป การเมืองและรัฐธรรมนูญกำลังทวีความเข้มข้นรุนแรงขึ้นทุกขณะ และในการนี้

⁶ แหล่งอ้างอิงเดียวกับ หมายเลข 1

สื่อมวลชนภายใต้กระแส “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” ก็กำลังมีบทบาทอันสำคัญยิ่งเช่นกัน ในอันที่จะเอื้อให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างมีสติ มีเหตุผลหรือไม่ อย่างไร

แก่นสารปฏิรูปการเมือง

จากการวิเคราะห์ย้อนรอยอดีตมาโดยสังเขป คงพอจะช่วยให้มองเห็นถึงความหมายและเค้าเงื่อนของขบวนการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญได้ชัดเจนพอสมควร ข้อสรุปเห็นจะไม่มีอะไรเหมาะสมไปกว่าจะขอนำเอาถ้อยคำข้อสังเกตของคนสองคนมาอ้างไว้ ณ ที่นี้ คนหนึ่งเป็นนักวิชาการรัฐศาสตร์ทำหน้าที่วิเคราะห์และวิพากษ์สังคม อีกคนหนึ่งเป็นถึงบรรณารักษ์อาวุโสหนังสือพิมพ์ ท่าบทยกเป็นปากเสียงให้กับส่วนหนึ่งของขบวนการปฏิรูปการเมือง กล่าวคือ จากคนแรกที่ว่า

เนื้อแท้ของปัญหาปฏิรูปการเมือง คือปัญหาขัดแย้งในหมู่ชนชั้นปกครอง ระหว่างทุนใหญ่และทุนขุนนาง ฝ่ายหนึ่ง กับทุนหัวเมืองท้องถิ่น อีกฝ่ายหนึ่ง

.....

เคล็ดลับกลวิธีที่เหลื่ออยู่ จึงต้องอาศัยพลิกเพลงด้วยกระบวนการทำyimพลังถ่ายทอดพลัง ไม่ว่าจะป็นปฏิรูปการเมืองสูตร คพป. หรือสภาว่างรัฐธรรมนูญ

.....

อย่าพูดภาษากฎหมายมหาชน และนิติปรัชญานัก เพราะมันกินไม่อิ่ม นุ่งไม่อุ่น.....ที่เราชาติที่สุด ไม่ใช่ความรู้ตรรกวิทยา สังคมวิทยา และกฎหมายมหาชน แต่คือ เศรษฐศาสตร์การเมือง⁷

⁷ เกษียร เตชะพีระ *ผู้จัดการรายวัน* 22 กรกฎาคม 2539

และจากคนต่อมาที่ว่า :

.....ประการสำคัญที่ชัดเจน ประการหนึ่ง คือการต่อสู้อะหว่าง
**ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่น กับทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุน
 นานาชาติ หรือ Mature Capital Force** ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลก
 ประหลาด เพราะถึงที่สุดแล้วข้อเสนอการปฏิรูปการเมือง
 ก็คือ ทางออกของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ และปัญหาเฉพาะ
 การณ์ในระยะไม่เกิน 5 ปี มานี้ของบ้านเมืองนี้ ก็คือ สภาพ
 ที่**ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่น เริ่มยึดกุมอำนาจรัฐ** ได้ด้วย
ระบบรัฐสภาล่าหลัง แต่ไม่สามารถที่จะบริหารรัฐได้ทันโลก ใน
ยุคโลกาวัตต จำเป็นอยู่เองที่ Mature Capital Force
 จะต้องพยายามรุกเชิงพื้นที่ในบริเวณชลอำนาจรัฐให้มากกว่าเดิม
 ที่ครึ่งครึ่งกลางกลาง

.....**กรอบกติกาบ้านเมืองใหม่** ก็ต้องเปิดโอกาสให้**นักบริหาร
 อาชีพ** เข้าไปเป็น **รัฐมนตรี** มากขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่อาศัยวิธี
เกาะหลังนักเลือกตั้ง เข้าไปเหมือนเดิม⁸

ข้อสรุปจึงนับว่าตรงกัน ทั้งจากฝ่ายที่หนุนและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทาง
 ปฏิรูปการเมืองที่กำลังผลักดันกันอยู่ แล้วก็เป็นความจริงที่ว่า การเผชิญหน้า
 และต่อสู้อะหว่างพลังเศรษฐกิจการเมืองทั้งสอง คือ “**ทุนท้องถิ่น อิทธิพล
 ท้องถิ่น**” กับ “**ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ**” ไม่ใช่เรื่องแปลก
 ประหลาดอันใด รวมถึงการกดดัน ผลักดัน และเรียกร้องให้ “**ต้องเปิดโอกาส
 ให้แก่นักบริหารอาชีพ เข้าไปเป็นรัฐมนตรีมากขึ้น**” ทั้งหมดทั้งปวง เป็นผล
 สืบเนื่องมาจากพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมการเมืองไทย
 ดังที่ได้ย้ำมาโดยตลอด แต่ทว่าในฐานะขบวนการ “**ปฏิรูปการเมือง**” จะคิด

⁸ “รามบุตรี 516 “ **ผู้จัดการรายวัน** 29 สิงหาคม 2539 เน้นขีดเส้นใต้เป็นของเดิม

กันได้แค่นี้ละหรือ ? ถ้าจะเจาะจงกันเพียงแค่นั้น คำถามก็มีตามมาทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

- ☆ “นักบริหารอาชีพ” ที่ว่าเหล่านี้ เป็นใคร มาจากไหน ?
- ☆ “นักบริหารอาชีพ” ที่ว่าเหล่านี้ เป็นกลางปลอดจากอิทธิพล ผลประโยชน์จริงหรือ ?
- ☆ แล้วมิใช่ด้วยฝีมือ ทักษะความชำนาญการของเหล่า “นักบริหารมืออาชีพ” ที่ว่าเหล่านี้หรือที่เศรษฐกิจการเมืองไทยต้องถูกผนวกให้ผูกโยงดุจเป็นอาณานิคมขึ้นต่อศูนย์อำนาจเศรษฐกิจภายนอก⁹ และปฏิบัติการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมจนก่อปัญหาวิกฤตสังคมและสภาพแวดล้อม เรือร้างอยู่ทุกวันนี้ ?
- ☆ แล้วถ้าเป็นเช่นนั้น ที่ว่า “การปฏิรูปการเมืองก็คือ ทางออกของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ” จะเป็นไปได้เพื่อใคร หรืออะไรกันแน่ ?

การตั้งคำถามเหล่านี้ ไม่ใช่เพื่อกลบบกเปลี่ยน หรือหลีกเลี่ยงปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อันเกิดแต่ความฉ้อฉลปลิ้นปล้อน และทุจริตคอร์รัปชันของเหล่า “นักการเมืองอาชีพ” ผู้ได้รับสมญาใหม่ว่า “นักเลือกตั้ง” คนเหล่านี้สมควรแล้วที่จะได้รับความชิงชัง ดูหมิ่นดูแคลนจากมหาชน และพึงถูกขจัดให้หมดสิ้นไป ข้อนี้เป็นที่ชัดเจนกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว แต่ข้อที่น่าห่วงใย ในกระแสขบวนการปฏิรูปการเมือง ซึ่งรวมถึงสื่อมวลชนประเภทที่เจริญมั่งคั่งถึงอันดับ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” ก็อยู่ที่ว่า ได้แต่พยายามโหมกระพือสร้างภาพปัญหาการเมืองให้เป็นเพียงเรื่องของทางเลือก หรือแบ่งขั้ว ระหว่าง คนดี/คนไม่ดี ระหว่างเทพ/มาร เท่านั้น ซึ่งเหตุการณ์ที่ผ่านมาหลัง “พฤษภาทมิฬ” 2535 ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นถ่องแท้แล้วว่าไม่ใช่เป็นเช่นนั้น เรื่องปัญหาขัดแย้งต่อสู้อันระหว่าง “ทุนท้องถิ่น อิทธิพล

⁹ โปรดอ่าน เกษียร เตชะพีระ ในคอลัมน์ การเมืองวัฒนธรรม 2540 เรื่อง “ลวดโลกาภิวัตน์รัดคอ” *มติชน* 20 มีนาคม 2540 หน้า 13

ท้องถิ่น” กับ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” ก็กำลังเป็นไปในการทำงานเดียวกัน

นี่เป็นจุดบอดใหญ่หลวงในหมู่ขบวนการปฏิรูปการเมืองขณะนี้ “พฤษภาทมิฬ” เพิ่งจะผ่านพ้นไป ด้วยการชี้ขาดในหมู่ชนชั้นกลางเองว่า “นายกฯ ต้องมาจากการเลือกตั้ง” เพียงสองสามปีให้หลัง การเลือกตั้งกลับกลายเป็นพญามารไปในชั่วพริบตา เพียงเพราะผิดหวังจากการที่ฝ่ายพรรค “เทพ” ซึ่งให้ภาพจน์ของนายธนาคารและนักบริหารมืออาชีพ ต้องพลาดจากการได้คะแนนเสียงนำในสภา เพื่อมีสิทธิจัดตั้งรัฐบาลหลังการเลือกตั้ง 17 พฤศจิกายน 2539¹⁰ การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ณ บัดนี้กลายเป็นภาพลักษณ์ ของการซื้อสิทธิ์ขายเสียง การทุจริตคดโกง และความไร้คุณธรรม และไร้ประสิทธิภาพของระบอบรัฐสภาไปเสียแล้ว ตลอดจนประชาชนคนไทย โดยเฉพาะในชนบทก็ต้องพลอยถูกตราหน้าว่าไร้การศึกษาในเรื่องการใช้สิทธิเสียง ในระบอบประชาธิปไตย เข้าทำนองสุภาษิตที่ว่า “ประชาชนเป็นอย่างไร ผู้ปกครองก็เพียงแค่นั้น” ทั้งหมดนี้ โดยพฤติกรรมก็ไม่ผิดอะไรนัก แต่หาว่าไม่ถูกต้องและทั้งไม่เป็นจริงทั้งหมด ความคิดอ่านปฏิรูปครึ่งๆ กลางๆ สุกๆ ดิบๆ นั้น เป็นอันตราย แล้วก็พลอยให้สาธารณชนคนไทยเป็นจำนวนมาก ต้องหลงถูกเถียง ประเด็นปัญหาถกนวกวน ดุจพายุเรือในอ่าง สร้างความสับสนสับสนในประเด็นปัญหาการเมืองและรัฐธรรมนูญหลายๆ อย่างโดยไม่จำเป็น

ความจริงก็คือว่า เรายังขาดทัศนวิสัยกว้างไกลพอที่จะมองเห็นประเด็นการปฏิรูปอย่างแท้จริง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะเข้าใจความหมายของการปฏิรูปกันเพียงใด และอย่างไรเท่านั้นถ้าจะคิดอ่าน “ปฏิรูป” กันเพียงเพื่อ “เปิดโอกาสให้นักบริหารอาชีพเข้าไปเป็นรัฐมนตรีมากขึ้น” แล้วไซ้ ก็ดูไม่มีความ

¹⁰ ภาพของนักวิชาการเศรษฐศาสตร์และสื่อมวลชน ที่แสดงความผิดหวังคับแค้นออกมาในหน้าหนังสือพิมพ์ และจอโทรทัศน์ ในคืนวันเลือกตั้ง เป็นที่น่าประทับใจอย่างยิ่ง

จำเป็นอันใดเลย ที่จะต้องกระทำการกันใหญ่โตถึงขั้นสร้าง “กรอบกติกาบ้านเมืองใหม่” เพราะทั้งกลุ่มทุนท้องถิ่น และกลุ่มทุนชาติ ต่างก็มีเป้าหมายตรงกัน คือ เรื่องของเงินตราและการชักจูงให้เศรษฐกิจไทยสยบ ขึ้นต่อกระแสโลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ อันเป็นช่องทางของการสร้างความมั่งคั่งและอำนาจ จะแตกต่างกันก็ตรงที่ท่าทีวิธีการเท่านั้น ทั้งสองต่างไม่ได้มีความชอบธรรมอะไรเหนือกว่ากัน จะอย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้วพลังทั้งสองย่อมจะต้องรวมขอมกันโดยวิถีทางแห่งตรรกะของตนเอง ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้กรอบกติกาบ้านเมืองอะไรก็ตาม ทั้ง คพป. และสภาร่างรัฐธรรมนูญ ก็จะพยายามกันการครหาในเรื่องนี้ ถึงได้เน้นกันหนักหนากถึงการกำหนดบทบัญญัติร่างรัฐธรรมนูญแยกแยะระหว่าง “การเมืองของพลเมือง” และ “การเมืองของนักการเมือง” เพื่อเป็นหลักประกันคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ถ้าจะว่าตามอักษรวิธแล้ว ต้องนับว่าก้าวหน้าไปไกลทีเดียว ครอบคลุมตลอดไปถึงสิทธิชุมชนอย่างไม่เคยมีมาก่อน แต่จะบังเกิดผลอย่างไรในทางความเป็นจริง

อันที่จริง การรวมขอมระหว่างทุนท้องถิ่น กับทุนชาติ ก็ได้สัญญาณให้เห็นเป็นเค้าอยู่แล้ว จากการที่พรรคการเมืองต่างๆ พยายามโอนอ่อนเชื่อเชิญกลุ่มทุนชาติ และนักบริหารมืออาชีพ ให้เข้ามาร่วมสังฆกรรมบนเวทีการเมืองรัฐสภา เดียวนี้ “ดริมทีมเศรษฐกิจ” จึงเป็นที่กล่าวขวัญและหมายปองกันนักหนา ในหมู่ผู้นำพรรคการเมืองทั้งหลาย เพียงเพื่อให้ได้หน้าตาว่า เป็นผู้นำมิวสิคทัศน์ ทัดเทียมการเปลี่ยนแปลงของโลก แล้วก็ไม่ใช่เพียงให้เข้ามาร่วมเป็นที่ปรึกษาอยู่เบื้องหลัง อย่างในสมัยรัฐบาลเปรมและรัฐบาลชาติชายเท่านั้น หากยังตั้งกันเป็นรัฐมนตรีรับผิดชอบภาระหน้าที่ในทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะ โดยจะสมัครใจลงเลือกตั้งหรือไม่ ก็สุดแต่อัชฌาัยส่วนจะมีสถานะเข้มแข็งเป็นที่ยอมรับเชื่อถือภายในพรรค หรือคณะรัฐบาลเพียงใด ก็เป็นเรื่องของแต่ละกรณีๆ ไป แต่ก็อาจเป็นเพราะความลุ่มๆ ดอนๆ ในสถานะ “รัฐมนตรีช้วนอกนา” เช่นนี้เอง ถึงได้เกิดความคิด “ปฏิรูปการเมือง” เพื่อเข้าสู่ตำแหน่งอำนาจกันอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด กล่าวคือ “ไม่ใช่เพียงแค่วิธีเกาะหลังนักเลือกตั้งเข้าไปเหมือนเดิม”

วิสัยทัศน์ ทางเศรษฐกิจการเมืองของผู้นำประเทศ ย่อมเป็นที่พึงปรารถนาอย่างแน่นอน แต่ “วิสัยทัศน์” ของผู้นำ กลุ่มทุนและนักบริหารมืออาชีพที่เอาแต่ผูกพันผลประโยชน์ ดุจเป็น “สัญญาจ้างของอหิปีไทย” ของชาติ ตามสำนวนของ ดร. เกษียร เตชะพีระ¹¹ เพียงเพื่อสร้างความมั่งคั่งและอำนาจของตนเองและพวกพ้องนั้น จะพึงเป็น “วิสัยทัศน์” และทางเลือกที่พึงปรารถนาหรือไม่นั้น วิทยุชนพึงต้องโยนิโสมนสิการให้ถ่องแท้

คำตอบ ก็คือว่า เผด็จการรัฐสภาไม่ว่าจะเป็นภายใต้อำนาจของกลุ่มทุนท้องถิ่นอิทธิพลท้องถิ่นกิติ หรือกลุ่มทุนชาติและนักบริหารมืออาชีพกิติ หรือแม้แต่ระบอบรวมขอมระหว่างพลังทั้งสองกิติ ไม่เป็นสิ่งพึงปรารถนา และระบอบรัฐสภาไทย จะไม่มีวันเป็นอิสระปลอดจากเผด็จการและทุจริตคอร์รัปชันตราบเท่าที่ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทยังถูกละเลยขาดการพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมืองอย่างจริงจัง¹² ฐานการปฏิรูปการเมือง จริงๆ แล้ว อยู่ที่ตรงนี้ โลกาวัดวัน/โลกานวัตกรรม เป็นปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เราจำเป็นต้องปฏิรูปเปลี่ยนแปลงในระดับเศรษฐกิจการเมือง ไม่ใช่เพียงแค่ตัวบทกฎหมายรัฐธรรมนูญและกลไกบริหารจัดการ เราจำเป็นต้องปฏิรูปเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน โดยขจัดปัญหาความยากจน ความด้อยพัฒนา

¹¹ แหล่งอ้างอิงเดียวกับ หมายเลข 9

¹² ผู้เขียนจำได้ว่าเคยเข้าร่วมประชุมแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์หน้าจะเกิด “พฤษภาทมิฬ” 2535 ไม่กี่วัน ได้เสนอให้เพิ่มข้อเรียกร้อง นอกเหนือไปจากเรื่อง “นายกฯ ต้องมาจากกาเลือกตั้ง” อีกอย่างน้อย 2 ข้อคือ (1) ให้รัฐบาลและสภาที่มาจากการเลือกตั้งออกกฎหมายรับรองสิทธิชุมชน และ (2) ออกกฎหมายและกำหนดนโยบาย และมาตรการพัฒนาเศรษฐกิจการเมือง เพื่อให้สิทธิชุมชนบังเกิดผลในทางปฏิบัติ (ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันให้การเลือกตั้งเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรม) แต่ไม่มีผู้ใดยอมรับด้วยเหตุผลง่ายๆ ว่าเกรงว่าประชาชนจะไม่เข้าใจ ผลก็คือ ชูประเด็น “นายกฯ ต้องมาจากกาเลือกตั้ง” แต่เพียงอย่างเดียว และ ณ บัดนี้ บรรดาบุคคลที่ร่วมประชุมกันนี้เองพากันต่อต้าน ส.ส. ที่มาจากการเลือกตั้ง

ของชนบทไทยอย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนและตลาดภายในประเทศ เราจำเป็นต้องสร้างฐานการพัฒนาอุตสาหกรรม บนพื้นฐานความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบอย่างแท้จริงซึ่งมีช่องทางที่ทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นสามารถอำนวยให้ได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก่อนอื่นที่เดียวเราจำเป็นต้องจัดกระบวนการเรียนรู้แบบเอาแต่ลอกเลียนพิมพ์และสยบต่ออำนาจภายนอกให้ลดน้อยถอยลงไป ไม่ใช่ปล่อยให้ปมด้อยทางวัฒนธรรมและความคิดอย่างเช่นที่เป็นอยู่

แนวทางปฏิรูปที่กล่าวมา อาจฟังดูเป็นอุดมคติเอามากๆ และยากที่จะกระทำการให้เป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องฟันฝ่าอุปสรรค ต่อต้านขัดขวางจากพลังอำนาจที่เป็นอยู่ ทั้งที่เห็นได้และแอบแฝง แต่เมื่อพิเคราะห์ดูโดยถ่องแท้แล้ว แนวทางปฏิรูปเช่นว่านี้ดูจะเป็นหนทางเดียวของความอยู่รอด และการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมการเมืองไทย ในท่ามกลางวิกฤตติดถอยและเสื่อมทราม ทางเศรษฐกิจและความล่มสลายของบรรดาสถาบันการเงินการธนาคารทั้งหลาย ดังที่กำลังทวีความรุนแรงอยู่ในเวลานี้ การที่จะปล่อยให้การเผชิญหน้าและต่อสู้ระหว่างทุนท้องถิ่นกับทุนชาติ ดำเนินไปโดยปราศจากความคิดอ่านจริงจังถึงทางเลือกที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้น นับเป็นมิฉลาด และเป็นเครื่องสะท้อนถึงความล้มละลายทางภูมิปัญญาของเราเองโดยแท้

มองไปข้างหน้า

ธรรมชาติในการเมืองเป็นหัวใจสำคัญอย่างแน่นอน ทั้งเรื่องของคนกับระบบก็จะต้องสรรค์สร้างขึ้นอย่างจริงจัง แต่ทั้งนี้ ทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับฐานความคิดและกระบวนการเป็นสำคัญ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดความหมายและเป้าหมาย ตลอดจนวิธีการมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญเป็นปัญหากว้างใหญ่ไพศาล เกินกว่าที่จะคิดอ่านกระทำการกันง่ายๆ ผิวผิน ด้วยการแบ่งขั้ว คนดี/คนไม่ดี หรือ เทพ/มาร อย่างที่บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิต และสื่อมวลชนระดับทุนชาติกำลัง

ประโคนกันอยู่ทุกวันนี้ การแยกแยะแบ่งขั้วเช่นนี้ ในท่ามกลางของการเมืองเงินตรา อันพุกเอาแต่ความอหังการ ก้าวร้าวรุนแรงนั้น รังแต่จะสร้างความปลอดภัยลวนสับสน ไม่อาจเรียนรู้และเข้าใจอะไรที่เป็นแก่นสาร แล้วก็มักจะลงเอยกันด้วยระบอบอำนาจนิยม และเผด็จการอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นในระบอบทหาร หรือรัฐสภาก็ตาม

พฤติกรรมนี้เป็นไปในสังคมการเมืองไทยยุคนี้ สมัยนี้ ทำให้ต้องนึกไปถึงยุคไซฟิสด์ ของกรีกโบราณ ซึ่งเต็มไปด้วยเจ้าปัญญาบรรพบุรุษ ซึ่งไม่ต้องคิดทำอะไรมากไปกว่าขยายวาทศิลป์พูดเก่ง เขียนเก่ง คารมคมคาย ใช้ศัพท์แสงหรูๆ อย่างเช่น คุณธรรมความดี ความโปร่งใส ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ปฎิรูป วิสัยทัศน์ ตลอดจนสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตย แต่ทว่าทั้งหลาย ทั้งปวง ก็เป็นแต่เพียงลมปากอันปราศจากเนื้อหาสาระอุปมา ดวงตาที่เห็นธรรม แต่ก็ได้แต่เป็นธรรมจักษุ ที่ไม่อาจมองเห็นคนอันเป็นแก่นสารของชีวิตสังคมการเมืองได้อย่างถ่องแท้ เรื่องของการร่างรัฐธรรมนูญ และปฏิรูปการเมืองที่กำลังส่งเสียงกรีกโครมกันอยู่ในขณะนี้ ก็ตกอยู่ในสภาวะแปลกแยก และชะงักงันทางปัญญาในทำนองเดียวกัน

จำเป็นต้องกล่าวย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า รัฐธรรมนูญไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงเพื่อส่งเสริมคนดี และสกัดกั้นคนไม่ดี อันเป็นเรื่องของปลายเหตุ หากแต่โดยสาระเป็นไปเพื่อสรรค์สร้างความสมดุล และเป็นธรรมภายในสังคมการเมืองโดยรวม และในขณะเดียวกัน สำหรับกรณีของทุนนิยมไทย ก็เพื่อจำกัดขอบข่ายความก้าวร้าวสุดโต่งของการเมืองเงินตรา ไม่ว่าจะเป็นในระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติก็ตาม จะต้องหมายเหตุเพิ่มเติมในที่นี้ด้วยว่า ในท่ามกลางกระแสปฏิรูปการเมืองเพื่อจัดการกับปัญหาการแบ่งขั้วต่อสูัระหว่างทุนท้องถิ่น กับทุนชาตินี้เอง ก็เริ่มมีการกล่าวขวัญกันบ้างแล้ว ถึงการแบ่งชั้นกันระหว่าง ส.ส. ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ¹³ ทั้งๆ ที่

¹³ ตัวอย่างเช่น รายการโทรทัศน์ "กรองสถานการณ์" คืนวันที่ 16 มิถุนายน 2540 ซึ่งมี คำณูญ สิทธิสมาน เป็นผู้ดำเนินรายการ

ท้องถิ่นนับเป็นรากฐาน และรากแก้วของระบอบประชาธิปไตยทั่วโลก ! แสดงให้เห็นว่า ฐานความคิดและกระบวนการทัศน์ในการปฏิรูปการเมืองขณะนี้ มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการช่วงชิงเข้าสู่อำนาจธุรกิจการเมืองของกลุ่มทุนใหม่พร้อมด้วยนักบริหารมืออาชีพเท่านั้น ไม่ใช่เป็นไปเพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของประชาชน อย่างเช่นที่เอ่ยอ้างกันไว้

ในสภาวะความคับแคบและอหังการทางความคิด เช่นนี้ เราผู้เป็นสามัญชนจะคิดอ่านกันอย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องคิดค้นแสวงหากันให้กว้างและไกลออกไปจากเรื่องของคนดี/คนไม่ดี และเรื่องทุนท้องถิ่น/ทุนชาติ ในสภาวะวิกฤติของบ้านเมืองทั้งในทางความคิด และเศรษฐกิจการเมืองขณะนี้ บางทีข้อคิดจากปราชญ์กรีก อริสโตเติล อาจจะเป็นข้อสะกิดเตือนใจอะไรได้บ้างกล่าวคือ ที่ว่า :-

ณ บัดนี้เราจะต้องพิจารณาว่า อะไรเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุด และอะไรเป็นวิถีชีวิตที่ดีที่สุด สำหรับรัฐ และคนส่วนใหญ่ในการนี้ เราจะไม่ใช่มาตรฐานของความเป็นเลิศเกินระดับของคนธรรมดาสามัญ

.....หากแต่เราจะสนใจแต่เฉพาะประเภทของชีวิตที่คนส่วนมากสามารถมีส่วนร่วม.....

.....วิถีชีวิตที่ดีที่สุด ก็คือ วิถีชีวิตที่ประกอบอยู่ในสายกลาง และเป็นสายกลางชนิดที่คนทุกคนบรรลุถึงได้

และนี่ก็คือฐานความคิด และกระบวนการทัศน์อันแสดงถึงวิสัยทัศน์กว้างไกล และศรัทธาส่งต่อมวลมนุษย ในอันที่จะบรรลุถึง “วิถีชีวิตที่ดีที่สุด” ไม่ใช่แต่เพียงสำหรับเฉพาะบางหมู่บางเหล่า วิสัยทัศน์ และศรัทธาทำนองเดียวกันนี้ ไม่ใช่จะหาไม่ได้ในสังคมวัฒนธรรมไทย แต่ก็นานมาแล้วและค่อนข้างเลือนลางเต็มที ท่านผู้นั้น ก็คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้เป็นนักการศึกษาและรัฐบุรุษแท้ ซึ่งผู้เขียนมักนำมากล่าวอ้างถึงเสมอๆ และก็จะขอเสนออีกในที่นี้ อย่างน้อยก็เพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้เป็นบทเรียนสำหรับ

บรรดาผู้สนใจคิดอ่านทำการปฏิรูปต่อๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง ซึ่งทั้งหมดจริงๆ แล้วย่อมมีส่วนเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อกันและกันทั้งสิ้น กล่าวคือ :-

การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังอันแท้จริงของชาติ บรรานึง กวีผู้ขึ้นชื่อ ได้กล่าวไว้ว่า "อย่าเพียงสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด"เมื่อฐานะแห่งชาติ หรือคนทั้งหมดได้เขยิบขึ้นสูงแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ทุกวิถีทาง¹⁴

เมื่อพิจารณาจากทัศนวิสัย และระดับความศรัทธาในสามัญชน เช่นนี้แล้ว จึงเป็นการยากที่จะสรุปลงไปได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่กำลังเป็นไปอยู่ในขณะนี้ เป็นเรื่องของ การปฏิรูปการเมืองโดยแท้จริง จุดใหญ่ใจความดูจะเป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวจัดตั้งกลุ่ม หรือพรรคการเมือง ใหม่เสียมากกว่าอะไรอื่น นั่นก็คือ เป็นเรื่องของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางที่ไต่เต้าฐานะขึ้นมาสู่ความเป็นอภิสิทธิ์ชน ดังที่ ศาสตราจารย์เฮนรี เกรย์สัน แห่งมหาวิทยาลัยแมริแลนด์ เคยตั้งข้อสังเกตไว้นานมาแล้ว¹⁵ เป็นเรื่องของ การเผชิญหน้า และต่อสู้ระหว่างกลุ่มอภิสิทธิ์ด้วยกัน และเจ้าตัว "อภิสิทธิ์" นี้เอง ที่เป็นต้นตอแห่งปัญหายุ่งยากทั้งปวงในบ้านเมือง

¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ๖.6 ศ1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462 แผนกกระทรวงศึกษาธิการ

¹⁵ Henry Grayson, *The Crisis of The Middle Class*, New York, Rinehart & Company, Inc., 1956 Preface

บทวิเคราะห์*

ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาเสถียรภาพความรู้มนุษย์

I am not abusing science, I told myself: I am defending virtue before virtuous men. Integrity is even dearer to good men than erudition to the scholarly.

When there is no effect, there is no cause to seek. But here the effect is certain, the depravity real, and our souls have been corrupted in proportion to the advancement of our sciences and arts toward perfection. Can it be said that this is a misfortune particular to our age? No, gentlemen, the evils caused by our vain curiosity are as old as the world.

* ปรับปรุงจากบทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับการวิจัยและพัฒนา ตีพิมพ์ครั้งแรก

If our sciences are vain in the objects they have in view, they are even more dangerous in the effect they produce.

(J. J. Rousseau, Discourse, 1750)

อารัมภบท

เมื่อมองออกไปในโลกกว้าง โจทย์ที่บทวิเคราะห์ฯ นี้จะต้องขบคิด ดูมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกันกับที่ ฌ็อง ฌาคส์ รูสโซ ปราชญ์ฝรั่งเศสได้เคยพยายามมาแล้วเมื่อเกือบสองศตวรรษครึ่งก่อน ในรูปของบทเรียงความจากหัวข้อที่ทางอะคาเดมีแห่งดีฌอง ตั้งขึ้นเป็นทำนองปลุกจว่า “ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และศิลปะมีส่วนทำให้ศีลธรรมเสื่อมลงหรือบริสุทธิ์ขึ้น?”¹ ซึ่งได้นำมาอ้างถึงส่วนหนึ่งข้างต้นนี้ ที่กล่าวถึงเช่นนี้มิได้หมายจะไปเปรียบเทียบกับภูมิปัญญาอันปราดเปรื่องของปราชญ์ผู้เป็นอมตะท่านนี้ หากแต่เพื่อให้ผู้อ่าน โดยเฉพาะสำหรับผู้สนใจในเรื่องของการศึกษา ได้เกิดบรรยากาศมองเห็นโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “การศึกษา” ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ เมื่อผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศ เริ่มเป็นที่ตระหนักกัน ก็มีการกล่าวขวัญกันกว้างขวางขึ้นถึง “โลกไร้พรมแดน” แต่ตามความจริง โลกมนุษย์เราเริ่มไร้พรมแดนมาตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์เมื่อสี่ร้อยปีมาแล้ว และได้แผ่อิทธิพลทางความคิดและวัฒนธรรมออกไปทั่วพื้นพิภพ วิทยาศาสตร์และความรู้ตะวันตกจึงเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการศึกษาของไทยเรา ประเด็นของบทวิเคราะห์ฯ นี้ มีอยู่ว่า วิทยาศาสตร์และองค์ความรู้ที่ว่านี้กำลังถึงจุดวิกฤติ ไม่อาจเสนอทางเลือกที่สร้างสรรค์ต่อชีวิตมนุษย์และสังคมต่อไปได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน ในขณะเดียวกัน ในด้านสังคมวัฒนธรรมไทยของเราเอง หลังจากที่ได้ทั้งเดินและวิ่งตามกระแสตะวันตก โดยขาดความพินิจพิเคราะห์ถึงเงื่อนไขวัฒนธรรมที่แนบเนื่องมา

กับสิ่งที่เรียกขานกันว่า “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” และเพราะฉะนั้น จึงพากันมองข้ามและละเลยพื้นฐานวัฒนธรรมและศักยภาพสร้างสรรค์ของตนเองมาช้านาน และ ณ บัดนี้อาจถึงเวลาที่มีความจำเป็นจะต้องมีการสำรวจตรวจสอบเพื่อแสวงทางเลือกกันอย่างจริงจัง รวมทั้งอาจมีส่วนร่วมสร้างเสริมองค์ความรู้ใหม่อันสร้างสรรค์ต่อชีวิตในยุคของการเปลี่ยนแปลงสู่คริสต์ศตวรรษ หน้า

ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสังคม การศึกษามีบทบาทหน้าที่หลักในการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ และการวิจัยคิดค้น แสวงหา และพัฒนาความรู้ใหม่ ทั้งสองด้าน คือการเรียนการสอนกับการวิจัยประกอบกันเป็นระบบ และกระบวนการเรียนรู้อันหนึ่งอันเดียวกัน เปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน เป็นทั้งการถ่ายทอดสืบทอด และสะสมพอกพูนความรู้เพื่อเป็นต้นทุนและศักยภาพทางภูมิปัญญา และในที่สุด เพื่อประยุกต์ใช้ให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอันเป็นกฎธรรมดาในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม

โดยนัยของความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการศึกษากับการวิจัย จึงเห็นสมควรหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ จากทัศนะของบทวิเคราะห์ฯ นี้ คำวลี “การวิจัยและพัฒนา” มีความหมายกว้างเป็นพลวัต และครอบคลุมทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ในวิถีการดำรงชีวิต ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงเรื่องของการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือว่า เพียงเพื่อเป้าหมายเชิงธุรกิจ อย่างเช่น การเพิ่มผลผลิตภาพ และลดต้นทุนการผลิต เพื่อช่วงชิงการได้เปรียบเสียเปรียบในการแข่งขันในเวทีตลาดการค้า อย่างที่มักโน้มเอียงที่จะเข้าใจกันในทุกวันนี้^๒ บทวิเคราะห์ฯ นี้ตระหนักเป็นอย่างดีถึงคุณค่าความสำคัญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และไม่มีความประสงค์แต่ประการใดที่จะลดทอนความสำคัญของการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งถึงอย่างไรๆ ก็เป็นวิถีชีวิตของโลกทั้งในปัจจุบัน และต่อๆ ไปในอนาคต แต่ในขณะเดียวกัน จากแง่ของการศึกษาวิจัย อันสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจ และตระหนักกันให้ดี

เกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงและผลกระทบทั้งในด้านสร้างสรรค์และในด้านทำลายของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี³ รวมทั้งความหมายของการแข่งขันในเวทีนานาชาติ มิฉะนั้นแล้ว ความคิดความเข้าใจอย่างคับแคบมองเห็นการศึกษา หรือการวิจัย และพัฒนาอย่างแยกส่วน แยกภาค อย่างที่เคยเป็นมาและกำลังเป็นอยู่ ก็จะมีผลให้พากันละเลยทอดทิ้งต้นทุนรากฐานและศักยภาพทางภูมิปัญญาของสังคมตนเอง ซึ่งในที่สุดแล้ว เท่ากับเป็นการลิดรอนพื้นฐานสำหรับพัฒนาขีดความสามารถ เพื่อเผชิญกับอนาคตของการเปลี่ยนแปลง นั่นก็คือ “เมื่อสถานะแห่งชาติ คือ คนทั้งหมดได้เขยิบขึ้นสูงแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีแห่งอาชีพ” ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้เคยตั้งความคาดหวังไว้เมื่อ 76 ปีก่อน⁴

รวมความแล้ว สารัตถะสำคัญของการศึกษา ก็คือ **เรื่องของความรู้กับการพัฒนาของมนุษย์และสังคม** ทั้งสามมิติหรือองค์ประกอบหลักอันได้แก่ ความรู้ มนุษย์ และสังคม ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นพลวัต และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน บทวิเคราะห์ที่นับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะทำความเข้าใจ หากความชัดเจนเกี่ยวกับสัมพันธภาพ และปฏิสัมพันธ์ที่ว่านี้ ความจริงมีอยู่ว่า ความรู้มิใช่สิ่งที่อุบัติขึ้นมาลอยๆ และมีอยู่ เป็นอยู่ โดยลำพังเป็นสังขรณ์ของตนเอง หากขึ้นอยู่กับจินตนาการและจิตสำนึกในการเรียนรู้และรับรู้ของมนุษย์ ประเด็นข้อนี้ยังจะได้ขยายความในตอนต่อไป จุดสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันในขั้นนี้ ก็คือว่า ยกเว้นในเรื่องของโลภทรธรรมแล้ว เราไม่อาจคิดถึงหรือพูดถึงเรื่องของความรู้ โดยปราศจากการอ้างอิงถึงบริบททางความคิดและวัฒนธรรมของมนุษย์เราเอง ในแง่นี้ ความสมบูรณ์ หรือความชอบธรรมของระบบความรู้หนึ่งๆ จึงผูกพันอยู่กับบริบทอ้างอิงอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบกันเป็นเครื่องกำหนด และกำกับความคิด ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ตลอดจนวิถีชีวิตในสังคมนั้นๆ แล้วด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน เราก็ไม่อาจพูดถึงสัมฤทธิผลของการศึกษาอย่างมีความหมาย

ได้ โดยปราศจากบริบทอ้างอิงดังกล่าว และตามความจริง ความข้อนี้ครอบคลุมไปถึงโครงสร้างทั้งหมดของระบบการศึกษา ตั้งแต่เรื่องหลักสูตร กระบวนการวิธีการเรียนการสอน และการประเมินวัดผล ตลอดจนการวิจัย และการวิจัยและพัฒนา

ประเด็นความเข้าใจที่กล่าวมานี้ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์แต่ประการใดที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่เชื่อถือ หรือบั่นทอนศรัทธาในเรื่องของการศึกษา และความรู้ หามิได้เลย เจตนารมณ์ของบทวิเคราะห์นี้ มีอยู่ เพื่อศึกษา สอบสวนถึงที่มาที่ไปของระบบการศึกษา องค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเพื่อแสวงหาแนวทางให้การศึกษ และความรู้ที่ได้มามีบทบาทที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของมนุษย์ และสังคมอย่างแท้จริง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ระบบการศึกษาและความรู้มิใช่ความถูกต้องและชอบธรรมหรือสัจธรรมโดยลำพังของตัวเอง หากแต่มีความผูกพันอยู่กับฐานหรือบริบทอ้างอิงทางวัฒนธรรมหนึ่งๆ การศึกษาจึงเป็นเรื่องค่อนข้างละเอียดอ่อน และเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนสัมพันธ์เกี่ยวโยงไปถึงเรื่องราวเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ครอบคลุมไปทั่วทั้งวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม ทั้งหมดต่างมีปฏิสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ความละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อนยิ่งเป็นทวีคูณ เมื่อสังคมย่างเข้าสู่ยุคสารสนเทศและโทรคมนาคม ชีวิตของมนุษย์และสังคมต้องตกอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปอย่างรวดเร็ว และสลับซับซ้อนยิ่งๆ ขึ้นเป็นลำดับ ในโลกของการแข่งขันอันเข้มข้นรุนแรง โดยเฉพาะในเวทีตลาดการค้าโลก ผู้คนต่างพากันจดจ้อง ช่างชิงความได้เปรียบ เสียเปรียบระหว่างกัน การศึกษาและความรู้กำลังทำบทบาทหน้าที่เป็นศาสตราจารย์เฉพาะสำหรับ “กลุ่มชนชั้นนำ” ของ “ภาค” เศรษฐกิจหนึ่ง เพื่อครองความเป็นใหญ่ทางการค้าและเทคโนโลยี อันถือเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุดแห่งยุค และเพื่อเป้าหมายที่ว่านี้ ปีคริสต์ศักราช 2000 ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์หลักชัยที่ต่างก็พยายามเร่งรัดผลักดันให้บรรลุถึง

แต่ทว่าทั้งหมดที่ว่านี้ กำลังเป็นไปในท่ามกลางปัญหาความยากจน ทุกข์เข็ญของมวลมนุษย์และความสูญเสียเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม และระบบนิเวศ อันเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เป็นที่ยืนยันตรงกันว่า สภาวะวิกฤติที่ว่านี้ มิได้บรรเทาเบาบางลงไปแต่อย่างใด หากกลับจะยิ่งขยายตัวกว้างขวางและรุนแรงขึ้น ในขณะเดียวกันกับที่ “เศรษฐกิจ” และเทคโนโลยีกำลัง “เจริญ” รุดหน้าขึ้น สภาพการณ์อันเลวร้ายต่อชีวิตทั้งมนุษย์ และธรรมชาติ ดูจะเป็นเครื่องยืนยันถึงสิ่งที่รัฐโซปราชาญฝรั่งเศสเคยตั้งข้อสังเกตเอาไว้ เมื่อเกือบ 250 ปีก่อนหน้านี้ ดังที่อ้างถึงข้างต้น

อนึ่ง โดยที่ระบบการศึกษาในโลกปัจจุบัน รวมทั้งของไทยเราด้วย นับเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังที่จะได้ขยายความในตอนต่อไปเช่นกัน คำถามที่มีต่อระบบการศึกษา จึงย่อมจะต้องพุ่งเป้าตรงไปที่เรื่องสถานภาพทางวิชาการทั้งของวิทยาศาสตร์ และ “ศาสตร์” อื่นๆ ทั้งหลายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งก็เป็นประเด็นคำถามทำนองเดียวกันกับที่รัฐโซเคยคิดและพยายามให้อรรถาธิบาย เพียงแต่ว่าโจทย์ที่ตั้งขึ้นให้ขบคิดกันในครั้งกระโน้น มุ่งเจาะจงไปที่ประเด็นเรื่องศีลธรรมว่าเจริญก้าวหน้าขึ้นหรือว่าเสื่อมถอยลงจากผลกระทบของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีและศิลปะสมัยใหม่ มาถึงยุคปัจจุบันนี้ ผลกระทบปรากฏออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมกันอย่างชัดเจน และกว้างขวางรุนแรง ถึงขั้นวิกฤติต่อความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติเองในที่สุด และดูไม่มีทีท่าว่าจะระงับยับยั้งอะไรกันได้ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมและระบบความรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นตัวครอบกําหนดการศึกษา “ในระบบ” อยู่ในทุกวันนี้

จริงอยู่ ในแวดวงการศึกษาของไทย ก็มีใช้ว่าจะปราศจากเสียซึ่งอุดมการณ์ หลักปรัชญา และแนวนโยบายส่งเสริมการพัฒนาคนมนุษย์และสังคม ดังที่เราจะได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ ถึงหลักความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา พร้อมๆ กับที่ตอกย้ำถึงเป้าหมายการศึกษา เพื่อให้ “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” มาในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับล่าสุด ปี พ.ศ. 2535

นี้เอง ยังได้ขยายขอบข่ายการศึกษาให้ครอบคลุมไปถึงโอกาสในการศึกษา และเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาชุมชน และอื่นๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสริมขีดความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของบุคคล หรือในเรื่องการวิจัยและพัฒนา ก็ขยายความหมายขอบข่ายกว้างขวางออกไปจากเรื่องของ การวิจัยและพัฒนาเชิงธุรกิจการค้า กล่าวคือ “เพื่อสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษาและองค์ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียน การสอน และต่อการส่งเสริมการเรียนรู้”

หลักปรัชญา และนโยบายการศึกษาที่อ้างถึงโดยสังเขปข้างต้นนี้ ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่รอบด้านและก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก จากที่เคยมองเห็นหรือปล่อยปละละเลย ให้การศึกษาเป็นแต่เพียงเครื่องมือรับใช้เป้าหมายทางเศรษฐกิจการเมือง เฉพาะในด้านการผลิตกำลังคน หรือที่มาเรียกขานกันใหม่ว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ผลที่ได้เป็นการสนองความต้องการกำลังคนในตลาดจ้างงานอันน้อยนิด เมื่อเทียบกับสัดส่วนของประชากรในวัยทำงาน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังสูญเสีย และสูญเปล่าอย่างอนงอนน็ดอย่างที่เราพบกัน^๖ ความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางความคิดเรื่องการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการชูประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาชุมชน รวมทั้ง “การประสานวิทยการสากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น” อาจนับเป็นนิมิตหมายนำไปสู่การคลี่คลายกรอบอันจำกัดคับแคบของการศึกษา “ในระบบ” หรือระบบโรงเรียน ในปัจจุบัน แต่ก็มีคำถามนานาประการที่ตามมา เป็นต้นว่าเราจะมองหรือเข้าใจการศึกษาแนวใหม่ในบริบทขององค์ความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้อะไร และอย่างไร ข้อสำคัญเรามีความชัดเจนเพียงใดในสิ่งที่กล่าวขวัญกันมากมาย ถึงเรื่องวิสัยทัศน์ การศึกษา หรือปฏิรูปการศึกษา คำวลีที่ว่า “วิทยการสากล” ยังจะมีความถูกต้องชอบธรรมอยู่หรือไม่ เพียงใด ในสภาวะการณ์ปัญหาวิกฤติทั้งในด้านสังคมและสภาวะแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น เหนือสิ่งอื่นใด ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการศึกษาชุมชน จะพึงมีบทบาทต่อการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่

อย่างไรหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงกุศโลบายส่วนหนึ่งของการแก้ไขบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า อย่างเช่น ปัญหาความอดอยากยากจนในชนบท ตลอดจนเพื่อช่วยสกัดกั้นมิให้ผู้คนเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เมือง ฯลฯ ประเด็นคำถามต่างๆ เหล่านี้กำลังต้องการความชัดเจนและคำตอบที่เหมาะสมและจริงจัง ทั้งนี้ ทั้งนี้ ก็เพื่อที่เราจะได้มองเห็นช่องทางที่จะจัดการศึกษาให้เป็นไปเพื่อการสร้างสรรคต่อการพัฒนาของมนุษย์ และสังคมอย่างแท้จริง กล่าวโดยย่อ ตัวองค์ความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นอยู่กำลังตกอยู่ในมุมอับเกินกว่าที่จะสามารถให้คำตอบต่อปัญหาวิกฤติสังคมและโลกได้ และปัญหาวิกฤตินั้นเองที่ต้องการภาวนาวิทยาใหม่ และกระบวนทัศน์ใหม่ ในกระบวนกรปฏิรูปการศึกษาที่จะพึงมีต่อไป

ฐานการวิเคราะห์

บทวิเคราะห์ฯ นี้ตั้งใจหลีกเลี่ยงไม่ใช้คำว่า “กรอบอ้างอิง” หรือว่า “กรอบความคิด” ที่เป็นธรรมเนียมนิยมใช้กัน โดยเฉพาะในการวิจัย หรือ การวิจัยและพัฒนาภายใต้กระแสวัฒนธรรมวิชาการที่ครอบงำโลกการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน เพราะชวนให้เกิดความคิดความเชื่อว่าการศึกษาวิจัยที่ดีและสร้างสรรค์พัฒนาความรู้ใหม่นั้น จำเป็นต้องอาศัยข้อสมมติฐานตีกรอบเพื่อย่นย่อลดทอนส่วนของโลกแห่งความเป็นจริง และความรู้ให้กะทัดรัด สะดวก และแน่ชัดเพียงพอต่อการทดสอบและพิสูจน์ และต่อการสร้างกฎหรือทฤษฎีทางวิชาการขึ้น แล้วจากสมมติฐานลดทอนและย่อส่วน ก็จะนำมาสู่ผลสรุปเหมาเอาเป็นความเป็นจริงโดยรวมในที่สุด แต่นี่ก็เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ที่มีมานานกว่าสามศตวรรษแล้ว และกำลังถูกล้นคลอนจากผลของการคิดค้นใหม่ๆ จากภายในแวดวงฟิสิกส์เอง ในขณะเดียวกันที่ศาสตร์สาขาอื่นๆ ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ และศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม อย่างเช่นจิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์ กลับพากันนิยมเลียนแบบอย่างของฟิสิกส์เก่า ซึ่งเป็นความคลาดเคลื่อนจากโลกของความเป็นจริง^๖ สภาวะลึกลับขัดแย้งทางวิชาการเช่นว่านี้ มีนัยสำคัญที่พึงต้องรับรู้

และตระหนักกันให้ได้ ในกรณีใดก็ตาม การตีกรอบความคิดหรืออ้างอิงในการศึกษาวิจัยก็ดี หรือที่แอบแฝงอยู่ในหลักสูตร และระบบและกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินวัดผลก็ดี ในตัวเองย่อมเป็นการบั่นทอนหรือสกัดกั้นความริเริ่มสร้างสรรค์ในการเรียนรู้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ตามความจริงแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าความริเริ่มสร้างสรรค์ หรือนวัตกรรมทางการศึกษาและวิชาการ ในสภาวะปัจจุบันล้วนแล้วแต่ถูกจำกัดอยู่ในวงรอบความคิด และวัฒนธรรมที่ถูกกำหนดไว้ก่อนแล้วแทบทั้งสิ้น ปัญหา มีอยู่ว่า เราจะเข้าใจและตระหนักถึงกรอบจำกัดเช่นนั้นอย่างไร ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อที่จะได้เปิดช่องทางการศึกษาได้มีบทบาทหน้าที่ส่งเสริมความคิดริเริ่ม และสร้างสรรค์ หรือนวัตกรรมทางวิชาการอย่างแท้จริง นี่เป็นเงื่อนไขวัฒนธรรมที่จะต้องนำมาพิจารณากัน และนี่ก็คือเหตุผลที่บทวิเคราะห์ฯ นี้เห็นสมควรใช้คำว่า “**ฐานวิเคราะห์**” ในความหมายที่ว่า การเรียนรู้และการศึกษาคิดค้นของมนุษย์เราประกอบเป็นกระบวนการหรือวิวัฒนาการอันต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด แทนที่จะจำกัดวงเวียนอยู่แต่ในกรอบ ซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธหรือกีดกันศักยภาพสร้างสรรค์ทางปัญญาอันมีอยู่โดยพื้นฐานของธรรมชาติมนุษย์

ในเรื่องของธรรมชาติมนุษย์ที่ว่านี้ จอห์น สจ๊วต มิลล์ ได้ให้ข้อคิดเชิงทฤษฎีไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ :-

ธรรมชาติมนุษย์ ไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะสร้างกันขึ้นมาให้ตรงตามต้นแบบอย่างหนึ่ง แล้วก็กำหนดให้ทำงานไปตามที่ถูกสั่งเอาไว้ แต่ (ธรรมชาติมนุษย์) เป็นเสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโต และพัฒนาตนเองในทุกๆ ด้าน ตามความโน้มเอียงของพลังภายใน ซึ่งทำให้ธรรมชาติมนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิต

การเปรียบเทียบธรรมชาติมนุษย์กับต้นไม้ ซึ่งแตกต่างห่างไกลจากเรื่องของเครื่องจักรกล ยังจะมีนัยสำคัญทางการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเฉพาะในแง่เกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับเครื่องจักรกล อันเป็นผลผลิตของความเจริญรุดหน้าทาง

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่

ในขณะที่เดียวกัน มนุษย์พร้อมด้วยพลังภายในหรือจิต ก็มีได้ดำรงคงอยู่โดยลำพังในสุญญากาศ หรือว่าในฐานะเป็นเพียงปัจเจกบุคคลอย่างที่มีลึกลับ และบรรดานักคิดอื่นๆ แห่งยุคเหตุผลนิยมและอรรถประโยชน์นิยมพยายามจะเน้นถึง หากแต่ว่า มนุษย์เรายังดำรงคงอยู่และเรียนรู้อยู่ในสภาวะแวดล้อมอันผสมผสานและซับซ้อนทั้งในทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และกาลเวลา เรื่องของระบบการศึกษาและความรู้ก็เป็นในทำนองเดียวกัน เป็นเรื่องที่ผูกพันอยู่ในบริบทอ้างอิงดังที่กล่าวไว้ข้างต้น อย่างน้อยก็ในสภาวะความรู้ที่มีอยู่เป็นอยู่ของมนุษย์เราในปัจจุบัน และด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจในบริบทอ้างอิงอันสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริงเช่นว่านี้ และทั้งเพื่อที่จะมองออกไปข้างหน้าด้วยความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการศึกษาและความรู้ บทวิเคราะห์ฯ นี้จึงเห็นสมควรเสนอฐานวิเคราะห์ 2 ประการใหญ่ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน คือ **ฐานความคิดเชิงระบบ** และ **เชิงประวัติศาสตร์** ในทุกวันนี้ เราพูดกันมากมายถึงเรื่องการศึกษา เรื่องความรู้ วิชาการ รวมทั้งการวิจัย เหมือนอย่างกับพูดถึงเรื่องหลักธรรม ดูจราวกับว่าคำวลีเหล่านี้เป็นคำตอบปัญหาทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในตัวเอง แทบไม่มีการตั้งคำถาม หรือแ่งเงื่อนของความถูกต้องชอบธรรมเท่าที่ควรจะเป็น เรามักจะให้ครุฑธำต่อสถาบันการศึกษาและนักวิชาการกันอย่างไม่มีเงื่อนไขใดๆ ถ้ายังมีกรอ้างอิงไปถึง “โลกาภิวัตน์” หรือ “โลกาวัตร์” ด้วยแล้ว ก็ดูจะยิ่งเพิ่มทวีความศักดิ์สิทธิ์ให้กับข้ออ้างอิง หรือข้อสรุปรวบรัดทางวิชาการอย่างปราศจากข้อกังขาใดๆ ทั้งสิ้น ผลสืบเนื่องที่ตามมาก็คือ การศึกษาและความรู้ กลายเป็นเพียงเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ของชนชั้นนำส่วนน้อย เป็นการปิดกั้นกระบวนการเรียนรู้ของสังคมและชนส่วนใหญ่ เกิดเป็นช่องว่างและความชะงักงันทางปัญญาความคิดและการศึกษา ดังที่กำลังเป็นแนวโน้มอยู่ในปัจจุบันนี้ หลักความคิดเชิงระบบและเชิงประวัติศาสตร์ เป็นช่องทางให้ได้เข้าถึงความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ ตามที่เป็นจริง ซึ่งรวมถึงเรื่องของการศึกษาและความรู้

และซึ่งนับเป็นพื้นฐานจำเป็นต่อมวลความพยายามในอันที่จะคลี่คลายปัญหา ช่องว่างและความชะงักงันที่ว่านี้

ในประการแรกเกี่ยวกับแง่พิจารณาเชิงระบบ ในที่นี้จะขออ้างอิงถึง แนวทัศน์ที่มองและเข้าใจถึงชีวิตในเชิงระบบหรืออย่างเป็นองค์รวม ซึ่ง ฟริทซ์อ็พ คาปรา ได้ให้อธิบายไว้อย่างค่อนข้างรอบด้าน^๑ เป็นแนวทัศน์ที่แตกต่างตรงกันข้ามจากที่มองชีวิตกันอย่างเป็นเครื่องยนต์กลไกและแยกส่วนตามที่ยึดถือกันในแวดวงวิชาการปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องของการศึกษา และความรู้ อาจสรุปสาระสำคัญของแนวทัศน์เชิงระบบได้ดังนี้ :-

(1) ให้ความสำคัญตระหนักรับรู้รวมถึงระบบนิเวศ และเพราะฉะนั้นจึงมองโลกและชีวิตในความหมายที่เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมวลปรากฏการณ์ทั้งหลาย

(2) ความตระหนัก และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ถึงคุณค่าความสำคัญของระบบนิเวศไม่อาจบังเกิดขึ้นได้โดยลำพังของความคิด หรือความรู้ที่ยึดแต่หลักความเป็นเหตุเป็นผล หากต้องประสานไปด้วยกันกับปัญญาหยั่งรู้อันเป็นลักษณะโดดเด่นของวัฒนธรรมแบบประเพณีที่ไม่ได้มีการสื่อสารกันด้วยภาษาหนังสือ (Non-literate)

(3) สิ่งมีชีวิตทุก ๆ หน่วย ตั้งแต่แบคทีเรียที่เล็กที่สุดขึ้นไปจนถึงพืช สัตว์ และมนุษย์ ต่างเป็นมวลรวม และระบบชีวิต และทั้งหมดประกอบกันขึ้นเป็นมวลรวม ในรูปของระบบสังคมอันมีโครงสร้างเฉพาะ ที่เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ของส่วนต่างๆ โดยนัยนี้ มวลรวมจึงมีธรรมชาติและความหมายที่แตกต่าง และนอกเหนือไปจากผลรวมของส่วนต่างๆ ทั้งหมด

(4) อย่างไรก็ดี โครงสร้างที่ว่านี้ ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งกำหนดไว้ตายตัว หากแต่เป็นเครื่องแสดงออกของกระบวนการพื้นฐานที่ยืดหยุ่นแต่ทว่ามั่นคง

(5) แนวทัศน์เชิงระบบเป็นวิธีการคิดอย่างเป็นกระบวนการ สิ่งที่มี

ชีวิตแตกต่างจากเครื่องยนต์กลไกตรงที่ว่า เครื่องยนต์กลไกเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา ในขณะที่สิ่งมีชีวิตเป็นการพัฒนาเติบโต เปรียบดังต้นไม้ที่จ่อหนั สัจวัต มิลล์ เปรียบเปรยถึงธรรมชาติมนุษย์ข้างต้น และโดยนัยนี้เอง ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตจึงเป็นเรื่องของกระบวนการ ในขณะที่การทำงานของเครื่องยนต์กลไกถูกกำหนดขึ้นจากโครงสร้าง แต่โครงสร้างของสิ่งมีชีวิตถูกกำหนดมาจากกระบวนการต่างๆ ทั้งหลาย

(6) ในทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน ปัญหาความอยู่รอดเป็นเรื่องของแต่ละชนิดพันธุ์ทั้งหลายในโลกชีวภาพ แต่มาในปัจจุบัน เป็นที่ชัดเจนกันแล้วว่า ปัญหาจริงๆ เป็นเรื่องความอยู่รอดของ “สิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมของตนเอง” สิ่งมีชีวิตใดที่คิดถึงแต่ความอยู่รอดของตนเอง โดยลำพังเป็นสำคัญ ก็จะทำลายสภาพแวดล้อมของตน แล้วก็จะทำลายตนเองในที่สุด โดยนัยนี้ หน่วยของความอยู่รอดจึงมิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของสิ่งมีชีวิตโดยตรง หากเป็นปัญหาเกี่ยวกับแบบแผนของการจัดองค์การ ซึ่งสิ่งมีชีวิตจัดตั้งขึ้นในการปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมของตน

(7) วิวัฒนาการของชีวิตประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกเป็นการสืบพันธุ์ทางเพศ ขั้นตอนต่อมาเป็นการบังเกิดขึ้นของจิตสำนึกเป็นสื่อสร้างกลไกทางสังคมบนพื้นฐานของความนึกคิด และภาษาสัญลักษณ์ องค์การทางสังคม จึงเป็นระบบที่มีการจัดการของตัวเอง ระบบที่มีการจัดการของตัวเอง ย่อมมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า สิ่งมีชีวิตแยกออกจากสภาพแวดล้อม หากมีการปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่ว่า ปฏิสัมพันธ์ที่ว่านี้ไม่ใช่เป็นตัวกำหนดการจัดการองค์การของสิ่งมีชีวิต

(8) ในการทำความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ เราจึงต้องทำการศึกษาไม่เฉพาะแต่มิติด้านกายภาพและจิตวิทยาเท่านั้น หากรวมถึงทางด้านการแสดงออกทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย เหนือชนิดพันธุ์ที่ไฝ่สังคมอื่นใด มนุษย์เรารู้จักมีการคิดร่วมกัน และเพราะฉะนั้นจึงได้สร้างสรรค์โลกของวัฒนธรรมและคุณค่าขึ้นมาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อม

ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ลักษณะเฉพาะทางชีวภาพและวัฒนธรรมในธรรมชาติมนุษย์จึงไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ มนุษยชาติก่อเกิดขึ้นมาโดยอาศัยกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรม และต้องอาศัยวัฒนธรรมที่วุ่นนี้ เพื่อความอยู่รอดและวิวัฒนาการสืบต่อไป

นี่เกี่ยวกับเรื่องของการศึกษา ก็คือว่า **ระบบการศึกษาและความรู้เป็นประเด็นปัญหาที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นพลวัต** และเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวโยงอย่างรอบด้าน ต่อมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนต้น ข้อพิจารณาเชิงระบบมีความหมายโดยเฉพาะในข้อที่ว่า ช่วยให้ความชัดเจนทั้งในข้อจำกัด และศักยภาพของระบบการศึกษาและความรู้ที่เป็นอยู่ และในขณะเดียวกัน ให้แนวทางที่จะแสวงทางเลือกอันเหมาะสมสอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงและธรรมชาติด้านสร้างสรรค์ของมนุษย์ ในประการสำคัญ ที่จะต้องตระหนักกันก็คือว่า เป้าหมายคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลความสร้างสรรค์ทางการศึกษานั้น ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของเทคนิควิธีอันจำเจแต่ในเรื่องของหลักสูตร การเรียนการสอน และการประเมินวัดผลเท่านั้น หากโดยสาระ เป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขและพื้นฐานทางคุณค่าและวัฒนธรรมที่จะต้องพิจารณากันเป็นเบื้องต้น

ในประการต่อมา เกี่ยวกับแนวทัศนะเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นตัวอธิบายถึงเงื่อนไขทางวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานกำหนดปรัชญา เป้าหมาย ทิศทาง และแบบแผนของการศึกษาในระบบ หรือระบบโรงเรียนในปัจจุบัน ปัญหาการศึกษาของไทยเราส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะขาดสำนึกในความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์นี้เอง อย่างเช่น การศึกษาที่จัดกันมาในสมัยก่อนการปฏิรูปรัชกาลที่ 5 เราก็มารู้จักกันเสียว่า “การศึกษาแผนโบราณ”⁹ ซึ่งค่อนข้างกระเตียดความหมายไปในทางที่ว่า เป็นเรื่องของความทรงจำในอดีตที่ล่องลับไปแล้ว ไม่เกี่ยวกับปัจจุบัน หรืออนาคตต่อไป โดยลืมนึกไปว่า เรื่องของความรู้ และการเรียนรู้ของชีวิตมนุษย์และสังคมนั้น ไม่ใช่ของที่จะแบ่งกันตัดตอนกันง่ายๆ อย่างที่เข้าใจกัน ในประการสำคัญ “การศึกษาแผนโบราณ” ยังแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ซึ่งอาจ

จะกลับเป็นคุณประโยชน์และเป็นที่พึงปรารถนาในสภาวะวิกฤติทางสังคมและสภาวะแวดล้อมอย่างที่เป็นอย่าง หรือว่าอย่างเช่นระบบนิติศาสตร์ไทย เมื่อเข้ามาสู่ระบบประมวลกฎหมายสมัยใหม่ ในวงวิชาชีพและวิชาการ ก็ได้แต่อิงอาศัยยึดติดอยู่กับตัวบทกฎหมายที่ลอกเลียนเขียนกันขึ้นมาจากต้นแบบภายนอก และพากันลืมนึกไปว่า ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ในชนบท ยังคงดำเนินวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีดั้งเดิม อันมีกฎเกณฑ์ชำระรักษาระเบียบสังคมในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างราบรื่นและสันติ เหล่านี้เป็นต้น และยังมีในเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย ที่ระบบความรู้ต้องตกอยู่ในสภาวะของความไม่รู้ในทำนองเดียวกัน นับเป็นการสูญเสียทางภูมิปัญญาและศักยภาพสร้างสรรค์อย่างไม่อาจประเมินค่าได้

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเชี่ยวกราก และล้าลึก เมื่อโลกย่างเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ในช่วงสี่ศตวรรษที่ผ่านมา ถ้าเราจะถือเอาบทวิพากษ์ของรุสโซ ปี ค.ศ. 1750 ที่นำมาอ้างถึงในตอนต้น เป็นจุดกลาง แล้วก็ย้อนกลับไปในช่วงสองร้อยปีเศษของ “การปฏิวัติวิทยาศาสตร์” ก่อนหน้านั้น และจากนั้นตามติดมาด้วยยุคเหตุผลนิยมของรุสโซเอง ควบคู่ไปด้วยกันกับ “การปฏิวัติอุตสาหกรรม” ในช่วงอีกร้อยปีเศษถัดมา เราจะได้ตระหนักเห็นถึงปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงยิ่งใหญ่ ต่อเนื่องกันมาตามลำดับ ก่อความสั่นสะเทือนถึงรากถึงโคน ในทางความคิด ความเชื่อ ความรู้ วิธีการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ภายในโลกตะวันตกเอง ครั้นแล้วในช่วงศตวรรษต่อจากนั้นจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือเพียง 50 ปีเศษที่แล้วมานี้เอง มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกจึงแผ่ขยายพลังเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารออกไปทั่วโลกในรูปของจักรวรรดินิยม ซึ่งมีเป้าหมายประกอบกันทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมือง และในด้านวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจการเมือง บรรดาดินแดนอาณานิคมต่างตกเป็นเป้าของการกดขี่ให้เปิดประเทศเป็น “ตลาดเสรี” เพื่อรองรับสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศแม่ และในขณะเดียวกัน ก็ถูกใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในต่างแดน

และทั้งหมดนี้ก็เพื่อจุดมุ่งหมายของ “ความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ดังที่เราจะได้ยินได้ฟังอยู่ทุกเมื่อเช้าววันในยุคของเราทุกวันนี้ ซึ่งในความเป็นจริงก็หมายถึงการเติบโตใหญ่ของศูนย์อำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก นั้นเองเหนือสิ่งอื่นใด แต่ประเด็นที่สมควรเน้นโดยเฉพาะในที่นี้ ก็ได้แก่ หนัทางด้านวัฒนธรรมอันมีตามมาด้วยกันกับการแผ่ขยายพลังอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง และนั่นก็คือ ระบบความรู้ กระบวนวิธีการเรียนรู้ และโลกทัศน์อันเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมจากโลกตะวันตก โดยนัยนี้ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยจึงสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับการเจริญรอยตามแบบอย่างของโลกตะวันตกอย่างไม่อาจแยกกันได้ ทั้งในด้านรูปลักษณ์ภายนอก และกระบวนกราวีคิดตลอดจนค่านิยม ไม่ว่าจะพยายามปฏิเสธกันด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม และทั้งหมดนี้ก็คือ ที่มาที่ไปของการจัดการศึกษา “ในระบบ” หรือ ระบบโรงเรียน ที่เรารู้จักกันในทุกวันนี้ ซึ่งจริงๆ แล้ว หมายถึงระบบการศึกษาที่นำเข้า หรือในหลายๆ กรณี ถูกผลักดันให้เป็นเข้ามาจากภายนอก ผลที่ตามมาก็คือ ระบบความรู้ และกระบวนวิธีการเรียนรู้ดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติและสะสมกันมานับศตวรรษต้องกลายเป็นเรื่องนอกระบบไปโดยปริยาย ในยุคของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนี้เอง¹⁰

จริงอยู่ สังคมไทยเราไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมอย่างบรรดาประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลาย แต่โดยนัยทางเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมก็ต้องยอมรับว่าไม่ได้แตกต่างในสารสำคัญอะไรนัก จากการที่เศรษฐกิจไทยเอง ต้องถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกตลอดช่วงศตวรรษครั้งที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน และควบคู่กันไปนั้น ก็จัดตั้งระบบโรงเรียนหรือการศึกษา “ในระบบ” ให้เป็นการเจริญรอยตามแบบอย่างของตะวันตกมาตั้งแต่แรกเริ่มเมื่อสังคมไทยต้องเข้าสู่กระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย¹¹ โดยนัยนี้ระบบการศึกษา และแนวทางแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย จึงเป็นพัฒนาการคู่ขนาน และเสริมสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และกิจกรรมทั้งสองด้านต่างมีความสัมพันธ์โยงใยอยู่อย่างแนบแน่นกับเงื่อนไขวัฒนธรรมของตะวันตก

กระบวนการวิคิดและค่านิยมเช่นว่านี้ฝังรากลึกลงไปในตัวจิตสำนึก โดยเฉพาะในหมู่ “ผู้มีการศึกษา” และผู้นำของประเทศ ทุกวันนี้เราพร้อมที่จะรับความรู้วิทยาการทุกอย่างที่มีมาจากตะวันตก และอะไรๆ ที่เป็นตะวันตกก็เป็นที่ยอมรับกันโดยคุณว่าเป็นสากล แล้วอะไรที่เห็นว่าเป็นสากล นั่นก็คือสิ่งที่ดีงามและถูกต้องชอบธรรมอยู่ในตัวเอง ไม่มีการตั้งคำถาม หรือถ้ามี ก็จะเป็นที่ดูแคลนว่า ล้าสมัย ขัดขวางความเจริญของบ้านเมือง พร้อมด้วยคำถากถางเหยียดหยันต่างๆ นานา เท่าที่จะสรรหามาได้ แต่ทั้งหมดนี้ ชี้ให้เห็นได้ว่า สังคมไทยเรากำลังหย่อนขีดความสามารถทางภูมิปัญญาที่จะเลือกสรร แล้วความจริงเราก็ไม่คิดจะเลือกสรร เพราะเราไม่รู้จักและหึงไม่ต้องการที่จะรู้จักตนเองเพียงพอ ที่จะเล็งเห็นความหมายความสำคัญ หรือแม้ความจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาในการคิดใคร่ครวญเลือกสรร ในสภาพการณ์เช่นนี้ เป้าหมายหรือความคาดหวังที่จะให้การศึกษาทำหน้าที่เป็นเครื่องกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หรือการวิจัยที่แสวงความรู้ใหม่ จึงเป็นเรื่องที่จะต้องคิดใคร่ครวญกัน ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะนิยามความหมายขอบข่ายของคำว่า “สร้างสรรค์” กันแคไหน และอย่างไรเท่านั้น

ตามความจริงแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมวัฒนธรรมไทย ดังกล่าวนี้นี้ ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นไปทั่วโลกภายใต้กระแสจักรวรรดินิยม ในแง่นี้จะมองกันว่าเป็นปรากฏการณ์สากล ก็อาจจะได้ แต่ความเป็น “สากล” นี้ก็คงจะต้องแยกแยะกันให้ดีระหว่างสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและเป็นไปกับสภาวะของความรู้ ซึ่งยังไม่อาจเป็นจริงแท้แน่นอน ดังที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไป จักรวรรดินิยมในรูปของการล่าอาณานิคมก็ดี หรือในรูปของ “ระเบียบโลกใหม่” ในปัจจุบัน หลังจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ดี สามารถแผ่ขยายพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมือง และวิทยาการของตนออกไปทั่วโลก แต่สถานะความถูกต้องชอบธรรมขององค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้นั้นก็เป็นอย่างหนึ่ง เป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยกันจากแง่มุมที่แตกต่างออกไปจากเป้าหมาย หรืออุดมการณ์ของการแสวงอำนาจครอบครองเหนือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันและธรรมชาติ ดังที่กำลังเป็นอยู่ใน

ปัจจุบันนี้

จะอย่างไรก็ตาม ผลสืบเนื่องจากลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ก็คือ ปรากฏการณ์ที่ประวัติศาสตร์ ประสบการณ์และวัฒนธรรมจากส่วนต่างๆ ของโลกได้เข้ามามีส่วนพัวพันและปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เป้าหมายยิ่งใหญ่ของ จักรวรรดินิยมอยู่ที่การครอบครองดินแดนโพ้นทะเล พร้อมด้วยการปลุกฝัง ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปของอาณานิคม หรือ “ตลาดเสรี” ภายใต้ “ระเบียบโลกใหม่” ดังกล่าวข้างต้น ในจุดนี้เอง แผนภาพ “ความรู้” และระบบการศึกษา ได้ถูกสร้างและพัฒนาขึ้นมาก่อให้เกิดกระแสการ เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและกระบวนการเรียนรู้ใหม่เกี่ยวกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นวัฒนธรรมเรียนรู้ที่ต้องพึ่งพิงอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจ และแหล่งภูมิปัญญาภายนอก ภายใต้กรอบหรือเงื่อนไขวัฒนธรรมเช่นว่า นี้เอง ที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้ผลิดอกออกผลสร้างชนชั้นนำ และ วิชาชีพชำนาญการในแขนงวิชาการต่างๆ ตามแบบจำลองของวัฒนธรรม อุตสาหกรรมนิยมจากโลกตะวันตก

โดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยซึ่งแผ่ขยายไป วิถีความเป็น ไปทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรมของโลกตะวันตก และนอก ตะวันตก จึงเข้ามาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของอำนาจ และผลประโยชน์แล้ว ยังได้อาศัยระบบความรู้ชุดหนึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อที่ สำคัญยิ่ง ระบบการศึกษาและแบบแผนกระบวนการเรียนรู้ถูกจัดให้เข้าสู่ เป้าหมายและมาตรฐานคุณภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยนัยนี้ เป้าหมาย และนโยบายทางการศึกษา จึงถูกกำหนดกรอบและทิศทางไว้ก่อนแล้วจาก ศูนย์อำนาจ และแหล่งความรู้จากภายนอก ภารกิจที่เหลือสำหรับประเทศที่ รับหรือนำเข้าระบบการศึกษาสมัยใหม่ ก็เป็นแต่เพียงเรื่องของ “การจัดการ” เป็นหลักใหญ่ ในสภาพการณ์เช่นนี้ ในแวดวงการศึกษา จึงมักมุ่งผลิดอกกัน แต่ผู้บริหารจัดการเสียมากกว่านักการศึกษาจริงๆ เศรษฐกิจการเมืองและ การศึกษาของไทยก็คงตกอยู่ในสภาพการณ์ทำนองเดียวกันนี้ แต่เราก็ได้แต่ มองเห็นเป็นพันธะที่จะต้องอนุรักษ์ความคิดความอ่านและค่านิยมให้เป็นไป

ตามกระแสที่คิดเข้าใจเอาว่าเป็น “สากล” กันอยู่เสมอ คัพท์แสงอย่างเช่น “โลกาภิวัตน์” หรือ “โลกาวัตร์” จึงนำมาใช้กันอย่างฟุ่มเฟือยดูเป็นของดีงามอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด¹³ โดยไม่ต้องคิดพยายามแยกแยะความเป็นเหตุเป็นผลให้ถ่องแท้กันตามสมควร ในท่ามกลางปัญหาวิกฤติที่กำลังแผ่ขยายลุกลามดังที่รู้เห็นกันอยู่ตัวระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องได้รับการทบทวนหลังจากที่ได้ผ่านช่วงเวลามานานถึงสี่ศตวรรษ ทั้งนี้ทั้งนั้นเพื่อที่จะเปิดขยายทัศนวิสัยทางการศึกษาให้กว้างและเป็นอิสระขึ้น และในประการสำคัญ เพื่อให้การศึกษาและความเป็นการศึกษาสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง การศึกษาของไทยก็เป็นทำนองเดียวกับในที่อื่นๆ ได้มีส่วนผูกพันอยู่ในการแสดงความรู้ของโลกดังที่กล่าวมา และเพราะฉะนั้นย่อมไม่อาจปฏิเสธหรือปรับปรุงอะไรอย่างจริงจังได้ โดยปราศจากความชัดเจนในสภาวะความรู้และเงื่อนไขวัฒนธรรมที่เป็นอยู่

มนุษย์กับสภาวะความรู้

จากฐานความเข้าใจเชิงระบบและประวัติศาสตร์ รวมถึงเงื่อนไขวัฒนธรรมตามที่กล่าวมา ข้อที่ควรทำความเข้าใจกันต่อไป เพื่อประกอบการพิจารณาเกี่ยวกับการศึกษาของไทย ก็ได้แก่ประเด็นคำถามที่ว่า ความรู้หรือองค์ความรู้ที่เราคิดและพูดถึงกันอยู่เสมอนี้ คืออะไร ฟังเป็นที่เข้าใจกันเช่นไร และเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยผ่านสื่อทางการศึกษา ต่อเรื่องการพัฒนาของมนุษย์ และสังคมในลักษณะไหนอย่างไร ทั้งหมดนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นประเด็นปัญหาระดับสากลร่วมกันของโลกยุคสมัยใหม่ภายใต้กระแสพลังความพยายามผนวกเอาเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษาทั้งหมดให้เข้ามาอยู่ “ในระบบ” ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้เดียวกัน คำกล่าวทำนองถึง “โลกไร้พรมแดน” กำลังเป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวัน จากทัศนะของบทวิเคราะห์ฯ นี้ ถือว่าปัญหาทั้งหมดอันเกิดขึ้นต่อมนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่เรากำลังเผชิญกันอยู่ โดยรากฐานจริง ๆ แล้ว ล้วนมีสมมูลฐานมาจากตัวองค์ความรู้ของมนุษย์เราแทบทั้งสิ้น โดยนัย

นี้ ความรู้จึงเปรียบเสมือนดาบสองคม เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอว่า ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น ในที่สุดแล้ว เป็นปัญหาของคน และ ปัญหาของคนก็อยู่ที่เรื่องของการศึกษานั้นเอง ซึ่งก็มีส่วนถูกต้องอย่างยิ่ง เพียงแต่ว่าเราไม่ค่อยจะเฉลียวใจกันบ้างว่า ตัวระบบการศึกษา และองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดและกำหนดกรอบการวิจัยนั้นเอง อาจเป็นต้นตอแห่งปัญหา

ด้วยเหตุฉะนั้น การวิเคราะห์ประเมินระบบการศึกษา “ในระบอบ” จึงย่อมจำเป็นต้องทำความเข้าใจไปถึงตัวระบบความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ อันเป็นเสมือนจิตวิญญาณ หรือแผนแม่บทกำกับการศึกษา ตลอดจนความเชื่อแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อันที่จริงแล้ว ถ้าหากจะมีความคาดหวังใดๆ ที่จะได้เห็นการศึกษาของไทย ในสภาวะที่กำลังตกเป็นฝ่ายตั้งรับวัฒนธรรมต่างแดน ได้มีบทบาทหน้าที่ส่งเสริมความคิดและการกระทำอันสร้างสรรค์ กล่าวคือ “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” หรือรู้จักริเริ่มและวิเคราะห์เป็น ก็คงจะต้องคิดอ่านเริ่มต้นกันเสียตั้งแต่จุดนี้ไป

ได้เกริ่นไว้บ้างแล้ว ถึงบริบทอ้างอิงของระบบความรู้ และการศึกษาสมัยใหม่ตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ยุคปรัชญาเหตุผลนิยม และการปฏิวัติอุตสาหกรรมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 - 18 ซึ่งตามมาด้วยกระแสเศรษฐกิจการเมืองจักรวรรดินิยม และระเบียบโลกใหม่ ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน สำหรับในที่นี้ เห็นสมควรขยายความพอเป็นสังเขป เพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหาสาระของเงื่อนไขวัฒนธรรมอันก่อผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนวิถีชีวิตโดยรวมของสังคมวัฒนธรรมไทย ความจริงในแวดวงวิชาการไทย ก็ได้เริ่มให้ความสนใจพยายามทำความเข้าใจอย่างจริงจังขึ้น ถึงเรื่องราวของวัฒนธรรมตะวันตก และอิทธิพลครอบงำสังคมวัฒนธรรมไทย รวมทั้งนำเสนอให้ตระหนักกันถึงศักยภาพสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญาจากภายในของสังคมวัฒนธรรมไทยเราเอง¹⁴ ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะมองปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ว่านี้กันอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุม

ของความรู้และกระบวนการเรียนรู้อื่นเป็นตัวกำหนดทิศทางและแบบแผนของระบบการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์และสังคม

ก่อนอื่นที่เดียว ฟิงเป็นที่เข้าใจกันเป็นเบื้องต้นว่าปรากฏการณ์การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ นับเป็นส่วนหนึ่งในกระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่งก่อตัวขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 ในดินแดนอิตาลี แล้วก็แผ่อิทธิพลออกไปในยุโรปตะวันตกตลอดศตวรรษที่ 15 - 17 เกิดการปฏิรูปทางศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะในด้านการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือ การเดินเรือรอบโลก รวมทั้งการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยนัยที่สำคัญ ปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่าการศึกษาวิทยาศาสตร์ จึงนับเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงของยุคอันมีมูลเหตุมาจากจิตสำนึกและจุดมุ่งหมายทางอุดมการณ์ กล่าวคือ เพื่อปลดปล่อยความรู้ และการเรียนรู้ของมนุษย์ให้เป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพล และลัทธิของคริสต์ศาสนจักร¹⁵ โดยนัยนี้ เรื่องของความรู้รวมทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ จึงมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับกระบวนการทางความคิด อุดมการณ์ และค่านิยมมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

ข้อสังเกตและวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ ยังมีนัยสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และความหมายของความรู้ อย่างน้อยก็น่าจะมีส่วนช่วยคลี่คลายปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากการครอบงำทางความคิดความเชื่อที่ว่า ความรู้เป็นเพียงเรื่องของตัววิชาหรือหลักสูตรหรือกระบวนการวิธีการเรียนรู้และวิจัยที่กำหนดไว้เป็นสูตรสำเร็จดั่งคัมภีร์ลัทธิในประการสำคัญ เป็นเครื่องชี้วัดให้เห็นถึงความหมายเชิงพลวัตของความรู้ในแง่ที่เป็นกระบวนการของจิต (Mind) แห่งการรับรู้และเรียนรู้ “เพื่อที่จะค้นคว้าอย่างเสรี ถึงสถานะของธรรมชาติในการเสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง”¹⁶ ข้อความประโยคนี้นี้ สะท้อนบางสิ่งบางอย่างที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ถึงความเป็นอิสระเสรีอันเป็นธรรมชาติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งธรรมชาติของจิตเองที่มุ่งคิดค้นและเสาะแสวงหาความเป็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม โลก และจักรวาล คงจะเป็นด้วยเหตุผลข้อนี้เองที่

วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ จึงเป็นผู้นำและบุกเบิกในกระบวนการคิดค้นแสวงหา แล้วก็คงจะด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันที่วิทยาศาสตร์ได้รับการนิยาม โดยรวมอย่างกว้างๆ ว่า เป็นการแสวงหาคำอธิบายที่สมบูรณ์เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงทางกายภาพ รวมทั้งเป็นธรรมชาติของสังคมหรือชุมชนมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ในอันที่จะสร้างภาพแผนที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงทางกายภาพในการดำเนินวิถีชีวิตของตน¹⁷

ส่วนข้อที่ว่า เพราะเหตุใด ขบวนการทางสังคมและภูมิปัญญา ซึ่งเริ่มต้นด้วยจุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ เพื่อการปลดปล่อยและความเป็นอิสระเสรี จึงกลับกลายมาเป็นสถาบันสกัดกั้นการคิดค้นแสวงหาอย่างเสรีนั้น เป็นประเด็นที่จะได้พิจารณากันต่อไป โดยเฉพาะในแง่ที่เป็นผลกระทบและบทเรียนต่อเรื่องของการศึกษาและวิจัย

รวมความแล้ว เห็นจะอยู่ตรงที่ปัญหาโลกทัศน์ หรือความรู้ความคิด และทัศนวิสัย ที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาพความเป็นจริง” ของโลกและจักรวาลนี้เอง ที่เป็นหัวใจหรือแก่นสารของมวลความรู้และวิชาการด้านต่างๆ ที่ตามมาในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคม ประเด็นตรงนี้ดูจะมีนัยสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะต่อเรื่องของความคิดอ่านทางการศึกษา และถ้าจะมีอะไรสร้างสรรค์ที่เราจะเรียนรู้ได้จากสังคมวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว ก็คงจะต้องเริ่มกันจากหลักการมูลฐานที่ว่านี้ ดังที่ท่านปริตี พนมยงค์ ได้ให้ข้อสังเกตไว้นานมาแล้วถึงเนื้อหาและขอบข่ายของระบบการศึกษาปรัชญา ซึ่งพัฒนามาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ และครั้งเมื่อเป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพลของคริสตศาสนาจักรแล้ว ก็ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้น โดยรวมไปถึง “การแสวงที่จะบรรลุถึง ซึ่งโลกทัศน์ อันถูกต้อง” และในการนี้

ก็ต้องทำการค้นคว้าให้รู้ถึงสภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติ และของจิต ครั้นแล้วก็จะได้อาศัยรากฐานจาก การค้นพบทางธรรมชาติและทางจิตมาประมวลและประสานกัน เข้าเพื่อวางเป็นหลักทาง ‘โลกทัศน์’¹⁸

ที่น่าที่ก็คือ ข้อคิด ข้อสังเกตข้างต้นนี้ ดูช่างตรง และสอดคล้อง เสียเหลือเกินกับกระแสความคิดใหม่ๆ ที่กำลังก่อตัวอยู่ในขณะนี้ ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ของจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่โลกกำลังตกอยู่ในช่วงวิกฤติรุนแรง และกำลังจะก้าวเดินไปสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 อันกำลังจะมาถึงในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า

ดังนั้น โดยพื้นฐานดั้งเดิมในองค์ความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของตะวันตกเอง ก็ไม่ได้แยกกันระหว่างเรื่องของสภาวะธรรมชาติหรือกายภาพกับของจิต แต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์เปลี่ยนแปลงลงล้างพื้นฐาน เช่นว่านี่โดยสิ้นเชิง อาจจะเป็นเพราะเหตุความเสื่อมทรามของศาสนจักรในยุคนั้น และความตื่นรนต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการศึกษา และการแสวงหาความรู้ให้เป็นอิสระจากประกาศิตอันกดขี่ขัดขวางของศาสนจักร อุปสรรคและความยากลำบากของการตื่นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพของจิตที่จะใฝ่รู้นี้ จะเห็นได้จากที่ต้องใช้เวลาถึงศตวรรษเต็มๆ กว่าที่การค้นพบของ นิโคลัส คอปเปอร์นิคัส (ค.ศ. 1473 - 1543) โยฮานส์ เคเพลอร์ (1571 - 1630) และกาลิเลโอ กาลิเล (1561 - 1642) จะเป็นที่เปิดเผยและยอมรับกันได้ กล่าวคือ ความเป็นจริงที่ว่า โลกเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลอย่างที่ ปโตเลมีและคัมภีร์ไบเบิลยึดถือกันมากกว่าพันปี สำหรับคอปเปอร์นิคัสก็ต้องปกปิดผลการค้นพบของตนจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต โดยอ้างว่ายังเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น ส่วนกาลิเลโอก็ต้องประสพกับความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับทางศาสนจักร จากผลการค้นพบที่ยืนยันความถูกต้องของคอปเปอร์นิคัส¹⁹

จะอย่างไรก็ตาม กระบวนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ต่อไปจากนั้น²⁰ จะเห็นได้ว่า เป็นการแบ่งแยกชัดเจนระหว่างสสารหรือวัตถุกับจิต เริ่มจากกาลิเลโอเอง ซึ่งนอกเหนือไปจากผลความสำเร็จทางด้านดาราศาสตร์แล้ว ถือได้ว่าเป็นคนแรกที่พินิจการทดลองทางวิทยาศาสตร์กับการใช้ภาษาทางคณิตศาสตร์ เพื่อสร้างกฎแห่งธรรมชาติตามที่ค้นพบ เป็นการเปิดช่องทางให้นักวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายธรรมชาติในเชิงคณิตศาสตร์ ในประการ

สำคัญ กาลิเลโออย่างเสนอด้วยว่า นักวิทยาศาสตร์ควรให้ความสนใจที่จะศึกษากันแต่เฉพาะลักษณะของตัววัตถุเท่านั้น กล่าวคือ รูปร่าง จำนวน และการเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถวัดและคำนวณเชิงปริมาณได้ การวัดและการคำนวณเชิงปริมาณ จึงเป็นเรื่องที่คลั่งไคล้กันในหมู่นักวิทยาศาสตร์ (รวมทั้งนักสังคมศาสตร์) ตั้งแต่นั้นมา ถัดจากกาลิเลโอ ในอิตาลี ที่อังกฤษเรา ได้ฟรานซิส เบคอน (1561 - 1626) เป็นผู้โจมตีสำนักความคิดเก่าๆ อย่างอาจหาญ พร้อมทั้งชูความสำคัญของวิธีการเชิงประจักษ์ในการทดลองวิทยาศาสตร์ อิทธิพลสำคัญจากผลงานเขียนของเบคอน ก็คือ เป็นการเปลี่ยนกระแสนะ และจุดมุ่งหมายของการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ จากที่เคยพยายามทำความเข้าใจถึงระเบียบธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ มาเป็นการใช้วิธีการเชิงประจักษ์ใหม่ เพื่อที่จะได้ครอบครองและควบคุมธรรมชาติ เป้าหมายของนักวิทยาศาสตร์ตามถ้อยคำของเบคอนเองคือ การที่จะ “ทรمانรืดเอาความลับของธรรมชาติออกมาให้ได้” และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทศนคติที่มีต่อโลกธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากที่เคยถือเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่ร่วมกัน มาสู่ทศนคติที่มองเห็นโลกเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องยนตร์กลไก ตามกระแสความคิดของสองนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อมา คือ เรอเน เดการ์ (1596 - 1650) กับ ไอแซค นิวตัน (1642 - 1727)

โลกทัศน์ที่ถือเอาโลกเป็นเสมือนเครื่องยนตร์กลไก นับเป็นจุดสุดยอดของพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยุคสมัยใหม่ จุดเด่นทางความคิดของเดการ์ คือ เรื่องของหลักวิธีการที่จะช่วยให้สามารถสร้างศาสตร์หรือความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีความแน่นอนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเช่นเดียวกันกับคณิตศาสตร์ และเช่นเดียวกับกาลิเลโอ มีความเชื่อแก่กล้าในภาษาคณิตศาสตร์เพื่อใช้อธิบายธรรมชาติ หลักวิธีการของเดการ์เป็นวิธีเชิงวิเคราะห์ กล่าวคือ เป็นการแยกแยะความคิดและประเด็นปัญหาออกเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แล้วก็จัดชิ้นส่วนความคิดและปัญหาเหล่านี้ให้เข้าอยู่ในระเบียบตามเหตุตามผล หลักวิธีการวิเคราะห์ตามเหตุตามผลเช่นว่านี้ เป็นที่ยึดถือกัน

ในกระแสความคิดทางวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่ แล้วก็สามารถประยุกต์ใช้เป็นคุณประโยชน์ต่อการสร้างทฤษฎีต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งเทคโนโลยีที่ซับซ้อนสำคัญๆ มากมาย แต่ในขณะเดียวกัน การที่เน้นใช้หลักวิธีการของเดการ์จนเกินขอบเขตไปก็ยิ่งผลให้เกิดการแตกแยกแบ่งส่วน ทั้งในความคิดและสาขาวิชาการต่างๆ ตลอดจนลัทธิลิดทอนย่อยส่วนในองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือ ความเชื่อว่าปรากฏการณ์อันซับซ้อนด้านต่างๆ จะเป็นที่เข้าใจได้ก็โดยการลิดทอนแยกออกเป็นส่วนต่างๆ

ยิ่งไปกว่านั้น ลัทธิแยกส่วนของเดการ์ยังไปไกลถึงเป็นการแบ่งแยกระหว่างจิตกับสสาร วัตถุและธรรมชาติ โลกของวัตถุจึงมีความหมายเป็นเพียงเครื่องยนต์กลไก ปราศจากจุดมุ่งหมาย ชีวิต หรือจิตวิญญาณ โดยนัยนี้ การบังคับขูตรัตนธรรมชาติจึงเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมจากแง่ของวิทยาศาสตร์ ไม่แต่เท่านั้น เดการ์ยังขยายหลักคิดเชิงเครื่องยนต์กลไกออกไปถึงสิ่งมีชีวิตอีกด้วย ซึ่งหมายความว่า มวลพีชและสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งร่างกายสรีระของมนุษย์เอง ซึ่งแม้จะมีจิตวิญญาณสิงสถิตอยู่ ก็ไม่ต่างอะไรกับการทำหน้าที่ของส่วนต่างๆ ของเครื่องยนต์กลไก ไม่ต้องสงสัยเลยว่า หลักความคิดเช่นนี้จะส่งอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการของบรรดาศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะในแวดวงนักชีววิทยา นักจิตวิทยา และแพทย์ ตลอดช่วงสามศตวรรษที่ผ่านมา

สาระประเด็น ที่ยกมาอ้างถึงอย่างย่อๆ นี้ ประกอบเป็นเพียงแต่กรอบเค้าโครง ความคิดของเดการ์ที่มองเห็นธรรมชาติเป็นเครื่องยนต์กลไกที่สมบูรณ์ ทำงานภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนทางคณิตศาสตร์ ต่อจากนั้น นิวตันจะเป็นผู้คิดค้นสร้างสูตรคณิตศาสตร์อย่างครบเครื่องรองรับทัศนะเชิงกลศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติ และโดยนัยนี้ ถือได้ว่า บรรลุจุดสุดยอดของผลงานคิดค้นทางวิทยาศาสตร์จากสมัยคอปเปอร์นิคัส เคปเลอร์ กาลิเลโอ เบคอน และเดการ์ ความยิ่งใหญ่ทางคณิตศาสตร์ของนิวตันเป็นพลังเสริมส่งให้แนวคิดเชิงกลศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติดูมีน้ำหนักความแน่นอน มีความเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวโยงกัน และสามารถพยากรณ์ได้อย่างแม่นยำ

แน่นอน ถ้าได้รู้ถึงข้อมูลรายละเอียดทั้งหมดของสภาวะหนึ่ง ณ จุดเวลาที่กำหนด หนึ่ง แนวคิดเชิงกลศาสตร์ของนิวตันไม่ได้ยุติแต่ที่เรื่องของโลกและธรรมชาติเท่านั้น หากยังครอบคลุมตลอดไปถึงสรรพสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นของแข็ง ของเหลว หรือแก๊ส รวมทั้งความร้อน และเสียง ซึ่งล้วนอธิบายได้ด้วยกฎแห่งการเคลื่อนของมวลอนุภาควัตถุอันเป็นส่วนประกอบ แม้กระทั่งมวลอะตอมก็ถือว่าเป็นหน่วยวัตถุก่อสร้างที่เป็นของแข็ง และประกอบกันขึ้นเป็นสสารนั่นเอง

ในประการสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทางการศึกษาและความรู้ ก็คือ โลกทัศน์เชิงกลศาสตร์ที่ว่านี้ ได้เข้ามาเป็นหลักพื้นฐานของบรรดาศาสตร์ทั้งหลาย ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เดการ์เองได้ให้อรรถาธิบายวงโคจรเอาไว้ให้แล้วถึงกรอบอ้างอิงเชิงกลศาสตร์ ทั้งในเรื่องของฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา และการแพทย์ บรรดานักคิดศตวรรษที่ 18 ต่างพากันประยุกต์หลักการกลศาสตร์ของนิวตันให้เข้ากับศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์กับของสังคม ถึงกับมีการขนานนามกันว่า เป็นฟิสิกส์สังคม ภายใต้อิทธิพลกระแสความคิดเช่นว่านี้ ผลงานเขียนของจอห์น ล็อก (1632 - 1704) เป็นที่โดดเด่น ในการนำเอาแนวทัศนะแบบอะตอมมาใช้อธิบายสังคม ในแง่มุมของหน่วยวัตถุก่อสร้างหลัก คือ มนุษย์ ในทำนองเดียวกันกับที่นักฟิสิกส์ลดทอนองค์ประกอบของแก๊ส ลงไปเป็นการเคลื่อนของหน่วยอะตอม หรือโมเลกุลของแก๊ส ล็อกก็พยายามลดทอนแบบแผนเป็นไปที่สังเกตได้ในสังคมลงไปเป็นเรื่องของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ด้วยเหตุผลข้อนี้ ล็อกจึงพยายามประยุกต์หลักการของธรรมชาติมนุษย์เข้าไปในเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมือง และจากแนวคิดของโรแบัสต์ ฮ็อบส์ (1588 - 1679) ที่ว่าความรู้ทั้งปวงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดเห็นที่สัมผัสรับรู้ได้ ล็อก ก็นำมาใช้สรุปเอาว่า การกระทำของมนุษย์เป็นผลจากแรงกระตุ้นของผลประโยชน์ของตนเอง กฎธรรมชาติจากทัศนะของล็อกก็คือ เสรีภาพและความเสมอภาคของปัจเจกบุคคลทั้งปวง รวมทั้งสิทธิ ซึ่งในยุคการก่อตัวของชนชั้นกลางศตวรรษที่ 18

โดยสาระ หมายถึงสิทธิในทรัพย์สินอันเป็นผลจากแรงงานของแต่ละคน ทั้งหมดนี้คือที่มาของหลักอุดมการณ์ บัจเจกนิยม สิทธิในทรัพย์สิน ตลาดเสรี ฯลฯ ในกระแสพัฒนาการของความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของยุคสมัยใหม่²¹

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นเค้าโครงความเป็นมาและสาระสำคัญของการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจสรุปลงเป็นกระบวนการก่อตัวของโลกทัศน์ใหม่ ที่คิดและเห็นโลกและธรรมชาติเป็นเครื่องยนต์กลไกซึ่งลดทอนแยกส่วนได้ จิตกับสสาร วัตถุ รวมทั้งร่างกายเป็นเรื่องที่แบ่งแยกออกจากกัน วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์เกิดเป็นต้นตอที่มาของหลักคิด และแนวทางของศาสตร์อื่นๆ ที่ตามมา นอกเหนือไปจากนี้ เรายังได้ประจักษ์เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ กับ “ศาสตร์” อันเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคมมนุษย์ ถึงตรงนี้ ถ้าเราจะลองย้อนทวนไปพิจารณาหาคู่สักนิดถึงแนวคิดและโครงสร้างการศึกษาของโลกตะวันตกเองก่อนหน้ายุคกลาง และการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ เราก็อาจจะได้ข้อคิดเปรียบเทียบอันเป็นประโยชน์ต่อการมองออกไปข้างหน้าตามสมควร ในที่นี้ จึงขอนำเอาสิ่งที่ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้ประมวลสรุปไว้ เมื่อ 40 ปีเศษมาแล้ว เกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาของยุคกรีกสมัยอริสโตเติล มาอ้างอิงประกอบความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาและความรู้ ดังนี้ :

โดยเฉพาะ อริสโตเติล เห็นว่า บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ ก็ต้องศึกษาให้มีความรู้ในวิชาต่างๆ ซึ่งจัดออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

ฟิลสอไซเพีย ชั้นที่ 1 ได้แก่ วิชา “มาติกา” หรือ “แม่บท” (First Principle) คือ การศึกษาถึงสมมูลฐานแห่งโลกและสิ่งทั้งหลาย..... ถ้าพิจารณาสาระของทรรคนะต่างๆ ที่ใช้คำเมตาฟิสิกส์ ดังกล่าวแล้ว ก็เป็นเรื่องค้นคว้าหาสมมูลฐานของโลกและสภาวะทั้งหลาย นอกเหนือจากการสัมผัสได้จากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ โดยตั้งครัทธาเชื่อว่า มีสิ่งแท้

จริงหรือสุทธิภาวะตั้งอยู่กับที่เหนือโลก และปรากฏการณ์
 ธรรมชาติ.....

ฟิลสโตเฟีย ชั้นที่ 2 ได้แก่ วิชาต่างๆ มากมาย อาทิ วิชา
 ฟิสิกส์ ซึ่งในสมัยกรีกโบราณ หมายถึงวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวกับ
 ธรรมชาติอย่างกว้างขวาง เป็นต้นว่า เคมี ดาราศาสตร์
 อุตุนิยมศาสตร์ โลกทรรศนะศาสตร์ พฤกษศาสตร์ สัตว-
 ศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา คำนวณ สุนทรพจน์ศิลป์ จริยา
 การเมือง เครื่องมือแห่งการที่จะรู้แจ้งอันรวมทั้งวิจารณ์
 ศิลป์ และศิลป์แห่งสากัจฉา ซึ่งเรียกว่า “ไดอาเล็คติก” ซึ่งวิ
 วัฒนามาเป็นการใช้ความคิด.....

จะเห็นได้ว่าในสมัยกรีกโบราณ วิชาที่เรียกว่า “ฟิลสโตเฟีย”
และเรานิยมแปลเป็นไทยว่า “ปรัชญา” นั้น มีลักษณะ
 เป็นยอดสรุปของวิชา Sum of Knowledge หรือนัยหนึ่ง
 เป็นวิทยาของวิทยาทั้งหลาย” (Science of Sciences)²²

ดังนั้น เมื่อมองจากโลกทัศน์ของกรีกโบราณ วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์จึง
 นับเป็นเพียงองค์ความรู้อันดับลดหลั่นลงมา และจัดอยู่ภายใต้จักรวาล
 ความรู้ของปรัชญา ในขณะที่มาในยุคสมัยใหม่ ฟิสิกส์ได้รับการเชิดชูขึ้น
 ในฐานะเป็นศาสตร์ที่มีความแข็งและแน่นอนเบ็ดเสร็จอยู่ในตัวเอง และ
 แยกตนเองเป็นอิสระออกจากปรัชญา เป็นองค์ความรู้จากความเป็นเหตุ
 และผล โดยปราศจากการรับรู้ความรู้ อันมีมาจากญาณหยั่งรู้ ทั้งๆ ที่องค์
 ความรู้ฟิสิกส์ยุคสมัยใหม่ ซึ่งพัฒนาจากผลงานของบรรดานักวิทยาศาสตร์
 เรื่องนามที่อ้างถึงทั้งหมด ล้วนแต่ได้แรงบันดาลใจคิดค้นและสามารถบรรลุ
 ผลมาได้ก็ด้วยญาณหยั่งรู้ของตนทั้งสิ้น และสิ่งที่เรียกว่าหลักวิธีการ ไม่ว่า
 จะเป็นในด้านตรรกะของความเป็นเหตุเป็นผลที่ดี หรือในด้านคณิตศาสตร์
 ก็เป็นเพียงมรรคหรือพาหนะนำไปสู่ข้อสรุปผลเท่านั้น นี่เป็นสภาวะลักลั่น
 ชัดแย้งที่กำลังเป็นอยู่ในโลกของความรู้ยุคปัจจุบัน

จะอย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ก็ให้ข้อคิดอันมีนัยสำคัญ ต่อความหมายเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์อย่างน้อย 2 ประการ ซึ่งสมควรจะย้ำถึงโดยเฉพาะในที่นี้ กล่าวคือ ในประการแรก ความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างการศึกษาค้นคว้าถึงสภาวะหรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ และการเสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง ประเด็นอยู่ที่ว่า อะไรคือโลกทัศน์ที่ถูกต้อง เราจะใช้หรืออาศัยเกณฑ์อะไรมาเป็นเครื่องวัด และอย่างไร เราจะจำกัดทัศนวิสัยของเราให้ว่ายวนอยู่แต่ในกรอบวินัยของความเป็นเหตุเป็นผล หรือแนวทางแบบแผนของศาสตร์ที่ “แข็ง” และแน่นอนเบ็ดเสร็จอย่างเช่นกำลังเป็นอยู่เท่านั้นหรือหากหรือ ถ้าเป็นเช่นนั้น ความรู้และความสร้างสรรค์คืออะไร และเป็นอย่างไรกันแน่ ในเมื่อเราได้ประจักษ์เห็นกันถึงความพัฒนารุดหน้าของวิทยา-ศาสตร์และเทคโนโลยี ในขณะที่ชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติกำลังตกอยู่ในสภาวะของความเสื่อมถอยอย่างทันตาเห็น เหล่านี้เป็นประเด็นคำถามที่ดูจะยังไม่มีคำตอบจากโลกทัศน์ และองค์ความรู้ที่ครอบงำอยู่ในปัจจุบันสภาวะความหยุดนิ่งและความชะงักงันทางปัญญาเป็นสัญญาณมบอกว่าเราจะพูดกันอย่างลอยๆ ถึงความรู้ หรือโลกทัศน์ หรือแม้แต่เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะเหตุว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่แฝงไว้ด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่เราจำเป็นต้องหาทางคลี่คลาย เพื่อที่จะได้สามารถ “เสาะแสวงหาโลกทัศน์ที่ถูกต้อง” บังเกิดความสร้างสรรค์ต่อชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติอย่างแท้จริง

และในประการที่สอง โดยทัศนวิสัยเชิงระบบและประวัติศาสตร์ รวมถึงข้อสังเกตทั้งความหมาย และขอบข่ายของการศึกษาปรัชญายุคกรีกโบราณ ที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะช่วยให้เราได้ตระหนักเข้าใจในธรรมชาติความเป็นกระบวนการ หรือวิวัฒนาการของสิ่งที่เรียกว่า โลกทัศน์ และองค์ความรู้ “แม่บท” ที่เกี่ยวข้อง ในสภาวะขององค์ความรู้ที่เป็นอยู่เพียงแต่ถูกจำกัดตีกรอบไว้ด้วยวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์อันเป็นที่เชิดชูว่าเป็นศาสตร์อันแน่นอนเบ็ดเสร็จ และเป็นฐานของศาสตร์ทั้งปวงทั้งธรรมชาติและสังคม ภายใต้กรอบอันจำกัดเช่นนี้ บทวิเคราะห์ฯ นี้จึงชอบที่จะใช้ คำวลีว่า “สภาวะ

ความรู้” แทนที่จะเป็น “ความรู้” ลอยๆ ซึ่งชวนให้เข้าใจไปว่ามีคุณสมบัติเป็นกลาง และปลอดภัยอย่างที่ยพยายามอ้างอิงกันอยู่ในทุกวันนี้ ประเด็นในที่นี้ก็คือว่า “สภาวะความรู้” ที่ว่านี้ และโลกทัศน์ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงกว่าสี่ศตวรรษที่ผ่านมา อาจนับได้เป็นเพียงสภาวะหนึ่ง หรือช่วงตอนหนึ่งในกระบวนการวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอ็ดเวิร์ด เซอิต ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ซึ่งประสบการณ์และวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ของโลกได้เข้ามามีส่วนร่วมสัมพันธ์ต่อกันภายใต้กระแสจักรวรรดินิยมดังที่อ้างถึงข้างต้น²³ สภาวะความรู้และโลกทัศน์ที่เป็นอยู่ เป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนจากอดีตก็จริงอยู่ แต่ยังคงอาจนับเนื่องอยู่ในช่วงหนึ่ง ขั้นตอนหนึ่งในสายธารประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของโลกมนุษย์โดยรวม ในช่วงก่อนหน้ายุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการและปฏิรูปทางศาสนา ซึ่งมาฆมวดลงที่กระบวนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ศตวรรษที่ 16 - 17 โลกตะวันตกก็ได้ผ่านยุคความเฟื่องฟูทางภูมิธรรมและปัญญาของกรีกโบราณ มาถึงปัจจุบันนี้ โลกเรากำลังอยู่ ณ จุดเปลี่ยนยิ่งใหญ่อีกวาระหนึ่งในกระแสของความพัวพันและปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกวัฒนธรรมตะวันตกกับโลกวัฒนธรรมตะวันออก อันที่จริงแล้ว แนวคิดเรื่อง “ตะวันตก” และ “ตะวันออก” นี้ก็เป็นเพียงเรื่องที่ระบบอำนาจตะวันตกคิดประดิษฐ์ขึ้นจากแง่มุมโลกทัศน์ และองค์ความรู้เฉพาะของตนเอง อาจเป็นไปได้ว่า โลกของเรากำลังก้าวเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ใหม่ จากกระแสความพัวพัน และปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่กำลังเป็นอยู่ และที่จะพึงเป็นไป และนั่นก็หมายถึงกระบวนการสังเคราะห์ และการดำรงอยู่ร่วมกันขององค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้อันหลากหลาย แทนที่ระบบอำนาจครอบครองและครอบงำ ซึ่งพยายามแต่จะสถาปนาความเป็นหนึ่งเดียวของวัฒนธรรมการเรียนรู้ และจิตสำนึกของมนุษย์

การณ์จะเป็นไปอย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้ว สิ่งที่เป็นเดิมพันยิ่งใหญ่ และจะเป็นปัจจัยชี้วัดหรือชี้ขาดความถูกต้องชอบธรรมและสร้างสรรค์ของโลกทัศน์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ก็คือ สภาวะเป็นไปของวิถีชีวิตมวล

มนุษย์นี้เอง อันเป็นปัญหาหลักการอีกส่วนหนึ่งที่จะต้องพิจารณากันถัดไป จากประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของสภาวะความรู้

มนุษย์กับการพัฒนา

เป็นที่น่าสังเกตว่า トラบจนถึงทุกวันนี้ ความรู้และกระบวนการเรียนรู้จากตะวันตกตามที่ประมวลมาข้างต้น มักจะได้รับการนำเสนอและต้อนรับกันในภาพความเข้าใจที่ว่าเป็นความรู้ทันสมัย ทรงความเป็นเหตุเป็นผล และคุณค่าเชิงวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ มีความแน่นอนเบ็ดเสร็จ สามารถประยุกต์ใช้ได้เป็นสากล ไม่จำกัดกาลเวลาหรือสถานที่ เพราะฉะนั้นจึงแตกต่างจากความรู้ประเพณี ซึ่งอาศัยการเรียนรู้มาจากความสังเกต และญาณหยั่งรู้เป็นหลัก และมีความหมาย โดยเฉพาะสำหรับบริบทของสังคมหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เป็นสำคัญ²⁴ นี่คือภาพความเข้าใจที่จำลองมาจากวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ในแบบฉบับของเดการ์ และนิวตัน ตั้งแต่ครั้งศตวรรษที่ 16 - 17 ประหนึ่งว่า องค์ความรู้ตะวันตกได้บรรลุความสมบูรณ์เสร็จสิ้นไปเมื่อกว่าสามร้อยปีมาแล้ว

แต่ทว่าในความเป็นจริง หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ในจักรวาลความรู้ของวิทยาศาสตร์ตะวันตกเอง จิตวิญญาณแห่งความริเริ่ม คิดค้นแสวงหาและสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ต่อจากนั้น ยังคงดำเนินอยู่ตลอดอย่างไม่หยุดยั้ง แสดงให้เห็นธรรมชาติของความเป็นกระบวนการ หรือวิวัฒนาการของความรู้ของมนุษย์เรา เป็นสังขธรรมที่มีนัยสำคัญยิ่งต่อปัญหาความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาและการวิจัย ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป ฟิสิกส์เชิงกลศาสตร์และแยกส่วนได้เคยสร้างกรอบอ้างอิงหรือเงื่อนไขวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นการยืนยันถึงความถูกต้องสมบูรณ์และแน่นอนเบ็ดเสร็จของความรู้ ที่ได้มาจากผลของการทดลองและวิเคราะห์แบบลดทอนแยกส่วนตามกระบวนการวิเศษเป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ แต่แล้วในที่สุดไม่นานหลังจากนั้น กรอบอ้างอิงหรือเงื่อนไขวัฒนธรรมที่ว่านี้ก็ค่อย ๆ ถูกกลบล้างปฏิเสธกันไป เริ่มต้นตั้งแต่การค้นพบในเรื่องกระแสคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในตอนต้นศตวรรษ

ที่ 19 และต่อมา จากผลของการคิดค้นในด้านต่างๆ อย่างเช่น ธรณีวิทยา ระบบสุริยจักรวาล รวมทั้งปรัชญาได้จุดประกายความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง การจำเริญเติบโต และพัฒนาการขึ้น ซึ่งในท้ายที่สุด เป็นที่ยืนยันแน่ชัดในทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการของมวลชนิดพันธุ์ในทางชีววิทยา ของชาร์ล ดาร์วิน ผลการคิดค้นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของหลักคิดเชิงกลศาสตร์ที่จะนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลาย จักรวาลจึงไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องจักรกลที่มี “ผู้สร้าง” ขึ้นมาต่อไปอีกแล้ว หากแต่เป็นระบบที่มีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ

จุดแตกหักสำคัญที่สุดอยู่ที่ทฤษฎีแควนตัม หรือโฟตอนส์ อันเป็นผลของการทดลองค้นคว้าเกี่ยวกับอะตอม ในตอนต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง ซึ่งสรุปได้ว่า อะตอม รวมทั้งอนุอะตอมของสสาร ไม่ใช่เป็นอนุภาคของแข็งอย่างที่เคยเชื่อถือกันมาในทฤษฎีฟิสิกส์คลาสสิก หากแต่เป็นสิ่งที่อันมีทวิลักษณ์ กล่าวคือ บางขณะก็ปรากฏเป็นอนุภาค บางขณะก็เป็นคลื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า จะมองกันใ้ในแง่ใด ทวิลักษณ์ที่ว่านี้ยังปรากฏเป็นแสง ซึ่งอาจเป็นในรูปของคลื่น หรืออนุภาคแม่เหล็กไฟฟ้า ปรากฏการณ์ทั้งหมดนี้หมายความว่า ตัวอะตอมจริงๆ ไม่ได้มีสาระอะไรในตัวเองที่เป็นอิสระจากสภาพแวดล้อมเลย หากขึ้นอยู่กับสภาวะของการทดลอง รวมทั้งอุปกรณ์การทดลอง ด้วยเหตุนี้ ลักษณะแบบแผนที่นักวิทยาศาสตร์ทำการศึกษาธรรมชาติ จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับสภาวะของจิตใจ หลักคิด ความคิด และค่านิยมของนักวิทยาศาสตร์ผู้นั้นเองโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่า ตัวงานศึกษาวิจัยจะไม่ได้มีการอ้างอิงถึงค่านิยมของนักวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างชัดแจ้ง แต่กรอบอ้างอิง หรือกระบวนทัศน์อันแฝงอยู่ในงานวิจัยนั้นๆ ก็ย่อมไม่อาจปลอดจากค่านิยมได้ โดยนัยนี้ นักวิทยาศาสตร์จึงย่อมมีส่วนรับผิดชอบต่องานวิจัยของตน ไม่แต่ในแง่ปัญญาความสามารถเท่านั้น หากเกี่ยวข้องกับในแง่ศีลธรรมด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้²⁵

รวมความจากวิวัฒนาการของความรู้ตะวันตก ณ จุดนี้ รากฐานความแน่นอนเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของวิทยาศาสตร์และความรู้ของมนุษย์

รวมทั้งข้อกล่าวอ้างถึงความเป็นศาสตร์อันเป็นกลางและปลอดค่านิยม จึงเป็นอันว่าไม่ได้มีความเป็นตัวตนอยู่อีกต่อไปแล้ว แต่ถึงกระนั้น เพราะเหตุใดโลกทัศน์แบบกลศาสตร์ และสภาวะความรู้อันยึดติดอยู่กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบแยกส่วน จึงยังคงครองอิทธิพลครอบงำอยู่ในโลก “สถาบัน” วิชาการจนถึงทุกวันนี้ ในขณะที่ทัศนวิสัยอันเป็นจริงของฟิสิกส์แคว้นต้มแทบจะไม่ได้มีการกล่าวขวัญถึงเลย อาจเป็นไปได้ว่า เรื่องของแคว้นต้มต้มยังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ เพิ่งจะมาปรากฏเอาตอนต้นศตวรรษนี้เอง ในขณะที่ฟิสิกส์แบบกลศาสตร์ และแยกส่วนได้ถือกำเนิดและพัฒนามาเป็นเวลายาวนานก่อนหน้านั้น

ในความเป็นจริงอีกเช่นกัน ที่ปัญหาขัดข้องเช่นว่านี้ มีต้นเหตุอันล้าลึกยิ่งไปกว่าเรื่องของเงื่อนไขเวลา ซึ่งอาจจะให้ข้อคิดที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับบรรดานักการศึกษาทั้งหลาย นั่นก็คือ เหตุของปัญหาช่องว่างและความลึกลับขัดแย้งระหว่าง “สภาวะความรู้” ที่กำลังวิวัฒนาการก้าวหน้าออกไปกับระบบอำนาจ และผลประโยชน์ที่สถาปนาตนเองขึ้นมาครอบงำความเป็นใหญ่เหนือสังคมความรู้ของมนุษย์ ทั้งอดีตและปัจจุบัน ในโลกตะวันตกเองดูจะให้ภาพสะท้อนเป็นเช่นนั้น อย่างในยุคกรีกโบราณ ทั้งที่เพิ่งฟูรุ่งเรืองในเชิงปรัชญาและภูมิธรรม ดังที่อ้างถึงข้างต้น แต่คงจำกัดการเรียนรู้หรือแต่ภายในแวดวงอันคับแคบจำเจของชนชั้นผู้เป็นนายเหนือมวลชนข้าทาสทั้งหลาย ทั้งภูมิธรรม และความรู้ก็ถึงแก่ล่มสลายไปในที่สุด หรือว่าในยุคกลาง มีคริสต์ศาสนจักรเป็นศูนย์แหล่งการศึกษาและความรู้ แต่ผูกขาดสื่อการเข้าถึงศรัทธา และพระผู้เป็นเจ้าของตนโดยเฉพาะ จึงต้องประสบกับความเสื่อมสลายไปในทำนองเดียวกัน ครั้นมาถึงยุคสมัยใหม่อันเป็นยุคแห่งปรัชญาเหตุผลนิยม และปัจเจกนิยมก่อกำเนิดอุดมการณ์สิทธิมนุษยชน และเสรีประชาธิปไตย แต่แล้วความรู้อันรังสรรค์ขึ้นจากการค้นพบยิ่งใหญ่ทางวิทยาศาสตร์ กลับกลายเป็นศาสตร์อาวุธเหนือมวลมนุษย์และธรรมชาติ และคราวนี้แผ่ขยายอำนาจครอบครอง และครอบงำออกไปกว้างใหญ่ไพศาล ส่งผลกระทบลงไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ของสามัญชนโดยตรงและรุนแรง ทั้งนี้ในนามของความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันทันสมัย และในนามของเสรีภาพ ประชาธิปไตย และความเจริญก้าวหน้า

รวมความแล้ว ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ จึงดูจะเป็นสายธารหรือกระบวนกรของความลึกลับขัดแย้งมาโดยตลอด วิชาถูกแปลงกลับกลายเป็นอวิชาในอุ้งอำนาจและผลประโยชน์ ผลที่ตามมา ก็คือ ความสะดุดหยุดลงและชะงักงันทางภูมิปัญญาอันสร้างสรรค์ของมนุษย์ การต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นไปอย่างไม่รู้จบสิ้น ระหว่างกระแสอนุรักษ์อวิชา และกระแสการแสวงความถูกต้องชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษย์โดยส่วนรวม²⁶ โดยนัยนี้ วิชาหรือความรู้กับความชอบธรรมทางสังคม จึงประกอบเป็นประเด็นปัญหาอันหนึ่งอันเดียวกัน

ความจริงมีอยู่ว่า ก่อนหน้าการคิดค้นใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ด้านต่างๆ รวมทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีววิทยา จนมาถึงฟิสิกส์แคว้นต้มได้มีปรากฏการณ์พลิกผันกระบวนกรเรียนรู้ของมนุษย์ คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งอุบัติขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 และตามติดมาด้วยจักรวรรดินิยมในศตวรรษต่อมา ตามความจริงแล้ว การปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่ได้เกี่ยวข้องกับสายโดยตรงที่เดียวจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ก่อนหน้านั้น หากแต่เป็นผลจากกระแสพลังเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นกลางซึ่งก่อร่างสร้างตัวเติบโตขึ้นตามลำดับมาตั้งแต่ในยุคกลาง และได้มาประสานเข้ากับพลังปฏิวัติทางเทคโนโลยี เป็นการเปลี่ยนรูปแบบระบบทุนนิยมพาณิชย์มาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมของยุโรปตะวันตก ในจุดนี้เองที่กระแสความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองได้พัฒนาสานต่อจากที่จอห์น ล็อกได้แผ้วแหวกไว้ให้แล้วตอนช่วงปลายศตวรรษที่ 17 นักคิดคนสำคัญที่สมควรอ้างถึงไว้ในที่นี้ก็คือ แอดัม สมิท (1723 - 1790) ผู้เป็นต้นกำเนิดของสำนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกอันทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ตราบจนถึงปัจจุบัน หนังสือเล่มสำคัญอันยึดถือกันเป็นคัมภีร์ทั้งในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์และบรรดาผู้นำทางการเมือง คือ การศึกษาคิดค้นถึงธรรมชาติ

และเหตุที่มาของความมั่งคั่งแห่งชาติทั้งหลาย ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1776 ปีเดียวกันกับการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา นอกจากสานต่อความคิดจากลอร์ด แอดัม สมิท ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักฟิสิกส์โอแคร์ตของฝรั่งเศส ซึ่งถือว่า กฎธรรมชาติจะจัดการดูแลกิจการทางเศรษฐกิจทั้งหลายเองให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของคนทั้งมวล ถ้าไม่มีอะไรมาขัดขวางข้อนี้ก็เป็นที่มาของหลักความคิดเรื่อง “ปล่อยเสรี” อันเป็นหลักหมายของเศรษฐกิจศาสตร์สมัยใหม่ ในประการสำคัญ แอดัม สมิท ยังมีความคุ้นเคยกับเจมส์ วัตต์ นักประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ ซึ่งเป็นเทคโนโลยีหลักของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ปรากฏการณ์ใหม่ๆ ของการประกอบการเอกชน ระบบโรงงาน และเครื่องจักรกลขับเคลื่อนด้วยพลังงาน เหล่านี้ล้วนมีส่วนหลอมความคิดของแอดัม สมิท ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้พ้นจากระบบพิวตัล เป้าหมายหลักของแอดัม สมิท ก็คือ สร้างความมั่งคั่งของชาติโดยอาศัยฐานการผลิตจากแรงงานมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ และเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการแบ่งงาน และอาศัย “มือที่มองไม่เห็น” คือ กลไกตลาด เป็นสื่อชี้นำผลประโยชน์ส่วนตัวแต่ละคนของบรรดาผู้ประกอบการ ผู้ผลิตและผู้บริโภคตามกฎอุปสงค์อุปทาน ซึ่งในที่สุดก็จะประสานให้เกิดประโยชน์ของคนทั้งหมด กล่าวคือ ประโยชน์จากแง่ของการสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุ²⁷

ประเด็นสำคัญอยู่ที่กระบวนการความคิดเปลี่ยนแปลงสังคมจากยุคเก่าสู่ยุคสมัยใหม่ภายใต้กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งก่อตัวขึ้นมาจากกระแสปฏิวัติทางเทคโนโลยี ผสมผสานกับแนวคิดวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์และแยกส่วน รวมทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ทั้งหมดประกอบกันเป็นที่มาของวัฒนธรรมสมัยใหม่อันแปลกแยก ด้วยเหตุที่ยึดติดอยู่กับหลักความคิดทางทฤษฎีอันผิดเพี้ยนอย่างน้อย 3 ประการใหญ่ๆ คือ

ประการแรก ลัทธิความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และเพราะฉะนั้น ธรรมชาติจึงถูกตีค่าลงเป็นเพียงวัตถุและแหล่งวัตถุดิบสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการผลิต เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับบรรดานักลงทุนทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่เรียกขานกันในแวดวงวิชาการเศรษฐกิจศาสตร์ว่า

“การจำเรอเติบโตทางเศรษฐกิจ”

ประการที่สอง ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน เกี่ยวกับการคัดเลือกโดยธรรมชาติ คือ “ความอยู่รอดของผู้แข็งแรงเหมาะสมที่สุด” ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างอิงความถูกต้องชอบธรรมเชิงวิทยาศาสตร์ ก่อให้เกิดความหลงเชื่อทางสังคมวัฒนธรรมว่า ในเวทีการแข่งขันช่วงชิง ใครก็ตามที่อยู่รอดย่อมเป็นผู้แข็งแรง และเหมาะสมที่สุด เพราะถือว่าเป็นกระบวนการคัดเลือกตามกฎธรรมชาติ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทั้งหมดนี้เมื่อแปลความออกมาสู่ภาคปฏิบัติแล้ว ก็หมายความว่ากลุ่มผู้มั่งคั่ง และทรงพลังอำนาจที่สุดเท่านั้นที่เป็นผู้แข็งแรงและเหมาะสมที่สุด ควรแก่การยกย่องเชิดชู ในขณะที่มวลชนที่อ่อนแอ ยากไร้ และอยู่นอก “ภาค” อุตสาหกรรมจะต้องถูกขจัดออกไปโดยวิถีทางของธรรมชาติ หรือไมก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบครองของผู้ที่แข็งแรง เหมาะสมที่สุด

ประการที่สาม การเอาชนะเหนือทั้งธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ ประกอบกันให้พื้นฐานความคิดความเชื่ออันแปลกแยกเกี่ยวกับความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญก้าวหน้า” ซึ่งตามนัยแห่งความคิดความเชื่อเช่นนี้ ความเสื่อมทรามที่บังเกิดต่อธรรมชาติแวดล้อมก็ดี การใช้อำนาจครอบครองเหนือชีวิตมวลมนุษย์ที่ล้ำหลังกว่าก็ดี กลายเป็นเรื่องที่ต้อง และชอบธรรมทั้งในแง่ของวิทยาศาสตร์และศีลธรรม

ทั้งหมดนี้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ชนิดถอนรากถอนโคนภายในสังคมวัฒนธรรมตะวันตก วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เทคโนโลยีและอุตสาหกรรมประกอบกันเป็นปัจจัย สามารถบันดาลให้ความมั่งคั่งเติบโตทางวัตถุ หรือเศรษฐกิจได้เป็นไปอย่างไม่มีขีดค้นจำกัด²⁸ ด้วยพลังของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม พร้อมด้วยความเชื่อมั่นอันสูงส่งในความจำเรอเติบโตอย่างไม่มีขีดค้นจำกัดนี้เอง ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกได้พกวาไปสู่ดินแดนและสังคมวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ของโลก นี่คือนัยความหมายและสาระของ “โลกาภิวัตน์” กล่าวคือ “การแผ่กันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก”

ตามนิยามศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รูปแบบและกลวิธีอาจปรับเปลี่ยนไปจากจักรวรรดินิยมมาเป็นหน้าตาของ “ระเบียบโลกใหม่” ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ไม่ได้แตกต่างอะไรกันในหลักการสำคัญของเป้าหมายในการครอบครองดินแดน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม เพื่อผลทางเศรษฐกิจคือ เปิดขยายตลาดและแหล่งวัตถุดิบ ดังเป็นที่ทราบกัน รวมทั้งการครอบงำทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ และการสร้างองค์ความรู้ ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และค่านิยมในหมู่ชนภายใต้เขตอิทธิพลการครอบครอง

ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการศึกษา รวมทั้งการวิจัยด้วยก็คือว่า ภายใต้กระแส “ระเบียบโลกใหม่” ในปัจจุบัน มหาอำนาจอุตสาหกรรมต่างจำเป็นต้องอาศัยกำลังทรัพยากรคนของบรรดาชนสัญชาติพื้นเมือง เป็นกลไกหลักในการทำหน้าที่บริหารจัดการระบบเศรษฐกิจสังคม (และการเมือง) ภายนอกโลกตะวันตก ให้เป็นไปอย่างสอดคล้องต่อระบอบ “เศรษฐกิจโลก” ซึ่งสถาปนาตนเองขึ้นมาในนามของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” ภายใต้กระแสกดดันของพลังเศรษฐกิจการเมืองภายนอกที่ว่านี้ ประเทศไทยและสังคมวัฒนธรรมไทยของเรา ก็คงได้แต่ทำการ “โลกานุวัตร” คือ ประพฤติตามโลก ต่อกระแสกดดันที่ว่านี้ ในแวดวงการศึกษาและวิชาการดูจะให้การตอบสนองคล้อยตามด้วยดีเสมอมา ทั้งนี้ก็ด้วยแรงศรัทธาใน “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” ซึ่งจะเห็นได้จากท่าทีนโยบายของรัฐ รวมทั้งเสียงเรียกร้องในแวดวงการศึกษาให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับ หรือระดับพื้นฐาน รวมไปถึงโครงการ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในระดับอุดมศึกษา และโครงการโรงเรียน มหาวิทยาลัยนานาชาติ เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อผลิตกำลัง “ทรัพยากรมนุษย์” เข้าสู่กระแสธุรกิจอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันในเวทีตลาดโลก²⁹ ประเด็นอันมีนัยสำคัญทางการศึกษา ก็คือว่า เราเข้าใจเรื่องของ “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” กันอย่างไร ให้คุณค่าความหมายต่อเป้าหมายเพื่อการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างไรหรือไม่ หรือว่าในท้ายที่สุดแล้ว การ

พัฒนาของมนุษย์ที่พึงประสงค์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาคืออะไรกันแน่
 ตรงนี้เป็นหัวใจของเรื่องราวทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น ประเด็นอยู่ที่
 ที่ว่า เราจะมองและเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์กันอย่างไร บทวิเคราะห์นี้
 ระมัดระวังและจงใจใช้คำวลีกลางๆ ว่า “การพัฒนาของมนุษย์” มาโดย
 ตลอด ก็ด้วยเหตุผลข้อนี้ ในแง่หนึ่งที่สำคัญ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (1806 -
 1873) เปรียบเปรยธรรมชาติมนุษย์ไว้อย่างถูกต้องว่าไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะ
 ถูกสร้าง และกำหนดขึ้นให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ หากแต่ เป็นเสมือนต้นไม้ที่
 พัฒนาเติบโตและพัฒนาตนเองในทุกๆ ด้านตามความโน้มเอียงของพลัง
 ภายใน คือ ชีวิตจิตใจของมนุษย์เอง³⁰ ในทัศนะของมิลล์ สารัตถะของ
 ความเป็นมนุษย์ จึงอยู่ที่โลกภายในของจิตสำนึก ซึ่งเรียกร้องต้องการ
 อิสรภาพแห่งมโนธรรมอย่างครบถ้วน เป็นเสรีภาพขั้นสมบูรณ์ในความคิด
 ความเห็นและความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ทั้งหมด เสรีภาพในความนิยม
 ชมชอบและการแสวงวิถีชีวิตที่เห็นว่าเหมาะสม และเสรีภาพที่จะรวมตัวกัน
 トラบเท่าที่ไม่เป็นการบั่นทอนหรือเป็นภัยต่อเสรีภาพของผู้อื่น และโดยนัยนี้
 “การพัฒนาอย่างเสรีของปัจเจกภาพ” จึงนับเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความ
 ผาสุก และเป็นองค์ประกอบสำคัญและจำเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เราเรียกกันว่า
 อารยธรรม การศึกษา และวัฒนธรรม³¹

แต่ถึงกระนั้น จิตสำนึก อิสรภาพแห่งมโนธรรม และการพัฒนา
 อย่างเสรีของปัจเจกภาพของมิลล์เอง ก็เป็นได้แต่เพียงหลักการ และวิสัย-ทัศน์
 ที่จำกัดอยู่ในกรอบโลกทัศน์ และสภาวะความรู้ของยุคคริสต์ศตวรรษ
 ที่ 18 - 19 ซึ่งได้รับการถ่ายทอดพื้นฐานความคิดที่ได้ก่อขึ้นไว้เป็นอย่างดี
 ดีแล้วในสมัยของล๊อค และแอดัม สมิท พิเคราะห์ดูแล้ว สภาพการณ์ดูจะ
 คล้ายๆ กับที่เรากำลังพูดกันถึงวิสัยทัศน์การศึกษาไทยอยู่ในขณะนี้ กล่าวคือ
 พยายามมองออกไปข้างหน้าเพื่อแสวงอุดมการณ์ และการศึกษา หรืออีกนัย
 หนึ่ง การพัฒนาของมนุษย์ที่พึงปรารถนาสำหรับอนาคต แต่ในขณะเดียวกัน
 ยังคงอิงอยู่กับโลกทัศน์และสภาวะหรือองค์ความรู้ตามที่เป็นอยู่ ทั้งในแง่
 ของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และเศรษฐกิจการเมือง ในสภาพการณ์เช่นนี้

เรื่องของการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์ รวมทั้งสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตยตามนัยอุดมการณ์ของมิลล์เอง จึงกลายเป็นสิ่งคลุมเครือและเต็มไปด้วยความลึกลับขัดแย้ง ความลึกลับขัดแย้งที่ว่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากตรรกะภายในของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์และแยกส่วน รวมทั้งของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเอง ซึ่งสรุปได้ว่า การจำเริญเติบโตทางวัตถุ หรือเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายและคุณค่าสำคัญสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด และการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องวัดความก้าวหน้า และอนาคตของมนุษยชาติ ตลาคอันเป็นปฏิสัมพันธ์โดยธรรมชาติของอุปสงค์อุปทาน นับเป็นกลไกเดียว หรือ “มือที่มองไม่เห็น” ที่ทรงประสิทธิภาพสูงสุดที่จะบันดาลให้การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ การแทรกแซงใดๆ ของรัฐเป็นเพียงสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกัน ในบรรดา “ภาค” เศรษฐกิจทั้งหลายในสังคม ภาคอุตสาหกรรมอันประกอบด้วยทุนและเทคโนโลยีถือว่าทรงคุณค่าความสำคัญเหนือภาคอื่นๆ ทั้งหมด สมรรถนะสร้างผลกำไรสูงสุดของภาคอุตสาหกรรมมีความหมายเท่ากับการสร้างความมั่งคั่งของชาติโดยส่วนรวม ภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะภาคเกษตรและชนบทมีบทบาทหน้าที่ เพียงแต่รองรับหนุนเนื่องการขยายตัวเติบโตของภาคอุตสาหกรรม เพื่อว่าผลพวงจากความมั่งคั่งจะกระจายลงไปอย่างทั่วถึงในที่สุด ในกรณีใดก็ตาม **มนุษย์มีค่าเพียงเท่ากับหน่วยแรงงาน และธรรมชาติมีความหมายเท่ากับทรัพยากรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้เป็นปัจจัยผลิต** เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดของภาคอุตสาหกรรม กล่าวโดยเฉพาะ ในด้านของมนุษย์ คุณค่าความสำคัญเป็นเรื่องขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ ในฐานะเป็นทรัพยากรปัจจัยผลิตในภาคอุตสาหกรรม งานมีความหมายเท่ากับ เพียงการมีงานทำในตลาดจ้างงานเป็นสำคัญ³²

จากตรรกะภายในของระบอบเศรษฐกิจการเมืองปัจจุบัน คงไม่เป็นการยากที่จะมองเห็นถึงนัยความหมายสำหรับการศึกษาและการพัฒนาของมนุษย์ สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือว่า การพัฒนาตนเองซึ่งเป็นเรื่องอยู่ในโลกของจิตสำนึก อิสระภาพแห่งมโนธรรม และการพัฒนาอย่างเสรีแห่ง

ปัจเจกภาพของความเป็นมนุษย์ ดังที่มีลัทธิตั้งความคาดหวังไว้จึงเป็นอันอันตรายเกินไปในกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ในทางตรงกันข้ามภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่ว่านี้ มนุษย์มีค่าเป็นเพียงทรัพยากรปัจจัยผลิต เป็นเพียงสิ่งที่จะต้องถูกพัฒนาให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ และความรู้ตามเป้าหมายของการจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นหลักใหญ่ โดยนัยนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” จึงถูกกำหนดมาจากพลังอำนาจ และเพื่อเป้าหมายทางวัตถุจากภายนอกเป็นสำคัญ ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นกับการศึกษาและการพัฒนาของไทยเราก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ เรากียึดถือเอาตามแบบฉบับของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมของตะวันตกนั่นเอง ดังเป็นที่ทราบๆ กัน เราจึงต้องตกอยู่ในกระแสที่มองและเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ และการพัฒนาจากแง่มุมของเป้าหมายภายนอกมาเป็นตัวกำหนดการรับรู้เรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ ซึ่งแตกต่างตรงกันข้ามจากทัศนวิสัยมนุษย์นิยมที่มุ่งให้จิตสำนึกภายในได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน และสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์อย่างแท้จริง ข้อแตกต่างในสาระสำคัญอยู่ที่ว่า ในกระแสอุตสาหกรรมนิยม คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่ “ตัวชีวิต” ผลความสำเร็จภายนอก ส่วนในแนวคิดมนุษย์นิยม ชีวิตความสร้างสรรค์ที่แท้จริงอยู่ที่คุณค่า และอิสระภาพ สร้างสรรค์ออกมาจากภายในจิตสำนึกเรียนรู้อันหลากหลายของมนุษย์³³

โดยนัยนี้เอง วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งพัฒนาขึ้นสู่ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง ในรูปของจักรวรรดินิยม จึงได้ขยายเป้าหมายจากการครอบครองดินแดนโพ้นทะเล เพื่อเปิดตลาดและแหล่งวัตถุดิบออกไปรวมถึงเป้าหมายของการครอบงำทางจิตสำนึกการรับรู้เรียนรู้ โดยเฉพาะในแวดวงของชนชั้นนำผู้มีการศึกษาทั้งหลาย กระบวนการทางวัฒนธรรมและการศึกษาที่ว่านี้ ทวีความเข้มข้นและแข็งขันยิ่งๆ ขึ้นในกระแสเศรษฐกิจการเมืองของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองภายใต้ “ระเบียบโลกใหม่” ผลสืบ

เนื่องที่ตามมาก็คือ การแผ่ขยายสิ่งซึ่ง ดร. วันดานา ซิวา นักฟิสิกส์อินเดีย นำมาใช้ตั้งชื่อหนังสือของเธอว่า *Monocultures of The Mind* กล่าวคือ กระบวนการครอบงำของกระแสวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียวของตะวันตก ไม่ใช่แค่เฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับกรรมวิธีทางการเกษตรแบบชนิดพืชเดียวเท่านั้น หากยังสอดแทรกเข้าไปถึงจิตสำนึกการรับรู้เรียนรู้ในหมู่ประชากรภายใต้เขตอิทธิพลด้วย ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในจารีตประเพณีของท้องถิ่นจึงเป็นอันต้องเสื่อมสลายไปในกระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย³⁴ ความจริง ในประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของตะวันตกเอง การพัฒนาอุตสาหกรรมก็ได้บรรลุผลสำเร็จจากการบั่นทอนทำลายภาคเกษตรและชนบทมาแล้วเป็นต้นแบบ แล้วยังขยายประสบการณ์ทำนองเดียวกันออกไปทั่วโลก³⁵ แต่การบั่นทอนทำลายภาคเกษตร และชนบทของโลกที่สามในเขตโซนร้อนอย่างเช่นของไทยเรา และภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นั้น มีความหมายผิดแผกแตกต่างกันอย่างมหาศาล เนื่องจากเป็นแหล่งอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ พร้อมด้วยวัฒนธรรมการเรียนรู้ และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นอันหลากหลายควบคู่กันไป ผลกระทบจากวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียวของกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมไม่แต่จะก่อความสูญเสียในวิถีชีวิตประเพณีของท้องถิ่นอันหลากหลายเท่านั้น หากยังมีนัยสำคัญต่อศักยภาพของการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเองและความยั่งยืน ซึ่งย่อมหมายถึงเป็นนัยสำคัญต่อเรื่องของการศึกษาและการวิจัยด้วย ดังที่จะได้ขยายความถึงในตอนต่อไป

อีกส่วนหนึ่งของประเด็นปัญหาการพัฒนาของมนุษย์ที่จะต้องพาดพิงถึงในที่นี้ ก็ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับชนชั้นกลาง ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นที่ประทับใจและเข้าใจกันในแง่ที่เป็นกลุ่มชนผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของการมีจิตใจรักความก้าวหน้า บุกรุ่นก่อร่างสร้างตัว ขยันขันแข็ง เป็นผู้ซุกซบอุดมการณ์และความหวังของการสร้างอนาคตอันก้าวหน้ารุ่งเรืองของชาติทั้งหลาย นั้นเป็นภาพที่ฝังอยู่ในความเชื่อทางทฤษฎี ทั้งในแวดวงวิชาการและผู้นำทางการเมือง³⁶ แต่พัฒนาการและประสบการณ์จริง ๆ ในประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า

เรื่องของคนชั้นกลาง ก็แจกเช่นเดียวกันกับเรื่องของอุดมการณ์เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน และประชาธิปไตย ซึ่งชนชั้นกลางเองยึดถือ และนำมาใช้ใน กระบวนการต่อสู้กับระบอบอภิสิทธิ์ และอำนาจนิยมของชนชั้นสูงยุคศักดินา คุณสมบัติ และหลักอุดมการณ์ที่วันนี้ทำให้เป็นสังคมนิยมอันเที่ยงแท้แน่นอน อย่างที่ “ปัญญาสาภากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” พยายามโน้มน้าวให้เข้าใจ กันไม่ หากโดยแท้จริงเป็นแต่เพียงศาสตราจารย์ เพื่ออำนาจและอภิสิทธิ์เป็น ใหญ่เท่านั้น ครั้นเมื่อชนชั้นกลางสามารถบรรลุผลสำเร็จในการครอบครอง อำนาจเศรษฐกิจการเมือง ทั้งในระดับชาติ และระดับโลกอย่างที่กำลังเป็นอยู่ ในปัจจุบัน ชนชั้นกลางเองก็จะแปรพักตร์จากที่เคยสนับสนุนเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพกลับไปปกป้องอำนาจ และอภิสิทธิ์ที่ตนยึดครองอยู่ ไม่ได้ผิดแผก แตกต่างอะไรนักจากกลุ่มชนชั้นสูงในอดีต³⁷ รวมความแล้ว บรรดาหลัก อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ในเรื่องการแข่งขัน โดยเสรีหรือตลาดเสรีก็ดี สิทธิมนุษยชน หรือเสรีภาพ และประชาธิปไตยก็ดี ในความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ หรืออีกนัยหนึ่ง วิวัฒนาการการรับรู้เรียน รู้ของมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและเงื่อนไขวัฒนธรรม ใน ทำนองเดียวกับเรื่องของความรู้และการศึกษาดังกล่าวข้างต้น อย่างเช่น หลักการเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ ซึ่งดูเป็นหลักการสากล แต่โดยแท้จริงแล้ว ก็คงผูกพันอยู่กับอภิสิทธิ์ของสิทธิในทรัพย์สินนั่นเองเป็นใหญ่ ในวัฒนธรรม การเมืองของตะวันตก ซึ่งประกาศตนเองเป็นเสรีประชาธิปไตยตามแนวคิดที่ สืบทอดมาจาก จอห์น ล็อค เมื่อกว่าสองร้อยปีมาแล้ว トラบเท่าที่เศรษฐ- ศาสตร์ตามตำรับตะวันตกยึดถือเงินตราเป็นใหญ่ トラบนั้นการเมือง ประชาธิปไตยแบบตะวันตกก็ย่อมเป็นเรื่องของพลังอำนาจเงินเป็นเงาตามตัว และในบริบทเช่นนั้น ความรู้และการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพ และประชาธิปไตย ก็จะถูกวางอยู่แต่ในเรื่องของทรัพย์สินเงินทองเป็นสำคัญ และทั้งหมดนี้ ก็คือรากฐานของระบบคอร์ปชั่น อันแนบเนื่องอยู่ในโลกธุรกิจ การเมืองทุกวันนี้

ทั้งหมดที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงกระบวนการความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่

เป็นมา และเป็นไปอย่างลึกซึ้งระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และการพัฒนาของมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ถึงปัญหาหลักกันขัดแย้งอันเกิดจากเงื่อนไขพัฒนาธรรมในลัทธิอุตสาหกรรมนิยม ปัญหาที่ว่านี้ทวีความเข้มข้นยิ่งๆ ขึ้นในกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลกยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นสู่ความเป็นเจ้าโลก สหรัฐอเมริกาได้ผ่านกระบวนการที่ถือเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สอง ต่อมาจากยุโรปตะวันตก ระบบการผลิตมุ่งเน้นไปที่ผลิตเพื่อตลาดอย่างเบ็ดเสร็จ เทคนิคและกระบวนการผลิตใหม่ๆ ก่อให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจจัดการองค์การธุรกิจ จากนั้น ชนชั้นกลางจึงสามารถจัดตั้งระบบผูกขาด และอภิสิทธิ์ที่ขึ้นโดยอาศัยพลังอำนาจควบคุมบริษัทใหญ่ๆ นี้อ่อง ในสภาวะและบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ ความริเริ่มสร้างสรรค์ของส่วนบุคคลถูกจำกัดลงไป รวมถึงการศึกษาวิจัยต่างๆ ซึ่งเดิมที่เป็นเรื่องของการสร้างสรรค์ผลงานความคิด ความรู้ใหม่ๆ แปรเปลี่ยนไป เป็นระบบการวิจัยกลุ่ม และการวิจัยของบริษัทธุรกิจ แทนที่การริเริ่มคิดค้นของปัจเจกบุคคล ในด้านเศรษฐกิจ ระบบทุนการเงินเข้ามาแทนที่ระบบทุนแข่งขัน และเป็นกระแสแนวโน้มพัฒนาขึ้นเป็นระบบทุนจัดการ³⁸ ดังที่ปรากฏเป็นระบบทุนการเงินการธนาคาร และบริการที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในทุกวันนี้

พัฒนาการหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ขึ้นต่อมา คือ กระแสโลกาภิวัตน์คลื่นลูกใหม่ ที่เราเพิ่งจะมาพูดถึงกันจากการจุดประกายของ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ ในหนังสือเรื่อง *The Third Wave* (1981) การก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศ หรือ “คลื่นลูกที่สาม” มีนัยสำคัญต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างแน่นอน โดยเฉพาะต่อวงการธุรกิจ ซึ่งต้องมีการปรับเนื้อปรับตัวกันอย่างขนานใหญ่ ดังที่เกิดเป็นศัพท์แสง “รีเอนจิเนียริง” ติดปากกันอยู่ในขณะนี้ แต่ประเด็นจริงๆ ไม่ใช่อยู่ที่เรื่องของตัวเทคโนโลยีสารสนเทศเท่านั้น ซึ่งก็เป็นพัฒนาการต่อเนื่องมาจากกระแสปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือ “คลื่นลูกที่สอง” นั่นเอง หากแต่อยู่ที่ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับโลกทัศน์ หรืออีกนัยหนึ่ง ความรู้ “แม่บท” เกี่ยวกับสมมุติฐานและสภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติ

ข้อเท็จจริงก็คือว่า ทั้ง ๆ ที่ในแวดวงวิทยาศาสตร์เอง ก็ได้มีการค้นพบมากมายที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นจริงของวิวัฒนาการ และความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของความรู้นุษย์ แต่การคิดค้นอันสร้างสรรค์เช่นว่านี้ ก็ถูกสกัดกั้นภายใต้กระแสพลังเศรษฐกิจการเมืองของอดีตชนชั้นกลาง โดยมีเหล่านักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เป็นกำลังพลทางวิชาการเสนอสนองความต้องการของระบอบอำนาจ โดยอาศัยทฤษฎี และประยุกต์กฎฟิสิกส์ คณิตศาสตร์เข้าไปกำหนดวิถีชีวิตเศรษฐกิจ แล้วก็คำนวณพฤติกรรมเป็นไปทุกอย่างทุกอย่างออกมาเป็นมาตรวัดของเงินตราหรือรายได้ และกลไกอุปสงค์อุปทานของตลาด³⁹ กระแส “คลื่นลูกที่สาม” หรือเทคโนโลยีสารสนเทศจะเป็นแนวโน้มเสริมส่งระบอบอำนาจที่ว่าเสียมากกว่าที่จะคลี่คลายปัญหา แม้ว่าจะมีส่วนกดดันให้โครงสร้างอำนาจต้องกระจายตัวออกไปสู่หน่วยย่อยๆ ขึ้นก็ตาม แต่ตัวโครงสร้างอำนาจพื้นฐานของการครอบครองครอบงำ ก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไปภายใต้กรอบโลกทัศน์ตามที่เป็นอย่างนี้ ในแง่หนึ่ง จึงยังไม่อาจกล่าวได้อย่างเต็มปากนักว่า ยุคเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญยิ่งใหญ่ ถึงขั้น “ปฏิวัติความรู้” ดังที่ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ กล่าวอ้างไว้⁴⁰ และนี่ก็หมายถึงว่า เราจะยังคงอยู่ในสภาวะของความชะงักงันทางปัญญาและความรู้ดังที่ได้ย้ำถึงในตอนต้น

ในประการสำคัญ พลังอิทธิพลของเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ยังแผ่ครอบคลุมไปถึงการสร้างทฤษฎี และกำหนดนโยบาย พร้อมทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจ และการวางแผนพัฒนากำลังคนสำหรับใช้เป็นตัวจักรผลักดันให้บรรลุเป้าหมายของการจำริญเติบโตอย่างไม่มีขีดค้นจำกัดของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม และนั่นก็หมายถึงว่า การศึกษา รวมทั้งการวิจัยมีสถานะเป็นเพียงเครื่องมือหรือกลไกของเป้าหมายเฉพาะทางด้านธุรกิจอุตสาหกรรม แทนที่จะเป็นสื่อเพื่อการพัฒนาของมนุษย์ และความรู้ในวงกว้าง ในบริบทที่ถูกวางกรอบไว้อย่างลงตัวเช่นนี้ จึงแทบจะไม่มีควมจำเป็นอันใดที่จะต้องมึนนักการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้อง ทุกวันนี้เราจึงเห็นๆ กัน แต่นัก “บริหารจัดการ” การศึกษาเพียงแต่ทำบทบาทหน้าที่จัดการ

“ทรัพยากรมนุษย์” ให้สอดคล้องกับ “แผนกำลังคน” ตามความต้องการของ นักลงทุน และการแข่งขันในเวทีตลาดเป็นหลักใหญ่ และทั้งหลายทั้งปวง เหล่านี้ ก็เป็นผลขององค์ความรู้เศรษฐศาสตร์การพัฒหน้าที่จำกัดตนเองแต่ใน กรอบโลกทัศน์ของฟิสิกส์ กลศาสตร์ และวิธีการใช้เหตุใช้ผลแบบลดทอน และ แยกส่วน อันเป็นสิ่งล่วงพ้นสมัยมานานแล้ว จากแง่ของสัจธรรมความเป็นจริง และวิวัฒนาการของความรู้มนุษย์ เหตุผลที่องค์ความรู้เช่นว่านี้คงทรงอิทธิพล อยู่ จึงเป็นแต่เพียงเรื่องของระบบอำนาจ อภิสิทธิ์ และผลประโยชน์ของกลุ่ม ทุนและชนชั้นกลางในวงแคบ

สภาวะการศึกษาไทย

บทวิเคราะห์ฯ นี้พยายามท่องออกไปในโลกกว้าง เพื่อเป็นกระจก ส่องให้ได้มองเห็นการศึกษา “ในระบบ” ของไทย ในภาพที่กว้างและชัดเจน ขึ้น จุดใหญ่ใจความก็เพื่อทำความเข้าใจถึงความหมาย และแก่นสารของสิ่ง ที่เราเรียกกันว่า “ความรู้” การที่พยายามทอดสายตามองออกไปในจักรวาล ปรัชญา และความคิดของโลกตะวันตกนั้น ก็ได้ให้หมายที่จะขยายขอบข่าย การศึกษาวิเคราะห์ออกไปโดยไร้ความหมาย หรือว่าจะชวนให้ประเด็นปัญหา เรื่องการศึกษากับการวิจัยเกิดปมยุ่งยากซับซ้อนขึ้นโดยไม่จำเป็น หากแต่ ด้วยเหตุผลจากพื้นฐานของความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ประสพ- การณ์และวัฒนธรรมทั้งหลายจากทั่วทุกมุมโลกได้เข้ามาพัวพันเชื่อมโยง เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ว่านี้ สังคม วัฒนธรรมไทยได้ถูกผนวกให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งดังเป็นที่ทราบกัน ระบบ โรงเรียนหรือ การศึกษา “ในระบบ” นับเป็นผลผลิตส่วนหนึ่ง จากการแผ่ขยายวัฒนธรรมภายใต้กระแสพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของตะวันตก ในบริบทของกระแสโลกเช่นว่านี้ การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษาไทย จึงจำเป็นต้องพาดพิงไปถึงเงื่อนไขวัฒนธรรมที่ว่านี้ และผลกระทบที่ตาม มาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ในประการสำคัญ การที่ได้พยายามทำความเข้าใจ ถึงกระบวนการความเป็นมาอันยาวนานของความคิด และองค์ความรู้ทาง

วิทยาศาสตร์ตะวันตก ซึ่งตามมาด้วยการปฏิวัติอุตสาหกรรม จักรวรรดินิยม และ “ระเบียบโลกใหม่” แม้จะโดยย่นย่อและด้วยแหล่งข้อมูลความรู้อันจำกัด แต่อย่างน้อยก็เพื่อให้เราทั้งหลาย รวมทั้งตัวผู้เขียนเองด้วย พอได้ภาพและเกิดความตระหนักสำนึกทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมักจะไม่ได้รับความสนใจจริงจังเท่าที่ควร เนื่องจากพากันไปมุ่งเน้นแต่ที่ตัวระบบสำเร็จรูป “นำเข้า” เสียเป็นส่วนใหญ่ในกระแสอันเชี่ยวกรากของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย

ความตระหนักสำนึกทางประวัติศาสตร์ จัดได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญ และจำเป็นในวัฒนธรรมการเรียนรู้ของมนุษย์เรา หาไม่แล้ว การศึกษา และความรู้ที่ได้ก็จะเป็นแต่เพียงสื่อชักจูง และครอบงำจากแรงพลังภายนอก ขาดฐานวิจารณ์ญาณของตนเองที่จะรู้จักแยกแยะเลือกสรร และกลับกรองบทวิเคราะห์ฯ นี้ค่อยย่ำถึงปัญหาเงื่อนไขปมวัฒนธรรมมาโดยตลอด ก็ด้วยเหตุผลในข้อนี้ วิทยาการตะวันตกมีส่วนที่เป็นคุณประโยชน์ และสร้างสรรค์ต่อชีวิต และการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างแน่นอน รวมทั้งวัฒนธรรม และกระบวนการวิเคราะห์แบบลดทอนและแยกส่วน ซึ่งเป็นที่วิพากษ์กัน แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่ามีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์เทคโนโลยีระดับสูงลับซับซ้อนเป็นคุณประโยชน์ต่อผลงานคิดค้นจำนวนมากมาย แต่ประเด็นที่สำคัญนอกเหนือไปจากนี้ก็คือ โลกทัศน์ซึ่งกำกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ บทวิเคราะห์ฯ นี้ได้กล่าวไว้บ้างแล้วเกี่ยวกับกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งมุ่งครอบครอง และครอบงำโลก ในประเด็นข้อนี้ เราอาจจะเรียนรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีกจาก แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ ผู้กำลังเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันทั่วโลก โดยเฉพาะในหมู่นักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาทั้งหลาย รวมทั้งของไทยเราเองด้วย จุดเด่นจากหนังสือ 2 เล่ม ของ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ คือ *Future Shock* (1970) กับ *The Third wave* (1981) ที่อ้างถึงมาแล้ว อยู่ที่ความแหลมคมในการอ่านประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของโลกในลักษณะเปรียบเทียบเสมือนกระแสคลื่นอารยธรรมอันทรงพลังานุภาพยิ่งใหญ่อไพศาล จากผลของการปฏิวัติทางเทคโนโลยี ข้อที่พึงสังเกต โดยเฉพาะ

สำหรับในที่นี้ ก็คือ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงจากกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่หนึ่ง (ยุคเกษตรกรรม) สู่กระแสคลื่นลูกที่สอง (ยุคอุตสาหกรรม) จนถึงกระแสคลื่นลูกที่สาม (ยุคสารสนเทศ) ในปัจจุบัน ทั้งหมดเหล่านี้อุบัติขึ้น เกิดการกระทบกระทั่งเป็นความขัดแย้งของโลก ไม่ใช่ระหว่างรัฐหรือชาติต่างๆ อย่างที่เคยเข้าใจกัน หากแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างอารยธรรมทั้งสาม ซึ่งขัดแย้งแข่งดีกันในการบวนการของประวัติศาสตร์ แบบแผนเป็นไปทางประวัติศาสตร์จะเป็นว่ากระแสคลื่นอารยธรรมใหม่จะต่อสู้ เพื่อสถาปนาอำนาจขึ้นครองโลก ดังที่กระแสคลื่นลูกที่สองกระทำต่อบรรดาสังคมวัฒนธรรมของกระแสคลื่นลูกที่หนึ่ง และกระแสคลื่นลูกที่สามที่กำลังกระทำต่อกระแสคลื่นลูกที่สอง ในทำนองเดียวกัน ในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยที่การเปลี่ยนแปลงไม่อาจเป็นไปได้พร้อมเพรียงกันในทุกส่วนของโลก โลกจึงคงประกอบด้วยทั้งสาม “ภาค” (sector) คือ ภาคกระแสคลื่นที่หนึ่งซึ่งเป็นแหล่งสร้างทรัพยากรทางการเกษตร และแร่ธาตุ ภาคกระแสคลื่นที่สอง ซึ่งเป็นแหล่งแรงงานราคาถูกและการผลิตเชิงปริมาณ และภาคกระแสคลื่นที่สาม ซึ่งกำลังขยายตัวเติบโตขึ้นสู่ความเป็นใหญ่อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยวิธีการใหม่ๆ คือ คอมพิวเตอร์ และเครื่องมือสื่อสารโทรคมนาคมในการสร้างสรรค์และใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ “ภาค” อันเป็นตัวสะท้อนกระแสคลื่นต่างๆ ปรากฏปะปนแทรกซ้อนกันอยู่ในบรรดาประเทศทั้งหลาย ซึ่งเข้ามาพัวพันเป็นปฏิสัมพันธ์กันดังกล่าวมาข้างต้น แต่โดยสรุปแล้วในโครงสร้างอำนาจสามระดับที่ว่านี้ **กระแสคลื่นอารยธรรมล่าสุดคือ ภาคสารสนเทศ** ซึ่งถือว่าเป็นเทคโนโลยีที่อาศัยการลงทุน และ “ความรู้” ระดับสูง จะก้าวขึ้นเป็นใหญ่เหนือภาคอื่นๆ ทั้งหมดในที่สุด⁴¹

ในการอ่านประวัติศาสตร์ และอธิบายอนาคตดังที่กล่าวมานี้ แอลวิน ท็อล์ฟเลอร์ ใช้คำวลีเดียวกันกับ ชื่อบทความของ ดร. แซมมวล ยันดิงตัน คือ “การปะทะของอารยธรรม” แต่อ้างว่าใช้คนละความหมายจาก ดร. ยันดิงตัน ซึ่งวาทภาพของการขัดแย้งไปในเรื่องของ การปะทะกันระหว่างอิสลามหรือโลกส่วนอื่นๆ ทั้งหมด กับโลกตะวันตก จะอย่างไรก็ตาม จริงๆ

แล้วความหมายก็ไม่ได้ต่างอะไรกันในสารสำคัญ เพราะโลกส่วนที่เรียกว่า ภาคอุตสาหกรรมและภาคสารสนเทศโดยแท้จริง ก็คือ กระแสคลื่นอารยธรรมของโลกตะวันตกนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ประเด็นสำคัญที่ท็อฟเฟลเลอร์ช่วยเสริมให้ภาพชัดเจนขึ้นมาอีก ก็คือปรากฏการณ์แบ่ง “ภาค” และโครงสร้างอำนาจสามระดับ ซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นมาในหมู่ประเทศนอกตะวันตกทั้งหลาย รวมทั้งไทยเรา และภาคที่พัฒนาทุนและเทคโนโลยีอยู่ในกระแสทั้งคลื่นลูกที่สอง และที่สามต่างก็เข้าร่วมอยู่ในเครือข่ายธุรกิจการเงินและเทคโนโลยี ซึ่งโลกตะวันตกเป็นศูนย์อำนาจโลกของธุรกิจ การเงิน และเทคโนโลยี จึงเป็นโลกไร้พรมแดน ด้วยประการฉะนี้ ระบบโครงสร้างอำนาจสามระดับเช่นว่านี้ ดูจะสอดคล้องเป็นอย่างดีกับหลักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาของสำนักนีโอคลาสสิก ซึ่งประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา นั่นก็คือ ระบบการแบ่งแยกภาคเศรษฐกิจ สังคมออกเป็นอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม เมืองกับชนบท ในการกำหนดนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนา รวมถึงการวางแผนการศึกษา เพื่อผลิตกำลังคนหรือ “พัฒนาทรัพยากรมนุษย์”

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ที่เห็นสมควรกล่าวถึงก่อนที่จะผ่านไปถึงเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ และการศึกษาของไทย รวมถึงนัยและผลกระทบต่อทัศนวิสัยของการวิจัย ก็ได้แก่เรื่องของ “ความรู้” ในบทวิเคราะห์ฯ ตอนที่ว่าด้วย “มนุษย์กับสถานะความรู้” และ “มนุษย์กับการพัฒนา” เราได้เห็นกันมาแล้วถึงบทบาทความสำคัญของวิทยาศาสตร์ในกระบวนการของความรู้มนุษย์ บทบาทและวิวัฒนาการที่ว่าจะสะดุดหยุดลง ยังผลให้กระบวนการเรียนรู้และความรู้ตกอยู่ในสภาวะชะงักงันภายใต้กระแสการปฏิวัติทางเทคโนโลยี หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สอง จากทัศนวิสัยของท็อฟเฟลเลอร์นั่นเอง รวมทั้งอาจขยายลูกกลมมาถึงยุคกระแสคลื่นลูกที่สามด้วย ในสภาพการณ์เช่นนี้ สัมพันธภาพระหว่างวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยี จึงดูจะกลับตาลปัตรกันไปเป็นว่า วิทยาศาสตร์กำลังถูกสะกดกันไว้ด้วยเทคโนโลยี คือแทนที่จะเป็นพลังสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ อันรวม

ถึงเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาที่สร้างสรรค์และยั่งยืน วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมคงผลิตได้แต่เทคโนโลยีในแบบฉบับของ “การปะทะทางอารยธรรม” การแสวงอำนาจ ความเป็นใหญ่ การครอบครอง และครอบงำ ตามนิยามของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ ซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมและจักรวรรดินิยมคริสต์ศตวรรษที่ 18 - 19

ข้อสังเกตที่กล่าวมานี้ มิได้หมายแต่ประการใดเลยที่จะโต้แย้งคำพยากรณ์ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ แต่คำพยากรณ์นั้นจะเป็นจริงหรือไม่เพียงใดนั้น ดูจะไม่สำคัญเท่ากับความเป็นจริงประการหนึ่งที่ว่า ในบรรดากระแสคลื่นของการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ และที่จะพึงเป็นไปได้ในอนาคตนั้น ล้วนเป็นเรื่องการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงขึ้นอยู่กับสถานะทางจิตของมนุษย์เองเป็นสำคัญ⁴² และนี่เป็นอีกด้านหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างสรรค์ความรู้ของมนุษย์ ซึ่งไม่ได้มีอยู่ในโลกทัศน์ และองค์ความรู้ที่เป็นอยู่ของโลกตะวันตก เมื่อพิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้ว ข้อเขียน และคำพยากรณ์ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ และของคนอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในกระแสอารยธรรมเดียวกัน ดูจะไม่ได้ผิดแผกแตกต่างอะไรนักจาก “คำประกาศคอมมิวนิสต์” ของคาร์ล มากซ์ เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ซึ่งมุ่งที่จะปลุกใจชนชั้นกรรมกรให้เกิดความเชื่อมั่น ในชะตากรรมของตนในอันที่จะทำการปฏิวัติ เพื่อสถาปนาสังคมอันปราศจากชนชั้น พร้อมทั้งข้ออ้างยืนยันถึงความเป็นวิทยาศาสตร์ในลัทธิสังคมนิยมของตนเอง

ข้อเปรียบเทียบเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องผิดแปลกอะไร แท้ที่จริงแล้ว ทั้งุณนิยมกับสังคมนิยมมาร์กซิสต์ แม้จะแตกต่างกันและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันในเชิงอุดมการณ์ทางสังคมและการเมือง รวมทั้งแนวทางแบบแผนการจัดการระบบเศรษฐกิจ แต่ก็มาตรงสอดคล้องกันที่ทั้งสองลัทธิต่างก็ร่วมอยู่ในกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองด้วยกัน⁴³ กล่าวโดยเฉพาะถึงในด้านของทุนนิยม และเศรษฐกิจตลาดเสรีภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมทั้งที่สอง และที่สาม ก็คงจะไม่ได้มีหลักประกันในความเป็นวิทยาศาสตร์ หรือความเที่ยงแท้แน่นอนอะไรในทำนองเดียวกัน หากแต่

เพียงต้องการความเชื่อมั่นในชะตากรรมของตนเองที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นใหญ่สูงสุด ในโครงสร้างอำนาจสามระดับของสังคม และโลกปัจจุบัน แม้ว่าจะเป็นไปในท่ามกลางความหายนะของเพื่อนมนุษย์ส่วนใหญ่ และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งกระแสเสียงเรียกร้องเตือนให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องจำกัดการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 พิจารณาทั้งในแง่ทฤษฎีและปฏิบัติ คำวลี “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” จึงแทบจะไม่ได้สื่อความหมายอันใดในเชิงวิวัฒนาการของความรู้ เพราะในที่สุดแล้ว โลกภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมทั้งสอง และที่สาม ก็คือ โลกของเทคโนโลยีอันไร้วิทยาศาสตร์นั่นเอง

แม้กระนั้นก็ตาม ในประเด็นตรงนี้ อาจจะหมายเหตุต่อไปอีกสักเล็กน้อย ด้วยภาษาของฟิลิกส์แควนตัม กล่าวคือ หลักคิด และคำวลี “กระแสคลื่น” อารยธรรมที่ท็อฟเฟเลอร์นำมาใช้นี้ คงไม่ใช่จะมีความหมายแต่ในเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น หากทว่า ดูจะสะท้อนถึงสัมพันธภาพอันเป็นพลวัตระหว่างสสาร หรืออีกนัยหนึ่งพลังอำนาจทุน และเทคโนโลยี กับสภาวะทางจิต ความคิด ความเชื่อและค่านิยมของมนุษย์ อันปรากฏและสำแดงออกเป็นพลังกระแส “คลื่น” อารยธรรม ซึ่งก็ตรงและสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่โทมัส คุณ เรียกว่า “พาราโดม” (Paradigm) หรือที่มาใช้เรียกแปลกันว่า “กระบวนทัศน์” จริงอยู่สำหรับ โทมัส คุณ เอง จุดสนใจจริงๆ ก็เพื่อต้องการอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ภายในของประชาคมวิชาชีพวิทยาศาสตร์ด้วยกันเองโดยเฉพาะ แต่โดยเนื้อหาสาระแล้ว กระแสคลื่นทางความคิดความเชื่อก็ยิ่งขยายกระจายออกไปสู่สังคมวัฒนธรรมในวงกว้างได้^{๔๔} ดังเช่นที่เราได้เห็นกันมาแล้วถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงจากฟิลิกส์ ของเดการ์ กับนิวตัน สู่อัจฉริยะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของ ล็อด แอดัม สมิท จนมาถึงเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกในปัจจุบันนี้ ทั้งภายใน และภายนอกโลกตะวันตก มองกันในแง่นี้ ความพ้องต้องกันของกระแสฟิลิกส์กลศาสตร์ วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม และสังคมศาสตร์จึงไม่ใช่เป็นเพียงความบังเอิญในประวัติศาสตร์ หาก

แต่เป็นเรื่องที่มีตรรกะเป็นเหตุเป็นผลสืบเนื่องกันมายาวนานจนได้ประกอบกันก่อตัวขึ้นเป็นโครงสร้างอำนาจสองสามระดับดังที่ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ได้ให้อรรถาธิบายไว้

ในฐานะตกเป็นฝ่าย “อนุวัตร” ตามกระแสโลก เศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาของไทยให้ภาพสะท้อนพัฒนาการดังกล่าวอย่างค่อนข้างครบถ้วน รวมทั้งโครงสร้างอำนาจที่ก่อตัวและเปลี่ยนมือไปสู่ “ภาคเอกชน” และกลไกตลาดภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับดังที่เห็นกันอยู่ในขณะนี้ จุดหักเหเริ่มต้นจาก “ระบอบปฏิวัติ” ซึ่งสถาปนาขึ้นจากการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2501 เป็นการเปิดศักราชของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตาม “ข้อเสนอแนะของธนาคารโลก”⁴⁵ นั่นก็คือ ปรับปฏิรูปทิศทางแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจระบบการเงินการคลัง และการค้าของบรรดาประเทศที่ด้อยหรือกำลังพัฒนาทั้งหลายให้เข้าสู่ “ระเบียบโลกใหม่” ในนามของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” พึ่งเป็นที่เข้าใจว่าธนาคารโลกก็คือ หนึ่งในอีกสองสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อันได้แก่ กองเงินทุนระหว่างประเทศ (IMF) และข้อตกลงว่าด้วยพิกัดภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนสถานะมาเป็นองค์การการค้าโลก หรือ WTO ทั้งสามสถาบันอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ซึ่งตกอยู่กับสหรัฐอเมริกาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง⁴⁶ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการพัฒนา หัวหน้าคณะปฏิวัติได้จัดตั้งหน่วยงานปฏิบัติการขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สภาการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานประมาณ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน พร้อมทั้งประกาศนโยบาย “ระดมนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ” และทั้งหมดนี้ก็หมายถึง กระแสวิชาการ และองค์ความรู้ตะวันตก โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ที่จะเข้าร่วมในโครงสร้างอำนาจระดับสูง เพื่อกำหนดทิศทางแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการวางแผนกำลังคนให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาภายใต้กระแส “ระเบียบโลกใหม่”

สำหรับ เรื่องของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล การยกคุณค่าความสำคัญของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเหนือภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ การตีความหมายของคำว่า “ภาคเอกชน” ที่ต้องการส่งเสริมอย่างคับแค้น การอ้างอิงกลไกตลาดเป็นคำตอบปัญหาทั้งหลายทั้งปวง การเชิดชูภาคการผลิตเพื่อส่งออกเหนือคุณค่าอื่นใดในชาติ ฯลฯ ตลอดจนทัศนวิสัยที่เห็นว่าการลดน้อยถอยลงของ “ภาค” เกษตรและชนบทไทยเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญก้าวหน้า เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นกระบวนทัศน์ที่จำลองมาจากกระบวนกรเรียนรู้และองค์ความรู้ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมตะวันตกทั้งสิ้น ที่จริงแล้ว อุตสาหกรรมก็ดี ธุรกิจการค้า ตลาด หรือ การส่งออกก็ดี ในตัวเองไม่ใช่สิ่งผิดแปลกอะไรเลย จุดบอดอยู่ที่การยึดมั่นถือมั่น อยู่ในหลักทฤษฎีคิดอย่างแยกส่วน แยกภาค ถือเอาความไม่สมดุล และการเติบโตเฉพาะของภาคหนึ่งส่วนหนึ่งเป็นคุณธรรมอยู่ในตัวเอง โดยวาดฝันเอาว่า ตลาดจะทำหน้าที่เป็นกลไกปรับทุกสิ่งทุกอย่างให้สมดุล⁴⁷ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ความไม่สมดุลและการ “จำเรียมเติบโต” เฉพาะภาคที่ว่าเป็นผลเกิดจากน้ำมือของการผลักดันแทรกแซงจากพลังอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงภายใต้ระบอบเผด็จการทหารหรือระบอบอำนาจนิยมรัฐสภาในปัจจุบัน ซึ่งสืบทอดมาจากเผด็จการก่อนหน้านั้นก็ตาม รวมความแล้ว เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงอยู่ที่การจำเรียมเติบโตเฉพาะของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมนั่นเอง ซึ่งก็คือเป้าหมายและแนวทางอันหนึ่งอันเดียวกันกับที่ได้กำหนดเอาไว้แล้วจากกลุ่มมหาอำนาจอุตสาหกรรม ในนามของ “ระเบียบโลกใหม่”

จากทัศนวิสัยอันคับแค้นของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวนี้นเอง ที่เป็นตัวกำหนดและกำกับตรรกะแนวคิด และแบบแผนการวางแผนการศึกษาของชาติ เพื่อตอบสนอง “ความต้องการกำลังคน” ในยุคเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนี้ :-

วิธีง่ายที่สุดและสะดวกที่สุด ก็คือ วิธีวัดความต้องการของสังคม วิธีนี้มุ่งที่โครงสร้างของการศึกษา และโครงสร้างของ

ประชากรโดยตรง โดยไม่มีการคำนึงถึงความต้องการของตลาดแรงงาน จุดมุ่งหมายคงเป็นอัตราส่วนประชากรในระบบการศึกษาที่สูงสุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการตอบสนองความต้องการของประชากรโดยตรง การปฏิบัติตามวิธีนี้ ถึงแม้ว่าจะก่อให้เกิดผลดีในด้านการให้การศึกษาแก่ส่วนรวมให้มากที่สุด แต่ก็ให้เกิดผลเสียทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการศึกษาที่ให้มีไม่สอดคล้องกับการทำงานหรือประเภทงานที่มีในตลาด.....

กำลังคน **ที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ** มักจะตกอยู่ในผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายอาชีวศึกษา หรือมหาวิทยาลัย แผนกำลังคนจึงควรมุ่งการศึกษาในระดับเหล่านี้ (แผนกำลังคน) ยังจะต้องประเมินความต้องการทางการศึกษาในรูปของกรรมวิธี ความต้องการทางสังคม โดยถือว่า การศึกษาขั้นประถมเป็นสิทธิที่ประชากรทุกคนควรได้รับและกำลังคนในระดับมัธยมต้นไม่ขาดแคลนจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ⁴⁸

คงจะเห็นได้ว่า ผลงานวิจัยชั้นสูงแพ่งๆ ที่เรียกร้องให้มีการขยายการศึกษา ทั้งภาคบังคับ และระดับมัธยมในเวลานี้ ก็ไม่ได้มีอะไรแปลกใหม่ขึ้นจากที่เคยเสนอแนะกันมาแล้วเมื่อเกือบยี่สิบปีก่อน เพราะต่างก็มีที่มาจากโจทย์ที่จะปลูกฉา-วิสัยทัศน์ ชูตเดียวกันนั่นเอง

โดยนัยนี้ การศึกษาเพื่อสนอง **“ความต้องการของสังคม”** และการศึกษาอัน **“เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ”** จึงเป็นเรื่องต่างระดับและสวนทางกัน ผลต่อส่วนรวมกับผลทาง **“เศรษฐกิจ”** กลายเป็นเรื่องลักลั่นขัดแย้งกัน รวมทั้งความหมายของการทำงาน หรือประเภทของงานก็จำกัดความหมายขอบข่ายแต่เฉพาะงานที่มีในตลาด ซึ่งก็คือ ตลาดของการจ้างงานตามสภาพที่เป็นไปในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกนั่นเอง แม้ว่าตามความเป็นจริงที่ไม่มีผู้ใดอาจปฏิเสธได้ และจะคงดำรงอยู่ตลอดไป สังคมไทยเป็นสังคมอัน

มีฐานทรัพยากรธรรมชาติของภูมิภาคเขตร้อนเป็นหลัก และประชาชนคนไทยในวัยทำงานต่างก็ประกอบกิจการงานอาชีพของตนเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องผิดแปลกอะไรสำหรับบรรดานักเศรษฐศาสตร์ยิ่งใหญ่เหล่านี้ ที่จะเฝ้ามองเศรษฐกิจไทยด้วยสายตา หรือโลกทัศน์ของสังคมวัฒนธรรมอุตสาหกรรม แล้วก็พยายามเบี่ยงเบนหลักทฤษฎีวิชาการ และการวางแผนพัฒนา ทั้งบีบบังคับกดดันให้เศรษฐกิจ รวมทั้งสังคมวัฒนธรรม และมวลชนคนไทย ต้องสยบลงเป็นเพียงบริวารส่วนหนึ่งของศูนย์อำนาจอุตสาหกรรมภายนอก คุณค่าความหมายของสิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจเสรี ตลาดเสรี หรือ “ระเบียบโลกใหม่” ก็อยู่ที่ตรงนี้เอง แล้วความคิดความเชื่อเช่นนี้ก็ดูจะระบดไปทั่วในหมู่ผู้นำทั้งหลายของประเทศ พิเคราะห์ดูแล้ว การณ์ดูจะเป็นไปในทำนองที่ โนม ชอมสกี ได้ตั้งข้อสังเกตไว้จริง ๆ ถึงกระแสแนวโน้มที่กลุ่มชนชั้นนำทั้งหลาย โดยเฉพาะในแวดวงธุรกิจและวิชาการจะทำบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชนชั้นนำนานาชาติภายนอก¹⁹ อย่างน้อยก็ในแง่ของความคิด ความเชื่อ และกระบวนทัศน์ แทนที่จะพยายามศึกษาแสวงหาความรู้ความเข้าใจในสถานะที่เป็นจริงและศักยภาพการพัฒนาที่อาจแตกต่างหลากหลายออกไปจากที่เคยได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมา ในกรอบของโลกทัศน์และองค์ความรู้ภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทิศนะท่าที่ต่อเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมไทยอันเป็นต้นกำเนิดของชนชั้นนำทางวิชาการเหล่านี้ จะส่งผลกระทบต่อการวางแผนและบริหารจัดการการศึกษา ตลอดจนความริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะพึงคาดหวังจากบรรดานักศึกษาวัยทั้งหลาย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนในด้านการศึกษาเอง ดังจะเห็นได้จาก การตีกรอบโลกทัศน์ทางวิชาการไว้อย่างเข้มงวดจนน่ากลัว ดังนี้

.....แนวโน้มของอัตราผลตอบแทนในชั้น (ประถมศึกษา) นี้ ลดลงเร็วมาก และเร็วที่สุด ในบรรดาการศึกษาชั้นต่าง ๆ เหตุผลที่ชัดเจนที่สุด คือ ในภาคกลางมีระดับการศึกษาโดยทั่วไปสูงกว่าภาคอื่นๆ คุณสมบัติทางการศึกษาสำหรับการ

เข้าทำงาน จึงมักจะสูงด้วย และจะยิ่งสูงมากขึ้นในอนาคต ทำให้ตลาดแรงงานของผู้ที่จบแค่ชั้นประถมศึกษาค่อนข้างแคบ และยิ่งเมื่อประเทศเข้าใกล้ภาวะของการได้รับประถมศึกษาถ้วนทั่วทุกคนเท่าไร อัตราผลตอบแทนของการศึกษาระดับนี้ก็จะยิ่งลดลงมากเท่านั้น และอาจเป็นศูนย์... จากอัตราผลตอบแทนที่ได้นี้ เราไม่อาจสรุปได้ว่า การลงทุนในการศึกษาระดับนี้ต่อไปในอนาคต จะเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เนื่องจากเราต้องยอมรับว่า ผลทางสังคมของการศึกษามีมากพอๆ (หรืออาจจะมากกว่า) กับผลทางเศรษฐกิจ เราควรจะสรุปว่า การให้การศึกษาระดับประถมโดยทั่วถ้วน ยังเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่งด้วยเหตุผลทางด้านสังคมและอื่นๆ ที่ไม่ใช่เหตุผลทางเศรษฐศาสตร์⁵⁰

รวมความแล้ว เศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษา จึงประสานเข้ากันอย่างแนบแน่นภายใต้ “ระบอบปฏิวัติ” โดยมีชนชั้นนำทางวิชาการใหม่จากกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สอง เป็นตัวกลไก “มีออซิฟ” ที่เรียกกันว่า “เทคโนแครต” หรือ ชุมนางนักวิชาการ เป็นผู้บริหารจัดการหรืออนุวัติทุกสิ่งทุกอย่างให้อยู่ในแนวทางและเป้าหมายที่กำหนดไว้ ภายใต้อำนาจอธิปไตยของศูนย์อำนาจภายนอก โดยผ่านทางสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศทั้งสามที่อ้างถึงข้างต้น สำหรับเรื่องราวของพิษภัยอันเกิดจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ตามดำรับลัทธิอุตสาหกรรมนิยมได้ก่อความยากจนขัดสน ความล่มสลายของชนบท และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อมอย่างไฉน เป็นเรื่องที่รู้เห็นกันดีอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องขยายความอะไรอีกในที่นี้ จุดสนใจของบทวิเคราะห์นี้ อยู่ที่กระบวนทัศน์หรือที่ผู้เขียนเองเคยใช้เรียกว่า “ฐานความเชื่อทางวิชาการ”⁵¹ โดยยึดถือภาคธุรกิจอุตสาหกรรมขึ้นเป็นใหญ่ จากโลกทัศน์ของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งได้ผันตัวเองมาเป็นฐานความเชื่อทางวิชาการในหมู่เทคโนแครตนี้เอง ที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และการศึกษาได้ถูกกำหนดขึ้นตั้งแต่นั้น

เป็นต้นมา ที่ว่า “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นจุดหักเห ก็เพราะเท่ากับเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้ากระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยของไทย ซึ่งเคยตั้งข้อสงวนไว้เกี่ยวกับผลกระทบของอารยธรรมตะวันตก⁵² มาสู่ยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศ และชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งเข้ามาครองรับและโอบอุ้มกระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สองอย่างสมบูรณ์ ในสภาพการณ์เช่นว่านี้ ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” และ “ภาคเอกชน” ก็หดแคบลงเหลือเป็นเพียงเศรษฐกิจของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม เศรษฐศาสตร์ย่อลงไปเป็นแต่เพียงเรื่องของ การจำเรียมเติบโตเฉพาะของภาคอุตสาหกรรมและการศึกษาถูกตีเส้นให้เข้าอยู่ในลู่อของการแข่งขันช่วงชิง เพื่อเข้าสู่หลักชัยของโอกาสที่จะได้เข้าสู่ตำแหน่งงาน รวมทั้งสถานะและอำนาจในกระแสคลื่นอารยธรรมใหม่

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504 - 2509) นั้นเอง สิ่งที่เรียกว่า “โอกาสทางการศึกษา” ก็ได้แผ่ขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอาชีวะ และอุดมศึกษา ซึ่งก็สอดคล้องเป็นอย่างดีกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การศึกษาที่ว่า “กำลังคนที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจมักจะตกอยู่ในผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษา หรือมหาวิทยาลัย แผนกกำลังคน จึงควรมุ่งการศึกษาในระดับเหล่านี้” ดังที่อ้างถึงข้างต้น ในช่วงนี้เองที่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ได้เป็นไปอย่างเร่งรีบควบคู่ไปด้วยกันกับแผนการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ประตู่ “โอกาสทางการศึกษา” เปิดกว้างขึ้น ปริมาณจำนวนนิสิตนักศึกษาขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันก็มีการตอกย้ำกันอยู่เป็นประจำถึงเรื่อง “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” รวมทั้งมีการจัดตั้งสภามิจัยแห่งชาติ เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิจัยในแขนงสาขาวิชาต่างๆ อย่างครบถ้วน บทวิเคราะห์ฯ นี้ไม่อยู่ในฐานะที่จะประเมินเนื้อหาสาระและคุณภาพของ “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” และผลงานวิจัยที่ปรากฏออกมาในที่นี้ แต่ทั้งหมดนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นกระแสความเคลื่อนไหวทางการศึกษา และการวิจัย อันเป็นไปเพื่อผลิต “กำลังคนที่เป็นที่ต้องการทาง

เศรษฐกิจ” หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการกำลังคนของภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ทุกมหาวิทยาลัยต่างจัดระบบความรู้ตามแบบฉบับที่ จำลองมาจากมหาวิทยาลัยยุคสมัยใหม่ของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหรัฐอเมริกา กล่าวคือแบ่งแยกความรู้ออกไปเป็นสาขาวิชาต่างๆ แล้วก็จัด โครงการหลักสูตร การเรียน การสอน และการวิจัยให้แยกต่างหากจากกัน โดยชัดเจน อย่างที่เราคุ้นๆ กันในปัจจุบันนี้ เหตุผลก็คงเป็นไปตามแนวคิด ของฟิสิกส์กลศาสตร์ และแยกส่วนที่กล่าวมาในตอนต้นนั่นเอง ที่ชอบแต่ จะมองปรากฏการณ์และสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นชิ้นส่วนแยกต่างหากจากกัน แม้ว่าต่างจะประกอบเป็นส่วนหนึ่งของโลกอันเปรียบเสมือนเป็นเครื่องจักรกล ใหญ่ก็ตาม

ผลสืบเนื่องสำคัญต่อเรื่องของการศึกษา และการพัฒนาของมนุษย์ จากการจัดแยกความรู้ออกเป็นชิ้นส่วน หรือสาขาวิชาต่างๆ ก็คือ การจัด แบ่งแยกโครงสร้างองค์การของมหาวิทยาลัย ซึ่งหมายถึงคณาจารย์ และ นักศึกษาออกไปเป็นคณะและสาขาวิชาต่างๆ ในทำนองเดียวกัน โดยนัยนี้ กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการปลูกฝังเจตคติ ทั้งใน หม้ออาจารย์ และนักศึกษา จึงถูกตีกรอบไว้อย่างเคร่งครัดแล้วตั้งแต่วัยก้าว เข้าสู่มหาวิทยาลัย และเป็นการยากยิ่งที่จะสามารถผลิตบัณฑิต หรือชนชั้น นำที่มีโลกทัศน์ทางวิชาการที่กว้างขวาง และสำนึกในความรับผิดชอบต่อ สังคมในวงกว้าง⁵³ แต่ถ้าจะมองจากแง่ของเป้าหมายหลักในการผลิตกำลังคน เพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกส่วนต่างๆ ของระบบธุรกิจอุตสาหกรรมที่เป็นอยู่ ก็ ต้องนับว่ามีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลเป็นที่น่าพอใจ ในช่วงสิบปีี่สิบปี มานี้ ในแวดวงวิชาการของไทย เรามีการพูดและเสวนากันมากมายถึงความ เป็นเลิศทางวิชาการ ถึงสหวิทยาการ และการประสานร่วมมือระหว่างต่าง สาขาวิชา แต่เมื่อถึงขั้นปฏิบัติเข้าจริง ต่างคนต่างสาขาก็ยังคงยืนอยู่ใน โลกเฉพาะสาขาของตนเอง ไม่ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นถึงว่า ปัญหาอุปสรรคไม่ใช่เป็นแค่เรื่องของความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือการประสาน งานร่วมมือของคน หรือสาขาวิชา หากแต่เป็นปัญหามูลฐานเกี่ยวกับโลกทัศน์

หรือความรู้ “แม่บท” ดังที่อ้างถึงไว้ข้างต้น ข้อเท็จจริงก็คือว่า ระบบอุดมศึกษาตามที่เป็นอยู่ กำลังทำบาปบาปหน้าที่เป็นแหล่งอนุรักษ์และหล่อหลอมโลกทัศน์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากกระแสค่านิยมอารยธรรม เพื่อการครอบครองและครอบงำของมหาอำนาจอุตสาหกรรม และเพราะฉะนั้น จึงตกอยู่ในฐานะของโลกานูวัตร์ หรืออีกนัยหนึ่ง แหล่งวัฒนธรรมการลอกเลียนและฟุ้งพา ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์⁵⁴

วัฒนธรรมการลอกเลียน และฟุ้งพาที่ว่านี้ ยังถ่ายทอดลงไปสู่การศึกษา “ในระบบ” ทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระดับประถมถึงมัธยม รวมทั้งสู่สาธารณชนในวงกว้าง ในแวดวงการศึกษา มักจะมีการพูดกันอยู่เสมอถึงค่านิยมของคนไทยที่เห็นการศึกษาเป็นช่องทางให้ได้เป็น “เจ้าคนนายคน” ข้อนี้ความจริงก็ไม่ใช้เรื่องแปลกอะไรนักหนา กลับจะเป็นการดีเสียด้วยซ้ำไป ถ้าคนไทยเราจะมีใจกระตือรือร้น ตื่นตัวคิดอ่านร่ำเรียน เพื่อสร้างตัวสร้างฐานะของตนให้ดีขึ้นในสังคม เป็นแต่ว่าในแวดวงการศึกษาเอง อาจจะไม่ค่อยได้ตระหนักในคุณค่าความสำคัญของวิชาชีพการศึกษาดีพอเท่านั้น อิทธิพลของการศึกษาต่อการสร้างเจตคติ และทัศนคติของคนนั้น เป็นที่ยอมรับกันดี ประเด็นอยู่ที่ว่า เรามีความตระหนักเข้าใจและมั่นคงในหลักการ และนัยความหมายของการศึกษา หรือไม่ เพียงใด เกี่ยวกับประเด็นนี้ จะขอนำเอาถ้อยคำของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มาอ้างไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง ให้พอได้แง่คิดเปรียบเทียบดูว่าอะไรกำลังเกิดขึ้นกับการศึกษาไทยในปัจจุบัน

.....สภามหาวิทยาลัยที่ใช้อยู่บัดนี้ ฉะฉานแต่ส่วนสามัญศึกษาชั้นเบื้องต้นเท่านั้น สามัญศึกษา ชวนให้คนอยากเป็นเสมียน เพราะวิชาสามัญที่เรียนมา พอจะให้เข้าทำงานเสมียนได้ และเป็นธรรมดา ใครเรียนวิชาใดแล้ว อยากใช้วิชานั้น เหตุฉะนั้นบุตรชานา จึงทิ้งนา และแสวงหางานเสมียนทำ.....

.....การศึกษาสำหรับชาติ ที่จะให้ราษฎรได้เรียนทั่วหน้าตามควรแก่อัตตภาพ จะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิชาสามัญศึกษาสอน วิชากลุกรรม หัตถกรรม และ

พาณิชย์การด้วย... จึงเห็นได้ว่า สามัญศึกษากับวิสามัญศึกษา ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ต้องจัดไปด้วยกันให้เหมาะสมกัน การศึกษาแพร่หลาย ช่วยให้โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำมีนักเรียนเต็ม โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำ ช่วยแก้ไขรอยากเป็นเสมือนซึ่งโรงเรียนสามัญมีแต่จะสอนให้ และเมื่อได้มีทั้งสามัญและวิสามัญศึกษาพอเหมาะสมกันแล้ว คนทุกคนก็ได้เรียนตามควร แก้อัตตภาพ การศึกษาสำหรับชาติ จึงถือว่าได้เขยิบความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมดนี้ คือ กำลังของชาติ...⁵⁵

ปรัชญาการศึกษา เรื่องให้ราษฎรได้เรียนรู้ “ตามควรแก้อัตตภาพ” ซึ่งย่อมาหมายความว่าเปิดช่องทางให้ได้แสวงหาทางอาชีพที่หลากหลาย “ตามควรแก้อัตตภาพ” นี้ ได้รับการกล่าวขวัญและย้ำกันมากมายในแวดวงการศึกษา แต่ในขณะเดียวกัน จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม การศึกษา “ในระบบ” ของไทยก็ต้องตกอยู่ภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมอย่างเต็มตัว ทั้งนี้ ตามแนวทางการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนผลิตกำลังคนดังกล่าวข้างต้น “โรคอยากเป็นเสมียน” หรือค่านิยมต้องการเป็น “เจ้าคนนายคน” ผันแปรมาเป็นการเล่าเรียน เพื่อโอกาสเรียนให้ขึ้นไปถึงชั้นมหาวิทยาลัย และโดยนัยนี้ การศึกษาชั้นประถมและมัธยม จึงกลายเป็น “บันไดตารา” สำหรับไต่เต้าขึ้นถึงชั้นอุดมศึกษา เพื่อที่จะได้แสวงหา “ที่เป็นที่ต้องการทางเศรษฐกิจ” เป้าหมายและความพยายามของทางราชการที่จะจัดให้มัธยมศึกษาเป็นแหล่งผลิตกำลังคนระดับกลางอันหลากหลาย จึงต้องเป็นอันล้มเหลว รวมตลอดถึงการนำเอาระบบโรงเรียนมัธยมประสมมาประยุกต์ใช้ เพื่อสร้างอาชีพระดับกลาง ก็ต้องประสบกับความล้มเหลวในทำนองเดียวกัน แต่ระบบโรงเรียนมัธยมประสมเอง ในทางปฏิบัติจริงๆ ก็มุ่งตอบสนองความต้องการสังคมอุตสาหกรรมเสียมากกว่า สำหรับภาคเกษตรและชนบทอันเป็นเศรษฐกิจสังคมหลักของไทย ในบรรยากาศและโลกทัศน์ทางการศึกษาเช่นว่านี้ การสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยจึงตกเป็นข่าวครึกโครม ดุจมหกรรมประจำปีของชาติ⁵⁶ ยิ่งมาถึงยุคสารสนเทศ

มทกรรมประจำปีที่ผ่านมา ก็ยังได้รับการตอกย้ำฝังลงในจิตสำนึกสาธารณชนอย่างกว้างขวางขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลาง ซึ่งเก็บเกี่ยวสิทธิประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจได้มากที่สุด และเพราะฉะนั้นจึงได้รับโอกาสทางการศึกษาสูงสุด การแข่งขัน “เสรี” ทางเศรษฐกิจ และการศึกษาจึงกลายเป็นเรื่องของอภิสิทธิ์ไปในทุกวันนี้

แต่นั้น ก็อาจจะไม่สำคัญเท่ากับความเป็นจริงที่ว่า ณ บัดนี้ ระบบการศึกษาของไทยได้พัฒนามาถึงจุดที่ระบบและกระบวนการเรียนรู้ระดับประถม และมัธยม ต้องมาเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมลอกเลียนและพึ่งพาของระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งขึ้นอยู่กับโลกทัศน์และองค์ความรู้จากกระแสอุตสาหกรรมนิยมภายนอก โดยนัยนี้ ระบบและกระบวนการเรียนรู้แบบท่องจำ จึงปลูกฝังอยู่ในธรรมชาติของการศึกษา “ในระบบ” ที่เป็นอยู่ คำว่า “ในระบบ” ก็สื่อความหมายในตัวเองอยู่แล้วว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบที่แผ่ขยายเข้ามาตามกระแส “โลกาภิวัตน์” ยิ่งกว่านั้น ในสภาวะความรู้เช่นนี้ ก็มีเหตุผลที่น่าสงสัยต่อไปด้วยว่า คุณค่า และคุณภาพของบรรดางานศึกษาวิจัยทั้งหลาย รวมทั้งนักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญ ได้ให้อะไรที่เป็นการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการทำสารนิพนธ์ หรือวิทยานิพนธ์ระดับสูงในต่างประเทศ ผู้ทำมีอิสระเพียงใด จากโลกทัศน์และกรอบความคิดของอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก และที่จะตั้งโจทย์และฐาน (ซึ่งต่างจากสมมติฐาน) การวิเคราะห์ศึกษาอย่างเป็นตัวของตัวเอง เพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ที่ถูกต้องเหมาะสม⁵⁷ ผู้เขียนเองไม่ได้มีสติปัญญาที่จะไปวินิจฉัยอะไรได้ แต่เมื่อคำนึงถึงวิกฤตที่กำลังโหมกระหน่ำต่อสังคมวัฒนธรรมไทยในขณะนี้แล้ว ก็ตระหนักแฉ่วว่า น่าจะถึงเวลาแล้วที่จะได้ตื่นตัวทำการสำรวจตรวจสอบสภาวะเป็นไปทางเศรษฐกิจและการศึกษาให้ถ่องแท้ เพื่อที่จะได้ช่วยกันแสวงหาเส้นทางปลดปล่อยสภาวะจิตของเราให้เป็นอิสระจากความรู้หรืออวิชชาที่กำลังครอบงำสังคมวัฒนธรรมไทยอยู่ในขณะนี้

ในประการสำคัญ ที่พึงต้องตระหนักกันให้ชัดเจน ก็คือว่า องค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กำลังยึดติดกันอยู่ เป็นเครื่องศาสตราวุธ กำหนดฐานะความสัมพันธ์ทางอำนาจของฝ่ายครอบครองและครอบงำเหนือฝ่ายลอกเลียนและพึ่งพา และปรากฏการณ์ที่ว่านี้ เป็นเครื่องสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษาวิชาการของไทยที่เป็นมาตั้งแต่ยุค “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดังกล่าวข้างต้น สังคมวัฒนธรรมไทยเราได้ชื่อว่า รู้จักประสานประโยชน์ และในขณะเดียวกันก็ใฝ่ในอิสรภาพอย่างแรงกล้า อันเป็นคุณธรรมที่กำลังถูกทดสอบอย่างแรง ในยามวิกฤตที่กำลังแผ่ขยายและทวีความรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้ก็เพราะว่า อำนาจครอบครองและครอบงำมิได้หยุดยั้งอยู่เพียงแค่ว่าพยายามยึดกุมความเหนือกว่าทางเทคโนโลยีและตลาด เพื่อประโยชน์แก่ “เศรษฐกิจการค้าเสรี” เท่านั้น แต่เป้าหมายสำคัญสูงสุดที่ตามมา และกำลังจะเป็นชนวนของความขัดแย้งรุนแรงต่อไป ก็คือ เรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ และระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเป็นกรณีปัญหาที่ชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมถึงสถานะความสัมพันธ์ทางอำนาจ ดังกล่าว ที่ว่าร้ายแรงและรุนแรงยิ่งขึ้นไปจากการช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบเชิงตลาดการค้า ก็เพราะเหตุว่า เป็นประเด็นปัญหาที่กระทบโดยตรงต่อสิทธิเสรีภาพ และชีวิตเลือดเนื้อ ความเป็นอยู่ของมวลชนส่วนใหญ่ในชุมชนท้องถิ่นชนบท รวมตลอดถึงช่องทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจสังคมไทยโดยรวม ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของการเก็บเกี่ยวจากแรงงานและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ดังที่เคยกระทำกันมาโดยตลอดเท่านั้น

กรณีเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา นับเป็นอุทธาหรณ์อย่างดีและชัดเจนของสถานะความไม่รู้ และไม่ใส่ใจ ภายในแวดวงการศึกษาวิชาการของไทย และวิชาชีพที่แฝงมากับกระแสคลื่นอารยธรรม เพื่อแสวงอำนาจครอบครอง และครอบงำ ดังกล่าว ความจริงคำว่า “ความหลากหลายทางชีวภาพ” เป็นคำใหม่ ที่เพิ่งคิดใช้กันในแวดวงของนักนิเวศ และขบวนการสังคมระดับท้องถิ่นเมื่อไม่นานมานี้เอง

แต่แล้วก็กลายมาเป็นประเด็นอ้างอิงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพ แสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างสภาวะ หรือองค์ความรู้ที่เป็นอยู่ของ “วิทยาศาสตร์” ตะวันตก ทั้งในทางชีวภาพและสังคม กับเศรษฐกิจการเมืองทั้งในระดับชาติ และนานาชาติ⁵⁸ เรื่องทั้งเรื่องมีอยู่เพียงว่า ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 นี้เอง พลังขีดความสามารถทางเทคโนโลยีการลงทุน การผลิต และการค้า ได้กระจายตัวออกไปสู่ภูมิภาคและประเทศอื่น ๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย ซึ่งพื้นที่จากสงครามโลกครั้งที่สอง ฐานะอำนาจการครอบครอง และควบคุมเวทีตลาดการค้าโลกของสหรัฐอเมริกา จึงต้องสั้นคลอนลงไปตามลำดับ ดังที่เห็นกันอยู่ ประกอบกับจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ ยังต้องมาล่มสลายไปอีกตอนปลาย ๆ ทศวรรษ เหตุผลอ้างอิงที่จะทุ่มเทงบประมาณการทหาร รวมทั้งโครงการวิจัยเกี่ยวกับเทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อการสู้รบ จึงเป็นอันสิ้นสุดลง เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว การทุ่มเทงบประมาณการทหารดังกล่าวนี้ มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาผ่านพ้นวิกฤตการณ์ถดถอยมาโดยตลอด

ในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ สหรัฐอเมริกาจึงต้องมองหาทางออกใหม่ๆ เพื่อครองความเหนือกว่าในเวทีการแข่งขันเศรษฐกิจโลก และทางออกที่ยังพอมีอยู่ก็คือ ในด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับอุตสาหกรรมยากับการแพทย์ และธุรกิจทางการเกษตรของสหรัฐอเมริกา ระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เข้ามามีบทบาทสำคัญก็เพื่อให้หลักประกันอำนาจการครอบครองธุรกิจเทคโนโลยีชีวภาพของบรรดาบริษัทข้ามชาติทั้งหลายของสหรัฐอเมริกาเอง ซึ่งทำรายได้เข้าประเทศหลายหมื่นล้านดอลลาร์ในแต่ละปี โดยนัยนี้เอง หลักการเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน อันเป็นผลจากหน้าพักหน้าแรงของมนุษย์ในทฤษฎีของลอร์ด เมื่อกว่าสามร้อยปีก่อน จึงลูกกลมมาถึง กลายเป็นสิทธิในการครอบครองและควบคุมปัจจัยอันจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ไป และข้อที่เป็นประเด็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่ง ก็คือว่า ตัววัสดุพันธุกรรมที่บรรดาบริษัทข้ามชาติตะวันตกนำมาใช้สร้างผลิตผล เพื่อ

จดทะเบียนสิทธิบัตรคุ้มครองนั้น ล้วนแล้วแต่ได้มาจากสายพันธุ์และพันธุ์พืชจากป่า ซึ่งได้ผ่านการเพาะปลูก และปรับปรุงเลือกสรรมาแล้วหลายต่อหลายชั่วคน ในบรรดาประเทศโลกที่สาม⁵⁹

เมื่อพูดมาถึงตรงนี้ โดยสามัญสำนึกแล้ว ก็คงไม่เป็นการยากที่จะตระหนักเห็นกันถึงนัยความหมายของกระแสคลื่นเทคโนโลยีชีวภาพต่อเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของไทยเรา รวมทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะที่ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของป่าเขตร้อนของโลก คุณค่าความสำคัญของป่าเขตร้อนจะเห็นได้จากความเป็นจริงที่ว่า ป่าที่ว่ามีพื้นที่อยู่เพียงน้อยนิดไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ทั้งหมดของโลก แต่ทว่าเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งมีชีวิตนานาชนิดทั้งพืชและสัตว์ถึงร้อยละ 50 - 60 ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดของโลก และประเทศไทยเราก็ดั้งอยู่ในบริเวณซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรชีวภาพอันหลากหลายที่ว่านี้⁶⁰ คุณค่าความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันของมนุษย์จะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์อาหารยา และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมาย ที่ใช้อุปโภคบริโภคกันอยู่ทั่วโลก ล้วนแต่มีมาจากผลิตผลของป่าเขตร้อนแทบทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นศักยภาพความสำคัญของพันธุ์พืชป่าเขตร้อนต่ออนาคตของมนุษย์ พอจะอนุมานได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า จากปริมาณจำนวนสิ่งมีชีวิตในโลกที่ประเมินกันว่ามีถึง 5 - 30 ล้านชนิดหรือสปีชีส์ ส่วนที่รู้จักกันอยู่ขณะนี้ก็ตกราว 125,000 ชนิด จากจำนวนที่รู้จักกันนี้ เพียงประมาณ 1 ใน 10 เท่านั้นที่มีการนำมาศึกษาวิจัยกัน และเพียง 1 ใน 100 ที่มีการศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจังในแวดวงวิชาการและอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไรที่บรรดาระบบราชการและบริษัทข้ามชาติต่างๆ ถึงได้พยายามแข่งขันชิงดีกัน เพื่อช่วงชิงอำนาจการครอบครองและควบคุมทรัพยากรชีวภาพอันหลากหลาย และทรงค่า ซึ่งมีอยู่ไม่กี่แห่งในโลก⁶¹

ประเด็นอยู่ที่ว่า การศึกษา วิชาการ และการวิจัยของไทยเราอยู่ที่ตรงไหน ในกระแสอารยธรรมเทคโนโลยีชีวภาพที่ว่านี้ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อ

ปัจจัยการดำรงชีวิต เสียยิ่งกว่าเรื่องของเทคโนโลยีด้านอิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ให้ความสะดวกสบายต่างๆ และเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด เราจะพึงเผชิญต่อการคุกคามของระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่มุ่งเข้ามาครอบครอง และควบคุมทรัพย์สินทางปัญญาอันมีค่าต่อการดำรงชีวิตของประชาชนคนไทยทั้งหมด ด้วยทัศนะท่าที่อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญากำลังถูกพลิกผันจากอาณาความดูแลรับผิดชอบขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (World Intellectual Property Organization : WIPO) มาตกอยู่กับ GATT หรือองค์การการค้าโลก (WTO)

ในปัจจุบัน ข้อแตกต่างที่สำคัญ ก็คือว่า ตามหลักการข้อตกลงระหว่างประเทศดั้งเดิม แต่ละประเทศทรงไว้ซึ่งสิทธิอธิปไตย ที่จะเลือกระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมของตนเอง แต่ภายใต้กติกาใหม่ เรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาถูกนำไปผูกพันอยู่กับเรื่องของการค้า ทั้งๆ ที่เป็นคนละเรื่องคนละประเด็นกันอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง โดยนัยนี้ สถาบันระหว่างประเทศที่จัดตั้งขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาก็ดี หรือว่าการค้าและตลาดก็ดี จึงล้วนแต่เป็นเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองของมหาอำนาจอุตสาหกรรม “ผู้แข็งแกร่งกว่า” ทั้งสิ้น หากใช้จะเป็นเสรีอย่างที่โฆษณาชวนเชื่อให้เข้าใจกันแต่อย่างใดไม่ และเมื่อรวมความทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ความคิดอ่านที่นำเอาเรื่องของทรัพย์สินเอกชนมาครอบคลุมนำไปถึงสิ่งมีชีวิตดังเช่นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั้น โดยแท้จริงก็คือ มรดกทางปัญญาความคิดที่สืบทอดมาจากกระบวนการค้นคว้าของวิทยาศาสตร์แบบแยกส่วนในอดีตนั่นเอง โดยอาศัยกระแสอารยธรรมเทคโนโลยีชีวภาพเป็นเครื่องมือ เพื่อเป้าหมายที่จะดำรงความเป็นใหญ่ในโลกด้วยการครอบงำความคิดให้เป็นเพียงหนึ่งเดียว ภายใต้อำนาจแห่งพลังอำนาจ และพยายามขจัดบันทอนทางเลือกอื่นๆ อันหลากหลายที่จะพึงมี⁶²

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ นัยและความหมายเชิงเศรษฐกิจการเมืองและเทคโนโลยี ซึ่งได้ถูกตีกรอบเอาไว้แล้วด้วยเป้าหมายและความมุ่งมั่นที่จะ

ครอบครองและครอบงำ ประเทศไทยในขณะนี้ ได้เข้าผูกพันลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพไว้แล้ว ยังคงเหลืออยู่แต่ที่จะนำเสนอให้รัฐสภาพิจารณาให้สัตยาบัน เพื่อออกกฎหมายภายในอนุวัติการให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งอนุสัญญาฯ เท่านั้น ประเด็นเงื่อนไขทางกฎหมายและเศรษฐกิจการเมือง ได้เริ่มมีการอภิปรายชี้แจงและวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างเปิดเผย และกว้างขวางขึ้นตามลำดับ และคงจะกระทำกันต่อไปอีก ซึ่งบทวิเคราะห์นี้ของดเว้นไม่พาดพิงไปถึงให้กินเนื้อที่มากกว่านี้ หากเพียงแต่ขออย่าไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง ถึงความสำคัญและจำเป็นที่สภาวะความรู้และการศึกษาของไทยเราเองจะพึงได้รับการทบทวนตรวจสอบเพื่อแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมต่อการพัฒนาที่สร้างสรรค์ และยั่งยืนอย่างแท้จริง

ประเด็นปัญหาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา อย่างน้อยก็มีส่วนเป็นแรงกระตุ้นให้เราได้หวนกลับมาพิจารณาหาคำตอบอย่างถ่องแท้ขึ้น รวมทั้งศักยภาพภูมิปัญญาที่จะพึงมีส่วนช่วยสร้างเสริมองค์ความรู้ และทางเลือกสำหรับการพัฒนาของมนุษย์ให้ก้าวหน้าขึ้นไปจากสภาวะที่เป็นอยู่ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อที่เราจะได้สามารถมองออกไปข้างหน้าอย่างอิสระและสร้างสรรค์ พิจารณาจากวิวัฒนาการเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เรื่องของความรู้ อีสรภาพ และความสร้างสรรค์ จึงประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาของมนุษย์อันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นเกณฑ์ความชอบธรรมที่การศึกษาพึงได้รับการวินิจฉัยตรวจสอบอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ว่าด้วยวิสัยทัศน์การศึกษาไทย

การพิจารณาถึงเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากจะช่วยเป็นกระจกส่องสภาวะการศึกษา และการวิจัยที่เป็นอยู่ของไทยแล้ว ยังให้บทเรียนที่จะมองออกไปข้างหน้า ทั้งในด้านลบและด้านบวกอย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ ในประการ

แรกเป็นเครื่องยืนยันบ่งบอกถึงจุดเสื่อมถอยถึงที่สุดของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์ และแยกส่วนของตะวันตก ซึ่งเป็นฐานที่มาของโลกทัศน์ และกระบวนทัศน์ อันเป็นตัวกำกับพัฒนาการของเทคโนโลยี และเศรษฐกิจการเมือง ภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่ว่านี้ ความรู้ และการศึกษา จึงให้ความหมาย และเป็นไปเพื่ออำนาจที่จะครอบครองและควบคุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งมนุษย์ และธรรมชาติให้เข้าอยู่ในลู่ทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายแต่เพียงหนึ่งเดียว คือ การจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งถูกแปลความหมายให้เป็นความเจริญก้าวหน้า และตั้งความคาดหวังในหมู่ชนส่วนใหญ่ที่จะพึงได้รับการแบ่งสรรเฉลี่ยผลประโยชน์โดยถ้วนหน้า โดยอาศัยกลไกตลาด และการเมืองเสรีประชาธิปไตย แต่ในความเป็นจริงการณ์กลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม ดังเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไป

ยิ่งไปกว่านั้น ในท่ามกลางของความยากจนทุกข์ยากของมวลมนุษย์ และความเสื่อมทรามของธรรมชาติแวดล้อมนี้เอง ครอบอำนาจครอบครองและครอบงำก็ยังคงเดินหน้าต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อเป้าหมายถึงขั้นที่จะครอบครองและควบคุมสิ่งมีชีวิตและปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษย์ทั้งหมดนี้ นับเป็นความมีเดบอดและอับจนทางปัญญา หากแต่บัดบังอยู่ในสภาพลักษณะของความชาญฉลาดปราดเปรื่องทางเทคโนโลยี และกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งกระทำต่อมวลชนผู้ยากไร้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การกระทำโดยตรงถึงชีวิตเลือดเนื้อของมวลชนเช่นนี้ ย่อมจะเป็นสิ่งยั่วยุให้เกิดวิกฤติความขัดแย้ง และความรุนแรงอันไม่มีที่สิ้นสุด ในทำนองเดียวกัน วิกฤติสังคมเช่นว่านี้ โดยรากฐานก็คือ วิกฤติของวิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้ตะวันตกที่ต้องสะดุดหยุดลง และชะงักงันภายใต้กระแสอุตสาหกรรมนิยมดังที่กล่าวมานั้นเอง

บทเรียนประการที่สอง จากเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างน้อยจากทัศนะของบทวิเคราะห์ฯ นี้ ก็คือ เท่ากับเป็นการเปิดขยายทัศน์วิสัยของการพัฒนาทางการเกษตรและชนบทให้กว้างไกลออกไปจากที่เคยอิงยึดติดอยู่กับระบบ และกระบวนกรเรียนรู้ภายใต้กระแสวัฒนธรรม

อุตสาหกรรมนิยมอันแปลกปลอม และแปลกแยก ที่ว่าแปลกปลอมและแปลกแยก ก็ด้วยเหตุที่เป็นการแยกส่วนแบ่งภาคของความรู้ และการพัฒนาตามทฤษฎีและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก ซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของการพัฒนาแบบไม่สมดุล หรือว่ามองเห็น และตีค่าของคนเป็นเพียงหน่วยแรงงาน และธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุดิบ เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดสำหรับภาคธุรกิจอุตสาหกรรม หรืออีกนัยหนึ่งที่เรียกขานกันว่า “การจำเรียงเต็บโตทางเศรษฐกิจ” ตามสูตรเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกแล้ว แม้แต่ความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมของเราเอง ก็ต้องเป็นอันผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงที่บรรพบุรุษได้เรียนรู้และสะสมเป็นองค์ความรู้ส่วนหนึ่งไว้ดังที่ได้อ้างถึงในตอนต้นที่ว่า ธรรมชาติของป่าในประเทศไทย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นป่าเขตร้อนอันมีค่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ทว่า ในแวดวงการศึกษาวิชาการ และการบริหารราชการแผ่นดิน ความรู้ความเข้าใจของเราเกี่ยวกับป่า ก็จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก และเป็นไปเพียงเพื่อสนองความต้องการของ “ภาค” อุตสาหกรรมทำไม้เป็นสำคัญ ซึ่งหมายถึงว่าทุก ๆ ตารางเมตรที่มีการตัดไม้ ไม่ว่าจะกระทำโดยถูกต้องตามหลักวิชาการวนศาสตร์ หรือไม่เพียงใดก็ตาม ไม่ว่าจะกระทำในรูปสัมปทานถูกต้องตามกฎหมายหรือโดยลักลอบตัดไม้ก็ตาม เท่ากับเป็นการทำลายทรัพยากรอันมีค่าอย่างยิ่งสำหรับอนาคตทั้งของประชาชนคนไทย และมนุษยชาติโดยส่วนรวม

ทั้งนี้ทั้งนั้น ล้วนแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้เกี่ยวกับวนศาสตร์ในแบบฉบับของป่าเขตอบอุ่นของโลกตะวันตก ซึ่งมีแต่ไม้เป็นทรัพยากรหลัก แต่ด้วยคุณค่าในเชิงของความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งนี้ ไม่ใช่ว่าคนชาวตะวันตกจะขาดความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรชีวภาพ หามิได้เลยในทางตรงกันข้าม ตลอดเวลาหลายศตวรรษที่ผ่านมาที่ตะวันตกแผ่อำนาจมาสู่โลกตะวันออก ก็ได้ขนเอาสายพันธุ์พืชนานาชนิดออกไปครอบครองใช้ประโยชน์มากมายมหาศาล และศึกษาเรียนรู้จากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านมาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกับที่ถ่ายทอดความรู้วนศาสตร์เฉพาะแต่

ในรูปแบบของการบริหารจัดการทรัพยากรไม่เป็นหลักใหญ่ให้กับแวดวงวิชาการไทย การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอาจดูไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไรนัก ในยุคสมัยที่ยังมีป่าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์อยู่ ครั้นเมื่อป่าเขตร้อนถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ประกอบกับพลังอำนาจแข่งขันในเวทีการค้าโลกเกิดการกระจายตัวไม่อยู่ในอำนาจครอบครอง และควบคุมได้เต็มที่อย่างแต่ก่อน เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเริ่มเป็นที่สนใจขึ้นเป็นลำดับ พร้อมด้วยความคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา อันเป็นเป้าหมายใหญ่เพื่อธำรงรักษาไว้ ซึ่งความเหนือกว่าในเชิงการแข่งขันด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ดังกล่าวข้างต้น ในขณะที่ในแวดวงการศึกษาวิชาการของไทยผู้เป็นเจ้าของประเทศเอง ยังแทบจะไม่ได้เกิดตระหนักสำนึกในคุณค่าความสำคัญในเรื่องนี้เลย !

จะอย่างไรก็ตาม มองจากแง่มุมของการพัฒนาทางการเกษตรและชนบท ความตระหนักสำนึกในความเป็นจริงเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งต่อทัศนวิสัยทางการศึกษาและการวิจัย เท่าที่คิดและปฏิบัติกันมา การพัฒนาทางการเกษตรและชนบทที่มีความหมายเป็นแต่เพียงเรื่องของการแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาราคาพืชผลเกษตรตกต่ำ ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาขาดโอกาสทางการศึกษา ฯลฯ เหล่านี้สรุปรวมอยู่ในสูตรท่องจำของราชการสั้นๆ กะทัดรัดว่าเป็นปัญหา “โง่ จน เจ็บ” ซึ่งก็ไม่ได้ผิดนัก หากแต่ล้วนเป็นปัญหาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐเองทั้งสิ้น ที่แยกเอาเรื่องของเกษตรและชนบทออกไปจากเป้าหมายของการพัฒนา แล้วในขณะที่เดียวกันก็ยังคงใช้ให้พื้นฐานหล่อเลี้ยงและรองรับหนุนาการจำเรียมเติบโตเฉพาะของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเสียอีก “ภาค” เกษตร และชนบทจึงต้องลดน้อยถอยกำลังลงไป ในขณะที่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมโตวันโตคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของร้อยละ “ผลิตภัณฑ์รวมแห่งชาติ” (GDP) หรือรายได้ต่อหัว ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ด้วยอาศัยแรงอำนาจรัฐแทบทั้งนั้น ไม่ใช่ด้วย “มือที่มองไม่เห็น” ของกลไกตลาดเสรีดังที่อ้างกัน และในสภาวะการณ์เช่นนี้ ก็ถือ

เป็นบทบาทหน้าที่ของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ ที่จะทำการศึกษาวิจัย และถ่ายทอดความรู้กันอย่าง “เป็นกลางและปลอดค่านิยม” ให้เป็น “เชิงประจักษ์” ว่า ณ บัดนี้ เศรษฐกิจไทยได้พัฒนามาบรรลุถึงจุดที่ภาคเกษตรและชนบทได้ลดคุณค่าความสำคัญลงไปแล้ว ส่วนภาคธุรกิจอุตสาหกรรมกำลังทวีคุณค่าความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ และเป็นความหวังเดียวที่จะนำเศรษฐกิจไทย ประเทศไทย และชาติไทย ให้รอดหน้าตัดเทียบกับนานาชาติได้ ข้อสำคัญก็คือ โลภทัศน์และองค์ความรู้แยกส่วนแบ่งภาคเช่นว่านี้ ยังได้รับการขนานรับเป็นอย่างดีในหมู่ผู้นำทางการเมือง และในแวดวงวิชาการ วิชาชีพทั้งหลายตลอดมา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโลภทัศน์ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ตะวันตกที่ยังลึกอยู่ในระบบการศึกษาและวัฒนธรรมการเรียนรู้สมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ด้วยเหตุนี้เอง ทั้งนโยบายของรัฐ และโครงการศึกษาวิจัยทั้งหลาย ทั้งไทยและเทศจึงล้วนแต่ยึดติดอยู่กับกรอบอ้างอิง และสมมติฐานของการถดถอยของภาคเกษตรและชนบทเป็นหลักอยู่เสมอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความล่มสลายของชนบทได้กลายมาเป็นคุณธรรมอยู่ในตัวเอง เป็นจุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา และเป็นตัวชี้วัดถึงความเจริญก้าวหน้า ในทำนองเดียวกันกับที่ยึดถือ และปฏิบัติกันมาในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมตะวันตกยุคสมัยใหม่

ความตระหนักสำนึก ในความเป็นจริงเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ถือเป็นขั้นตอนสำคัญในวิวัฒนาการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย ก็เพราะให้ความหมายเป็นการปลดเปลื้องตนเองให้เป็นอิสระจากกรอบความรู้ความเข้าใจที่ถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบตะวันตกดังกล่าว นั่นก็คือเป็นอิสระจากกระแสเศรษฐศาสตร์การพัฒนา และรัฐประศาสนศาสตร์ของไทยเราเอง ซึ่งก่อตัวขึ้นสู่อำนาจการเมืองมาตั้งแต่ยุค “ระดมนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ” ภายใต้ระบอบทหาร และซึ่งสถาปนาความสัมพันธ์ การถ่ายทอดวิชาการ และการศึกษาวิจัยและพัฒนา อย่างแนบแน่นอยู่กับสำนักเศรษฐศาสตร์ อัน “เป็นกลางและปลอดค่านิยม” ของธนาคารโลก และกองเงินทุนระหว่างประเทศที่กรุงวอชิงตัน แนวคิดและผล

ทางปฏิบัติจึงมีอันเป็นไปดังที่กล่าวข้างต้น ปัญหาสังคมต่างๆ อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจมักจะได้รับคำอธิบายจากวงการเทคโนโลยีแครดเท่านั้นว่า เป็นแต่เพียงเรื่องของข้อผิดพลาดในรายละเอียดทางปฏิบัติเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์หลัก ซึ่งได้ร่ำเรียนกันมาแล้วเป็นอย่างดี⁶³ แต่จริงๆ แล้ว เป็นปัญหาเงื่อนไขปมวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งบทวิเคราะห์ฯ นี้ พยายามย้ำถึงโดยตลอด

✱ จิตสำนึกและอิสรภาพทางปัญญาความคิด นับเป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นต่อวิสัยทัศน์ที่จะเล็งเห็นถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างถ่องแท้ กล่าวคือ เป็นคุณค่าต่อการเรียนรู้ นอกเหนือไปจากเรื่องของประโยชน์ในทางวัตถุธรรม อย่างเช่นที่มองเห็นกันทั่วๆ ไปว่า เป็นแหล่งอาหารและยา รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของมวลมนุษยเร าสลุดจนชี้ให้เห็นช่องทางการพัฒนาเกษตรและชนบท ีมีความเป็นพลวัตขยายงานอาชีพหลากหลายออกไป ถึงระดับการมีส่วนร่วมของชาวไร่ชาวนา ในกระบวนการแปรรูปเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร และการตลาด แทนที่จะมัวแต่ถูกจำกัด ึ่งพาทอยู่กับพืชและสัตว์ไม่กี่ชนิดตามที่กำกับกะเกณฑ์มาจากภายนอก ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนแต่มีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบายและการจัดการศึกษาทั้งสิ้น แล้วก็จะจะต้องเกี่ยวข้องไปถึงการปรับปฏิรูปการศึกษาไทยกันอย่างขนานใหญ่ เพื่อสร้างเสริมขีดความสามารถสร้างสรรค์ทางสติปัญญาให้ “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” กันอย่างจริงจังในบริบทของสภาพความเป็นจริง และวิถีชีวิตอันหลากหลาย ซึ่งต่างจากที่ได้ถูกตีกรอบเอาไว้ล่วงหน้าแล้วภายใต้ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่

โดยนัยนี้ แนวคิดในทำนองที่ ชี้ให้เห็นว่า “ความได้เปรียบของประเทศทั้งหลายในอนาคต จะมีได้ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักอีกต่อไป แต่จะขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรมนุษย์ และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ในเอเชียที่อาศัยการทุ่มเทด้านการพัฒนากำลังคน และการพัฒนาเทคโนโลยีเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ⁶⁴ จึงไม่สู้จะตรงต่อสถานะความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย

และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เท่าใดนัก ประเด็นปัญหาคงจะอยู่ที่ แผนภาพความเป็นจริง ที่มองกันด้วยแว่นสีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั่นเอง จะสังเกตเห็นได้จากคำวลีที่ใช้ในเอกสารวิชาการที่อ้างถึงนี้ อย่างเช่น เทคโนโลยี รูปแบบ “สากล” ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม คำนิยม “สากล” กติกาการค้า “สากล” แล้วก็ตามถึง “ทรัพยากร” ธรรมชาติ และการพัฒนา “กำลังคน” รวมทั้ง “กระแสโลกาภิวัตน์” เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่พอกไว้ ด้วยเงื่อนไข และเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และอำนาจทั้งสิ้น จะนำมาใช้หรือพูดกันอย่างผ่านๆ ไปโดยไม่มีการตั้งคำถามนั้นเห็นจะเป็นไป ไม่ได้ โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤติสังคม และสภาพแวดล้อมที่เราต่างต้อง เผชิญร่วมกันอยู่ในปัจจุบันนี้และทั้งในอนาคตข้างหน้า

เป็นที่น่าสังเกตเช่นเดียวกันว่า ในช่วงสี่ห้าปีมานี้ ทาง “ภาคเอกชน” พากันตื่นตัวกระตือรือร้นสนใจในเรื่องของการศึกษากันอย่างกว้างขวาง เป็น ช่วงที่บรรดานักวิชาการปัญญาชนถูกระดมกำลังความคิดแสวงหา “วิสัยทัศน์” ทางการศึกษากันมากมาย ดังที่เป็นข่าวครึกโครมกันอยู่เป็นระยะๆ⁶⁵ แต่ ประเด็นสนใจจะมุ่งไปที่เรื่องของ “ฐานทรัพยากรมนุษย์” และเทคโนโลยี เป็นหลักใหญ่ในทำนองเดียวกันนั่นเอง จุดสำคัญอยู่ตรงที่ว่า “เศรษฐกิจ” ไทยจะต้องเร่งรัดพัฒนาให้เทียมทันกับกระแสการแข่งขันในตลาดโลกในยุค กระแสเคลื่อนอารยธรรมลูกที่สาม ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ พิเคราะห์จาก จุดนี้แล้ว มวลความพยายามของ “ภาคเอกชน” ในการแสวงหาวิสัยทัศน์ การศึกษา จึงดูไม่ต่างอะไรนักจากวิสัยทัศน์แบบ “อาหารจานด่วน” ของ ภาครัฐ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อเกือบสี่ทศวรรษก่อน ภายใต้ กระแสเคลื่อนอารยธรรมโลกที่สอง โดยพื้นฐานแล้ว ทั้งสองช่วงจึงนับเป็น ความต่อเนื่องและเสริมซึ่งกันและกัน ภายในกรอบกระบวนทัศน์ชุดเดียวกัน คือ เป้าหมายการจำเริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม โดยถือเอามนุษย์ และธรรมชาติเป็นเพียง “ทรัพยากร” บั๊จจัยผลิต

ความจริงมีอยู่ว่า แม้ในยุคสารสนเทศ หรือกระแสเคลื่อนอารยธรรม ลูกที่สามนี้เอง “ฐานทรัพยากรธรรมชาติ” ยังคงเป็นบั๊จจัยช่วงชิงความ

ได้เปรียบเสียเปรียบอยู่ และจะยังมีความสำคัญเข้มข้นรุนแรงขึ้นเป็นทวีคูณ โดยอาศัยเทคโนโลยีขั้นสูง คือ เทคโนโลยีชีวภาพ และระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสถาปนาตนเองขึ้นโดยพลการ เพื่อครอบครองและควบคุม “ทรัพย์สินทางชีวภาพ” ความหลากหลายทางชีวภาพ อันเป็นปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมวลชนท้องถิ่นชนบท วิสัยทัศน์ทางการศึกษาและการวิจัย เพื่อสร้างเสริมความตระหนักสำนึกในความเป็นจริงข้อนี้ จึงนับเป็นเรื่องสำคัญ และรีบด่วนอย่างยิ่งเกี่ยวข้องโดยตรงต่อชีวิตเลือดเนื้อ และความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยทั้งมวล และเอกราชอธิปไตยของประเทศชาติ โดยส่วนรวม สังคมไทยเป็นสังคมที่สมบูรณ์มั่นคงไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพส่วนหนึ่ง ความไม่นำพาต่อ “ฐานทรัพยากรธรรมชาติ” ย่อมเท่ากับเป็นการจงบั่นทอน ทำลายศักยภาพภูมิปัญญาที่จะพัฒนาตนเอง และภูมิคุ้มกันต่อการคุกคามจากภายนอก

โดยแท้จริงแล้ว วิสัยทัศน์ที่ว่านี้ไม่ได้อยู่ห่างไกลอะไรเลย หากแต่อาจเรียนรู้เอาได้จากภายในสังคมวัฒนธรรมไทยของเราเองเป็นจุดเริ่มต้น ทศนวิสัยมองย้อนออกไปจากภายในสังคมวัฒนธรรมไทย ไม่ได้หมายความว่า จะปฏิเสธกระแสโลกภายนอก ซึ่งเป็นไปไม่ได้อยู่แล้ว แต่อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อให้เราได้รู้จักตัวเองเพียงพอที่จะมองออกไปสู่โลกภายนอกด้วยความเชื่อมั่น และสร้างสรรค์ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก โชคดีที่วิถีชีวิต ชุมชนความหลากหลายทางชีวภาพมีความเป็นครุอยู่ในตัวเอง ที่มนุษย์เราสามารถเรียนรู้เอาได้ ซึ่งเป็นอีกวิถีทางหนึ่งของการแสวงความรู้ และการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของมนุษย์ กระบวนการเรียนรู้เช่นนี้ดูจะสอดคล้องกับข้อสังเกตทางวิทยาศาสตร์ของเกรกอรี่ เบทสัน นักฟิสิกส์ ที่มองเห็นการสื่อสารสัมพันธ์กันระหว่างโครงสร้างของธรรมชาติ กับโครงสร้างของจิตมนุษย์⁶⁶ นี่เป็นวิถีของความรู้อีกมิติหนึ่ง นอกเหนือไปจากวิถีของตรรกะความเป็นเหตุเป็นผลของมนุษย์เราเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่เราใช้ศึกษาหาความรู้กันมาจาก “ในระบบ” จนยากที่จะมองเห็นวิถีทางอื่นได้ เนื่องจากการศึกษา “ในระบบ” แยกตัวเองจากวิถีของธรรมชาติ และมุ่งแต่จะเรียนรู้ เพื่อรีดเอา

ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้เอง วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นหนทางเดียว ที่มีสื่อสัมพันธ์อยู่กับวิถีของธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และเป็นมายาวนานในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และในวิถีชีวิตอันหลากหลายนั้นเอง จึงเปรียบเสมือนแผนภาพความเป็นจริงของสัมพันธ์ภาพเชื่อมโยง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม เป็นความรู้ในลักษณะขององค์รวมประกอบเป็นระบบนิเวศ และการดำรงคงอยู่ของมวลสิ่งมีชีวิตร่วมกันกับธรรมชาติแวดล้อมอันหลากหลาย ในบริบทของความเป็นจริง มนุษย์กับธรรมชาติ จึงเป็นเสมือนภาพสะท้อนซึ่งกันและกัน และดำรงคงอยู่ร่วมกัน และมนุษย์ผู้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตอันหลากหลายที่วานี้ ก็เรียนรู้จากธรรมชาติเอง แล้วจึงค่อยๆ สะสมประสบการณ์ และก่อร่างสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ และการคิดร่วมกันขึ้นเป็นแบบแผนความรู้ และสังคัมวัฒนธรรมอันหลากหลายในทำนองเดียวกัน

เพราะฉะนั้น จากแง่มุมของความเป็นจริงเชิงนิเวศ และความเป็นชุมชนมนุษย์จึงไม่ได้มีความหมายเป็นแต่เพียงหน่วยอะตอม หรือปัจเจกบุคคลอย่างสุดโต่ง ที่เรียกกันว่า สัตว์เศรษฐกิจ เท่านั้นดังที่ ล็อค แอดัม สมิท และบรรดานักคิดอื่นๆ ในกระแสเหตุผลนิยมได้ตั้งสมมติฐานเอาไว้ หากแต่โดยรากฐานแห่งธรรมชาติมนุษย์เอง มีความหมายและคุณค่า ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตอันหลากหลาย ซึ่งประกอบกันเป็นมวลรวมดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าไปถึงจะเป็นการปฏิเสธคุณค่าความเป็นปัจเจกบุคคล และการพัฒนาตนเองของบุคคล หากแต่หมายถึงคุณค่า ในฐานะเป็น “บุคคลในประชาคม” (person-in-community) มีสัมพันธ์ภาพทางสังคัม โดยนัยนี้ ปัจเจกบุคคล จึงมิใช่จะดำรงคงอยู่เพียงด้วยสัญชาตญาณความชอบไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจ ตามอำเภอใจเฉพาะของตนเอง หากในอีกซีกหนึ่งของชีวิต ยังก่อปรด้วยความสำนึกของมนุษย์ที่จะพึงมีต่อพันธะหรือความผูกพันทางสังคัมด้วยในขณะเดียวกัน⁶⁷

ในประการสำคัญ ความรู้ในลักษณะองค์รวม และแบบแผนสังคัม

วัฒนธรรมอันหลากหลายที่ว่านี้ เป็นผลอันเกิดแต่กระบวนการเรียนรู้ และการคิดร่วมกันจากจิตสำนึกสร้างสรรค์ภายใน ซึ่งถือเป็นคุณค่าแก่นสารของความเป็นมนุษย์⁶⁸ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ประกอบเป็นภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นอันหลากหลาย เป็นความรู้แบบประเพณี อันอาจเป็นคุณค่าอย่างเอนกอนันต์ต่อสังคมโลกภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามวิกฤติความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และการเรียนรู้ “ในระบบ” สมัยใหม่

เรื่องของชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นกรณีทีใกล้เคียงตัวโดยตรงสำหรับการเรียนรู้ ในหมู่นักวิชาการปัญญาชนของไทยเรา แต่แล้วกลับเป็นเรื่องที่ดูแสนจะห่างไกล หรือว่าแทบจะไม่อยู่ในสายตาเอาเลย เนื่องจากว่ากระแสเศรษฐกิจการเมืองและระบบการศึกษาสมัยใหม่ ได้แยกโลกทัศน์ และกระบวนการทัศน์ของเหล่าชนชั้นนำ อันเป็นผลผลิต ออกไปจากฐานความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย เป็นสภาวะปัญหาช่องว่างที่คู่ขนานมากับกระบวนการเร่งรัด “พัฒนาเศรษฐกิจ” โดยตลอด ซึ่งนับวันจะยิ่งเลวร้ายและรุนแรงขึ้นโดยลำดับ และกำลังจะถึงจุดที่พากันเห็นว่า การร่วมมือกับต่างชาติต่างวัฒนธรรมให้เข้ามายุติครอง “ทรัพยากร” ธรรมชาติอันเป็นชีวิตเลือดเนื้อของมวลชนคนไทย เป็นความถูกต้อง “ทางวิชาการ” และชอบธรรมในนามของ “สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา” !

ผลสืบเนื่องจากช่องว่าง และการเบียดเบียนคุกคามต่อชีวิตทรัพย์สินของชุมชนท้องถิ่นนี้เอง ที่กระตุ้นให้เกิดกระแสท้องถิ่นขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นไปเพื่อปกป้องตนเองโดยสัญชาตญาณแห่งธรรมชาติมนุษย์เท่านั้น หากยังเป็นความเพียรพยายามแสวงการเรียนรู้และเอกลักษณ์ของตนเองด้วย ในขณะเดียวกัน จริงๆ แล้วกระแสท้องถิ่นทำนองที่ว่านี้ เป็นปรากฏการณ์ทั่วโลกคู่ขนานไปกับสภาวะช่องว่างและปัญหาการเบียดเบียนคุกคาม ดังกล่าว แม้จะอยู่ในบริบทและสภาวะเงื่อนไขที่แตกต่างหลากหลายกันไป แต่ก็มาตรงกันในเจตนาารมณ์ และจุดมุ่งหมาย เพื่อเรียกร้องต้องการความเป็นอิสระและเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ด้วยเหตุฉะนี้ กระแสท้องถิ่น จึงเป็นสภาวะการณ์ที่จะต้องคำนึงถึงกันอย่างจริงจัง ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

และการรวมตัวทางเศรษฐกิจการเมืองระดับภูมิภาค⁶⁹ ทั้งนี้ ไม่ใช่ในความหมายที่เป็น “โลกาวัตต” หรือ คล้อยตามกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตกแต่อย่างใด หากเป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ อันเป็นทางเลือกสำหรับชุมชนท้องถิ่นเอง มองจากแง่มุมของ “ชนชั้นนำ” กระแสท้องถิ่นอาจดูเป็นเรื่องของความไร้ระเบียบ ในยุคของความพยายามทุกวิถีทางที่จะสถาปนา “ระเบียบโลกใหม่” แต่ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริง ซึ่งไม่อาจละเลย หรือมองข้ามกันไปได้

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ มีการพูดถึงถึงเรื่อง “วิสัยทัศน์” กันมากมาย ในแทบทุกวงการผู้นำยุคชนชั้นกลาง ไม่ว่าจะเป็นในแวดวงการเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา ในวงการธุรกิจ ก็นิยมใช้คำ “ริเอนจีเนียร์” กันแพร่หลาย มีหนังสือที่ตีพิมพ์ออกมานับไม่ถ้วน แต่ก็ล้วนเป็นไปตามจังหวะ กระแสคลื่นอารยธรรมลูกใหม่ๆ ตามนิยาม ของ แอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ แทบทั้งสิ้น และโดยเจตนาหรือไม่ ก็เป็นเพียงเรื่องของความหวังซึ่งความได้เปรียบเสียเปรียบ และอำนาจจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีนั่นเอง การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ และการติดตามเรียนรู้นำมาใช้ประโยชน์นั้น ในตัวเองไม่ใช่เรื่องผิดหรือประหลาดอะไรเลย แม้เรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็น่าจะจำเป็นต้องรู้จักเรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีชั้นสูงเหล่านี้ ถ้าหากว่า จะไม่เป็นการทับถมซ้ำเติมปัญหาช่องว่าง และการคุกคามเบียดเบียนที่เป็นอยู่ให้เลวร้ายรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก

ความจริงทางด้านการศึกษาของไทย ความคิดอ่านเกี่ยวกับปฏิรูปการศึกษาได้เริ่มมีมาจากรายในของวงการการศึกษา ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2510 รวมทั้งบรรยากาศทางสังคมการเมือง วิพากษ์ วิจารณ์ กันถึงปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 และการจัดตั้ง “คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา” ในปีต่อมานั่นเอง⁷⁰ แต่ครั้นมาในทศวรรษ 2530 นี้ อันเป็นช่วงธุรกิจอุตสาหกรรมส่งออกกำลังเฟื่องฟู และการแข่งขันในตลาดโลกเข้มข้นรุนแรงขึ้น รวมทั้งพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นกลาง ปัญหาช่องว่าง และความไม่เป็นธรรมทางสังคม จึงดู

จะเป็นที่หลงลืมกันไปใน “วิสัยทัศน์” ทั้งทางด้านการเมืองและการศึกษา ด้วยเหตุที่ต่างพากันพะวงแต่จะต้อนรับขับสู้กระแส “โลกาภิวัตน์” ใหม่ ๆ ที่ จะพัดผ่านมาจากภายนอกเป็นจุดสำคัญ

ถึงตรงนี้ ก็ขอย้อนไปพิเคราะห์เปรียบเทียบถึงวิสัยทัศน์ และจุดยืน ทางเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษาของผู้นำไทยรุ่นก่อนๆ โดยพิจารณาได้จากถ้อยคำของเจ้าพระยาธรรมาชุกดิ์มนตรี ซึ่งก็นับเป็นนักเปลี่ยนแปลง “ให้ทันสมัย” ด้วยผู้หนึ่งของฝ่ายสามัญชน ดังต่อไปนี้

การอาชีพของราษฎรสามัญ กล่าวโดยทั่วไป ก็รวมอยู่ในกรรม ๓ อย่าง คือ กสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์กรรม ประเทศสยามเป็นประเทศเพาะปลูก การอาชีพของราษฎร จึงเป็นไปในทางกสิกรรมเป็นหลัก การหัตถกรรม และพาณิชย์กรรม เป็นแต่เครื่องประกอบ.....

ทั้งนี้ก็เพื่อว่า

เมื่อสถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ การกสิกรรม ซึ่งเป็นสำคัญยิ่งของเรา (และยิ่งตกมาสมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อกันว่า เสรีสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงครามอิคอนอมิกส์) ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือทางอื่นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใด ก็จะไม่เพิกเฉยละเลยการศึกษาทางกสิกรรมเสียไม่ได้ จึงจำจะต้องหัดคนให้มีความรู้ทางกสิกรรม และให้รักกสิกรรมไปแต่เล็กด้วย...⁷¹

เท่าที่ยกคำของ เจ้าพระยาธรรมาชุกดิ์มนตรีขึ้นมาอ้างถึงครั้งแล้วครั้งเล่า ในบทวิเคราะห์ฯ นี้ มิได้หมายที่จะดึงความคิดอ่านของเราให้ย้อนกลับไปสู่วิถีชีวิตในอดีต แต่การที่จะมองการณ์ไกลออกไปสู่นาคตข้างหน้าโดยปราศจากความต่อเนื่องจากอดีต และพื้นฐานที่เป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมของตนเองนั้น ก็หมายถึงการสละและสูญเสียอิสรภาพที่จะเรียนรู้และ

สร้างสรรค์ภูมิปัญญา อันอยู่ในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ หลักการ “ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา” ถ้าจะสื่อความหมายอะไรถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แล้ว ก็น่าจะอยู่ที่ตรงนี้เอง ไม่ใช่โอกาสที่จะช่วงชิงปันปาย “บันไดดารา” อันเป็นสภาวะการศึกษาของไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

จริงอยู่ นักการศึกษาอย่างเช่นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ก็คงจะไม่ได้ล่วงรู้ไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างที่เราเห็น ๆ กันในยุคนี้แล้วก็จะไม่ได้รู้เท่าทันอะไรนักถึงนัยทางอำนาจบาตรใหญ่ที่แฝงมากับกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความตระหนักถึง “คุณมหันต์โทษอนันต์” จากอารยธรรมตะวันตก⁷² และที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือ มองและก้าวออกไปข้างหน้าอย่างรู้จักตนเอง และยึดถือคติการศึกษาที่จะ “พยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกัน” อันจะเป็นเครื่องชี้วัด “ฐานะแห่งชาติ” อย่างแท้จริงที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ

แล้วในทำนองเดียวกัน การที่เน้นถึง “ความรู้ทางกลีกรรรม” ในครั้งกระนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็คงจะไม่ได้ทันล่วงรู้ลึกซึ้งไปถึงนัยสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพและเทคโนโลยีชีวภาพ อย่างที่เราเริ่มจะเรียนรู้และตระหนักกันอยู่ในขณะนี้ แต่หลักการคิดและปฏิบัติบนพื้นฐานของสภาวะที่เป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย และด้วยการรู้จักตนเองของผู้นำ ก็บังเกิดผลเท่ากับเป็นการเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เพราะในที่สุดแล้ว ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง ก็คือ รากฐานอันแนบเนื่องอยู่ใน “ความรู้ทางกลีกรรรม” ในวัฒนธรรมประเพณีการเรียนรู้ของไทย แต่โชคร้ายที่มากถูกประทับตราให้กลายเป็น “การศึกษาแผนโบราณ” แล้วก็ถูกแยก “ภาค” ออกจากกระแสการเร่งรัดพัฒนา “เศรษฐกิจ” ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเทคโนโลยี ดั่งกล่าวแล้ว “ภาค” เกษตร และชนบท จึงต้องตกอยู่ในฐานะแบกภาระเป็น “กระดุกสันหลังของชาติ” และยอบแยบ “โง่ จน เจ็บ” อยู่จนถึงทุกวันนี้ ในประการสำคัญ ยังจะต้องถูกกลืนเข้าไปในวัฏจักรของความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบลอกเลียนและพึ่งพา อัน

แฝงอยู่ในกระบวนการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมของไทยอีกด้วย และไม่มีทางที่จะฟื้นฟู “สถานะแห่งชาติ” ในอันที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ในทุกวิถีอาชีพได้ ตราบเท่าที่ “วิสัยทัศน์” ทางเศรษฐกิจการเมืองและการศึกษายังอยู่ในลักษณะเป็น “อาณานิคมทางปัญญา” ดังเช่นที่เป็นอยู่

จากทัศนวิสัยของความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น นี้เอง ฐาน “ความรู้ของกลีกรรรม” ย่อมสามารถได้รับการพัฒนาแตกกิ่งก้านสาขาออกไปสู่อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมได้ในที่สุด ขึ้นอยู่กับว่า เรามีความตระหนักสำนึกกันจริงจังหรือไม่ เพียงใดเท่านั้น ในระดับชุมชนท้องถิ่น การริเริ่มคิดอ่านและกระทำการยังคงปรากฏให้เราได้เห็นกันอยู่โดยทั่วไป ในหมู่เกษตรกรผู้นำทางความคิดที่ในวงการนักพัฒนาเอกชนยกย่องกันว่าเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” นับว่าเรายังโชคดีที่กลุ่มผู้รู้เหล่านี้ยังสามารถดำรงตนมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ในท่ามกลางความผันผวนและล่มสลายของวิถีชีวิตชนบทโดยทั่วไป อันเนื่องมาจากผลของนโยบายเกษตรแผนสมัยใหม่ ซึ่งก็คือ เกษตรกรรมภายใต้อาณัติของกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมนั่นเอง แสดงให้เห็นถึงฐานภูมิปัญญาและภูมิธรรมอันหยั่งรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี เพราะ “ความรู้ทางกลีกรรรม” ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวถึง และบรรดา “ปราชญ์ชาวบ้าน” ยึดถือปฏิบัตินั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่องของเทคนิควิธีการทางการเกษตรเท่านั้น หากยังหมายถึงวิถีชีวิต และกระบวนการเรียนรู้อันเป็นองค์รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกกันว่า “เกษตรนิเวศ” ดังนั้น นอกเหนือไปจากเรื่องของการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เพื่อดำรงชีวิตประจำวันแล้ว เกษตรกรรมแบบประเพณียังเป็นการสืบทอดความรู้ และสะสมประสบการณ์ ถึงขั้นเป็นที่ยอมรับว่า เป็นผู้รอบรู้อย่างลึกซึ้งในระบบนิเวศและพันธุ์พืชนานาชนิด สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ทั้งของตนเองและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ทยูกยา หรืออุปกรณ์ใช้สอยต่างๆ⁷³

โดยนัยนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพ กับภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น จึงให้ทัศนวิสัย ความเป็นองค์รวมครอบคลุม ทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม

และพาณิชย์กรรม อย่างน้อยก็ในขอบข่ายของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งทั้งผลิตภัณฑ์และบริการอาจผลิตขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่นเอง จากทรัพยากรท้องถิ่นและเพื่อการอุปโภค บริโภคภายในชุมชนท้องถิ่น ประเด็นก็คือ เราต่างพากันถูกชี้ชวน และปลุกฝังให้ยึดติดอยู่กับเศรษฐกิจ และเศรษฐศาสตร์กระแสโลก ซึ่งก็คือ กระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมมาโดยตลอด เมื่อคำนึงถึงวิกฤติที่ชนบทกำลังเผชิญอยู่ ทั้งทางด้านของคนและธรรมชาติแวดล้อม จึงน่าจะถึงเวลาแล้วที่จำเป็นต้องหวนกลับมาสรรค์สร้างเศรษฐกิจ และเศรษฐศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นกันอย่างจริงจัง เพื่อเป็นฐานกำลังที่จะเผชิญกับกระแสพลังเศรษฐกิจโลกได้อย่างเป็นอิสระและมีศักดิ์ศรี และนี่คือบทบาทและภารกิจที่ท้าทายอย่างยิ่งสำหรับสถาบันการศึกษา และวิชาการ ทั้งในระดับชาติ และภูมิภาค หรือท้องถิ่น⁷⁴

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ จากทัศนวิสัยของป่าเขตร้อน และความหลากหลายทางชีวภาพ ก็คือ ธรรมชาติความเป็นภูมิภาคของระบบนิเวศ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลออกไปจากเขตแดนโดยนิตินัยของแต่ละประเทศ ความตระหนักสำนึก และการเรียนรู้ถึงความเป็นจริงของโลกธรรมชาติ ยังจะเป็นการขยายโลกทัศน์ ทั้งทางเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษา ออกไปสู่ช่องทางความร่วมมือ และ “ร่วมใจ” ในความสัมพันธ์กับประชาชาติเพื่อนบ้านข้างเคียง ซึ่งไทยอยู่ในใจกลางที่จะทำบทบาท หน้าที่ประสานปรองดองให้บังเกิดเป็นผลจริงจังขึ้น ทั้งนี้ บนพื้นฐานของการเรียนรู้อันสร้างสรรค์ร่วมกัน แทนที่จะเอาแต่คิดพยายามตั้งตนเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการเงินของภูมิภาค อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วงชิงความเป็นใหญ่ในภูมิภาคแถบนี้ รวมทั้งการถือเอาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเพื่อนบ้านของเรา ในทำนองเดียวกันกับที่เราเองได้ถูกกระทำมาแล้ว ปัญหาความขัดแย้งและความเข้าใจที่ไม่มีวันจะตรง และสอดคล้องกันได้ก็เพราะความไม่รู้และอวิชชาที่กำลังครอบงำเราอยู่นี่เอง

แน่นอน ทั้งหมดที่กล่าวมา ย่อมหมายถึงว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์กันอย่างขนานใหญ่ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องยากยิ่ง แต่ก็จำเป็น

ถ้าจะคาดหวังให้เราสามารถก้าวข้ามพ้นไปจากสภาวะแห่งอวิชชา เพื่อแสวงทางเลือกการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาของมนุษย์อย่างแท้จริง ได้กล่าวมาแล้ว ถึงการสะดุดหยุดลงและความชะงักงันทางปัญญาของวิทยาศาสตร์และความรู้ตะวันตก ในยุคของการปฏิวัติอุตสาหกรรม และอำนาจครอบงำของกระแสวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม “ความรู้” กลายเป็นเครื่องมือของอำนาจครอบครอง และควบคุมเหนือทั้งมนุษย์และธรรมชาติ เป็นการปิดกั้นจำกัดการเรียนรู้ทั้งหมดภายในกรอบวัฒนธรรมแบบหนึ่งเดียว เป็นการปิดกั้นอิสรภาพอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ในอันที่จะแสวงการเรียนรู้และพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตนเอง

ในขณะเดียวกัน สภาวะ “ความรู้” ที่เป็นอยู่ดังกล่าว ก็เป็นที่ยืนยันทางวิทยาศาสตร์ด้วยกันอย่างชัดเจนแล้วว่า เป็นผลผลิตจากความไม่สมบูรณ์ของโลกทัศน์ ทางวิทยาศาสตร์แบบกลศาสตร์แยกส่วนดังกล่าวในตอนต้น⁷⁵ ดังนั้น เหตุผลของการดำรงคงอยู่ และแผ่ขยายขององค์ความรู้ เช่นว่านี้ จึงเป็นแต่เพียงเรื่องของอำนาจและอวิชชาโดยพื้นฐาน จะอย่างไรก็ตาม ความร้ายแรงและรุนแรงของสภาวะวิกฤติอันบังเกิดแก่มนุษย์และธรรมชาติ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความตระหนักสำนึกในธรรมชาติมนุษย์ ที่จะยืนหยัด ในสิทธิเสรีภาพของตน เพื่อแสวงหาการเรียนรู้ใหม่ และโลกทัศน์อันสมบูรณ์ขึ้น

ข้อที่เห็นสมควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมในที่นี้ ก็คือว่า นัยความหมายของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่พูดถึงนี้ ไม่ใช่เรื่องของการเผชิญหน้าระหว่างชุดความรู้ที่แตกต่างกัน หรือเป็นในทำนองการขัดแย้งระหว่างชนชั้นอย่างเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม ซึ่งแม้จะโหดเหี้ยม รุนแรง แต่ทว่าต่างก็ร่วมอยู่ในกรอบโลกทัศน์เดียวกันของกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมนั่นเอง⁷⁶ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์มีความหมายไปไกลยิ่งกว่านั้น และเกี่ยวข้องไปถึงหลักการมูลฐานของความคิด ความเชื่อ และค่านิยม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความตระหนักสำนึก อันมีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์เราทุกรูปทุกนาม นั่นก็คือ อิสรภาพในการเรียนรู้ จริง

อยู่ เรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์ หรือสำนักความเป็นชนชั้นอาจมีส่วน หลอมความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของมนุษย์ ดังที่เป็นอยู่โดยทั่วไป แต่นั่นก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นเครื่องปิดกั้นความตระหนักสำนึกที่จะเรียนรู้ได้อย่าง เบ็ดเสร็จเด็ดขาด และด้วยเหตุฉะฉานนี้เอง เราจึงได้เห็นปรากฏการณ์ปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์ ที่ก่อตัวขึ้นจากภายในแวดวงวิทยาศาสตร์ ศาสนา และวิชาชีพ ตลอดจนจนธุรกิจของสังคมโลกตะวันตกเอง ซึ่งเป็นผู้เสวยอำนาจ และผลประโยชน์โดยตรงจากระบบเศรษฐกิจการเมือง และค่านิยมภายใต้กระแส ลัทธิอุตสาหกรรมนิยม อันทรงอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน แม้จะยังเป็นเรื่องความ ริเริ่มก่อตัวของคนเพียงกลุ่มย่อยๆ แต่ก็ได้จุดประกายการตั้งคำถามเกี่ยวกับ ความถูกต้องชอบธรรมของโลกทัศน์ของวิทยาศาสตร์แยกส่วน และสภาวะ ความรู้ที่เป็นอยู่ พร้อมทั้งแสวงแนวทางที่จะมองออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใน อนาคตด้วยค่านิยม และทัศนวิสัยใหม่⁷⁷

สู่ญาณวิทยาใหม่

โดยผลของกระบวนการพัวพัน ชับซ้อนทางประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรมต่างๆ ของโลก เรื่องของการศึกษากับการวิจัย จึงไม่อาจนำมา อธิบายหรือพิจารณา ปฏิรูปแก้ไขแต่เพียงเฉพาะจากภายในกรอบโครงสร้าง ของหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวิจัย ที่ถือปฏิบัติกันอยู่ เท่านั้น เพราะในที่สุดแล้ว ก็เป็นระบบที่อยู่ภายใต้กำกับของกระแสโลกทัศน์ และองค์ความรู้จากโลกตะวันตกนั่นเองโดยพื้นฐาน ตามแบบฉบับของการ ศึกษา “ในระบบ” ทั่วๆ ไป ในขณะที่เดียวกัน เรื่องของความรู้ยังสัมพันธ์ เชื่อมโยงอยู่กับความตระหนักสำนึก ในการเรียนรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับโลก และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นหลักการมูลฐาน ดังที่ เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และทั้งกำลังอาจจะเป็นไปในอนาคต ถ้าเป็นเช่นนั้น คำถามหลักการที่ตามมา ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งต่อเรื่องของการ ศึกษากับการวิจัยและพัฒนา ก็คือว่า ความรู้ที่เราใช้อ้างอิงกันถึงอยู่เสมอใน ชีวิตประจำวันนั้น คืออะไรกันแน่ และสังคมวัฒนธรรมไทยของเราอยู่

ตรงไหน ในกระแสวัฒนธรรมการเรียนรู้ รวมทั้งศักยภาพที่จะมีส่วนเสริมสร้างต่อการพัฒนาอันสร้างสรรค์ อย่างไร หรือไม่

คำถามสามประการใหญ่ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน และโดยสาระ เป็นประเด็นปัญหาเชิงญาณวิทยา กล่าวคือ ปัญหาว่าด้วยกำเนิดลักษณะธรรมชาติ และวิธีการหาความรู้ตลอดจนข้อจำกัดของความรู้ ประเด็นจากทัศนะของบทวิเคราะห์ฯ นี้ อยู่ที่แง่คิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมการเรียนรู้อันแนบเนื่องอยู่ในการศึกษา “ในระบบ” เป็นไปได้หรือไม่ว่า “ระบบโรงเรียน” รวมถึงอุดมศึกษา กำลังเป็นแหล่งปลูกฝังค่านิยมให้มวลเยาวชนและอนุชนของเรา หมกมุ่นอยู่แต่ “สินค้าวิชาการนำเข้า” เป็นสรณะ ไม่น้อยหน้าไปกว่าบริโภคนิยมทางด้านวัตถุเท่าใดนัก ความจริงแล้ว ทั้งสองด้านสัมพันธ์กัน และต่างก็สะท้อนภาพจิตสำนึกที่รับรู้ และเรียนรู้ ร่วมกัน ภายใต้กระแสเศรษฐกิจการเมือง และการศึกษาปัจจุบัน

ในช่วงหลังๆ มา นี้ ได้มีการตั้งข้อสังเกต วิพากษ์วิจารณ์กันถึงระบบการศึกษาของไทยว่า มุ่งเน้นเอาแต่การท่องจำเป็นหลักใหญ่ แม้แต่ในด้านการวิจัย ถ้าจะพิเคราะห์กันดูให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า คงได้แต่อาศัยอ้างอิง ใจหทัยและสมมติฐาน ตลอดจนระเบียบวิธีการวิจัยที่ค่อนข้างเป็นสูตรสำเร็จ ในทำนองเดียวกัน อย่างเช่น ผลงานวิจัยเรียกร้องเสนอให้ขยายจำนวนปีการศึกษา เพื่อสนองความต้องการของนักลงทุนดังกล่าวข้างต้น งานวิจัยที่เป็นอยู่จึงมีลักษณะไปในทางเป็นบริการธุรกิจ (Consultancy) เสียมากกว่าที่จะมุ่งเพื่อแสวงความรู้ใหม่ๆ อย่างที่พึงเข้าใจและคาดหวังกัน แม้แต่ความตื่นตัวในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอันเป็นทศวรรษแห่ง “ความโชติช่วงชัชวาล” และความเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมส่งออก ก็ดูจะกระเตื้องไปในเรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบสำเร็จรูปเสียมากกว่าอะไรอื่น เพื่อให้ใช้การได้ทันทั่วทั้งที่ สำหรับการแข่งขันช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบในเวทีตลาดโลก ตลอดจนในเรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา นักเศรษฐศาสตร์วางแผนพัฒนาชั้นนำของเรา ก็เอาไปเปรียบกับเรื่องราวของฝูงท่านที่บินตามๆ กันไป มาถึงตอนนี้ เราจึงค่อย

ละ “วิสัยทัศน์” จากโลกซีกตะวันตก ลงมาที่เอเชียตะวันออก คือ ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และฮ่องกง เป็นต้นแบบ เนื่องจากบรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมและการแข่งขันในตลาดโลก จนได้สมญาว่า “เสือเศรษฐกิจทั้งสี่ของเอเชีย” เราก็อปรารถนาจะเชยช้านะขึ้นไปเป็น “เสือตัวที่ห้า” บ้าง เหล่านี้เป็นต้น รวมความแล้ว ชนชั้นนำทั้งทางการเมืองและวิชาการของเราคงทำได้ดีที่สุดก็เพียงแต่สอดส่อง ประมวลข้อมูลข่าวสารทุกสิ่งทุกอย่างที่สำเร็จรูป แล้วก็ฉายภาพออกไปให้เห็นเป็น “วิสัยทัศน์” ซึ่งก็คือ คอยตามๆ กันไปนั่นเอง แต่มาบัดนี้ เป็นที่ปรากฏให้เห็นกันชัดแจ้งแล้วว่า ในท่ามกลาง “ความสำเร็จ” ของเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกนั่นเอง ก็เกิดปัญหาจุดเปราะบางโครงสร้างหลายๆ ประการด้วยกัน และส่วนหนึ่งในบรรดาจุดเปราะบางเหล่านั้น ก็ได้แก่โครงสร้างพื้นฐานที่อ่อนแอ และความล้มเหลวของระบบการศึกษา ในการส่งเสริมให้ได้มีการวิจัยใหม่ๆ ที่เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเอง⁷⁸

ในสภาวะการณ์เช่นนี้ เราจะยังคงดันดันนวนเวียนอยู่แต่ในวัฒนธรรมเดิมๆ ของการลอกเลียนและพึ่งพากันต่อไปหรือไม่ ประการใดนั้น จึงเป็นประเด็นปัญหาทางเลือกที่น่าคิด นั่นก็คือ ทางเลือกระหว่างอิสรากับอำนาจ และผลประโยชน์ หรือแนวทางแห่งความรู้กับความเป็นอิสระและพึ่งตนเองแน่นอน คำว่า “พึ่งตนเอง” ไม่ได้หมายความว่าไปในทางที่จะต้องปิดหูปิดตาตัดขาดจากเศรษฐกิจสังคมโลกภายนอก อย่างที่ชอบจะกล่าวอ้างด้วยสำนวนโวหารเอาชนะคะคานกันโดยเปล่าประโยชน์ หากแต่หมายถึง ภูมิปัญญาที่จะรู้จักพื้นฐานและศักยภาพของตนเองเพียงพอ ที่จะเรียนรู้อย่างมีสติ ที่จะเลือกสรรวิชาความรู้ รวมทั้งเทคโนโลยีจากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม และทั้งในขณะเดียวกัน ก็มีวิชาความรู้ของตนเองที่จะเสนอต่อโลกภายนอกด้วย ไม่ใช่เพื่อประกวดประชันหรือช่วงชิงประโยชน์ได้เสียกัน หากเพื่อเป็นสื่อประสานปรองดองความรู้ ประสพการณ์ และประโยชน์ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชาชาติบ้านใกล้เรือนเคียง ดังที่กล่าวมาข้างต้น

สำหรับทางเลือกประการแรก เป็นแนวทางแบบแผน และค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติเป็นที่รู้จักมักคุ้นกันดีอยู่แล้วในปัจจุบัน และก็คงพยายามคิดค้นกลยุทธ์ และวิธีการอันชาญฉลาดแบบยล “ทางวิชาการ” เดินหน้ากันต่อไป ตามกระแสของอำนาจและผลประโยชน์ ข้อเสนอของบทวิเคราะห์ๆ นี้ ก็คือว่า แนวทางแห่งวิชาที่ว่านี้ ไม่ใช่คำตอบสำหรับปัญหาวิกฤติรอบด้านที่เรากำลังเผชิญกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นในด้านความยากจนยากไร้หนักนัปการของมนุษย์ หรือว่าในด้านความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม ทางออกไม่อาจเป็นไปได้ トラบเท่าที่ยังเวียนว่าย ยึดมั่น ถือมัน้อยแต่ภายในกรอบโลกทัศน์ และทัศนวิสัยทางวิชาการอันจำกัดคับแคบ เปรียบเสมือนอูฐกลางทะเลทรายสามารถมองเห็นอะไรๆ ได้รอบทิศ แต่แล้วก็ต้องกลับต้องถูกบีบทัศนวิสัยให้ย่อส่วนลงไปเหลือเพียงเท่ารูเข็ม สำหรับที่ตนเองจะต้องเดินทะลุผ่านไปให้จงได้ ฉันทใด งานศึกษาวิจัย และพัฒนารวมทั้งมวลความพยายามคิดอ่านปฏิรูปแก้ไข หรือ “รีเอนจิเนียริง” ไม่ว่าจะเป็นในทางเศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษา ย่อมเป็นสิ่งไร้ผลภายใต้การครอบงำของทุนที่ครอบงำพละกาพยิ่งใหญ่ในปัจจุบัน แม้แต่ตัวระบบอำนาจเองก็จะเสื่อมสลายไปในที่สุด เพราะไม่อาจให้คำตอบที่มีความหมายอะไรได้อย่างแท้จริงต่อสังคม

จะอย่างไรก็ตาม อุปมาอุปมัย เรื่องอูฐกับรูเข็ม ก็เป็นแต่เพียงภาพมายากลเท่านั้น ไม่ได้เป็นเรื่องจริงจิงอะไรในชีวิตที่เป็นจริง ทำนองเดียวกันกับภาพมายากลวิชาการ โดยเฉพาะทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งติดอาวุธด้วยข้อสมมติฐานและสูตรคณิตศาสตร์อันลึกลับ เพื่อใช้วินิจฉัย และพิพากษาชีวิตที่เป็นจริง และต้นตำรับของข้อสมมติฐานและสูตรคณิตศาสตร์ที่ว่านี้ ก็คือลัทธิอุตสาหกรรมนิยม หรือเจ้าลัทธิแห่งอำนาจครอบครอง และครอบงำตามที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

โดยนัยนี้ ความรู้หรือศาสตร์ที่เราเรียนรู้ และรับถ่ายทอดกันมาจากแหล่งวัฒนธรรมตะวันตก จึงเข้าอยู่ในลักษณะของความรู้และศาสตร์แห่งอำนาจครอบครอง และครอบงำ แทบทั้งสิ้น และเมื่อขาดการใคร่ครวญไตร่ตรอง

ดังที่เป็นอยู่ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมลอกเลียนและพึ่งพาเสียแล้ว สถาบันการศึกษาและการวิจัยของไทย รวมทั้งมวลนักวิชาการสาขาต่างๆ ทั้งหลาย ก็ย่อมจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจ และกลไกการครอบครองและครอบงำนั้น ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

เมื่อพิเคราะห์ที่ใคร่ครวญถึงสภาวะการณ์โดยรอบด้านอย่างนี้แล้ว ทางเลือกที่เห็นได้และจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ และการพัฒนาที่เป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งก็รวมถึงเรื่องของสังคมไทยเราด้วย ก็คือ วิถีทางแห่งความรู้อันเป็นอิสระเพื่อการพัฒนาตนเอง “จากภายในจิตสำนึกเรียนรู้” ของมนุษย์ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น⁷³ เป็นทางเลือกอิสระจากวิถีแห่งวิชาและอำนาจ ซึ่งทั้งมนุษย์และธรรมชาติต้องถูกตีค่าเป็นเพียงวัตถุ หรือ “ทรัพย์สิน” ที่โดยเหตุผล “ทางวิทยาศาสตร์” จำเป็นต้องถูกควบคุมและถูกพัฒนาตาม “หลักวิชา” อย่างเช่นที่กำลังยึดถือปฏิบัติกัน แต่วิถีทางแห่งอิสระภาพทางปัญญาและความรู้สร้างสรรค์ที่ว่าย่อมไม่อาจเป็นไปได้ โดยปราศจากความพยายามระดมความคิด และการกระทำเพื่อปลดปล่อยตนเองให้หลุดพ้นจากสภาวะความสะกดหยุดลง และชะงักงันในกระบวนการของวิทยาศาสตร์และความรู้ นับตั้งแต่ที่สังคมโลกต้องตกอยู่ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมลูกที่สอง ของแอลวิน ท็อฟเฟเลอร์ แล้วในขณะเดียวกัน ก็จะต้องระดมแรงความพยายามทั้งมวลเพื่อแสวงหาและสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ขึ้น

ความจริงแล้วความพยายามแสวงอิสระภาพทางปัญญาและญาณวิทยาใหม่นับเป็นกระบวนการเรียนรู้อันหนึ่งอันเดียวกัน และในแง่หนึ่งที่สำคัญก็มีส่วนต่อเนื่องอยู่ในสายธารวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และโลกทัศน์ที่เป็นมาจากยุคของ คอเปอร์นิคัส เคปเลอร์ กาลิเลโอ เบคอน เดการ์ และนิวตัน ที่นำเสนอไว้ตามลำดับในตอนต้นของบทวิเคราะห์ฯ นี้ นั่นเอง การแสวงญาณวิทยาใหม่ไม่จำเป็นต้องหมายถึงว่าจะต้องเป็นการปฏิเสธ หรือลบล้างวิทยาศาสตร์และความรู้ที่ได้สะสมพอกพูนมาแต่อดีต รวมทั้งสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งกำลังเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางอยู่

ในขณะนี้ จุดใหญ่ใจความอยู่ตรงที่ตัวโลกทัศน์และกรอบความคิด ความเชื่อ และค่านิยม รวมทั้งเทคนิควิธีการทาง “วิชาการ” ที่พยายามพิสูจน์ยืนยันไป ถึงความเที่ยงแท้แน่นอน และเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของความรู้มนุษย์ ดังเป็นที่ ทราบกันอยู่ ข้อพิสูจน์ยืนยันเช่นว่านี้ ได้ถูกปฏิเสธลบล้างไปแล้ว เป็นแต่ เพียงว่าได้ถูกดึงไปใช้เป็นลัทธิ และกรอบสมมติฐานอ้างอิงของวิชาการ ภายใต้อกระแสด้านอารยธรรมแห่งอำนาจดังกล่าว

จะอย่างไรก็ตาม การแสวงหา และสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ มีนัย สำคัญถึงขั้นเป็นจุดเปลี่ยนทั้งทางความคิดและจิตใจ จากญาณวิทยาใน แบบฉบับของความต้องการอำนาจครอบครองและควบคุม มาสู่หลักความคิด ที่ถือเอาสรรพสิ่งทั้งปวง ทั้งธรรมชาติ และมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมชีวิตของเรา เป็นจุดเปลี่ยนจากโลกทัศน์แบบกลศาสตร์อันล้าสมัย และระบบค่านิยมที่ เป็นตัวกำกับเทคโนโลยี และแรงจูงใจใฝ่อำนาจเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน ให้เกิดเป็นวิสัยทัศน์ใหม่ที่เล็งเห็นถึงสถานะความเป็นจริงเชิงนิเวศ และเป็นองค์รวม กล่าวโดยย่อ เป็นจุดเปลี่ยนจากระบบและวิธีคิดเชิงฟิสิกส์ กลศาสตร์และแยกส่วน มาสู่กระบวนวิธีคิดเชิงระบบ และจากที่มุ่งยึดถือ ตัวสสารวัตถุเป็นสรณะ มาเป็นเรื่องของสัมพันธภาพของสรรพสิ่งทั้งหมด^{๑๐}

ความหมายความสำคัญของญาณวิทยาใหม่ โดยเฉพาะต่อเรื่องของการศึกษา คงจะพออนุมานได้จากที่แสดงออกใน “ปฏิญญาเกี้ยวโต” จาก ผลของการประชุมระหว่างประเทศของบรรดานักวิทยาศาสตร์และนักการศาสนา เมื่อราว 15 ปีมาแล้ว ดังนี้ :-

การเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานในระบบการศึกษาปัจจุบัน เป็น สิ่งจำเป็น เพื่อให้เด็ก ๆ ของเราได้มีความรับผิดชอบยิ่ง ๆ ขึ้นต่ออนาคต เพื่อจุดมุ่งหมายในข้อนี้ เราขอเรียกร้องว่า การศึกษาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าที่แท้จริง ซึ่งเน้นใน คักดิ์ศรี และความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การเคารพต่อชีวิต และธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง

ทั้งปวง คุณค่าทางศาสนาควรได้รับการบรรจุอยู่ในการเรียนการสอนในส่วนที่จะเป็นไปได้¹

สำหรับในด้านคุณค่าทางศาสนา ศาสตราจารย์มาซาโอะ อาเบ แห่งมหาวิทยาลัยนารุทากิเกียวโต ก็ได้ให้ทรรศนะที่เข้าใจในการประชุมครั้งนั้นอย่างน่าสนใจ ว่า :-

สิ่งสำคัญสูงสุดในปัจจุบันนี้ คือ จะต้องรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ เราจะต้องเข้าใจมนุษยชาติในฐานะเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชีวิต และความสำนึกในตนเอง เพราะหากไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว ไซ้ไร เราย่อมไม่อาจเอาชนะการขัดแย้งระหว่างประชาชาติต่าง ๆ ซึ่งเรากำลังเผชิญกันอยู่ และเราไม่อาจจะนำสันติสุขมาสู่โลกได้ ถ้าไม่ทำเช่นนั้น เราไม่อาจจะสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ที่ลึกซึ้ง และอุดมสมบูรณ์แผ่กระจายไปด้วยเสรีภาพของบุคคล และเป็นທີ່ที่คนทั้งปวงดำรงชีวิตอย่างผาสุกกลมกลืนกัน²

โดยนัยนี้เรื่องของ ความรู้ อิสระภาพ การศึกษา และคุณค่าทางศาสนา จึงประกอบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในญาณวิทยา หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้ อย่างใหม่ แต่ก่อนที่จะขยายความต่อไปเกี่ยวกับเรื่องของการศึกษา และญาณวิทยาใหม่ โปรดสังเกตเกี่ยวกับมิติทางศาสนาอีกสักเล็กน้อยในที่นี้ เพื่อช่วยให้ประเด็นเรื่องความรู้ และการศึกษาเป็นที่ชัดเจนร่วมกันขึ้น บทวิเคราะห์ฯ นี้ เลือกที่จะเน้นถึง “คุณค่าทางศาสนา” ตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์อาเบ แทนที่จะพูดถึงตัวศาสนาโดยตรง ก็เพื่อว่าเราจะได้ตระหนักเล็งเห็นถึงคุณค่าอันเป็นสากลของมนุษยชาติ แทนที่จะจำกัดความคิดความเข้าใจอยู่ภายในกรอบของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งมักจะถูกพลิกผันไปเป็นเจ้าลัทธิแบ่งแยกเสียมากกว่าที่จะมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง แม้แต่พุทธศาสนาเองซึ่งมีความเป็นสังฆธรรมสากลในจิตวิญญาณ ก็ไม่วายที่จะถูกผันแปรไปเป็นเรื่องลัทธิอันคับแคบ รวมทั้งล่องลอยไปตามกระแสอำนาจและพาณิชย์นิยม บริโภคนิยม ดังที่

ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทยเราเอง ยังความเสื่อมเสียและสูญเสียอย่างใหญ่หลวงต่อกระบวนการเรียนรู้ภายในประชาคมพุทธศาสนิกชนเองและต่อศักยภาพช่องทางที่จะได้มีบทบาทสำคัญต่อการสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่ในวิถีชีวิตและการศึกษาของสังคมไทย

เมื่อพิเคราะห์จากแง่ของคุณค่าทางศาสนาแล้ว เรื่องของศาสนาจะให้ความหมายของวัฒนธรรมเรียนรู้อันหลากหลาย ดังที่ ศาสตราจารย์โจเซฟ เอ็ม กิตะงาวา ได้กล่าวเตือนใจเราไว้ในการประชุมนักวิทยาศาสตร์และผู้นำทางศาสนาดังกล่าว ดังนี้ :-

โดยรากฐานแล้ว ศาสนาทั้งปวงล้วนมุ่งไปในเรื่องการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น และในฐานะเช่นนั้นทุกศาสนาต่างให้ความสนใจร่วมกันในเรื่องของมนุษยชาติสากล ถึงกระนั้นก็ตาม ศาสนาทั้งหลายก็ต้องมุ่งถึงเรื่องการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ใช่ในเชิงนามธรรม แต่เป็นเรื่องของคนในสังคมและวัฒนธรรมหนึ่งๆ โดยเฉพาะด้วยความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่ามนุษยชาติหนึ่งๆ มีแนวทางเป็นไปได้ที่น่าับการ ภายในของตนเอง ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่างๆ ในประวัติศาสตร์ของบรรดาสังคมและวัฒนธรรมทั้งหลาย รูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมทั้งหมด เหล่านี้ จะต้องได้รับการยอมรับนับถืออย่างจริงจัง ยิ่งไปกว่านั้น ศาสนาทั้งปวง ไม่ว่าแนวทางจะมีลักษณะเป็นสากลเพียงใดก็ตาม ย่อมมีฐานะทางสังคมของตนเอง กล่าวคือ ประชาคมทางศาสนาซึ่งแต่ละประชาคมย่อมต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง⁸³

รวมความแล้ว คุณค่าทางศาสนา จึงไม่ใช่จะมุ่งกันแต่ที่ระเบียบ “วินัย” สำหรับควบคุมการประพฤติปฏิบัติของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเท่านั้น หากโดยรากฐาน เป็นเรื่องของความรู้และสำนึกในอาณาของชีวิตด้านใน คือจิตใจของบุคคล ในทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงคุณค่าความสำคัญของจิตใจเป็นหลักใหญ่ ซึ่งจะเป็นปัจจัยกำหนดการกระทำ และความดี

ความไม่ดีทั้งปวงของมนุษย์⁸⁴ ในขณะเดียวกัน จิตใจของมนุษย์ก็มีใช้จะมีอยู่ เป็นอยู่เพียงเพื่อรองรับข้อมูลความรู้ หรือแม้หลักธรรมคำสั่งสอนที่ถ่ายทอดมาจากแหล่งภายนอกแต่ถ่ายเดียว หากแต่โดยธรรมชาติวิวัฒนาการของมนุษย์เอง ได้พัฒนาความตระหนักสำนึกในการเรียนรู้ขึ้นโดยลำดับ ในอันที่จะเรียนรู้มีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมต่างๆ เรื่องของจิตสำนึก จึงมีความหมายทั้งในด้านความรู้สำนึกนึกผิดชอบชั่วดีเชิงศีลธรรมและจริยธรรม และในด้านปัญญาสามารถเรียนรู้จากชีวิตดำเนินในออกสู่สภาพแวดล้อมภายนอก ทั้งทางธรรมชาติและสังคม และตรงนี้เองที่เป็นจุดเชื่อมโยงจิตใจมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่ง ความตระหนักยังรู้ถึงการร่วมอยู่ในระบบชีวิตอันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบนิเวศ เป็นวิถีทางของการเรียนรู้ และแสวงความรู้ด้วยปัญญาหยั่งรู้ เล็งเห็นถึงความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งแตกต่างจากวิธีการเรียนรู้และแสวงความรู้ด้วยวิธีการใช้เหตุผลอย่างย่อและแยกส่วน เพื่อสะดวกแก่การวัดและวิเคราะห์ วิธีการเรียนรู้ และความรู้ในสถานแรก มีลักษณะไปในทางของวิถีแห่งปัญญาหยั่งรู้ถึงสิ่งเร้นลับในโลกธรรมชาติและคุณค่าทางศาสนา ส่วนในแบบหลังถือกันว่า มีคุณสมบัติของความเป็นวิทยาศาสตร์⁸⁵

อย่างไรก็ดี จริงๆ แล้ว วิธีการเรียนรู้และความรู้ทั้งสองแบบไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกัน เพราะในที่สุด ต่างก็ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบร่วมอยู่ในธรรมชาติจิตสำนึกที่ต้องการจะเรียนรู้ของมนุษย์นั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าจะพิเคราะห์กันให้ลึกลงไปแล้ว ความรู้ที่ได้จากปัญญาหยั่งรู้ก็อาจถือได้ว่า มีคุณสมบัติของความเป็นวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวเอง กล่าวคือ ในแง่ที่เป็นผลอันมีมาแต่กระบวนการสังเกตทดสอบเชิงประจักษ์ ซึ่งวิวัฒนาการมายาวนานจากประสบการณ์ชีวิตจริง ความแตกต่างคงจะเป็นเพียงในเรื่องของวิธีการวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งใช้ในการพิสูจน์ทดลอง และทดสอบจากข้อสมมติฐานที่นักวิทยาศาสตร์เองตั้งขึ้นมาเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น ผลจากการคิดค้นหลักๆ ทางวิทยาศาสตร์ อย่างเช่น แควนตัมฟิสิกส์⁸⁶ ก็ค่อนข้างจะสอดคล้องเป็นอย่างดีกับข้อสังเกตทางปรัชญาและศาสนาของจีนเมื่อว่าพันปี

ก่อนหน้านั้นเกี่ยวกับโลกของธรรมชาติ และพฤติกรรมของสสารวัตถุทั้งหมด⁸⁷ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเกี่ยวกับสถานะของความรู้อันสะท้อนถึงความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างโลกของธรรมชาติกับจิตใจของมนุษย์เรา⁸⁸

รวมความแล้ว **ปัญญาหยั่งรู้และคุณค่าทางศาสนา จึงไม่ใช่เรื่องของศรัทธาความเชื่ออันเลื่อนลอย หากแต่เป็นองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้และความรู้อันเป็นรูปธรรมเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของโลกธรรมชาติที่อยู่ล้อมรอบชีวิตมนุษย์เรา**นี้เอง พิจารณาจากความเป็นจริงในข้อนี้ วิธีการเรียนรู้และความรู้ทั้งในด้านของการใช้เหตุใช้ผล และความสำนึกหยั่งรู้ จึงมีส่วนเสริมซึ่งกันและกัน และทั้งมีนัยสำคัญต่อความเป็นจริงเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางความรู้และการพัฒนาของมนุษย์ ระบบการเรียนรู้และการศึกษาปลูกฝังอบรมการใช้เหตุใช้ผลในตัวเอง อาจจะไม่ผิดอะไรนัก ถ้าหากไม่ได้ผันแปรมาตกอยู่ในสถานะของอวิชชามุ่งผลิตแต่ความรู้เพื่ออำนาจครอบครองครอบงำ และต้องมาสะดุดหยุดลงและชะงักงันทางปัญญา ดังที่ได้ย้าถึงในตอนต้น

อันที่จริง ที่เรียกว่าญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่นั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าไปถึงกับจะต้องมาเริ่มต้นกันเสียใหม่ทั้งหมดทีเดียว ทั้งนี้ เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์แล้วทุกหนทุกแห่งไม่ว่ายุคใดสมัยใด ที่ย่อมจะต้องมีจิตสำนึกเรียนรู้และมีชีวิตสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติแวดล้อม ก่อนที่จะเข้ามาสู่ยุควิทยาศาสตร์ที่แยกชีวิตมนุษย์ออกจากธรรมชาติช่วงสามสี่ศตวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์กระแสชุมชนท้องถิ่นที่กำลังก่อตัว และขยายตัวในท่ามกลางสถานะช่องว่าง และปัญหาการเบียดเบียนคุกคามธรรมชาติอยู่ขณะนี้ นอกเหนือไปจากเป็นไปเพื่อเรียกร้องต้องการความเป็นอิสระ และเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นแล้ว โดยรากฐานก็คือความพยายามที่จะแสวงทางเลือกโดยอิงอาศัยภูมิปัญญาประเพณีที่เคยเรียนรู้และสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิมก่อนยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนั่นเอง สังคมไทยก็ตกอยู่ในสภาพการณ์ทำนองเดียวกันนี้ การแสวงและสรรค์สร้างญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่ จึงมีความหมายส่วนหนึ่งเท่ากับเป็นความพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาประเพณี

และคุณค่าทางศาสนาที่เคยมีมาในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนชนบท แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะมุ่งเป็นการทวนกลับสู่อดีต หากโดยสารสำคัญ เพื่อแสวงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง และในขณะเดียวกันก็เรียนรู้ที่จะพัฒนาพื้นฐาน และสมรรถนะการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นในอันที่จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อโลกเศรษฐกิจการเมืองและกระแสคลื่นอารยธรรมภายนอก

ตรงจุดนี้เอง ที่ “การศึกษาแผนโบราณ” ที่ได้ถูกตัดขาดออกไปจากกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน หรือการศึกษา “ในระบบ” สมควรที่จะได้รับการหยิบยกขึ้นพิจารณากันอย่างจริงจัง ไม่เฉพาะแต่เรื่องกิจกรรมการทำมาหาเลี้ยงชีพของราษฎรเท่านั้น หากรวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของโลกธรรมชาติด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่โดยตรงกับเรื่องของคุณค่าทางศาสนาที่หยั่งเห็นถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติ ดังกล่าวรวมถึงสำนึกของความเป็นชุมชนอันประกอบเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ และการคิดร่วมกันสรรค์สร้างโลกของวัฒนธรรมและคุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองขึ้น⁹⁰

แต่ความคิดอ่าน พื้นฟูการเรียนรู้ และการศึกษา “แผนโบราณ” ที่ว่านี้ ก็จำเป็นต้องระมัดระวังไม่ให้อำนาจส่วนกลางเข้ามาสวมบทบาท “บริหารจัดการ” เสียเอง มาถึงขั้นนี้แล้ว ภายในแวดวงการศึกษาของไทย จำเป็นจะต้องเรียนรู้ท่าบทบาทหน้าที่ช่วย “หล่อลื่น” ให้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นไปโดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง ถ้าจะคาดหวังให้การศึกษาคำสอนที่เป็นสื่อให้คนคิดเป็น วิเคราะห์เป็นและแก้ปัญหาเป็น เป็นความจริงที่ว่า ชุมชนชนบททั่วไปในปัจจุบันต้องตกอยู่ในสภาพทรุดโทรมและล่มสลาย ขาดความมั่นใจในตนเองและพลังเศรษฐกิจการเมืองที่จะพึ่งตนเองได้ แต่ถึงกระนั้นก็ดี ก็ยังปรากฏมีบรรดาผู้รู้ ผู้นำทางความคิดและปฏิบัติที่เรียกขานกันว่า “ปราชญ์พื้นบ้าน” ให้เราได้พบเห็นกันอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย แสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณ และภูมิปัญญาอันแข็งแกร่งมั่นคงของทั้งตัว “ปราชญ์พื้นบ้าน” และวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นที่ยังสามารถดำรงตนเอง ในท่ามกลางกระแสการพัฒนาแบบบั่นทอนทำลาย

และความเย้ายวนของกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยม ทางราชการเองก็แสดงความยอมรับถึงขั้นให้ความร่วมมือกับองค์กรเอกชนส่วนหนึ่ง จัดตั้งรางวัลประกาศเกียรติคุณของ “ปราชญ์พื้นบ้าน” ขึ้นเป็นประจำปี แต่ก็ดูจะไม่ได้มีอะไรคืบหน้าไปจากนั้น เท่าที่ทราบ ประเด็นมีอยู่ว่า จะมีลู่ทางอะไรและอย่างไร ที่จะให้ปราชญ์พื้นบ้าน และภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นได้สามารถพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นสถาบันการเรียนรู้ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อเป็นจุดรวมของการเรียนรู้ระดับชุมชน และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณค่าทางศาสนาอันจะมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาอย่างสมดุลและสร้างสรรค์ยั่งยืนของสังคมไทยโดยรวมต่อไป

ทรัพยากรภูมิปัญญาของชุมชนชนบทไทย ได้ถูกกละเลยมอดทิ้งและแม้กระทั่งถูกบั่นทอนทำลายมาช้านานจากนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบแยกส่วนภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก “ภาค” เกษตรและชนบท ซึ่งหมายรวมถึง “ทรัพยากร” ทั้งคนและธรรมชาติต้องถูกกำหนดให้เป็นเบี้ยล่างเสียสละ เพื่อเป้าหมายการเร่งรัดการจำเริญเติบโตของ “ภาค” อุตสาหกรรม ในสภาพการณ์แห่งอวิชชาเช่นว่านี้ ญาณวิทยาใหม่และกระบวนทัศน์ใหม่ จึงให้ความหมายต่อไปถึงว่า **เราจะต้องเปลี่ยนหลักความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์เสียใหม่** กล่าวคือ จากวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ที่ตีค่ามนุษย์ลงเป็นเพียง “ทรัพยากร” หรือหน่วยแรงงาน มาสู่ความตระหนักสำนึกร่วมกันในคุณค่าสร้างสรรค์และพัฒนาตนเองของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องจักรกลไร้จิตวิญญาณอย่างที่ฟิสิกส์กลศาสตร์นำมาเปรียบตั้งเป็นสมมติฐานเอาไว้ หากแต่เป็นสิ่งมีชีวิตเสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโตและพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ดังที่ จอห์น สจ๊วต มิลล์ ได้ชี้ให้เห็น ดังกล่าวในตอนต้น ยิ่งไปกว่านั้น ธรรมชาติมนุษย์เรายังกรอบด้วยความตระหนักรู้ และเรียนรู้จากจิตสำนึกภายใน ซึ่งมีการขยายตัวเติบโตขึ้นเป็นวิวัฒนาการมาโดยลำดับ⁹¹

วิกฤติทางความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ เป็นปัญหาสำคัญยิ่งที่ทุกวัฒนธรรม รวมทั้งสังคมไทยเรา จำเป็นต้องพยายามแสวงหา

คำตอบในบริบท และเงื่อนไขสังคมของตนเอง เป็นจุดตั้งต้นของมวลความพยายามทั้งหลายที่จะปลดปล่อยจิตสำนึกเรียนรู้ และวิวัฒนาการของความรู้ ให้เป็นอิสระเสรีจากสภาวะการครอบงำและอิทธิพลดังที่เป็นอยู่ และโดยนัยนี้เท่านั้น ที่ความรู้และการศึกษา จึงจะสื่อความหมายของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาก้าวหน้าสู่เสรีภาพของภูมิธรรมภูมิปัญญาและความสร้างสรรค์อย่างแท้จริง

ส่งท้าย : ก้าวสู่การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

เท่าที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น คงจะพอเป็นแนวทางให้เห็นและเข้าใจตามสมควร ถึงความหมายและขอบข่ายของความรู้และการศึกษา บทวิเคราะห์นี้ ไม่พยายามที่จะกำหนดนิยามอะไรให้เป็นการจำกัดทัศนวิสัยของเราในเรื่องนี้โดยไม่จำเป็น แต่อย่างน้อย เมื่อพิเคราะห์กันในเชิงระบบและประวัติศาสตร์แล้ว ก็คงจะเห็นร่วมกันได้ว่า ความรู้และการศึกษาเป็นเรื่องราวที่แนบเนื่องอยู่ในกระบวนการชีวิตอันเป็นพลวัตของมนุษย์ ไม่ใช่จะมีความหมายเป็นแต่เพียงชุดข้อมูล ความรู้ หรือหลักสูตร และระบบการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ เพราะในที่สุดแล้ว ระบบหรือชุดข้อมูล ความรู้นั้นก็ไม่ใช่ว่าจะอุบัติหรือถือกำเนิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบททางเศรษฐกิจการเมือง และฐานทางญาณวิทยาหนึ่งๆ โดยเฉพาะ โดยนัยนี้ ความรู้และการศึกษา จึงนับเป็นทั้งส่วนหนึ่งในกระบวนการทางสังคม และวิวัฒนาการของจิตสำนึกรับรู้และเรียนรู้ในสังคม แล้วจากกระบวนการและวิวัฒนาการที่ว่านี้ จึงพัฒนาออกมาสู่การปฏิบัติในรูปของโครงสร้างหลักสูตรการเรียนการสอน และการประเมินวัดผล อย่างที่เรารู้จักมักคุ้นกันอยู่ในทุกวันนี้

จุดแตกต่างอันสำคัญยิ่ง อยู่ที่ว่า จิตสำนึกรับรู้และเรียนรู้ จะเป็นไปในกระบวนการทางสังคมที่ถูกกำหนดและควบคุมมาจากอำนาจภายนอก หรือว่าออกมาจากอิสรภาพ และ “คุณค่าทางศาสนา” ของชีวิตด้านใน สำหรับในกรณีแรก ความรู้ที่ถ่ายทอดรับเรียนและวิจัยแสวงหากัน ก็คือ

ความรู้ในฐานะเป็นอำนาจ การศึกษา “ในระบบ” ของไทยตกอยู่ในสถานะ เช่นว่านี้ ภายใต้กระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก ซึ่งทรงพลังภาพยิ่งใหญ่มากทางเทคโนโลยี แต่ทว่า ตกอยู่ในสภาวะสะดุดหยุดลงและชะงักงันในวิวัฒนาการทางจิตสำนึกรับรู้ และเรียนรู้ หรืออีกนัยหนึ่ง ชะงักงันในความก้าวหน้าทางการเรียนรู้และภูมิปัญญาดังกล่าวแล้ว สำหรับในกรณีหลังหมายถึงความรู้ในฐานะเป็นนิสรภาพ หรือการปลดปล่อยให้พ้นจากกระแสอำนาจของวิชาที่เป็นอยู่ กล่าวคือ เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เพื่อแสวงหาความรู้ และการศึกษาอันเป็นไปเพื่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง⁹² ไม่ใช่เพียงเพื่อการจำเรอติบโต “ทางเศรษฐกิจ” ในท่ามกลางของการบั่นทอนทำลายเพื่อนมนุษย์ และธรรมชาติ ดังเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในนามของเศรษฐกิจ “ตลาดเสรี”

จุดแตกต่างระหว่างความรู้ในฐานะอำนาจ กับความรู้ในฐานะนิสรภาพ สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีจากสภาพปัญหาหลักอันขัดแย้งภายในสังคมวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน นิโคลัส เบนเนตต์ นักการศึกษาตะวันตก ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องการศึกษาไทยในช่วงทศวรรษ 2510 ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้น่าสนใจว่า “ประเทศไทย ก็เหมือนกับอีกหลายๆ ประเทศที่กำลังพัฒนา คือ มีสองสังคม สองวัฒนธรรม และสองระบบเศรษฐกิจ เป็นอย่างน้อย (คือ สังคมชนบทแบบประเพณี กับสังคมเมืองแบบสมัยใหม่และวัตถุนิยม) แต่ทว่ามีเพียงระบบการศึกษาเดียว”⁹³ ข้อสังเกตเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างการศึกษากับสภาพวิลักษณะของสังคมวัฒนธรรมไทยดังกล่าวนี้นี้ มีส่วนของความเป็นจริง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า การศึกษาเล่าเรียนในแต่ละระดับของการศึกษาในระบบ ล้วนมุ่งให้เป็นบันไดสำหรับไต่เต้าขึ้นไปสู่ระดับสูงๆ และทุกระดับต่างประกอบกันขึ้น เป็นระบบของ “การผลิตกำลังคน” อันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นระบบที่อิงอาศัยกระแส “โลกาภิวัตน์” แผ่ขยายอำนาจกำหนดความต้องการกำลังคน หรือแบบแผน “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการผนวกมวลชนในชาติ ทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบท ให้เข้ามาอยู่ภายใต้ปรัามาตรการการศึกษา และปลูกฝังค่านิยม

ให้ทุกคนต่างมุ่งหวังเล่าเรียน เพื่อช่วงชิงตำแหน่งฐานะสูง ๆ ขึ้นไปในลู่วางเดียวกัน

สภาพการณ์ดังกล่าว เป็นที่ทราบและตระหนักกันดีอยู่ อย่างน้อยในช่วงวิกฤตสังคมนครราชสีมา 2510 ก็ได้มีการระดมความคิด วิเคราะห์ วิจาณ์ระบบการศึกษาไทยกันอย่างกว้างขวาง จนถึงกับเกิดความคิดที่จะปฏิรูปการศึกษาจากแ่งมุมของเป้าหมายเพื่อชีวิตและสังคมขึ้น⁹⁴ แต่ถึงกระนั้น เสียงเรียกร้องและความพยายามผลักดันให้ขยายการศึกษามากระดับ ก็ยังคงมีมาโดยตลอด ประเด็นของบทวิเคราะห์นี้ ไม่ได้โต้แย้งหลักการของการขยายโอกาสทางการศึกษา หากแต่ ชัดชัดอยู่ที่ปัญหาทิศทางและเนื้อหาสาระของการศึกษา การขยายการศึกษามากระดับ หรือจะเรียกว่า “โอกาสทางการศึกษา” ก็สุดแล้วแต่ โดยปราศจากความยั้งคิดไตร่ตรอง รังแต่จะเร่งแผ่ขยายผลแห่งวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบลอกเลียนและพึ่งพา รวมทั้งปัญหาการสูญเสียสูญเปล่าให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกเป็นทวีคูณ

จุดสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าจะคาดหวังให้การศึกษากำหนดให้เป็นสื่อสำหรับการพัฒนาของมนุษย์และเป็นไปเพื่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง และก่อนที่เราจะสามารถพูดถึงหลักการขยายโอกาสทางการศึกษากันได้อย่างเต็มปากนั้น **เราจะต้องปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากวัฒนธรรมการลอกเลียนและพึ่งพาเป็นเบื้องแรก** เพื่อที่จะฟื้นฟูปัญญา “รู้เขา รู้เรา” ที่เคยมีมาในอดีตที่ว่า “รู้เขา” ก็เพื่อเข้าใจในคุณค่าของวิชาความรู้จากโลกตะวันตก ในขณะที่เดียวกันกับที่ตระหนักให้ถ่องแท้ถึง “ฝ่ายโทษต่างๆ ที่มีมาแก้อารยธรรมของชาวตะวันตก” ดังที่บรรพบุรุษนักการศึกษาของเรา ได้เคยเตือนและตั้งข้อสงวนเอาไว้ และที่ว่าจำเป็นต้อง “รู้เรา” ก็เพื่อจะได้สร้างสรรค์พัฒนาฐานความรู้และการศึกษาให้ “คนทั้งหมดได้เขยิบขึ้นสูง ... (และ)... มีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ”⁹⁵

ในประการสำคัญ ความตระหนักสำนึก “รู้เขา รู้เรา” คงจะช่วยปกป้องเราจากความไร้แก่นสารในตัวของตัวเอง และต้องล่องลอยไปตามกระแสอารยธรรมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะช่วยให้เราได้มองเห็น และ

เข้าใจเรื่องของเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม เมืองกับชนบท อย่างเป็นเอกภาพและประสานกลมกลืนกัน ไม่ใช่อย่างแยกส่วน เพื่อให้ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจครอบครองเหนืออีกฝ่ายหนึ่งตามกระแสคลื่นอารยธรรมตะวันตก

ที่กล่าวนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดโลกทัศน์ใหม่ทางวัฒนธรรมการเรียนรู้และการศึกษาของไทยเรา เป็นการลบล้างภาพพวิลักษณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เป็นอยู่ เหนือสิ่งอื่นใด วิถีชีวิตประเพณีใน “ภาค” เกษตรและชนบท จะต้องเป็นที่เข้าใจและตระหนักในคุณค่าที่แท้จริง ไม่ใช่ในฐานะเป็นเพียง “กระดุกสันหลังของชาติ” ที่ต้องอยู่ใต้แอกอ้อมชูการจำเรียดิบโต และอุดมสมบูรณ์ของ “ภาค” เศรษฐกิจสังคมอื่นๆ อย่างที่ทักท้ออ้างอิงกัน หากแต่เป็นทั้งแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ และเป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีเชิงปฏิบัติที่สังเกตเห็น และหยั่งรู้ถึงความสัมพันธ์ต่อชีวิตสังคม และธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งต่างจากองค์ความรู้และเทคโนโลยีแบบแยกส่วนในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ของตะวันตก⁶

โดยนัยนี้ ข้อเรียกร้องของทวิเคราะห์ฯ นี้ ถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่และแสวงญาณวิทยาใหม่ จึงมิใช่ถึงกับเป็นการพลิกผันทางความคิดหรือทวนกระแสธรรมชาติแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องที่มีพื้นฐานเป็นทุนเดิมอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรมไทยเอง

ประเด็นอยู่ที่ว่า เราโดยเฉพาะในแวดวงการศึกษจะสามารถปลดปล่อยตนเอง ละเลิกจากกระแสนิ่งดูดของระบบอำนาจออกมาสู่ในที่สว่างของโลกแห่งความรู้และความเป็นจริงได้หรือไม่ และอย่างไร เท่านั้น วิสัยทัศน์ หรือมวลความพยายามใดๆ ที่จะปฏิรูปการศึกษา (รวมทั้งเศรษฐกิจ การเมือง) ให้เกิดมรรคผลอย่างจริงจังก็จะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความคิดและจิตสำนึกเรียนรู้ในข้อนี้เองเป็นเบื้องต้น

สภาพความเป็นจริง เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาในวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น⁷ ยิ่งจะเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณค่าความสำคัญของชนบทไทย ขึ้นเป็นทวีคูณ ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณากันจากแง่มุม

ของ “ฐานทรัพยากรธรรมชาติ” เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดี หรือจากด้านของการศึกษา เพื่อการพัฒนาของมนุษย์ที่ดี ตลอดจน จากมุมมองของการแข่งขันในเวทีเศรษฐกิจโลก (ไม่ใช่เพียงตลาดสินค้าไม่กี่ชนิด !) โดยรวมก็ดี “ภาค” เกษตรและชนบทย่อมมีบทบาทสำคัญชัดเจน แต่ในขณะเดียวกันภารกิจการพัฒนาเกษตรและชนบทก็จะต้องเป็นที่เข้าใจกันเสียใหม่ด้วยในความหมาย และขอบข่ายที่กว้างและเป็นพลวัตออกไปจากเรื่องของเกษตรกรรม หากแต่เกษตรกรรมจะเป็นฐานตั้งต้นของการพัฒนาสรรค์สร้างทั้งระบบชีวิตเศรษฐกิจ และวิวัฒนาการของความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ครอบคลุมไปถึงเรื่องของ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการในวงกว้างและหลากหลายภายในชุมชนท้องถิ่นชนบทเอง⁸ รวมทั้งความหมายของชีวิตการทำงาน ก็ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่แต่เรื่องของการจ้างงาน ซึ่งถูกกำหนดเอาจากกลไกอุปสงค์อุปทานของตลาดแรงงาน หากเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับความริเริ่มสร้างสรรค์พัฒนาจากความรู้ ความสามารถ และคุณค่าภายในของแต่ละคนเป็นสำคัญ

ทั้งหมด ที่กล่าวมานี้ประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตโดยรวมของบุคคลในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกรวมๆ ได้เป็น “การศึกษาชุมชน” กล่าวคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ตั้งมั่นอยู่บนฐานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันหลากหลาย และพัฒนาการเรียนรู้อย่างเป็นพลวัตออกไปจากภายในของวัฒนธรรมประเพณีนั้นๆ เป็นหลัก และบนฐานของวัฒนธรรมประเพณีและการรู้จักตนเอง ก็จะสามารถเรียนรู้และเลือกสรรความรู้ วิทยาการจากกระแสคลื่นอารยธรรมภายนอกได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงในวิถีชีวิตของตนเอง จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ ญาณวิทยาใหม่ และกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ว่านี้ ก็คงจะเป็นทำนองเดียวกันกับที่กำลังคิดค้นแสวงหากันอยู่ในขณะนี้ภายในของสังคมตะวันตกเอง กล่าวคือ การคิดค้นแนวทางการศึกษาวิจัยใหม่ ด้วยโจทย์และมุมมอง ตระกะการใช้เหตุใช้ผล และภาษาวิชาการ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องมือวิธีการใหม่ๆ ซึ่งมุ่งแสวงหาความรู้ความเข้าใจศักยภาพการพัฒนาจากภายในของแต่ละชุมชน

และสังคมวัฒนธรรมอันหลากหลาย”⁹⁹ ประเด็นอยู่ที่ว่า ระบบการศึกษาและการวิจัยพึงได้รับการปฏิรูปให้ทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อการพัฒนา “ของ” มนุษย์ และสังคมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพื่อการครอบครองครอบงำจากอำนาจภายนอก ดังเช่นที่เป็นอยู่ คำตอบ หรือความเป็นไปได้ ในที่สุดแล้วย่อมขึ้นอยู่กับปัญญาความสามารถภายในของสังคมไทย ในอันที่จะก้าวขึ้นสู่วิวัฒนาการทางความคิดในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง หรือว่าจะปล่อยตนเอง ให้คงอยู่ในภาวะจิตของอำนาจ อภิสิทธิ์ และความหยุดนิ่งทางปัญญา ดังที่เป็นอยู่ ตลอดช่วงของการเร่งรัดพัฒนา “เศรษฐกิจ” ที่ผ่านมา

เชิงอรรถ

- 1 John Bowle, *Western Political Thought*, London, Jonathan Cape, 1947/1954 หน้า 415
 ส่วนแปลของ Bertrand Russell ต่างออกไปเป็นว่า “ศิลปะและวิทยาศาสตร์ให้ประโยชน์ต่อมนุษยชาติจริงหรือไม่?” ใน *History of Western Philosophy*, London, George Allen and Unwin Ltd., 1946/1957 หน้า 713
 ในสำนวนฝรั่งเศสเอง แปลตรงๆ ตัวก็คือ “การฟื้นฟูวิทยาศาสตร์และศิลปะมีส่วนทำให้ศีลธรรมบริสุทธิ์หรือไม่?” (Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les moeurs) อย่างไรก็ตาม โดยเจตนาธรรม์และบรรยากาศของยุคสมัยแล้ว ส่วนแปลหลากหลายเหล่านี้ น่าจะอ่านเสริมซึ่งกันและกันได้ เพราะในที่สุดแล้ว ความคิดเรื่องวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ความรู้ ศีลธรรม ความก้าวหน้าเหล่านี้ล้วนเป็นประเด็นเชื่อมโยงและประดังขึ้นมา อยู่ในกระแสความตื่นตัว และความกระหายที่จะเรียนรู้ในโลกตะวันตกยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ และตามมาด้วยการปฏิวัติวิทยาศาสตร์
- 2 ตัวอย่างเช่น ชาตรี ศรีไพพรรณ : “ระบบการวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย” ใน **ระบบการวิจัยและการพัฒนา : สถานภาพในประเทศไทย และบทเรียนจากต่างประเทศ**. การประชุมวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 23 - 24 มิถุนายน 2537 ณ โรงแรมอโนมา กรุงเทพฯ หน้า 2 - 3
- 3 ตัวอย่างเช่น Saneh Chamarik, “Technological Self-Reliance and Cultural Freedom”, ใน C. G. Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, United Nations University Press, 1990. หน้า 39 - 59
- 4 **กองจดหมายเหตุแห่งชาติ** เอกสาร ร.6 ศ1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462 หน้า 5
- 5 เสน่ห์ จามริก : **แนวทางพัฒนาการศึกษาไทย : บทหลังเคราะห์เบื้องต้น** สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พ.ศ. 2533 หน้า 12 - 17

- 6 Fritjof Capra, *The Turning Point : Science, Society, and the Rising Culture*, New York, Bantam Books, 1982/1988, หน้า 68 - 71
- 7 John Stuart Mill, *On Liberty and Considerations on Representative Government*, Oxford, Basil Blackwell, 1948 หน้า 52
- 8 Fritjof Capra, 1982/1988, อ้างแล้ว หน้า 41 - 45 และ 266 - 304
- 9 ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 1
- 10 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงตั้งข้อสังเกตแก่หมักท้วงไว้ เมื่อครั้งถวายความเห็นเรื่องการศึกษา ว่าการเล่าเรียนแบบ “แผนโบราณ” ซึ่ง “อาศัยฝากลูกฝากหลานให้เรียนหนังสือและฝึกอบรมอยู่กับพระตามวัดเป็นพื้น และถ้าจะเรียนความรู้สำหรับประกอบอาชีพก็ฝึกหัดทำงานไปตามพื้นตระกูลของแต่ละคนเป็นเกณฑ์ ความรู้ที่กุลบุตรจะพึงได้ย่อมยิ่งหย่อนตาม ความรู้ของครู ผู้สอน และฝึกหัดแต่อย่างไกรักก็ต้องจัดว่าเป็นการศึกษาอยู่นั่นเอง” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ศ 2/5 หนังสือถวายความเห็น ลงวันที่ 2 มกราคม ร.ศ. 12 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง)
- 11 David Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn*, New Haven, Yale University Press, 1969, Ch.10 หน้า 376 - 385
 สำหรับในด้านการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทย โปรดดู Ian Brown, *The Elite and the Economy in Siam C.1890 - 1920*, Oxford University Press, 1988 หน้า 2 - 7
 เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเหนือกับใต้ในระบบเศรษฐกิจ โปรดดู Noam Chomsky, *Year 501 : the Conquest Continues*, Boston, South End Press, 1993 หน้า 33 - 45
- 12 Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, London, Vintage, 1994, หน้า xxii, 93, 269 - 270 และ 312 - 313
- 13 ตามบัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน เสนอให้ใช้ “โลกาภิวัตน์” ซึ่งหมายถึง “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” แทนคำว่า “โลกาภิวัตร์” ซึ่งหมายถึง “การประพุดิตตามโลก” แต่ในความเห็นของผู้เขียน ทั้งสองคำใช้ได้ ขึ้นอยู่กับว่า จะพูดกันถึงฝ่าย “เอาชนะโลก” หรือฝ่าย “ประพุดิตตามโลก” อย่างไรก็ตาม ประเด็นจริงๆ

อยู่ที่ปัญหาเงื่อนไขวัฒนธรรมที่แฝงติดมากับกระแสการเปลี่ยนแปลง เราจะพูด
ติชมรวมๆ กันไป ย่อมเท่ากับเป็นการบดบังสติปัญญาของประชาชนคนไทยอย่าง
ไม่สมควรยิ่ง

เกี่ยวกับประเด็นนี้ โปรดดูบทความเรื่อง “เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการ
เปลี่ยนแปลง” โดย เสน่ห์ จามริก เสนอในการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในโอกาส
รณรงค์วัฒนธรรมไทย และครบรอบ 60 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง
“วัฒนธรรมกับสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง” จัดโดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 15 -
16 พฤศจิกายน 2537 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ จังหวัดหนองคาย

14 เท่าที่ทราบ ก็มี :

* ปรีดี พนมยงค์ : **ข้อเขียนทางปัญญา** สถาบันสยามเพื่อการศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์และ
วัฒนธรรม พ.ศ. 2518 รวมบทความ 3 เรื่อง ซึ่งจะอ้างถึงในบทวิเคราะห์ฯ นี้ คือ :

* “ความเป็นอนิจจังของสังคม” (2500)

* “มนุษย์ สังคม ประชาธิปไตย” (2501)

* “ประชาธิปไตยคืออะไร” (ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

* เสรี พงศ์พิศ : **คืนสู่รากเหง้า** สำนักพิมพ์ เทียนวรรณ พ.ศ. 2529

* เอกวิทย์ ณ ถลาง “พลวัตของสังคม-วัฒนธรรมไทย : ความอยู่รอดหรือความ
หายนะ” ใน **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางไทย** มูลนิธิภูมิปัญญา
พ.ศ. 2536

* ประสาน ต่างใจ : **ธรรมวิทยาศาสตร์ : เรื่องของมนุษย์ โลก และจักรวาล
และ มนุษย์กับความคิด : เพื่อเข้าถึงความรู้ความจริงของชีวิต โลก และจักรวาล**
มูลนิธิภูมิปัญญา พ.ศ. 2538

15 ปรีดี พนมยงค์ : “ประชาธิปไตยคืออะไร” แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า 130 - 131

Henryk Skolimowski, *The Participatory Mind : A New Theory of
Knowledge and of the Universe*, Arkana, Penguin Books, 1994 หน้า
40 - 41

16 ปรีดี พนมยงค์ แหล่งอ้างเดียวกัน เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง

17 Susantha Goonatilake, *Aborted Discovery : Science and Creativity in
the Third World*, London, Zed Books Ltd., 1984 หน้า 1

18 ปรีดี พนมยงค์ อ้างแล้ว หน้า 131 - 132 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง

- 19 Frijof Capra 1982/1988 อ้างแล้ว หน้า 54
- 20 สรุปลจากประเด็น แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า 55 - 68
- 21 แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า 68 - 69
- 22 ปรีดี พนมยงค์ อ้างแล้ว หน้า 124 - 126
- 23 Edward Said แหล่งอ้างเดียวกันกับ เชิงอรรถหมายเลข 12
- 24 Arun Agrawal, "Dismantling the Divide Between Indigenous and Scientific Knowledge", *Development and Change*, Institute of Social Studies, vol. 26, 1995, หน้า 414 - 416
- 25 เกี่ยวกับประเด็นเรื่องพัฒนาการของทฤษฎีวิวัฒนาการถึงทฤษฎีแคว้นดัม สรุปลจาก Frijof Capra 1982/1986 อ้างแล้ว หน้า 69 - 72 , 78 - 79 และ 87
- 26 ดูก่อนมิทซึทั้งหมดหลาย ธรรมอันหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสำราญ แห่งชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดา และมนุษย์
- (เอกราช, อิติวุตตกะ อ้างในพระธรรมเทศนาตอนหนึ่ง)
- 27 Frijof Capra, 1982/1986 อ้างแล้ว หน้า 196 - 201
- 28 Friedrich Rapp, "Philosophy of Technology", ใน *Contemporary Philosophy : A New Survey*, The Hague, Morinus Nijhoff Publishers, 1982, หน้า 361
- Celso Furtado, "Development", *International Social Science Journal*, Vol xxiv, No. 4, 1977 หน้า 628 - 629
- Herman E. Daly and John B. Cobb, Jr., ed. *For the Common Good : Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, Green Print, 1990, หน้า 11 - 12
- 29 ตัวอย่างเช่นรายงานวิจัย เรื่อง *Educational Options for the Future of Thailand : Synthesis Report*, The 1991 Year-End Conference, TDRI, December 14 - 15, 1991 Ambassador City Jomtien, Chonburi, บทสังเคราะห์ ภาคภาษาไทย "แนวทางพัฒนาการศึกษาเพื่ออนาคตของชาติ"
- ล้าพังการให้บริการการศึกษาสำหรับเตรียมบุคลากรให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรมที่จะต้องแข่งขันในตลาดโลกในตัวเอง ไม่ใช่เป็นเรื่องผิดแปลกอะไร แต่การชูประเด็นเรื่องนี้ให้เป็นประเด็นเป้าหมายนโยบายการศึกษาทั้งระบบ เท่ากับเป็นการตราบาปให้กับกระบวนการเรียนรู้อันหลากหลาย ซึ่งยังพอมีเหลืออยู่บ้างในท่ามกลาง

ความล้มสลายของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเนื่องมาจากพิษสงของการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษา “ในระบบ” ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา

- 30 J. S. Mill แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 7
- 31 J. S. Mill แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า 11 และ 50
- 32 ฟังเป็นที่สังเกตว่า ในตำรับตำรา โดยเฉพาะทางเศรษฐศาสตร์ คำว่า งานแท้ๆ หรือ Work แทบจะไม่มีหลงเหลือใช้กันเลย คำที่ใช้กันเป็นปกติ ก็คือ Employment ซึ่งหมายถึง การจ้างงาน
- 33 Oscar Nudler, “On The Human Development Concept and Contemporary Ideological Systems” และ W. Lambert Gardiner, “On Turning Development Inside-Out or (Better) On Not Turning Development Outside-In in The First Place”, ใน Carlos A. Mallmann and Oscar Nudler, ed., *Human Development in its Social Context*, London, Hodder and Stoughton, 1986, หน้า 10 - 15 และ หน้า 63 - 82 ตามลำดับ
- 34 Vandana Shiva, *Monocultures of the Mind : Perspectives on Biodiversity and Biotechnology*, London, Zed Book Ltd., and Penang, Third World Network, 1993 หน้า 9 - 12
- 35 Edward W. Said, 1994 อ้างแล้ว หน้า 99
Noam Chomsky, 1993 อ้างแล้ว หน้า 17
Karl Polanyi, *Great Transformation : the Political and Economic Origins of Our Time*, Boston, Beacon Press, 1957 หน้า 33 - 42
Robert S. Cohen, “Science and technology in global perspective”, *International Social Science Journal*, xxxiv (1, 1982) หน้า 62 - 63
- 36 เสน่ห์ จามริก : “ปัญหาของไทย” บทพจนานุกรมแปล เรื่อง **แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ** ของ เจ.เค. แกลบเรธ โรงพิมพ์สมคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย 2507 หน้า 138 - 143
- 37 Henry Grayson, *The Crisis of the Middle Class*, New York, Rinehart & Company, Inc., 1956, หน้า 104
จากประสบการณ์ที่เป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ดร. เกรสัน ได้นิยามความหมายของ “ชนชั้นกลาง” ไว้ว่าสนใจดังนี้ :-
บุคคลผู้ซึ่งอาจอยู่ ณ ที่ใดในสังคมตั้งแต่ต่ำสุดจนถึงยอดสุดคุณลักษณะมูลฐานที่แสดงว่า คนๆ หนึ่งเป็นสมาชิกของชนชั้นกลางนั้น

มิใช่อยู่ที่ตำแหน่งฐานะของเขาในโครงสร้างลำดับชั้นของสังคม แต่อยู่ที่ทัศนคติของเขาต่อสังคมมากกว่า ถ้าเขามุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่ฐานะที่ดีขึ้นในวงสังคม เขาก็นับเป็นชนชั้นกลาง เขาเป็นผู้สร้างพลังงาน เป็นผู้เปลี่ยนแปลง เป็นผู้จัดระเบียบใหม่ ความมุ่งประสงค์ของเขาไม่ใช่เพื่อก่อความแตกสลายให้แก่สังคม แต่เพื่อแปรเปลี่ยนแก้ไขโครงสร้างสังคมเพื่อว่า เขาในฐานะบุคคลหนึ่ง จะได้บรรลุถึงฐานะที่ดีขึ้น เมื่อใดเขายุติที่จะแสวงฐานะที่สูงขึ้น และคอยมุ่งมั่น แต่จะดำรงฐานะที่เป็นอยู่เมื่อนั้น เขาก็ไม่ใช่สมาชิกของชนชั้นกลางอีกต่อไป เพราะเขากลับกลับไปพะวงอยู่กับอภิสิทธิ์ และข้อจำกัดหวงห้ามมากกว่าการเปลี่ยนแปลง (Preface หน้า xi)

38 แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า 85 - 86 และ 127

39 Fritjof Capra, 1982/1986 อ้างแล้ว หน้า 190 - 191 และ 209 - 210

Daly and Cobb, Jr, ed 1990 อ้างแล้ว หน้า 27 - 28 และ 37 -38 สำหรับผู้สนใจในประเด็นปัญหาของเศรษฐศาสตร์นิโคลาสสิก ในฐานะเป็นระบบสาขาวิชาการ โปรดอ่านทั้ง Part One หน้า 25 - 117 ส่วนที่อ้างถึง ฟริทจ็อฟ คาปรา นำมาจากส่วนที่ III "The Influence of Cartesian-Newtonian Thought" ภายใต้วหัวข้อย่อยที่ 7 "The Impasse of Economics" หน้า 188 - 233

ในแวดวงอุดมศึกษาของไทยเรา ซึ่งตกอยู่ในที่นั่นเป็นเรือพวงทางวิชาการมาโดยเฉพาะในช่วงสี่ทศวรรษของการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นิโคลาสสิก ดูจะทวีความสำคัญถึงขั้นเป็นลัทธิเศรษฐกิจการเมืองไปเสียแล้ว อย่างเช่นกรณีคณะเศรษฐศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเคยได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีเสรีภาพทุกตารางนิ้ว เมื่อปีที่แล้ว เคยมีนักศึกษาซึ่งทำงานเป็นอาสาสมัครอยู่ที่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาช่วงที่ผู้เขียนเป็นประธานอยู่ ไปสมัครเข้าเรียนปริญญาโทที่นั่น ระหว่างการสอบสัมภาษณ์ ก็มีอาจารย์หนุ่มผู้หนึ่ง ตั้งคำถามนำสนใจเป็นทำนองว่า "ประธานสถาบันฯ ของคุณแอนด์นิโคลาสสิก แล้วคุณจะมาเรียนที่นั่นได้อย่างไร" เหตุการณ์เช่นนี้อาจดู เป็นเรื่องส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็สะท้อนภาพของกระแสความคิดในวงการอุดมศึกษา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสอนและการวิจัย และเพราะฉะนั้น จึงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการปลูกฝังรากฐานทางความคิด ความรู้ และค่านิยมในหมู่เยาวชนของชาติ จะอย่างไรก็ตาม ทัศนท่าทีที่แสดงออกในเชิงวิชาการเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการลบล้างค่าที่เคยใช้กล่าวอ้างโดยสิ้นเชิงที่ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เป็นกลาง และปลอดค่านิยม !

- 40 Alvin and Heidi Toffler, *Creating A New Civilization : The Politics of The Third Wave*, Atlanta, Turner Publishing Inc., 1995., Preface หน้า 11
- 41 Alvin and Heidi Toffler, 1995, อ้างแล้ว หน้า 27 - 34
- 42 **ดูก่อนนึกขลุ่ยทั้งหลาย ! ธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไปในส่วนแห่งอกุศล เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งอกุศลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา**
ดูก่อนนึกขลุ่ยทั้งหลาย ! ธรรมที่เป็นกุศล เป็นไปในส่วนแห่งกุศล เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา
 (เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย 22/12)
- 43 Alvin Toffler, *The Third Wave*, Bantam Book, 1981 หน้า 99 - 102
- 44 Thomas Khun, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago, The University of Chicago Press, 1962/1970 หน้า 175 - 181
 และ Susantha Goonatilake, 1984, อ้างแล้ว หน้า 80 - 81
- 45 ดร. เสนาะ อุณาภูล : "การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย" ใน อมรรักษ์ชาติย์ - ชัดติยา กรรณสูต (บรรณาธิการ) : **ทฤษฎีและแนวคิดในการพัฒนาประเทศ** สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. 2515 หน้า 445 - 448
- 46 Derrick Purdue, "Hegemonic Trips : World Trade, Intellectual Property and Biodiversity", *Environmental Politics*, Vol. 4, No. 1, Spring 1995, หน้า 92
- 47เฮริชแมน (A.O. Hirschman) เห็นว่า ทฤษฎีความจำเริญแบบสมดุลงัดมองข้ามไปว่า กระบวนการพัฒนาที่แท้จริงประกอบ ด้วยความกล้าหาญ หรือความไม่สมดุล ในส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจหรือของอุตสาหกรรมหนึ่ง หรือของหน่วยงาน (firm) หนึ่ง การขาดดุลยภาพเนื่องจากการที่ส่วนหนึ่ง อุตสาหกรรมหนึ่ง หรือหน่วยงานหนึ่งก้าวหน้าไปเร็วกว่าส่วนอื่นๆ นี้ จะกลายเป็นสิ่งที่จะไปกระตุ้น ผลักดันและชักนำให้ส่วนอื่นๆ พยายามก้าวหน้าตามไป เพื่อจะได้ขจัดภาวะการขาดดุลยภาพให้หมดไป โดยวิธีนี้ ความเจริญก้าวหน้าในส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจจะแผ่ขยายไปยังส่วนอื่นๆ
- ...ฉะนั้น นโยบายพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาจึงควรมุ่งไปในทางที่จะก่อให้เกิดความไม่สมดุลขึ้น ความไม่สมดุล หรือการขาดดุลยภาพในลักษณะนี้จะช่วยให้ทำให้พลังตลาด (market forces) ซึ่งได้แก่โอกาสที่ผู้ประกอบการเอกชนจะ

ได้กำไร และเกิดพลังนอกตลาด (non-market forces) ซึ่งได้แก่ประชามติเสียงเรียกร้อง หรือความกดดันทางการเมือง.... ก็จะไปกระตุ้นและกดดันให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนำมาตราการมาแก้ไขการขาดดุลยภาพที่เกิดขึ้นให้หายไป...

(ดร. อำนวย วีรวรรณ จาก “กลยุทธ์แห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ” ใน อมร รัชชาลัย - ชัตติยา กรรณสูตร (บรรณาธิการ) 2515 อ้างแล้ว หน้า 355 - 356)

- 48 ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์ : “ความต้องการกำลังคนและการวางแผนการศึกษา” ใน วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 (เมษายน - พฤษภาคม 2521) หน้า 9 - 12 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- 49 Noam Chomsky, 1993 อ้างแล้ว หน้า 61
- 50 ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์ : “อัตราผลตอบแทนที่เปลี่ยนแปลงในการลงทุนในการศึกษา” ใน รักเมืองไทย รวมบทความวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์ป่วย อังภากรณ์ ในโอกาสอายุครบรอบ 60 ปี โดย ณรงค์ชัย อัครเศรณี - รังสรรค์ หนองพรพันธุ์ (บรรณาธิการ) โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. 2519 หน้า 214 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- 51 เสน่ห์ จามริก : “แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง” ใน ทิศทางเศรษฐกิจไทยในทศวรรษหน้า สัมมนาวิชาการ 2529 จัดโดย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์ 13 - 14 กุมภาพันธ์ 2529 ณ หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า 1-5/1-9 และ 1-12
- 52 อย่างเช่น พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตอนใกล้เสด็จสวรรคต :

...การศึกษสงครามข้างญวนข้างพะม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียน เอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...

(พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367 - 2384 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 370 และอ้างถึงใน David Wyatt, 1969, อ้างแล้ว หน้า 30)

หรือคำชี้แจงของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการต่อที่ประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462 ตอนหนึ่งที่ว่า :

....นอกเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเข้าช่วยทำให้
 ราษฎรเสีย คือ ฝ่ายโทษต่างๆ ที่มากับอารยธรรมของชาวตะวันตก
 การค้าขายไปมาติดต่อ หนังสือ ภาพยนตร์เหล่านี้ เป็นโรงเรียนที่ปฏิเสธ
 ไม่ได้ คุณมหันต์ โทษอนันต์.....

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.6 ศ1/1 พ.ศ. 2462 อ้างแล้ว
 หน้า 5 และ 7 รวมทั้ง มาในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475
 แนวคิดและนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจก็มีผลเป็นเครื่องยับยั้ง
 กระแสอุตสาหกรรมนิยมจากตะวันตกในระดับหนึ่ง

53 Daly and Cobb, Jr, 1990 อ้างแล้ว หน้า 25 - 35

54 Susantha Goonatilake, 1984 อ้างแล้ว หน้า 96 - 97 และ 107 - 108

55 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ศ 1/11 พ.ศ. 2462 อ้างแล้ว หน้า 4

56 เสน่ห์ จามริก : การเมืองกับการศึกษาของไทย โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง
 กับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2526 หน้า 60 - 65

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามแก้ไขปรับปรุงหลัก-
 สูตรการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นตามความต้องการเฉพาะตัวของนักเรียนชั้น
 กล่าวคือ ในระดับประถม นอกจากการเรียน เขียน อ่าน และคณิตศาสตร์ ซึ่ง
 ถือว่าเป็นกลุ่มวิชาที่คณะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้แล้ว ก็ยังมีกลุ่มความรู้ สร้างเสริม
 ประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มการทำงานและพื้นที่อาชีพที่หลากหลาย ในระดับมัธยมตอนต้น
 นอกจากจะมุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาลักษณะนิสัยอันดีงาม เพื่อความเป็นพลเมืองดี
 และพัฒนาคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพแล้ว ยังตั้งความมุ่งหวังให้
 ได้พัฒนาสติปัญญาให้เจริญงอกงามเพื่อเป็นพื้นฐาน ในการรับรู้ต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง
 และการนำความรู้ไปใช้ (จากหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
 พ.ศ. 2533) และคู่มือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
 2533) กระทรวงศึกษาธิการ) แต่จะสัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหวังหรือไม่ เพียงใด
 ภายใต้กระแสค่านิยมที่ยังคงครอบคลุมอยู่ในแวดวงการศึกษา และสาธารณชน
 โดยทั่วไปนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องติดตามกันต่อไป

57 ยกตัวอย่างล่าสุดจากทัศนะของศาสตราจารย์ ไบรอัน ซีซาน (Brian Sheehan)
 ผู้อำนวยการร่วมโครงการพัฒนาบริหารศาสตร์ ระดับปริญญาเอก ระหว่างประเทศ
 (International Doctoral Program in Development Administration) แห่ง
 สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (NIDA) ของไทยนี้เอง ในคอลัมน์ เรื่อง "Economic
 Growth and Human Development" พยายามสาธยายเหตุผลที่ว่าล้มเพื่อ

ชี้ให้เห็นว่า ความคิดอ่านพึ่งตนเองสำหรับบรรดาประเทศด้อยหรือกำลังพัฒนา เป็นสิ่งล้ำสมัย สวนทางกับกระแสการค้า การลงทุน และตลาดรวมของโลกในปัจจุบัน และเพราะฉะนั้น ประเทศไทยจึงควรเดินทางพัฒนาต่อไปโดยยึดถือเป้าหมายการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังที่ได้ปฏิบัติมาตืออยู่แล้ว ! (*The Sunday Post*, September 17, 1995, หน้า 23) เข้าใจว่าคงจะมีตัวอย่างทำนองนี้อีกดาษดื่นตามสถาบันการศึกษาและวิชาการทั้งหลายของไทย ซึ่งกำลังนิยมรับเอาผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้ามาช่วยทำให้สถาบันของตนดูเป็นสากล และเป็นທີ່จูงใจในตลาดวิชาการขึ้น

58 Derrick Purdue, 1995 อ้างแล้ว หน้า 90

59 Noam Chomsky, 1993 อ้างแล้ว หน้า 110 - 117

60 E.O. Wilson, ed., *Biodiversity*, Washington D.C., National Academy Press, 1988 หน้า 8 และ 60

วิสุทธิ ไบไม้ : **สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย** รายงานการศึกษา เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มีนาคม 2538 หน้า 14 - 24

61 Suzanne Head and Robert Heinzman, ed., *Lessons of the Rainforest*, San Francisco, Sierra Club Books, 1990 หน้า 16 - 17 และ 46

62 Derrick Purdue, 1995 อ้างแล้ว หน้า 90 - 92 และ 103

63 เมื่อครั้ง ผู้เขียนร่วมอยู่ในคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (2523 - 2524) ได้ทำหน้าที่ประธานคณะทำงานนโยบายการพัฒนาชนบท และเสนอบันทึกรายงาน ชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดในระดับนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยรวม ทั้งนี้ด้วยความคาดหวังว่า จากบันทึกความเห็นของคณะทำงานฯ ชุดนี้แล้ว ก็จะได้มีคณะทำงานชุดต่อไป เพื่อศึกษาวางแผนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสมเสียใหม่ รวมทั้งแผนการพัฒนาชนบท แต่แล้วความคาดหวังทั้งหมดก็ถูกพลิกผันจากการนำเสนอแผน "เขตชนบทยากจน" ซึ่งเตรียมพร้อมเอาไว้แล้วจากแหล่งของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ด้วยเหตุผลต่างๆ แบบราชการว่า เมื่อเสนอความคิดแล้ว ก็ต้องตามด้วยข้อเสนอให้ปฏิบัติได้ทันที เพราะผู้มีอำนาจเมืองไทยต้องการทำอะไรให้ได้ผลทันตาเห็น ประเทศไทยเราต้องประสบปัญหายุ่งยากไม่มีที่สิ้นสุดตลอดมา ก็ด้วยผลพวงจากโครงการ "อาหารจานด่วน" แบบนี้เอง จะอย่างไรก็ตาม หลังจากเสนอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็ปรากฏว่า ได้มีผู้ร่วมคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีนั่นเอง สองสามคน ออกมาอธิบายทางโทรศัพท์ว่าเป็นทำนองแก้ต่างว่า นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

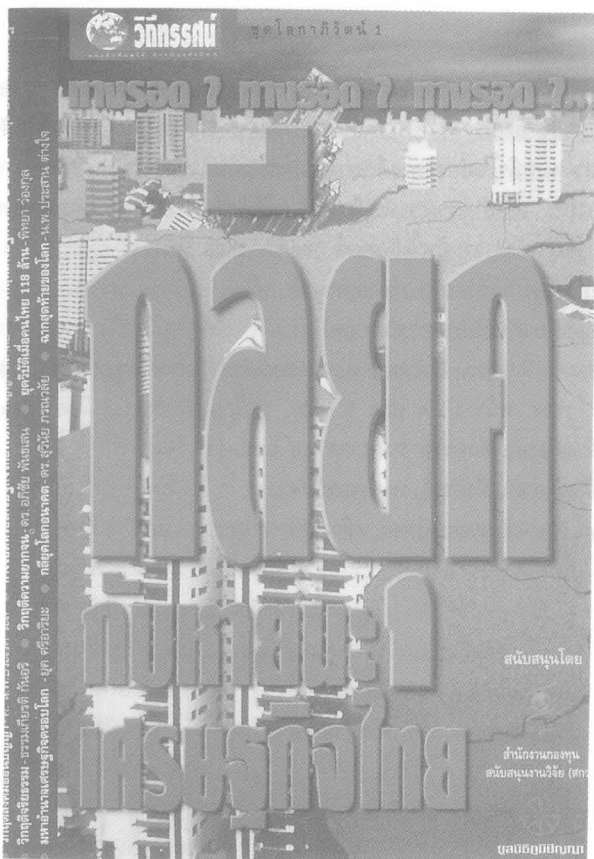
ที่กระทำกันมา ถูกต้องเหมาะสมดีอยู่แล้ว ไม่มีอะไรผิด จะเกิดข้อผิดพลาดไปบ้าง เป็นเพียงเรื่องของระดับปฏิบัติการเท่านั้น กรณีทำนองนี้ เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการเมืองที่ยึดกุมกันอยู่ในแวดวงของเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งมีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับแหล่งพลังเศรษฐกิจ การเมืองภายนอก และการเมืองในระดับและแวดวงอย่างนี้ มักไม่อยู่ในสายตาของสื่อมวลชน และสาธารณชนโดยทั่วไป ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นแวดวงที่เป็นที่เชื่อถือทางวิชาการในฐานะที่ "เป็นกลาง" ทางการเมือง !

- 64 เอกสาร **บทสังเคราะห์วิสัยทัศน์** ของคณะศึกษาโครงการ "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" นำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "วิสัยทัศน์การศึกษาไทยในอนาคต" 15 กุมภาพันธ์ 2538 ณ สำนักงานใหญ่ ธนาคารกสิกรไทย ข้อ 1.4 หน้า 3 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- 65 เป็นต้นว่า การสัมภาษณ์ในหัวข้อ เรื่อง "วิสัยทัศน์ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม" จัดโดย สมาคมนักเรียนทุนไทย (**ผู้จัดการรายวัน** 27 กรกฎาคม 2538)
- 66 Fritjof Capra, *Uncommon Wisdom : Conversations with Remarkable People*, London, Flamingo, 1982/1990 หน้า 82
- 67 Daly and Cobb, Jr., ed., 1990 อ้างแล้ว หน้า 161 - 165
- 68 Oscar Nudler และ W. Lambert Gardiner, ed., 1986 แหล่งอ้างเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 33
- 69 Michael S. Dobbs Higginson, *Asia Pacific : Its Role in the New World Disorder*, London, Mandarin, 1994 หน้า 410 - 416
- 70 เสน่ห์ จามริก 2526 อ้างแล้ว หน้า 1 - 5 และโปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก : "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม" **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ 3 เล่มที่ 3 พฤษภาคม 2517 หน้า 160 - 180
- 71 **กองจดหมายเหตุแห่งชาติ** ร.6 ศ 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศภิบาล พ.ศ. 2459 พระเนกกระทรวงธรรมการ และรายงานการประชุมอุปราช และสมุหเทศภิบาล พ.ศ. 2462 แผนกกระทรวงศึกษาธิการ เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- 72 แหล่งอ้างเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 52
- 73 Cary Fowler and Pat Mooney, *The Threatened Gene : Food Politics and the Loss of Genetic Diversity*, Cambridge : The Lutterworth Press, 1990 หน้า 108
- 74 Daly and Cobb, Jr., ed., 1990, อ้างแล้ว หน้า 360 - 362
- 75 Henryk Skolimowski, 1994 อ้างแล้ว หน้า xiv

- 76 Alvin Toffler, แหล่งอ้างอิงเกี่ยวกับเชิงอรรถ หมายเลข 43
- 77 ในแวดวงวิทยาศาสตร์ ผู้ที่พยายามตีแผ่ความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างแข็งขัน ก็ได้แก่ นักฟิสิกส์ ฟริทซ์ ฮอป คอปรา โดยเฉพาะในงานเขียนซึ่งเป็นที่รู้จักกว้างขวาง คือ *The Tao of Physics* (1976), *The Turning Point* (1982), และ *Uncommon Wisdom* (1988) เป็นการสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงของฟิสิกส์สมัยใหม่จากยุคของฟิสิกส์นิวตันและความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างวิทยาศาสตร์ กับ จิตวิญญาณ ซึ่งทั้งหมดมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมและ เศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง สำหรับทางด้านธุรกิจ ก็มีตัวอย่างจากงานเขียน เช่น
- * Willis Harman, *Creative Work : The Constructive Role of Business in a Transforming Society*, Indiannapolis, Knowledge Systems, Inc, 1990 Chapter 4 "Features of the Emerging Society" หน้า 97, 21
 - * Michael Ray & Alan Rinzler, ed., *The New Paradigm in Business : Emerging Strategies for Leadership and Organization Change*, New York, Jeremy P. Tarcher/Perigee, 1993, Chapter 1, "The Breakdown of the Old Paradigm" และ Chapter 2 "The Transformation of Values and Vocation" หน้า 16 - 35
- 78 Hamish McRae, *The World in 2020 : Power, Culture And Prosperity : A Vision of The Future*, London, Harper Collins Publishers, 1994, หน้า 81 - 82
- 79 แหล่งอ้างอิงเกี่ยวกับเชิงอรรถ หมายเลข 33
- 80 Henryk Skolimowski, 1994 หน้า xiii
Frijof Capra, 1988/1990 หน้า 74 - 75, 145 - 146 และ 193
- 81 คัดแปลจาก *International Conference of Scientists and Religious Leaders : Proceedings*, Tokyo, Kyo Bun Kwan, 1979 หน้า 1 อ้างใน เสน่ห์ จามริก : **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน** เอกสารวิชาการหมายเลข 60 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2531 หน้า 53 - 54
- 82 คัดแปลจาก Masao Abe, "Sovereignty Rests with Mankind", บทความซึ่งไม่ได้ตีพิมพ์ เผยแพร่ หน้า 2 - 3 อ้างใน เสน่ห์ จามริก พ.ศ. 2531 แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า 51 - 52

- 83 คัดแปลจาก Joseph M. Kitagawa, "Religion as a Principle of Integration and Cooperation for a Global Community", แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 81 หน้า 84 - 85 อ้างใน เสน่ห์ จามริก พ.ศ. 2531 หน้า 55
- 84 *ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว จะพุดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามไปเพราะเหตุนั้น เหมือนล้อเกวียนตามรอยเท้าโค ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าใจผ่องใสแล้ว จะพุดก็ตาม จะทำก็ตาม ความสุขย่อมติดตามไป เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาตามตัวฉะนั้น*
(ธรรมบท)
- หรือว่า : *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไปในส่วนอกุศล เป็นไปในฝักฝ่าย (พวก) แห่งอกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อน ธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา*
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมที่เป็นกุศล เป็นไปในส่วนกุศล เป็นไปในฝักฝ่าย (พวก) กุศลเหล่าใด เหล่าหนึ่ง ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจย่อมเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดตามมา
(เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย)
- 85 Henryk Skolimowski, 1994 หน้า 12 - 15
Fritjof Capra, 1988/1990 หน้า 113 และ 181 และ 1982/1988 หน้า 38
- 86 แหล่งอ้างอิงเดียวกับ เชิงอรรถ หมายเลข 25
- 87 Felipe Fennandez - Armesto, *Millennium*, London, Bantam Press, 1995, หน้า 680 - 681
- 88 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 25 และ 66
- 89 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 69
- 90 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 8 ว่าด้วยแนววิเคราะห์เชิงระบบ
- 91 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 7 จากหลักความคิดของจอห์น สจีวิต มิลล์ Henryk Skolimowski, 1994 หน้า xiii-xiv, 13-15 และ 18
- 92 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 77

- 93 คัดแปลจาก Nicholas Bennett, "Commitments for Compulsory Education or Miseducation ? : Some Alternative Strategies" ใน **บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย** รายงานการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 4 พฤษภาคม 2516 กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ สำนักพิมพ์พิฆเนศ พ.ศ. 2517 หน้า 337 อ้างใน เสน่ห์ จามริก 2526 หน้า 58
- 94 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 70
- 95 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 71
- 96 Shigeharu Tanabe, *Ecology and Practical Technology*, Bangkok, White Lotus, 1994, หน้า 1 - 4 และ 9 - 12
- 97 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 68 และ 69
- 98 แหล่งอ้างอิงเดียวกับเชิงอรรถ หมายเลข 74
- 99 Henryk Skolimowski, 1994 หน้า 159 - 163

วิถีทรรศน์ ชุด โลกาภิวัตน์ 1

หนังสือรวมบทความ และข้อคิดเห็นของนักวิชาการที่มีต่อภาวะเศรษฐกิจไทย และเสนอแนวทางแก้ไขวิกฤตสังคมที่กำลังเผชิญอยู่ ด้วยมุมมองที่หลากหลาย น่าติดตาม

ราคา 180 บาท

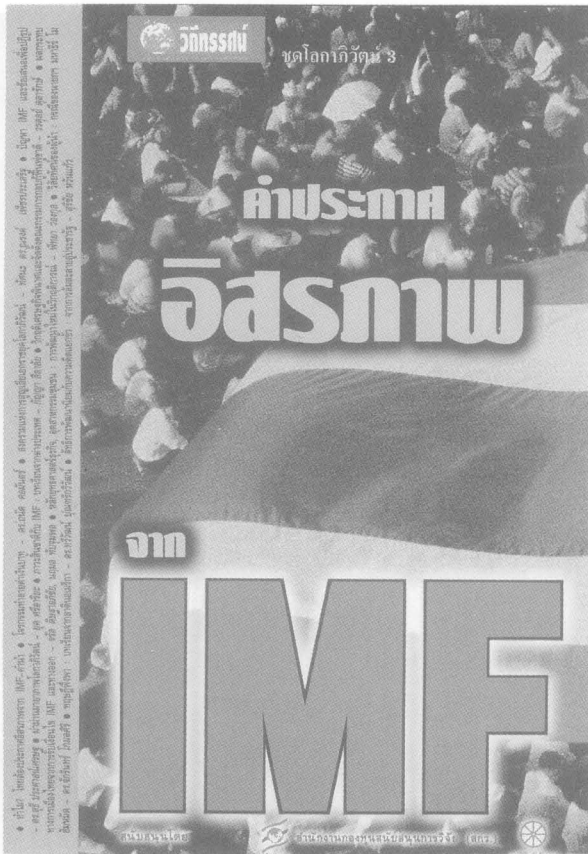

วิถึทรรศน์ ชุด โลกาภิวัตน์ 2

หนังสือรวมบทความและข้อคิดเห็น ตลอดจนจินตภาพของนักวิชาการที่มีต่อสภาพการเมืองและสังคมไทย เพื่อนำเสนอทางออกต่อปัญหาวิกฤติทางการเมืองในปัจจุบัน

ราคา 190 บาท

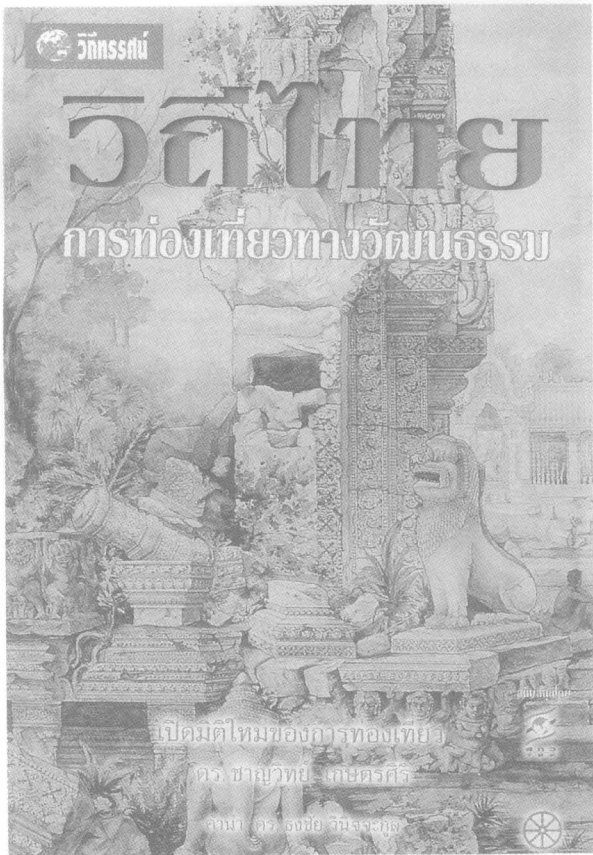
ISBN 974 01 1112 1

วิถีทรรศน์ ชุด โลกาภิวัตน์ 3

นำเสนอบทเรียน การช่วยเหลือของ IMF ในประเทศต่าง ๆ โดยนำบทเรียนนั้น ๆ มาเปรียบเทียบกับสถานการณ์ของไทย พร้อมกับเสนอทางออกให้นักธุรกิจ รัฐบาล เพื่อการกำหนดยุทธศาสตร์กอบกู้หายนะทางเศรษฐกิจ และการเมือง

ราคา 190 บาท

วิถัทรศร์นุ์ ชุด ภูมิปัญญา 1

ดร. ชานวาทย์ เกษตรศิริ นำเสนอมติใหม่ในการท่องเที่ยวผ่านการเดินทาง จากมุมมองประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ของประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อย้อนกลับมามองรากเหง้าและวัฒนธรรมไทย

ราคา 230 บาท

ISBN 974 00 0000 0

วชิรศิลป์
www.wachirasilp.com

กัมภีร์

มังกรตฤตระ

๑๑๑

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อภิศาสตร์แห่งรัก

ดร.สุวินัย ภรณวลัย

มูลนิธิภูมิปัญญา

วิถีทรรศน์ ชุด ภูมิปัญญา 2

ดร. สุวินัย ภรณวลัย ตีความความรักจากคัมภีร์โบราณ เพื่อนำมา
รับใช้ชีวิตคนในปัจจุบัน ในการยกระดับจิตสำนึก และแก้ไขวิกฤติทางวิญญาณ
ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิต เข้าใจโลก และหลุดพ้นจากอวิชชา
เป็นมุมมองของความรัก และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่น่าสนใจยิ่ง

ราคา 170 บาท

วชิรสาร

ศ. เสน่ห์ จามริก

ฐานคิด

สู่ทบทวนใหม่ของสังคมไทย

ทางออกที่เห็นได้โดยสามัญสำนึก

อยู่ที่จะต้องเริ่มด้วยความพยายามปลดปล่อยตนเอง

ให้เป็นอิสระจากอวิชชาและค่านิยมอันแปลกแยก

พร้อมทั้งเรียนรู้และปรับกระบวนทัศน์

ให้ได้ตระหนักเห็นถึงความผสมกลมกลืนของกระบวนชีวิตร่วม

ด้วยโลกทัศน์อันสอดคล้องต่อกระบวนชีวิตที่เป็นจริงเท่านั้น

เสน่ห์ จามริก

ISBN : 974-8368-17-